

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Korkut Boratav

Türkiye'nin Faşizmleri ve AKP

Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş
2. BASKI

Prof. Dr. Korkut Boratav, 1935'te doğdu. 1959'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1960 sonunda Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (Mülkiye) maliye asistanı olarak girdi. 1964'te, aynı fakültede, "iktisat doktorası"nı tamamladı. 1964-1966 yılları arasında Cambridge Üniversitesi'nde araştırmalar yaptı. 1972'de doçent oldu. 1974'te Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi'nde danışmanlık yaptı. 1980'de Ankara Üniversitesi Senatosu'nca profesörlüğe yükseltildi. 1983'te Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nca 1402 sayılı yasaya göre üniversitedeki görevine son verildi. 1984-1986'da Zimbabve Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. Danıştay kararıyla yeniden Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne dönen Boratav, bu okuldan 2002'de emekli oldu.

İmge Kitabevi Yayınları'ndaki Eserleri:

- 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm
- Aydınlık Bir Adam - Korkut Boratav, Söyleşi: Hakan Gündag - Ibrahim Ekinci
- İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri
- Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm
- Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2015
- Türkiye'de Devletçilik
- Türkiye'nin Faşizmleri ve AKP
- Yeni Dünya Düzeni Nereye?

İmge Kitabevi Yayınları'ndaki Ortak Eserleri:

- Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı (*E. Ahmet Tonak, Oktar Türel, Cem Somel, Tarık Şengül, Hakan Arslan ile birlikte*)
- Marksizm ve... (*Alev Özkan, Ali Ekber Doğan, Ayhan Yalçınkaya, Barış Ünlü, Cem Eroğlu, Faruk Alpaya, Metin Özüoğlu, Onur Karahanogulları, Ömür Sezgin, Sinan Kadir Çelik, Taner Timur ile birlikte*)
- Zor Zamanlarda Emek (*Ahmet Makal, Aziz Çelik, Serdal Bahçe, Seyhan Erdoğan, Benan Eres, Mesut Gülmez, Banu Uçkan Hekimler, Recep Kapar, Ahmet Haşım Köse, Denizcan Kutlu, Kuvvet Lordoğlu, Murat Özveri, Ahmet Selamoğlu, Can Şafak, Gaye Burcu Yıldız ile birlikte*)

Korkut Boratav

Türkiye'nin Faşizmleri ve AKP

2. Baskı

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Refik Tabakçı

Editör
Elif Çongur

ISBN 978-975-533-819-4

© İmge Kitabevi Yayınları, Korkut Boratav, 2021

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Temmuz 2015
2. Baskı: Ankara, Mart 2021

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0 (312) 395 25 80
Sertifika No: 49432

İ m g e K i t a b e v i
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 17/2 Kızılay 06650 Ankara
Tel: 0 (312) 419 46 10 - 419 46 11
İnternet: imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr
Yayınevi Sertifika No: 44982

İçindekiler

Sunuş	9

Bölüm I **Türkiye'nin Faşizmleri**

Türkiye'nin Faşizmleri: I	13
Sabahattin Ali'nin Siyasi Yazıları	16
Türkiye'nin Faşizmleri: II	20
1960'ta Bir Gün: 555K	24
Kanlı Bir Darbenin Yıldönümü	27
12 Eylül Rejiminin Sınıfsal İçeriği Üzerine	32
Bugüne Gelirken Bazı Kritik Tarihler	35

Bölüm II **AKP'nin Faşizmleri**

"İtaat Et veya Yok Ol"	43
Burjuvazi, 12 Eylül ve AKP	46
Sözün Bittiği Yer	49
Burjuvazinin İki Tarz-ı Siyaseti	52
Türkiye'nin Faşizmleri: III	59
İslami Faşizm Üzerine Bir Söyleşi	62
Mustafa Kemal ve Sultan Süleyman	66
Laiklik ve Sosyalistler	69
Bir Konuşma: Laiklik Üzerine	73

Marx'tan Seçim Yorumları ve 7 Haziran	78
“Mahalledeki AKP”	83
2016'da AKP'nin Fay Hatları.....	88
2017'den Bir Yazı.....	93
Bir Söyleşi: 2020 Başında Türkiye’de Sol	99

Bölüm III

Sol Siyaset ve Halk Muhalefeti

CHP ve Sol.....	105
CHP'nin Akıl Hocaları	109
Cumhuriyet Mitingleri.....	112
Ortak Varlıklarımız ve Taksim Kalkışması	115
Bir Söyleşi: Gezi Direnişinin Sınıf Tablosu	118
Sosyalistlerin Tarihsel Bellekleri	123
Taksim Kalkışmasının Düşündürdükleri.....	126
Gezi Direnişi ve “Faiz Lobisi”	132

Bölüm IV

İnsanlar

Türkiye Sosyalizminin Bir Bilgesi: Halit Çelenk	143
En Genç “Eski Tüfek”: Fethi Naci	148
Amcam Müeyyet Boratav ve Yakınları	156
Nelson Mandela	165
Otuz Yıllık Yalnızlık	168
İhsan Doğramacı.....	172
Üniversite Tasfiyeleri: Geçmişten Bugüne	176

Bölüm V

Ülkeler: Reel Sosyalizmler ve Çin

Marx, Marksizmler ve Özgürlük.....	187
Ekim Devrimi’ni Anarken.....	195
Bir Yıldönümünün Düşündürdükleri	213
Unutulan Bir Ülke: DDR.....	216
Kapitalizmin Krizi ve Çin	219
Çin’de Sınıf Kavgaaları	222
Şi Jinping ve Diğerleri.....	229

ÇKP'nin Yeni "Yol Haritası"	232
Şi Jinping'in "Çin Rüyası" ve Sosyalizm.....	237
ABD ve ÇİN: Ekonomik Savaşın İlk Bilançosu	243

Bölüm VI

Ülkeler: Hindistan, Arap Dünyası, Latin Amerika

Aşına Olduğumuz Bir Portre.....	252
Yeni Bir Hindistan mı?.....	256
Hindistan Seçime Giderken	259
Hindistan'da Seçim: Faşizme Doğru Bir Adım	264
Faşizm Hindistan'da, Türkiye'de Üniversitelere Saldırıyor	269
Ölü Sayısı: 654.965 veya 1.033.239	274
Bir Yıldönümü	278
Tunus Ayaklanması Üzerine.....	281
IMF, Cemal Mübarek ve Mısır	285
Arap Dünyası ve "Türkiye Örneği"	288
Yiğit Bir Tunuslu'nun Ardından	292
Tunus'ta Laik Cephenin Zaferi	295
Suriye Felâketinden Ön Haberler	299
Yeni "Arap Baharı" ve Kadınlar.....	303
Bir Başkan Öyküsü: Alberto Fujimori.....	308
Arjantin Düştü; Sıra Ötekilerde	313
Silahsız Darbe Çeşitlemeleri	319
Venezuela'da İktidar Kavgası	324
Venezuela Darbesi	330
IMF Ekvador'da	334
Ekvador'da "IMF Ayaklanması"	339
Latin Amerika'dan İki İyi Haber	344
Bolivya Darbesi: Faşizm-Emperyalizm İşbirliği	349
Bolivya Darbesi: Ek Tespitler.....	354
Alvero Linera Bolivya'da Faşizmi Anlatıyor	359

2006'dan beri, soL Portal'da, soL Gazete'de, Birgün'de, sendika.org sitesinde yayımlanan çok sayıda yazımı kitaplaştırmayı düşünüyordum. Refik Tabakçı ve İMGE teşvik etti. Yazılara; konferans, çalıştay, sempozyum konuşmalarımın bazılarının gözden geçirilmiş bant çözümlerini ve kimi röportaj, söyleşi metinlerini ekledim.

Bu kitap böylece ortaya çıktı.

Kitapta akademik makalelerim yer almıyor. İktisatçyım ve bu nedenle iktisat konularına elbette giriliyor. Ama bu meslekten olmayan insanlar hedef alınarak kaleme alınmış metinlerden, konuşmalardan oluşan bir derleme söz konusudur. Hatta tümüne bakılırsa, Türkiye, dünya, ülkeler, insanlar ile ilgili bilgilerden hareket eden disiplinler-arası, düşünsel, belli ölçülerde kişisel bir gezinti ortaya çıkmış olabilir.

Yazıları, konuşmaları değiştirmedim; tümünü olduğu gibi korumaya özen gösterdim. Kısa aralıklarla kaleme alınmış birkaç yazıyı (uygun bağlantılar ekleyerek) birleştirdim; başlıklarda bazı değişiklikler yaptım. Tam referansları değil, yazılma tarihlerini belirttim.

On yıllık bir zaman dilimi içinde bu kitapta kapsanan konularda temel görüşlerimi, perspektifimi aynen koruyorum. Güncel gelişmeleri gözden geçirirken yaptığım kimi değerlendirmelerin bugün geçersiz olduğu ortaya çıkmış olabilir. Ancak, bu farklılıkların bakış açısından değil; olguların öngöremediğim doğrultuda seyretmiş olmasından veya bilgi eksikliklerinden kaynaklandığını düşünüyorum.

Dolayısıyla yazılarım, bilgi aktarmaktan ziyade, dünyayı, olguları kavramada okurların yararlanabileceği bakış açılarına, perspektiflere kapı aralamaktadır.

Ankara, Mayıs 2015

BÖLÜM I

TÜRKİYE’NİN FAŞİZMLERİ

“Türkiye’nin faşizmleri”... Bu ifade, sosyalist çevrelerde genellikle 12 Mart ve 12 Eylül’ün askeri darbe rejimlerini hatırlatırken, eleştirirken, incelerken kullanılır.

“Sol” ve geleneksel liberaller, bunlara 27 Mayıs ve 28 Şubat tarihlerini de ekleyecek; bazıları kavramı Cumhuriyet’in tek parti yıllarına da taşımaya itiraz etmeyeceklerdir.

Komünist, sosyalist siyaset belgeleri, faşizmi Mussolini ve Hitler rejimlerinin özgünlüklerinden hareket ederek tanımlamış ve incelemiştir.

Bana gelince, kuramsal bir genelleme iddiasından uzak durmak şartıyla, Türkiye’de faşizm tohumunu taşıyan toplumsal öğelerin askeri darbelere ihtiyaç duymadan yeşerebileceğini, iktidarı hedefleyebileceğini düşünüyorum. Yetmiş yıl içinde iki kere ülkeyi sivil faşizmin sınırlarına bu etkenler taşımıştır.

Bu iki lekeli, gri dönem bu bölümdeki yazılarda inceleniyor. Elbette “askeri faşizmler”, özellikle 12 Eylül’ün kanlı rejimi de kapsanıyor.

Ve tabii ki, sözü geçen sivil faşizmlerden birine geçişi önleyen 27 Mayıs darbesi inceleniyor ve “Türkiye’nin faşizmleri” kapsamı dışında tutuluyor.

Türkiye’nin bu bölümde hatırlatılan “eski faşizmleri”, AKP’li yıllara aynı perspektifle bakan bir sonraki bölüm için de bir “giriş” oluyor.

Türkiye'nin Faşizmleri: I¹

Bugünkü ortam “faşizme gidiş” özellikleri taşıyor. Daha önce de iki kere benzer, karanlık dönemlerden geçtik: İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar ve on yıl sonrasının Demokrat Parti (DP) iktidarı...

Bu dönemler, 12 Mart ve 12 Eylül darbe (isterseniz “askerî faşizm”) yıllarından farklıdır; bu yüzden bugünle benzerlikler taşımaktadır.

Geçmişe bakıp bugüne ışık tutmayı deneyelim. Önce 1945 sonrasına göz atalım.

İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarında Türkiye'de iktidar ve siyaset çevreleri iki karşıt akıma ayrılmıştır.

Birincisi Kemalizm'in yenilikçi, dönüştürücü kanadıdır. Öncelikle aydınlanmacıdır ve özellikle bu nedenle demokrattır. Bilimi “en hakiki mürşit” kabul eder; buradan hareketle Avrupa aydınlanmasının (o yıllarda “hümanizm” diye adlandırılan) bilim, düşünce ve sanat akımları ile bütünleşmeye çalışır. Nazi Almanyası'ndan kaçan bilim insanlarını on yıl önce Türkiye üniversitelerine bu beklentiyle davet etmiştir. Köy Enstitüleri, Tercüme Bürosu, 1946'da öğretim üyelerine akademik güvence, üniversitelere özerklik getiren Üniversiteler Kanunu, en azından ilk tasarımıyla toprak reformu bu akımın katkıları arasındadır. CHP'

¹ 2014 Mayıs

nin aydınlanmacı kadroları, basında, edebiyatta, eğitimde ve üniversitelerde ilerici insanlarla genellikle barışık kalır; onları gözetir.

İkincisi tutucu-milliyetçi akımdır. Buradaki tutuculuk, “Osmanlıcılık veya İslamcılık” değil; Kemalizm’in dönüştürücü atılımlarını frenlemeyi hedefleyen bir savunma refleksidir. Bu yüzden pozitif bir programdan yoksundur. “Tehditleri belirleme, gayri milli ideolojilerle, öncelikle komünizmle mücadele” misyonları öncelik taşır. Sınıf kavgasını kışkırtabilecek tüm politikalara (örneğin Köy Enstitüleri’ne, toprak reformuna) ve toplumsal eleştiri ima ettiği düşünülen sanat, bilim ürünlerine karşı çıkar. İkinci Dünya Savaşı içinde Alman taraftarlığı, Türkçü-Turancı özelemlerle kaynaşır.

Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel hümanist, “Türkçü Başvekil” Şükrü Saraçoğlu ise tutucu akımları temsil eder.

İlerici kamuoyu, savaş koşullarında Sovyet sempatzanı, demokrat, solcu, bir bölümü sosyalist aydınlardan oluşur. Tan gazetesi ve Serteller, Yurt ve Dünya, Adımlar dergileri, “solcu öğretim üyeleri” örneklerdir. Sabahattin Ali “İçimizdeki Şeytan” romanıyla, TKP’den Reşat Fuat (takma imza ile) “En Yakın Tehlike” başlıklı broşürüyle Türkiye’deki Türkçü-milliyetçi ve Nazi sempatzanı çevreleri eleştirdiler; etkili oldular. İleri Gençlik Birliği Süleymaniye minarelerine “*Saraçoğlu faşisttir*” pankartını asmaya kalkıştı.

1944’te hem sosyalist İleri Gençlik Birliği üyeleri; hem de İsmet Paşa’nın 19 Mayıs’taki nutkunda sert biçimde eleştirilen Türkçü-Turancı akımların önde gelenleri Sansaryan Hanı’nda komşu hücrelerde gözaltında kalmaktaydılar. Bu sembolik kader birliği, savaş sonunda Türkiye’nin izleyeceği güzergâhın belirsizliğini de gösteriyordu.

Düşün, sanat, bilim, hatta siyaset dünyalarında çoksesseliliğe (dolayısıyla sola) açılmak mı? Siyasetin rotasını (bu kez ABD yöresine kayarak) antikomünizm çizgisine oturtmak mı? Başlangıçta “Milli Şef” kararsız görünüyordu. Ancak, toplumun güç odakları demokratikleşmeye karşı çıktı ve CHP içinde tutucu-milliyetçi kanat hızla ağır bastı.

1945 sonunda CHP'li Hüseyin Cahit Yalçın'ın kışkırtıcı bir çağrısını, CHP İstanbul örgütü benimser; kalabalık bir grup, antikomünist sloganlarla Sertelleri hedef alır; Tan matbaasına saldırır; gazete kapanır. Benzer gruplar, antikomünizm kampanyalarının vurucu güçleri olarak sık sık sahneye çıkacaktır.

1946'da kurulan iki sosyalist parti ve sola dönük sendikalar aynı yıl içinde kapatılır; tutuklamalar başlar; hızlanır. Sol çevrelerle DP arasındaki dirsek teması, hükümetin ağır baskısı ile engellenir; DP liderleri antikomünizm kervanına katılırlar. Seçim sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı'na Yücel yerine faşist Reşat Şemsettin Sirer getirilir. 1947'de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmenşür, köy enstitülerine ve üniversitelere sızmış komünistleri hedef gösterir. Bir yıl sonra Sabahattin Ali öldürülür. Yasal bir düzenleme ile solcu öğretim üyeleri görevlerinden uzaklaştırılır.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ilk beş yıl, böylece ilk “faşizme geçiş” deneyimi oldu. Çok partili rejime geçildi; ama, üstyapının tüm alanlarında gerçek anlamda çokseslilik engellenerek; özellikle de sol siyaset yasaklanarak...

Belki de en önemlisi, 1947'de CHP programı, savaş yıllarında palazlanan sermaye çevrelerinin özlemleri doğrultusunda değiştirildi; “liberal” DP'ye yaklaştırıldı. Egemen sınıflar iki büyük partiyi paylaştılar.

Faşizm tam yerleşmediği için üç yıl sonra iktidar seçim yoluyla DP'ye devredildi. Birkaç yıl içinde DP, “faşizme geçiş” doğrultusunda yeni, daha ileri adımlar atacaktı.

Türkiye faşizminin bu ikinci dalgasını ayrıca incelemek gerekir.

Sabahattin Ali'nin Siyasi Yazıları²

Sabahattin Ali'nin siyasi yazıları, *Markopaşa Yazıları ve Ötekiler* derlemesinde yer alıyor (Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, 2012, Hazırlayan: Hikmet Altınkaynak). Derlemenin sonuna bu yakın-larda yitirdiğimiz Alpay Kabacalı'nın "Markopaşa Yazıları'nın Ar-ka Planındaki Siyasal Ortam" başlıklı önemli bir incelemesi de eklenmiş.

Haftalık mizah dergisi Markopaşa'nın ilk sayısı 25 Kasım 1946'da çıkar. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Sabahattin Ali'dir. Aziz Nesin ve Rifat Ilgaz mizah yazıları, Mim Uykusuz çizgileri ile dergiye sürekli katkı yaparlar.

Derginin hangi ortamda çıktığını da hatırlatmak gerekiyor: İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'de sol ile Nazi sempatizanı milliyetçi-Turancı akımlar arasında gerilim artmaktadır. Sabahattin Ali'nin 1940'ta yayımlanan *İçimizdeki Şeytan* başlıklı romanı, bu ikinci akıma dönük eleştirel öğeler içermektedir. Turancı akımın önderlerinden Nihal Atsız, Maarif Vekâleti tarafından korunan solculara karşı bir kampanya başlatır. Hedeflerinden biri olan Sabahattin Ali ile mahkemelik olur. Sabahattin Ali davayı kazanır; ama Konservatuvar'daki Almanca öğretmenliği görevinden uzaklaştırılır.

Sabahattin Ali, bu ortamda Sertellerin Tan gazetesinde yazarlığa başlamıştır. Fazla sürmez; zira, CHP İstanbul Teşkilatı tarafından harekete geçirilen faşist gruplar, bu "komünist" gazetenin basım evini tahrip ederler. Gazete yayınına son vermek zorunda kalır. Tarih 4 Aralık 1945'tir.

² 2014 Mayıs

1946 başında çok partili rejime geçilir. Demokrat Parti'nin (DP'nin) yanı sıra sosyalist eğilimli iki parti ve sola dönük sendikalar kurulur. Ancak ABD ile yakınlaşma önceliği, CHP ile DP'nin ortak bir antikomünizm platformunda birleşmeleri ile sonuçlanır. Temmuz seçimlerinden sonra kurulan Recep Peker hükümetinde CHP'nin aydınlanmacı, demokrat öğelerine yer verilmez. Aralık 1946'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı iki sosyalist partiyi, matbaalarıyla birlikte altı solcu dergiyi ve İstanbul İşçi Birliği'ni kapatır. Ocak 1947'de İçişleri Bakanı Şükrü Sokmensüer antikomünist mücadelenin kapsamının genişletileceğini ilan eder. Yaygın tutuklamalar başlamıştır.

Bu yoğun antikomünist ortamda Sabahattin Ali ve arkadaşları açıkça solcu, eleştirel bir mizah dergisi olan *Markopaşa*'yı nasıl çıkardılar? Alpay Kabacalı açıklıyor: Dergi sürekli kapatıldı; toplatıldı; yasaklandı; *Merhumpaşa*, *Malûmpaşa*, *Alibaba* adlarıyla yeniden çıktı. Altmış binlik tiraja ulaştı. Yazarları toplam 8 yılı aşkın ceza aldı. Adı çalındı; "sahte" Markopaşa çıktı.

Sabahattin Ali'nin derlemede yer alan siyasi yazılarının çoğu Markopaşa'da, üçü Tan'da, 5 Şubat 1948 tarihli sonuncusu ise Zincirli Hürriyet'te yayımlanmıştır.

Zincirli Hürriyet'in serencamı da dönemin koşullarını yansıtır. Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı dergi, İstanbul'daki sıkıyönetim nedeniyle İzmir'de yayımlanır. Üçüncü sayısından sonra (Nisan 1948'de) derginin basıldığı matbaa da faşist bir grup tarafından basılır; gazeteler yırtılır; matbaa sahibi tehdit edilir. Sonraki sayılar, basımı kabul edecek matbaa bulunamadığı için çıkarılamaz. Dergi'deki yazıları nedeniyle Aybar, 3 yıl 8 aya mahkum olur.

Markopaşa Yazıları ve Ötekiler derlemesindeki siyasi yazılar, Sabahattin Ali'nin Türkiye'nin tutucu akımlarına karşı 1944-1948 yıllarındaki polemiklerinden oluşuyor.

Sorunlar çeşitlidir ve pek çoğu bugün için de önem taşımaktadır. "100 milyonluk Türkiye..." çağrılarını yapanlara yanıt: *"Bize yarının hastanelerini, darûlâczelerini, cezaevlerini doldu-*

racak, cahil, mesleksiz, serseri yüz milyonun lüzumu yok;... insan gibi yaşamak, hayatın nimetlerinden istifade etmek imkânlarına, hiç olmazsa [sizler]... kadar sahip yirmi milyon vatandaş daha faydalıdır.” (s.129)

Sabahattin Ali'nin en sert polemikleri, 1940'tan beri hesaplaşmakta olduğu faşizmin yeni görüntülerini hedeflemektedir. Bunlar, “fikir kavgaları” değildir; zira, bu yeni tür faşizm, artık, “fikirden yoksun” hale gelmiştir. Önceki yılların ırkçı-Turancı ve Nazi sempatzanı görüşleri gizlenmekte; geride tek bir özellik kalmaktadır: Aykırı, ileri, sola dönük tüm düşünceleri susturma-ya, yok etmeye dönük kampanyalar...

Sabahattin Ali yazıyor: *“Biz ne istiyoruz? İstiyoruz ki,... bir karar alınırken, İzmir'deki ortak tüccar, İstanbul'daki ahbap milyoner değil, bu kararların altında beli bükülen,... inleyen yığınlar göz önünde tutulsun. İstiyoruz ki, bu topraklar üzerindeki insanlar, kafalarında taşıdıkları fikirlerden dolayı değil,... bu halkın yararına yahut zararına yaptıkları işlerden dolayı hesap versinler.... Demişiz ki, istiklâl her şeyden üstündür;... sömürücü devletlerin elinde oyuncak olmayalım... Yabancı sermayeye imtiyaz vermeyelim; memleketin işlerine yabancılar burunlarını sokmasınlar... Aleyhimizde üç yüzden fazla yazı çıkmış. Hepsini gözden geçirdik... Bir tek fikrimiz ele alınıp çürütülmemiş. Sadece küfür edilmiş: Hain, satılmış, bolşevik ajanı, demokrasi düşmanı, bozguncu, anarşist...”* (s.151, 179)

Bir noktada ülkenin “korkunç gidişatı”nı doğrudan İsmet İnönü'ye hatırlatır: *“Tekrar yabancı sermaye köleliğine girmeyi özleyenler;... Köy Enstitüleri'nin orta-çağ müesseseleri haline getirilme[si];... her cildinde İnönü'nün bir önsözünü taşıyan dünya fikir ve sanat eserlerinin,... yasak kitaplar listesine sokulmak üzere olması;... üniversitelerde Nazi usulü temizlemeler...”* Ve “Millî Şef”in ilerici reflekslerine hitap eder: *“Lozan'da tam istiklâli sağlayan,... yabancı sermaye köleliğinin Türkiye'den kovulma ilamını imzalayan, ...ilköğretim seferberliğini açan,... dünya klasiklerini büyük bir hamle ile dilimize kazandıranların öncüsü,... ırkçılığın ve Turancılığın ... nasıl korkunç bir tehlike olduğunu dünyaya ilan eden İnönü'nün... bu korkunç gidişata müdahale edeceği anı bekleme hakkımızdır.”* (s.186)

Geç kalınmıştır. En hayırhah yorumla, İnönü, Türkiye'nin faşizme gidiş sürecini başlatmamıştır; ama durdurmaya, engellemeye de çalışmamıştır. Sabahattin Ali'nin son değerlendirmesi

daha serttir. Doğrudan Çankaya'yı hedef alan Sırça Köşk masalını bu ruh hali içinde yazmıştır. Sol, ilerici muhalefet susturulmuş; Demokrat Parti, iç ve dış güç odaklarına teslim olmuştur. Zincirli Hürriyet'te yayımlanan son yazısı da aynı kötümserliği yansıtmaktadır: *“Milletin bağrında... biriken kurtuluş emellerinin meydana çıkmasına vesile olduktan sonra halkın bu radikal temayüllerinden evvela kendisi korkup iktidarın kucağına sığınan Demokrat Parti de,... bütün dünyada halk düşmanı zümrelerin halkın iradesini kullanma tehlikesine karşı başvurdukları köhne çareye iktidar partisiyle birlikte sarıldı. Bu çare ise komünist tehlikesi masalıdır... Amerika ve İngiltere'deki mürteci mahfiller (gerici çevreler),... ana karakteri halk düşmanı olan bir iktidarı, demokrasi diye desteklemekten çekinmediler... Bu memleketin istiklâlini de, hürriyetini de varlığını da tehdit eden bir tek ve hakiki tehlike, bugünkü ehliyetşiz iktidarın devamıdır.”* (ss.198-200)

Sabahattin Ali bu yazısı nedeniyle 3 ay hapis cezası alır. Tahliyesinden sonra öldürülecektir. Cinayetten bir yıl önce, *“dünyaya niçin geldiğini, niçin yaşaması ve niçin ölmesi lazım geldiğini bilenler bu gazeteyi* (Markopaşa'yı) *çıkartıyorlar”* diye yazmıştı (s.162).

Çok partili rejimlerde Türkiye'nin üç kere (1945-1949'da, 1957-1960'ta ve bugünlerde) faşizme geçiş süreçlerini yaşadığını daha önce yazdım. Sabahattin Ali'nin siyasi yazıları, bu ilk süreci kapsamaktadır.

Bu karanlık, sancılı dönemde faşizme karşı mücadelenin öncülüğünü Türkiye'nin gerçek demokratları, yani sosyalistler üstlendi: Sabahattin Ali, Sabiha ve Zekeriya Sertel, Aziz Nesin, Mehmet Ali Aybar ve diğerleri... Hepsini saygıyla, şükranla anmamız gerekiyor.

Sabahattin Ali, babamın yaşıtıydı; yakın arkadaşıydı. Unutulmaz bir “amca” olarak anılarımda yer etmiştir. Filiz ile çocukluk arkadaşıyız. Sonraki yıllarda tanıdığım, saydığım, sevdiğim büyüklerimden, dostlarımdan siyasi cinayetlere kurban gidecek kişilerin birincisi Sabahattin Ali oldu.

Bu önemli kitap vesilesiyle onu saygıyla, sevgiyle anıyorum.

Türkiye'nin Faşizmleri: II³

Türkiye'nin “sivil faşizme gidiş” sancılarının ilki 1940'lı yıllarda yaşandı. Kısaca gözden geçirdim; hatırlattım. Bugün de faşizme gidiş sancılarının ikincisini, Türkiye'yi 27 Mayıs darbesine götüren süreci hatırlatmak istiyorum. Dönemin ayrıntılı, önemli incelemeleri Cem Eroğul'un *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi* (ilk baskı 1968, İmge Yayınevi) ve Şevket Çizmeli'nin *Menderes: Demokrasi Yıldızı?* (2007, Arkadaş Yayınevi) kitaplarında yapılıyor.

1940'lı yılların sonlarına doğru oluşan karanlık tabloyu kısaca tekrarlayayım: Savaş sonunda ülkenin çoksesli bir demokratikleşme seçeneğine yönelmesini güç odakları önledi; CHP'nin aydınlanmacı-demokrat kanadı dışlandı; siyaset yaygın bir anti-komünist kampanyanın baskısı altında şekillendi; CHP programı liberalleşti ve egemen sınıflar iki büyük partiyi paylaştı.

DP, iktidarı bu ortamda devraldı. CHP'nin son yıllara damgasını vuran antikomünist söylemine katılmaya zorlanmış; hatta bu doğrultuda katkılar yapmıştı; ama, demokrat, sola dönük kamuoyu Mayıs 1950'de Menderes, Bayar ve arkadaşlarına hâlâ iyimser beklentilerle yaklaşmaktaydı.

Bu beklentilerin geçersizliği hızla ortaya çıktı. İktidara gelişinin ikinci ayında Menderes hükümeti, Kore savaşına askeri birlik yollayarak katılmayı kararlaştırdı; ardından NATO'ya katılmaya başvurdu. Başvuru, bir buçuk yıl sonra sonuçlanacak; Türkiye'nin NATO üyeliği kesinleşecekti.

Churchill, *“Avrupa'ya bir demir perde inmiştir”* uyarısını dört yıl önce yapmıştı. ABD siyasetini, Senatör McCarthy'nin

³ 2014 Mayıs

başlattığı antikomünist kampanya biçimlendirmekteydi. Emperyalizmle askeri ve siyasi bütünleşmenin de aynı raya oturması kaçınılmazdı. Barışseverler Cemiyeti, hükümetin Meclis kararı olmaksızın Kore'ye asker göndermesinin yasa dışı olduğunu protesto edince Başkan Behice Boran ve arkadaşları tutuklandı; yargılandı; hüküm yedi. Bu süreç, antikomünist bir kampanyayla birleşti.

Ancak, DP antikomünizminin, Kore savaşı ve NATO üyeliğinin zorunlu uzantılarının çok ötesine gittiği hızla ortaya çıktı. DP'nin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, aynı bakanlığı 1946 sonrasında yönetmiş olan faşist Reşat Şemsettin Sirer'in çizgisini fanatikçe sürdürdü. Ona göre, *"komünist, milleti Rusya'ya peşkeş çeken bir vatan hainidir."* Ve Köy Enstitüleri'ni tamamen tarihe karıştıracak kampanyada, *"bu okullarda komünist eserler okutuluyordu. Bulgar sınırından kaçıp giderken gebertilen Sabahattin Ali ders okuturdu..."* türü savlar kullandı.

Tabii ki "balık baştan kokar." Menderes'e göre de, *"komünistler, hatta solcular, hürriyetimize kem gözle bakanların birer ajanı, casusudur"* *"Komünist hareket hazırlıklarında... muhalefetin himayesi"* suçlaması gündeme gelmektedir.

Bu ortam, 1951'de Ceza Kanunu'nun 141-142. maddelerinin komünistler için idam cezasını getirecek; propaganda olgusunun çok geniş yorumlanacak doğrultularda ağırlaştırılmasını getirdi. 1950'li yıllar, eğitim, sanat, edebiyat, basın dünyasının her köşesinde sık sık gülünç ve saçma "komünist avları" ile renklendi. 6-7 Eylül olaylarının komünistler tarafından yapıldığı Fuat Köprülü tarafından Meclis'te ileri sürüldü; İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı da çok sayıda sicilli komünisti (örneğin Aziz Nesin, Kemal Tahir ve amcalarım Can ve Müeyyet Boratav'ı) tutukladı.

Burjuva demokrasisinin kapsamlı ve yoğun bir antikomünizm ile birleşmesi, elbette faşizm değildir. DP iktidarının "faşizme gidiş" sürecine savrulması, temsili demokrasinin asgari kurallarını adım adım çiğnemesi ile başladı.

DP'yi bu çizgiye sürükleyen ana etken, 1950'li yılların ikinci yarısında aydın kamuoyunda bir hayli etkili ve başlangıçta "libe-

ral” diye nitelendirilebilecek bir muhalefetin gelişmesiydi. CHP de adım adım bu çizgiye yaklaşmıştı.

DP bu muhalefeti temelli tasfiye etmeyi; rejim dışına atmayı hedefledi. Ayrıntılara girmeden ana aşamalara işaret etmekle yetineyim:

Önce memurların; daha sonra yargıç ve üniversite öğretim üyelerinin güvenceleri kaldırıldı; görevden alma, emekliye sevk yaygınlaştı. Çok sayıda öğretim üyesi (Turhan Feyzioğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Bülent Nuri Esen) bakanlık emrine alınır; bazıları emekliye sevk edilir. Basın kanunu değişir; cezaevlerini tanıyan gazetecilerin sayısı hızla artar. Milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılır.

Bölükbaşı'nı Meclis'e taşıdığı için Kırşehir ilçe yapıldı; Millet Partisi mahkeme kararıyla kapatıldı; dokunulmazlığı kaldırılan muhalif milletvekilleri, CHP Genel Sekreteri tutuklandı; yargılandı; hüküm yedi. Muhalefete, bir aşamada İnönü'ye linç girişi eşliğine gelen saldırılar yaygınlaştı.

28 Nisan 1960'ta yasalaşan Tahkikat Komisyonu, hemen hemen sınırsız yetkilerle donanmaktaydı. Kararları nihai ve kesindi. Önce CHP'nin kapatılması; nihai olarak da çok parti rejiminin son bulması amaçlanmaktaydı.

Bu yasa, yaygın, kitlesel öğrenci gösterileriyle protesto edildi. Birkaç yıldan beri muhalif hocalar ile öğrenciler arasında yakın, sıcak ilişkiler; hatta işbirlikleri oluşmaktaydı. İlginçtir ki Prof. Turhan Feyzioğlu'nun görevden alınmasına yol açan süreç sırasında Menderes Meclis'te, *“fikir kulübü denmiş olan bir siyasi teşekkül vücuda getirilmiş”* diye yakınıyor. Sözünü ettiği Fikir Kulübü, SBF'den üç öğrenci (Şadi Cindoruk, Yalçın Küçük ve Taner Timur) tarafından kurulmuştu. Ve on yıl içinde içerik değiştirerek, genişleyerek 1960 sonrasında genç kuşaklarda sosyalizmi filizlendiren odaklardan biri haline gelecekti. Menderes, adeta sınıfsal bir önsezi ile bu tür bir örgütlenmede tehlikeli bir dönüşümün ilk belirtilerini “şimdiden ezilmesi gereken yılanın başı” olarak algılamış oluyor.

1960 darbesi bu ortamda gerçekleşti ve Türkiye'nin “faşizme geçiş” sürecini durdurdu. Önceki kuşakların sosyalistleri, devrimcileri 27 Mayıs'ı istisnasız sevinçle karşıladılar; desteklediler. Örnek olarak Nazım'ın “Beyazıt Meydanındaki Ölü” şiirini; Vedat Türkali'nin “Bir Gün Tek Başına” romanını hatırlatayım.

Haklıydılar. Nitekim, 27 Mayıs'la birlikte Türkiye'yi bir kez daha çoksesliliğe taşıyan; sol ve sosyalist düşüncelerin yaygınlaşmasını mümkün kılan yirmi yıllık, sancılı, ama aydınlık bir dönüşüm de başlamış oldu. Her aşamada Türkiye'nin tutucu, gerici güçlerinin engelleriyle karşılaştı; onlara rağmen ilerledi. Zira, faşizme geçiş sürecinin tamamlanması önlenmişti.

1960'ta Bir Gün: 555K⁴

Aydınlık, Cemal Süreya'nın muhteşem şiiri 555K'yı yeniden basarak 53 yıl öncesini hatırlattı ve çok iyi yaptı. Fazlasıyla günceldir:

*şimdi bursa'da ipek çeken kızlar
bir karasevda halinde söylemektedir
görmeğe alıştığımız nice yazlar
kimleri alıp götürdüler ama kimleri
karanfil bıyıklı genç tegmenleri
ak saçlı profesörleri, öğrencileri
adları şuramıza işlemektedir
ah dayanmaz dayanmaz bakmaya gözler
bir karasevda halinde söylemektedir
şimdi bursa'da ipek çeken kızlar...*

555K Mayıs 1960'ta Ankara'da üniversite öğrencileri, gençler, aydınlar arasında kulaktan kulağa dolaşan bir “parola” idi. Açılımı, “5/5 (Mayıs), saat 5'te Kızılay'da” idi.

Bir yıl önce Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştum. Avukatlık stajına ve Siyasal Bilgiler'in iktisat doktora programına başlamıştım. 5 Mayıs saat 5'te ben de Kızılay'a gittim. Esasen 29 Nisan'dan başlayarak her akşam üstü Kızılay ve Sıhhiye arasın-

⁴ 2013 Mayıs

daki nümayişlere katılıyorduk. Kimlerle birlikte? Üniversiteli öğrencilerle, gençlerle, memurlarla; Hukuk'tan, Mülkiye'den arkadaşlarımla; o dönemde Pazar Postası dergisi etrafında toplanmış yazarlarla ve dört ay sonra dünyaya gelecek olan oğlunu karnında taşıyan Çiğdem'le...

Sıkıyönetim ilan edilmişti. 29 Nisan'da askeri birlikler, iki komşu fakülteyi Hukuk ve Siyasal Bilgiler'i kuşatmış; Mülkiye duvarlarına ateş açmıştı. Akşam nümayişleri "Menderes istifa" sloganıyla başlamaktaydı. Acemice oluşturulan yeni bir güfteyle söylenen Plevne marşı, "kahrolası diktatörler, bu dünya size kalır mı?" diye son bulmaktaydı.

Polisle çatışma, gözaltılar olağanlaşmıştı. Polis yakalıyor; hırpalıyor; birkaç gün içinde asker salıyordu. İstanbul'daki üniversiteler tatil edilmişti. İTÜ'den teyzemin oğlu Oktay, çok sayıda Egeli öğrenciyle birlikte İzmir vapuruna binmişti. Rıhtımdan ayrılırken topluca "Menderes istifa" diye tempo tutmuşlar; sabah uyandıklarında kendilerini tekrar İstanbul'da bulmuşlardı. Kamyonlarla Davutpaşa kışlasına götürüldüler; bir hafta içinde yargılanıp serbest bırakıldılar.

28 Nisan'da Beyazıt'ta, 29 Nisan'da Cebeci'de patlak veren öğrenci kalkışmasını tetikleyen olayı biliyoruz: 27 Nisan 1960'ta Meclis'teki Demokrat Parti çoğunluğu, **Tahkikat Komisyonu'nun Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun**'u kabul etmişti... Kanun, Meclis'te (elbette çoğunluk partisi DP'nin oylarıyla) belirlenecek Tahkikat Encümenleri'ne, savcılara, sorgu ve sulh hakimlerine ait tüm yetkileri tanımaktaydı. Bunlara, süreli yayınları kapatma, siyasi toplantıları, faaliyetleri önleme ve "lüzum görecekları tüm diğer kararları alma" yetkileri de eklenmişti. Bunların, giderek CHP'yi kapatmak; her türlü muhalefeti felce uğratmak üzere kullanılacağı öngörülmekteydi.

Bu kanun, öğrenci kalkışmalarını sadece tetikledi; evveliyatı daha da önemliydi. İktidarının son beş yılında, özellikle önemli oy kayıplarına uğradığı 1957 seçimlerinden sonra Demokrat Parti, basına, üniversitelere, parlamenter muhalefete, yargıya karşı adım adım ağırlaşan baskılar uygulamaktaydı. Ayrıntılar için Cem Eroğul'un **Demokrat Part: Tarihi ve İdeolojisi** (ilk baskı

1968, İmge Yayınevi) ve Şevket Çizmeli'nin ***Menderes: Demokrasi Yıldızı?*** (2007, Arkadaş Yayınevi) yapıtları önemli kaynaklardır.

Ancak, 1955-1960'ın ağır baskılarının da evveliyatı vardı. Ve bu geçmiş bilanço, 27 Mayıs arifesindeki muhalefetin küçük bir azınlığını oluşturan solcular, sosyalistler için çok daha önemliydi. Onlar beş değil, on beş yıl süren boğucu bir ortamı, fiilen faşizmi yaşamışlardı. Ve bu dönüşüm CHP iktidarı tarafından başlatılmıştı.

Çok partili rejime 1946'da solu ve sosyalistleri tasfiye ederek geçişin ayrıntıları için Taner Timur'un ***Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş***'ine (2003, İmge Yayınevi) bakılabilir. Tan matbaasının tahribi, üniversite tasfiyeleri, iki sosyalist partinin, sol eğilimli öğrenci derneklerinin, sendikaların kapatılması, TKP tutuklaması ile başlayan süreç, sonraki 15 yıla ağırlaşarak damgasını vuracaktı. Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında antikomünizm trajikomik boyutlara ulaşacak; kibrit kutuları üzerinde, okul tuvaletlerinde orak-çekiç aranacak; resimlerinde komünizm propagandası yaptığı suçlamasıyla Haşmet Akal içeri atılacak; liseli bir arkadaşım, birinci sınıfta Nazım'ın şiirlerini okuduğu için tutuklanacak; cezaevinde Ahmet Arif'le tanışıp sosyalist olacak; bir yılını kaybedip okul değiştirecekti.

Daha önce de yazdım: Bu nedenlerle, tanıdığım sosyalistlerin, "eski tüfekler"in hepsi, 27 Mayıs'ı sevinçle karşıladı.

Ben de bu vesileyle 53 yıl öncesinin Nisan ve Mayıs günlerinde, Ankara caddelerini birlikte yürüyerek aşındırdığımız arkadaşlarımı, Mülkiye grubundan Ercüment Genç'er'i (nam-ı diğer "Dük dö Cebeci"yi), Ertuğrul Baydar'ı, Ergin Günçe'yi, Ünsal Oskay'ı sevgiyle, hasretle anıyorum. Toprakları bol olsun.

Kanlı Bir Darbenin Yıldönümü⁵

Otuzuncu yıldönümünden geçerken, 12 Eylül darbesine gidiş sürecini bir kez daha hatırlatmakta yarar var.

Bu hatırlatmayı, 12 Mart 1971 darbesini unutarak yapamayız. Ancak, arada önemli bir fark var. Önceki darbe, Türkiye'nin sola yönelmesini sadece iki yıl için duraklattı; önleyemedi.

Gerici 12 Mart darbesinin sonuçları nasıl oldu da “geçici” kaldı? En önemli iki etkenden biri, bence, o tarihte tüm dünyada solun yükselme konjonktürü içinde olmasıdır. Batı toplumlarında 1968’de başlayan bir dalga hemen hemen her ülkeyi sola yöneltirken, Türkiye’nin kalıcı bir biçimde faşizan düzenlemelere geçmesi eşyanın tabiatına uymuyordu. 12 Mart darbecileri bir yandan sola karşı şiddet uyguladılar; sıkıyönetim mahkemelerini çalıştırdılar; idam sehpalarını kurdular; ilerici dernekleri, sendikaları kapattılar; bir yandan da Nihat Erim hükümetinin iç ve dış kamuoyuna “reformcu” bir vitrin sunmasına özen gösterdiler.

O tarihlerde “reform” sözcüğünden bugünkü gibi “piyasacı” değil, ilerici çözümler (örneğin toprak reformu) anlaşılırdı. Ve Nihat Erim hükümetinde “reformculuğu”, ABD’den ithal edilecek başbakan yardımcılığına getirilen Attila Karaosmanoğlu tes-cil ediyordu. Devlet Planlama Teşkilâtı’nın kurucularından olan Karaosmanoğlu kamuoyunda ilerici bir iktisatçı olarak biliniyordu. Bu “vitrin süsleme” çabalarının göstermelik niteliği hızla ortaya çıktı. 12 Mart rejiminin baskıcı dozu artınca hükümete “beyin takımı” olarak girmiş 12 bakan istifa etti. Yine de, bu “vitrin”

⁵ 2010 Eylül

girişimi göstermektedir ki, 1971-1972 koşulları, sermayenin toplum üzerindeki sınırsız tahakkümünü kalıcı hale getirmek için elverişli değildi.

12 Mart rejiminin kalıcı izler bırakamamış olmasının ikinci nedeni, bana göre, CHP'nin gösterdiği demokratik direnmedir. 12 Mart darbesinin TBMM dağıtılmadan, sadece hükümeti istifaya zorlayarak gerçekleştiğini ve sonraki iki yıl boyunca Adalet Partili milletvekillerinin baskıcı uygulamalara yeşil ışık yaktığını, örneğin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamları için özel çaba gösterdiğini hatırlatalım. İsmet Paşa'nın yerine CHP genel başkanlığına 1972'de seçilen Bülent Ecevit (ve parti genel sekreteri Kâmil Kırıkoğlu gibi arkadaşları) ise, darbeci uygulamalara ilkeli bir muhalefet sergilediler ve hükümet-sıkıyönetimler-AP ittifakına meydanı boş bırakmadılar.

1971-1980 tarihleri arasındaki demokrat ve sol çizgisiyle Bülent Ecevit'in hakkının (özellikle sosyalistler tarafından) verilmediğini düşünüyorum.

Ecevit CHP'yi ılımlı bir sınıfsal platform içinde sola çekti. Bu dönüşümün siyasi meyvelerini de derledi. Ekim 1973 ve Haziran 1977 genel seçimlerinde Adalet Partisi'ni (AP'yi) geçerek birinci parti oldu; Aralık 1977'deki yerel seçimlerde de (yüzde 43'e yükselen oy oranıyla) belediye başkanlıklarının çoğunu kazandı.

Parlamento dışı, sosyalist sol da bu dönemde paralel bir gelişme göstermekteydi. Sendikalarda, demokratik kitle örgütlerinde, büyük kent varoşlarında, Anadolu kasaba ve köylerinde sosyalist solun örgütlenme gücü yükselmekteydi. Türkiye, yüzde 50 eşliğine ulaşan sendikalaşma oranı ile Batı Avrupa ülkelerinin çoğunu aşmıştı.

Solun ve emekçi sınıf örgütlerinin güçlenmesi, bölüşüm ilişkilerine de yansıtacaktı. 12 Mart rejiminin bitimiyle 1979 arasında sanayide reel ücretler, verim artışının çok üstünde seyredecek; böylece sınai katma değerde ücret payı çok hızlı bir artış gösterecekti. Piyasa için üretim yapan milyonlarca köylü ailesinin en önemli bölüşüm göstergesi olan çiftçinin eline geçen görelî fiyatlar, 1972-1979 arasında dörtte bir oranında düzelecekti.

1970'li yıllar son bulurken Türkiye toplumunun geleceğini belirleyecek dört önemli gelişim dikkat çekmekteydi.

Birinci olarak Türkiye'de toplumsal sınıflarla siyaset arasında Avrupa türü bir yapılanma oluşmaktaydı: Emekçi sınıflar aydınlanma geleneğinden beslenen sol siyasetin farklı akımları içinde örgütlenmeye, toplanmaya başlamaktaydılar.

İkinci olarak, emeğin pazarlık gücündeki hızlı yükselme; dış kaynak akımlarında (uluslararası konjonktürle bağlantılı) bir daralmayla eş zamanlı olduğu için siyasi iktidarlar çok ciddi bir istikrar sorunuyla karşı karşıya gelmekteydiler.

Üçüncü olarak, egemen sınıflar sol siyasetin ve emeğin güçlenmesi olgularına karşı çözüm arayışlarına yönelmek zorunda kalmaktaydılar. Uzlaşmacı veya çatışmacı seçenekler gündemdedi.

Dördüncü olarak, Batı solunun yükselme dönemi son bulmuştu. Uluslararası sermaye kapsamlı bir karşı saldırıyı başlatmak üzereydi. Dünya Bankası ve IMF, çevre ekonomilerine neoliberalizmi ihraç etme işlevini üstlenmeye başlamaktaydılar. Ve ilk uygulama alanlarından biri Türkiye olacaktı.

1978-1979'da Ecevit başbakanlık yaptı. AP'den transfer on bir bakanı içeren hükümetin çeşitli gerilim anlarında uyumlu çalışması mümkün değildi.

İlk aşamada egemen sınıfların en gerici klikleri, AP+MHP+MSP'den oluşan Milliyetçi Cephe'nin (MC'nin) antikomünizm platformuna destek verdiler. Solu hedefleyen faşist şiddet bu yıllarda tırmandı. Kahramanmaraş kıyımını, Doğan Öz, Abdi İpekçi, Bedrettin Cömert cinayetlerini örnek gösterebiliriz. Bir kanadı esasen sağ şiddetin içinde yer alan MC ise, sürekli olarak sıkıyönetimin ilanını ve genişletilmesini istemekteydi.

Egemen sınıfların büyük İstanbul sermayesi tarafından temsil edilen kanadı, Ecevit hükümetinin kurulmasını başlangıçta desteklemişti. Şu şartla ki, istikrar politikaları emek disiplini altına alınarak gerçekleştirilsin ve kendilerinden (artan vergi yükü gibi) anlamlı katkılar beklenmesin...

MC hükümetlerinin mirası olan yüksek dış borç yükümlülüklerini hafifletme müzakerelerinde Ecevit'e sunulan IMF reçeteleri, büyük sermayenin bu talepleriyle çakışmaktaydı: Hasat mevsiminde mazota zam, ücret artışlarının frenlenmesi, devalüasyon oranı artırılırken fiyat kontrollerinin kaldırılması, sermaye aleyhine vergi tasarılarının askıya alınması... Her müzakere aşamasında daha da ağırlaşan listelerle karşılaşan hükümet, ayağını sürüyünce IMF kredileri askıya alınacaktı.

Hükümet, IMF cenderesinden kurtulma beklentisiyle dış destek aradığı OECD'de; Almanya ve İskandinavya'nın sosyal demokrat iktidar partileriyle görüşmelerde Dünya Bankası'nın "yapısal uyum" reçeteleriyle karşılaştı: Türkiye ekonomisinin geleceğini biçimlendirmeyi hedefleyen stratejik önceliklerin; kısacası planlamanın terkedilmesi isteniyordu: *"Bizden dış kaynak istiyorsanız, orta dönemi unutun; sadece istikrar ve kriz yönetimiyle uğraşın... Piyasa mekanizması ve karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı uluslararası uzmanlaşma gerisini çözer."*

Ecevit bu taleplere teslim olsaydı yedi yıldan beri güçlükle oluşturduğu sol siyaseti de terketmiş olacaktı. Sürecin siyasi boyutları Faruk Ataay'ın *Kriz Kışkacındaki Türk Siyaseti* başlıklı kitabında; ekonomik ağırlıklı (ve "içeriden") anlatımları *Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü* (Ergun Türkcan'ın editörlüğünde hazırlanan) başlıklı derlemede yer alan Bilsay Kuruç ve Oktar Türel'in yazılarında izlenebilir. Özetleyelim: Hükümet IMF ve diğerleriyle görüşmeleri sürdürdü; ama tam teslimiyeti reddetti. Türk-İş ile bir toplumsal anlaşma yaptı; ama üçüncü ayağı oluşturma gereken sermaye örgütleri anlaşmaya katılmadılar. Zira, Türkiye burjuvazisi, artık, Batı'dan esen rüzgârları izleyerek sadece maliyeti emekçe üstlenilecek bir istikrar programını değil; Türkiye toplumunun bölüşüm dinamiklerinde kalıcı bir değişmeyi istemekteydi.

Böylece *uzlaşmacı* değil, *çatışmacı* seçeneği yeğlediler. Rahmi Koç Temmuz 1978'de *"Türkiye'nin doğru dürüst bir yönetimden yoksun"* olduğunu belirterek ilk işareti verdi. Sermayeyi temsil eden tüm çevreler, dalga dalga, saldırının dozunu yükselttiler. Mayıs 1979'da kolektif bir bildiriyle, hükümetin uygulamalarını *"hür teşebbüsü yok edecek yönde"* olduğunu ilan ederek sınıf savaşını ileri noktaya taşıdılar.

Bıçak sırtı dengede kurulan hükümetin dağılması kaçınılmazlaşmıştı. Aralık'ta Demirel Üçüncü MC hükümetini kurdu. Bu reçetenin yerli mimarı olan Özal, 24 Ocak kararlarının parlamenter ortamda yürütülmesinin mümkün olmayacağını baştan beri biliyordu. 12 Eylül'ün yolu açılmıştı. Ecevit hükümetine saldırıyı başlatan, sürdüren, tırmandıran sermaye gruplarının hepsi, istisnasız olarak darbeyi destekleyecekler; 1982 Anayasası'nın oluşumuna aktif katkı vereceklerdi.

12 Eylül Rejiminin Sınıfsal İçeriği Üzerine⁶

12 Eylül darbesinin askeri rejimi, bugünlerde, Türkiye toplumu-
nu kan dökerek ve şiddet yoluyla “disiplin altına alan” özellikle-
riyle anılıyor. 12 Eylül rejiminin sınıfsal içeriği ve ekonomik bi-
lançosu ise pek hatırlanmıyor. Birkaç hatırlatma yapmakta yarar
var.

12 Eylül rejimi, iktisat alanında 24 Ocak kararlarını devral-
dı. Bu kararlar, 1977 sonrasının ekonomik tıkanmasını IMF’nin
ve burjuvazinin reçete ve talepleri doğrultusunda yönetmeyi he-
deflemekteydi. Önceki iki yıl boyunca Ecevit hükümeti, bunalı-
mın faturasını külliye emekçilere yıkmamak için çabalamış;
varlıklı çevrelerden de belli fedakârlıklar talep etmiş; IMF reçete-
lerinin bazı öğelerine direnmiş ve sermaye çevrelerinin sistema-
tik bir kampanyası sonunda alaşağı edilmişti. Aynı çevreler, pi-
yasa kontrollerini kaldıran, yüksek bir devalüasyonla birlikte fi-
yatları (birkaç ay sonra da faizleri) serbest bırakan 24 Ocak ka-
rarlarına tam destek verdiler.

24 Ocak kararlarının mimarı, Demirel tarafından DPT Müs-
teşarlığı’na getirilen Turgut Özal’dır. Özal’ın 1980 öncesinde Sa-
bancı grubunun genel koordinatörlüğünü ve güçlü bir işveren
konfederasyonu olan MESS’in başkanlığını yaptığını hatırlatalım.
Özellikle sendikal harekete karşı katı ve ödünsüz çizgisiyle bili-
nen MESS’teki başkanlığı, 1980 öncesinin sınıf çatışması orta-
mında iş çevrelerinde Özal’a itibarlı, saygın bir konum kazan-
dırmıştı.

⁶ 2007 Eylül

Tüm sınıfsal içgüdüleri ve MESS deneyimi, Özal'a işçi sınıfı ve ücretler “disiplin altına alınmadıkça”, ihracat önceliği ve rekabet gücü gibi hedeflere odaklanmış görünen 24 Ocak kararlarının başarılı olamayacağını öğretiyordu. Bu görüşünü belgelediği de biliniyor.

12 Mart askeri muhtırası sonrasında kurulan Nihat Erim hükümetinin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına, DPT'yi kuran solcu iktisatçılardan biri olarak bilinen Attila Karaosmanoğlu getirilmişti. Askeri rejim Türkiye kamuoyuna “reformcu, ilerici” bir görüntü vermek istiyordu. Bu “cila”nın aldatıcı olduğu ortaya çıkınca ve sola karşı “balyoz harekâtı” başlatılınca Karaosmanoğlu ve “reformcu” arkadaşları Erim hükümetinden ayrıldılar.

12 Eylül cuntası böyle bir “göz boyama” çabasına hiç kalkışmadı. Demirel'i gözaltına alırken, Turgut Özal'ı ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirdi.

Burjuvazinin askeri rejimin ekonomik yönelişlerini denetim altına alması anlamına gelen bu karar nasıl gerçekleşti?

Bu soruya ışık tutan ip uçları var: Turgut Özal'ın 24 Ocak ile 12 Eylül arasında, üst düzey komutanlara ekonomi politikaları üzerinde (ve şüphesiz emekçileri de disiplin altına alma koşullarıyla neoliberal dönüşümün “tek seçenek” olduğunu açıklayan) briefinger verdiği biliniyor. 12 Eylül sonrasında güçlü adamı olarak ünlenecek olan Orgeneral Haydar Saltık ve askeri rejimin başbakanı Amiral Bülent Ulusu ile Özal'ın o tarihlerde ilişkiler kurduğu daha sonraları açıklanmıştır.

12 Eylül cuntasının (Özal'ın katkılarını da içeren) sınıfsal pozisyonu, Kenan Evren'in darbeyi Türkiye kamuoyuna açıklayan ilk TV/Radyo konuşmasında, sendikal hareketi hedef almasıyla (ve bu arada kendi maaşı ile bir “garson” ücretini karşılaştırmasıyla) ortaya çıktı. 12 Mart'ın “göz boyamacılığı” artık gündemde değildi.

Özal, askeri hükümette görev almayı, cuntayla pazarlık ederek, bazı bakanları ismen belirleme koşuluna bağlı kılarak kabul etti. Bu husus darbeden altı gün sonra ABD'nin Ankara'daki büyükelçisinin Washington'a çektiği bir telgrafta belirtiliyor. Bu

bilgileri büyükelçiye bizzat Özal (üstelik pazarlıklar sürmekte iken) iletmiştir.

Ulus hükümeti belirlendikten bir hafta sonra, Turgut Özal'ın konumunu pekiştirmek amacıyla Vehbi Koç'un Kenan Evren'e bir mektup yazarak "Turgut Özal'ı tutmaya devam ediniz" tavsiyesinde bulunduğu da biliniyor.

Türkiye'de 12 Eylül 1980'e giden ve onu izleyen dönem, devlet aygıtının sarsıldığı, dağıldığı istikrarsız dönemlerde, egemen sınıfların siyasi iktidarı ideolojik olarak ve fiilen nasıl denetim altına aldıklarını gösteren bir "laboratuvar" özellikleri içermektedir.

Darbeyi izleyen üç yıl boyunca sermaye çevreleri sistematik ve örgütlü biçimde 1982 Anayasası'nın ve işçi-işveren ilişkilerini belirleyen yasal ve kurumsal düzenlemelerin oluşmasında belirleyici roller oynadılar. Burjuvazi, böylece, 1980 öncesinde Türkiye toplumu üzerindeki egemen konumunu aşındıran süreçleri durdurdu; hızla tersine çevirdi.

Bu dönüşümün nicel meyveleri de derlendi: 1980-1988 arasında Türkiye ekonomisindeki bölüşüm göstergelerinin dramatik boyutlarda işçi ve köylü sınıflarının aleyhine dönüştüğünü belirliyoruz.

1989 ve sonrası ayrı bir hikâyedir.

Bugüne Gelirken Bazı Kritik Tarihler⁷

Yaygın bir alışkanlıktır: Yıl son bulurken geçmiş on iki ayın bilançosunu çıkarırız.

Ben de bu yazıya “2019’da Türkiye...” niyetiyle ve “İslamcı faşist bir rejimin eşiğinde gel-git içindeyiz” tespitiyle başlamaya kalkıştım. Ama “bugüne nasıl geldik?” sorusuna takıldım ve daha ileri gidemedim.

Bu soruyu 2007 sonrasının ana aşamaları, dönüm noktaları içinde tartışıyoruz. Fakat, biraz daha geçmişe uzanmayı ihmal ediyoruz; bugünü de etkileyen kritik yol ayrımlarını gözden kaçırıyoruz.

Bu nedenle bu yazıda 2019 Türkiye’sinin biçimlenmesine katkı yapan bazı geçmiş olayları, tarihleri hatırlatmak istedim..

15 Mayıs 1974: MSP solcu hükümlülerin affına karşı...

12 Mart darbesini izleyen ilk genel seçim 14 Ekim 1973’te yapıldı. Ecevit liderliğindeki “demokratik sol” CHP, yüzde 31,8 oy oranı ile ilk sırayı aldı. İki ay sonraki yerel seçimlerde bu oran yüzde 37,6’ya yükselecekti.

Parlamento aritmetiği, koalisyonları zorunlu kılıyordu. TBMM dışından Başbakanlığı üstlenen Naim Talu, Ocak 1974’te görevi Bülent Ecevit’e devretti; CHP-MSP koalisyon hükümeti güvenoyu aldı.

Parlamenter demokrasi, önemli bir soruyla karşı karşıyaydı: Cumhuriyetçi sol ile siyasi İslam’ın bu ilk ittifakı, 12 Mart faşiz-

⁷ Aralık 2019

minin enkazını temizleyebilecek miydi? Aslında daha temel ve tarihsel bir soru gündemdeydi: Siyasî İslam demokratik olabilir mi?

CHP yönetimi bu soruya olumlu yanıt verdi. Nitekim yeni hükümet, 12 Mart döneminin ve öncesinin siyasî hükümlülerini kapsayan bir af yasasında anlaştı. Düzen-dışı örgütlenme ve propaganda suçları affedilecekti. Komünizme karşı TCK 141-142 ve toplum düzenini dinî esaslara göre değiştirmeye karşı TCK 163 hükümlüleri... CHP-MSP koalisyonu, belki de, kapsamlı bir demokratikleşme programının ilk adımını atıyordu.

Ne var ki, siyasî İslam bu demokratik uzlaşmaya ihanet etti: TBMM'nin 15 Mayıs 1974 tarihli oturumunda önce madde 163'ü kapsayan af oylandı; kabul edildi. Sıra 141-142'ye gelince "uygun sayıda" MSP milletvekili oturumu terk etti veya karşı oy kullandı. Af, devrimcileri, sosyalistleri dışlayarak yasalaştı. AYM, iki ay sonra bu yanlışlığı düzeltecek; solcu hükümlülerin de tahliyesini mümkün kılacaktı.

Cumhuriyet tarihinde ilk kez iktidara ortak olan siyasî İslam, demokratik bir ittifakın ögesi olamayacağını Mart 1974'te açıkça ortaya koydu. Koalisyon son buldu. MSP sonraki Milliyetçi Cephe hükümetlerine katıldı.

15 Mayıs 1979: Büyük burjuvazinin iktidara karşı "muhturası"

1970'li yıllar son bulurken Batı Avrupa-türü bir siyasî yelpaze Türkiye'de de yerleşmeye başlamıştı. Belirleyici yenilik emekçi sınıfların, seçmen kimlikleriyle ve halk örgütlenmelerinde Cumhuriyetçi ve devrimci sola kayması idi.

5 Haziran 1977 genel seçimlerini Cumhuriyetçi Sol'u temsil eden CHP yine ilk sırada göğüsledi; oy oranını yüzde 41,4'e yükseltti. Adalet Partisi'nden ayrılan milletvekillerinin katılımıyla oluşan Ecevit hükümeti Ocak 1978'de güven oyu aldı.

Faşist akımlar ve derin devlet, Türkiye toplumunun sola kaymasını önlemeyi üstlenmişti. Burjuvazi bu cepheye açıkça katıldı. Sermaye çevreleri 12 Eylül rejimine yeşil ışık yakan bir "muhtıra" kaleme aldı. **Gerçekçi Çıkış Yolu** başlığı altında 15 Mayıs 1979'da gazetelerde tam sayfa ilan olarak yayımlandı.

Muhtıra, hükümetin iktisat politikasını bir **rejim sorunu** olarak damgalıyordu. Sözcülüğü üstlenen bir büyük patron, CHP

iktidarını, **“Atatürk'ün ilkelerinden saparak hür teşebbüsü yok edecek uygulamalara”** yönelmekle suçluyordu.

Bu çıkış, sermaye ile “derin devlet”in 12 Eylül'e giden ittifakını ilan etti. Yeni rejimin ekonomik programının burjuvazi tarafından belirleneceği peşinen açıklanmış oldu.

Bu ittifak, emekçi sınıfların taleplerini temsil eden sol/sosyalist akımları dışlayan bir rejimi hedefliyordu; sonraki on yılı biçimlendirdi. Bir anlamda 1946'da çok partili rejime Türkiye solu tasfiye ettikten sonra geçilmesi gibi...

Türkiye burjuvazisinin Mayıs 1979'daki anti-demokratik günahı, yakın geçmişin bu kritik dönemecini belirlediği için vurgulanmalıdır.

3 Temmuz 1993: Madımak faciasında “halk” zarar görmüyor

2 Temmuz 1993'teki Madımak kıyımı onulmaz bir yaradır. Ayrintılarıyla incelendi; olayın kendisine dönmeyeceğim.

1993'ün siyasî ortamı önemlidir: 12 Eylül darbesine, uygulamalarına karşı çıkan DYP / SHP koalisyonu iktidardadır. Sekiz yıllık baskıcı bir dönemi reddeden halk, Merkez Sağ / Cumhuriyetçi Sol ittifakından demokratikleşme beklentisi içindedir.

3 Temmuz kıyımını gerçekleştiren İslamcı teröre karşı Merkez Sağ siyasetçilerin tepkisi, bu beklentinin geçersiz olduğunu gösterdi. Daha da kötüsü, Türkiye'nin İslamcı güzergâha kaymasına önemli bir katkı yaptı.

Bu siyasetçiler, adeta elbirliğiyle, 33 aydınlık insanı ölüme sürükleyen İslamcı güruhu “halk” ve “vatandaş” olarak nitelendirdi; güvenlik güçlerini, onlara zarar vermediği için alkışladı; 33 kurbanı ya görmezlikten geldi; ya da “tahrikçi” olarak damgaladı. Örnekler gerekiyor.

Linç girişimi başlayınca **“halk ile güvenlik güçlerini karşı karşıya getirmeyiniz”** talimatını veren Cumhurbaşkanı Demirel'le başlayalım: **“Ağır tahrik sonucu halk galeyana gelmiş; güvenlik güçleri ellerinden geleni yapmışlardır. Karşılıklı gruplar arasında çatışma yoktur. Bir otelin yakılmasından dolayı can kaybı vardır. Olay münferittir.”**

Başbakan Tansu Çiller: **“Çok şükür, otel dışındaki halkımız bir zarar görmemiştir.”**

DYP'li İçişleri Bakanı Gazioğlu: “Aziz Nesin’in *halkın inançlarına karşı bilinen tahrikleriyle **halk** galeyana gelerek tepki göstermiştir.*”

Ana muhalefet (ANAP) lideri Mesut Yılmaz: “Devletin valisi, yüzde 99'u Müslüman olan Türkiye’de **halkımızın** dini değerleriyle alay eden bir konuşmacıya karşı tepkisiz kalmışsa, milletin o valiye güvenmesini bekleyemezsiniz. Fikir özgürlüğünün **halkımızın** mukaddes değerlerine karşı kullanılmasına kayıtsız kalamayız.”

Aziz Nesin’in Sivas konuşmasına dönük “dinî değerlerle alay” iddiası tamamen yalandır.

SHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü de aynı söyleme katılacaktır: “Güvenlik güçlerimiz **vatandaşlarımızın** zarar görmemesine dikkat ederek olayları kontrol etmeye çalışmışlardır.”

Temmuz 1993’te İslamcı teröristleri (“halk” olarak) gözetmeye öncelik veren Merkez Sağ siyaset, 1980 öncesindeki Milliyetçi Cephe sicilini sahiplenmiş oldu. On yıl sonra İslamcı akımın iktidara yerleşmesi ile tarihe karıştı.

“Halkın dinî değerleri” safsatasına teslim olan SHP lideri İnönü ise, aynı ürkekliği 25 yıl sonrasının CHP liderliğine devredecekti.

23 Ağustos 2002: Baykal, Kemal Derviş’e CHP rozeti takıyor

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, 23 Ağustos 2002’de Kemal Derviş’e CHP rozeti taktı. İki hafta önce Ecevit hükümetinden istifa eden Derviş’in 2 Kasım seçimlerinde CHP’den milletvekili adayı olacağı ve seçim programının hazırlıklarına katılacağı da duyuruldu.

2002 seçimleri arifesini hatırlatayım: 1998’den beri Türkiye ekonomisini yöneten IMF, hem 2001 krizini tetiklemiş; hem de kriz yönetimini üstlenmiştir. Sert IMF programının uygulanması Dünya Bankası’ndan çağrılan Derviş’e devredilmiştir. Kriz yönetiminin yarattığı ağır toplumsal bunalım erken seçim kararının alındığı 2002 sonunda zirveye ulaşacaktı.

Halk muhalefeti sokaklara taşmış; yaygınlaşmıştı. Bu muhalefeti sahiplenilen parti iktidara gelecekti. CHP lideri Baykal, önce “sorumlu muhalefet yapacağı”nı ilan etti; sonra da “acı reçete-

ler”in uygulayıcısı Derviş’i partisine aldı. AKP ise, seçim propagandasını IMF eleştirisi üzerine inşa etti.

Kasım 2002 seçimi, TBMM’deki üç koalisyon partisini (DSP, MHP ve ANAP’ı) topluca parlamentodan tasfiye edecek; neoliberal şöhretli Çiller’in partisi de kervana katılacaktı.

CHP ise Kemal Derviş programıyla bütünleşti; partisinin, Ecevit’in katkısı olan “sol” kimliğini terk etti. TBMM’ye tek ana muhalefet partisi olarak girdi ve AKP’ye bugüne kadar sürecek tek parti iktidarını “armağan” etti.

Sonraki yıllarda İslamcı faşizme geçişin kritik aşamalarını biliyoruz. 2007’den 2017’ye ulaşan seçimler, referandumlar, Gülen hareketinin komploları, darbe girişimi...

Her birini tartıştık; sonuçları değerlendirdik. Ama bugünkü karanlığa, önceki tarihlere ulaşan bir dizi bozukluğun, basiretsizliğin sonunda ulaştık.

Siyasî İslam’ın anti-demokratik özünün teşhiri önemliydi; ama büyük burjuvazinin, Merkez Sağ’ın da anti-demokratik özellikleri ağır basacak; Merkez Sol’un Cumhuriyetçi ve “sol” değerleri sahiplenmedeki ürkekliği dönüşümü hızlandıracaktı.

Bu yazıda bazılarını hatırlatmak istedim.

BÖLÜM II
AKP'NİN FAŞİZMLERİ

Önceki bölümde 1946-1949 ve 1957-1960 yılları, “yarım kalmış faşizme geçiş dönemleri” olarak değerlendirildi.

İster istemez karşılaştırma gündeme geliyor ve 2007 sonrası AKP iktidarlarının sicili ile paralellikler kaçınılmaz oluyor. Parlamenter rejimin ve hukuk devletinin sınırlarını zorlayan baskı yöntemleri, “otoriterlik” yaftasını yetersiz kılıyor ve bir kez daha soruyoruz: Faşizm gündemde midir?

Tabii, öncekilerle farklılıklar ve yeni öğeler taşıyarak. Bölüm başlığı o nedenle “AKP’nin faşizmleri”...

Nedir bunlar? Sermayenin genel programına, neoliberalizme tam uyum; buna karşılık ayrımcı ödüllendirme, dışlama, cezalandırma yöntemleri...

İdeolojik-siyasi İslam’ın giderek ağır basması ve bu eğilimi İslam coğrafyasına liderlik tutkularıyla taşıma programı... Bu program ile emperyalizmin Orta Doğu stratejileri arasındaki uyum ve gerilim sorunları...

Halk muhalefetine en masum tezahürlerine karşı kesin ödünsüzlük; bu muhalefetin “sol” ile bütünleşme olasılıklarına karşı ölçüsüz devlet şiddeti ve sivil vurucu güçleri oluşturma eğilimleri...

Çoğu bu bölümdeki yazılarda tartışılıyor; bazılarının ise daha sonra dönülüyor.

Bu bölümdeki son yazı 5 Haziran 2015’te kaleme alındı. 7 Haziran’da son paragrafta zayıf olasılık olarak gördüğüm durum gerçekleşti.

“İtaat Et veya Yok Ol”¹

Başbakan Çorum’da konuşuyor: *“Bu anayasal değişikliğe eğer siz ‘evet’lerinize katılmazsanız,... bilirsiniz ki yarın huzurumuza geldiğinizde biz de sessiz kalırız... Burada bitaraf olanlar yarın bertaraf olurlar. Çünkü bu ideolojik bir yaklaşımdır.”* Ardından bir iftar yemeğinde sürdürmüş: *“Bu ülkeyi biz sermayenin hegemonyasına terk etmeyeceğiz.”*

“Bertaraf olmak” fiilinin sözlük anlamı, “ortadan kalkmak, yok edilmek”tir. Köşe yazarları eleştirdiler; TÜSİAD Başkanı yakındı; ama asıl kritik soru şudur: Siyasi iktidar nasıl olup da sermaye grupları üzerinde bu derecede etkili bir ekonomik güce sahip olmakta; yandaşlarını ihya etmekte; muhaliflerini yıldırabilmektedir? 1980 sonrasında Türkiye neoliberal politikaları ithal ederken, liberal kalemler, bu yönelişi bölüşüm sonuçları bakımından övmekteydiler. Ne diyorlardı? “Serbest piyasa ekonomisi, devlet müdahalelerinin ve korumacı önlemlerin rant yaratmasına da son verecektir. Bu rantlar ortadan kalkınca gelir dağılımı da düzelecektir.”

Bugün, bir başbakan özellikle sermaye çevrelerini “itaat etmezsen yok ederim” diye tehdit edebiliyorsa, liberal öngörünün iflas ettiği ortadadır. Nedenlerini kısaca tartışmak istiyorum.

Liberallerin 1980 öncesiyle ilgili eleştirel saptamaları doğrudur: O dönemin korumacı/müdahaleci ortamında, ithalat kotaları,

¹ 2010 Ağustos

farklılaştırılmış gümrük tarifeleri, fiyat denetimleri, kredi tahsisleri, teşvikler belli sermaye grupları lehine avantajlar, “rantlar” oluşturmaktaydı. Ancak, o yıllarda ekonomik bürokrasinin ana çabalarından biri, bu türlü rantların mümkün mertebe kişiselleşmemesi idi. Bunu kısmen de başarıyordu. Rantların oluşumu, paylaşımı siyasi iktidarın gözettiği iş adamlarına, şirketlere değil; öncelikli sektörlerle, alanlara yönlendirilebiliyordu. Demirel ailesini ilgilendiren “sunta/mobilya ihracatı” gibi birkaç örnek dışında, bu yıllarda belli iş adamlarının, şirketlerin ve siyasetçilerin bulaştığı yolsuzlukların sayısı çok sınırlıydı.

Hızla ortaya çıktı ki “neoliberal model”, eski tür rantların bir bölümünü ortadan kaldırdı; fakat, değişik alanlarda çok daha yüksek boyutlarda yepyeni vurgun, avanta olanakları yarattı. Turgut Özal, bu süreçten çok iyi yararlandı. Ekonomik bürokrasisinin yapısını, bileşimini değiştirdi; yetkilerini tırpanladı. Neoliberalizme özgü avanta türlerini keşfetti; kendisine, partisine yakın iş çevreleri arasında keyfi olarak dağıtmanın yöntemlerini buldu; geliştirdi. Sonraki yıllarda düzen partilerinden oluşan koalisyon hükümetleri aynı doğrultuda ilerlediler. “Kantarın topuzu kaçınca”, Yüce Divan siyasetçileri yargıladı. Sonuç değişmedi. Neoliberal model adım adım ilerledikçe, iktidarla yakınlık, kapkaççı burjuvazi için köşeyi dönmenin önkoşulu oldu.

Bu yozlaşma Türkiye’ye özgü değildir. Neoliberalizmin ana bayraktarı olan Dünya Bankası, kendi reçetelerinin de katkısıyla yolsuzluk olgusunun zirveye çıktığını sonunda farketti ve “yolsuzlukla mücadele”yi yeni gündeminin en ön sırasına yerleştirdi.

Gelelim AKP’nin “bertaraf etme” ve “sermayenin hegemonyasını reddetme” söylemlerine...

Özal’dan bu yana tüm düzen partileri, *genel olarak sermayenin lehine* olan politikaları, hiç yalpalamadan sürdürdüler; adım adım geliştirdiler. AKP de bu çizgiyi ısrarla izledi; ilerletti. Başbakan, Yiğit Bulut’la Habertürk kanalındaki söyleşisinde, bu olguyu açıkça vurgulamış; “evet” oyunu sakınan büyük sermaye lehine anayasada yaptıkları değişikliğe işaret etmiş. Bu değişiklik, “yerindelik” (yani, kamu yararı) ölçütünün idari yargı tarafından kullanılmasının önlenmesidir. Bu ölçütün, çok sayıda

özelleştirme, kamu ihalesi, yerel yönetim uygulamasının ertelenmesine, iptaline yol açtığını ve sermaye çevrelerini tedirgin ettiği bilinmektedir.

Başbakan örnekleri çoğaltabilirdi. Nitekim, dış finans çevrelerinin olası referandum sonuçlarıyla ilgili bir değerlendirmesi, kendileri için en olumlu sonucun “açık farkla evet” olduğunu ortaya koymuş. Zira, bu sonuç, AKP'nin tek parti iktidarının sürdürülme olasılığını güçlendirmektedir ve sermayenin *genel çıkarları* açısından en iyi senaryo budur.

O zaman, TÜSIAD'ın ve TOBB'nin tedirginlikleri nasıl açıklanabilir? Bir kere, AKP'nin *ihya etme* yöntemlerinden dışlanan sermaye gruplarının rahatsızlığı söz konusudur. Belki de, *cezalandırma* mekanizmalarının olası tehdidi daha etkili olmaktadır.

İlhan Taşçı, *Babam Sağolsun* kitabında bize hatırlatıyor ki, 2002 seçimlerinden hemen sonra AKP hükümetinin TBMM'den çıkarttığı ilk yasa, gelir vergisi mükellefleri üzerinde “nereden buldun” sorusuyla ilgili bir inceleme yapılmasını önlemekteydi. Bu sayede AKP'ye yakın iş çevrelerinin kayıtdışı kazançları denetim dışı kalmaktaydı. Ne var ki, yeni düzenleme, “yandaş olmayan” sermaye grupları üzerindeki astronomik vergi cezalarının tahripkâr bir silah olarak kullanılmasını önlemeyecekti.

Başbakan'ın “sermayenin tahakkümünü red” söylemi, elbette temelsizdir. Ama bir parantez açalım. Cumhuriyet tarihi boyunca devlet eliyle ihya edilmeyi bir hayat tarzı olarak sürdürmüş olan Türkiye burjuvazisinin yozluğunu da gözardı edemeyiz. Ve Başbakan'ın, saldırısından yakınan “serbest piyasacı” patronlara soralım: “Başbakan'ın huzuruna niçin çıkmaktasınız? Kendisinden neler istemektesiniz?”

Ne var ki, “itaat veya yokluk” ikilemi, sadece parazit iş çevrelerini ilgilendirmiyor. Türkiye toplumunun tüm muhalif çevre ve akımlarına dönük faşistçe bir özlemi içeriyor. Özellikle Başbakan'ın “ideolojik” olarak nitelendirdiği devrimci, sosyalist, Kemalist akımların yaşama şanslarını ortadan kaldıran bir düzenin özlemi...

Burjuvazi, 12 Eylül ve AKP²

Başbakan'ın "İtaat veya Bertaraf" çıkışı, hızla sonuç vermeye başladı. İstanbul Ticaret Odası ile Denizli Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birliği başkanları referandumda oylarının "evet" olacağını açıkladılar. Daha da anlamlı iki katkı müteahhitler cephesinden geldi. 40000 üyeli Tüm İnşaat Müteahhitleri Federasyonu Başkanı Tahir Tellioglu, "*cunta anlayışıyla hazırlanan anayasa değişmeli*" gerekçesiyle; lüks konut sektöründe uzmanlaşmış ünlü bir inşaatçı olan Ali Ağaoğlu ise, "*istikrar için*" oylarının rengini belirttiler.

Son yıllarda iş çevreleriyle siyasi iktidar arasındaki ilişkilerin avanta, vurgun biçimlerini yeşertmiş olduğunu geçen hafta bu köşede belirtmiştim. Oylarının rengini belli eden iki müteahhit AKP'li yıllarda "yeşeren" alanların içinde yer alıyorlar. Herkes biliyor ki, bakanlıkların, yerel yönetimlerin, TOKİ'nin yatırımlarında ayrıcalık, siyasi iktidara yakın olan müteahhitlerdedir. Büyük kentlerde devasa kazançlara kapı aralayan imar izinlerinde, aflarında, arsa tahsislerinde inşaatçıları, mülk sahiplerini kâh ihya eden, kâh engelleyen, bazen de cezalandıran hayati kararlar, ilgilinin iktidara yakınlığıyla yakından ilgilidir. "Evet" oyları bu nedenle alenileşiyor. Arkası da gelecektir.

Fakat, bir de ileri sürdükleri gerekçelere bakalım: "12 Eylül rejimine reddiye" ve "istikrar arayışı..."

Bugün "cunta" eleştirisine kalkışan patronların ağababaları (örneğin Vehbi Koç) ve örgütleri (TÜSIAD, TOBB, TISK) 12 Ey-

² 2010 Ağustos

lül'de ne yapıyorlardı? İlk baskısı 1991'de yayımlanan *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* (sonraki baskı İmge Yayınevi'nden) başlıklı kitapta şunları yazmıştım: “*Yakın tarihimizdeki askeri darbeleri inceleyenler, 12 Eylülde[ki]... askeri yönetimin, 27 Mayıs, hatta 12 Marttaki yönetimlerin aksine, herhangi bir radikal/reformcu üsluba veya bir 'göz boyama' girişimine hiçbir anda yönelmediğini; aksine derhal ve kesin bir biçimde burjuvazinin ekonomik ve toplumsal programına angaje olduğunu gözleyeceklerdir.*” (s.74) Neoliberalizmin nimetlerini ve emek/sermaye ilişkilerini kökten dönüştürme gereksinimini cuntacılar kendi başlarına keşfetmediler. Aynı kitapta anlatmaktayım ki, sermaye çevreleri bu ideolojik biçimlendirmeyi başarıyla gerçekleştirdiler ve 12 Eylül sürecini belli ölçülerde yönlendirdiler.

Bu “kirli sicile” niçin bulaştılar? Ekonomiye egemen olan sınıf, elbette devlet aygıtını da denetleyecek konumdadır. Kapitalist bir toplumun normal gelişim süreci içinde bu denetim yerleşik, kalıcı bir özellik kazanır ve burjuvazi devlete de egemen olur. Öte yandan, sınıflar arası güç dengesinde meydana gelen kimi gelişmeler, devlet aygıtının üzerindeki sınıfsal hegemonyanın zayıfladığı dönemlere, iktidarın paylaşıldığı alanlara yol açabilir.

Türkiye'de 1973-1979 yılları içinde burjuvazinin devlet aygıtı üzerindeki egemenliği daraldı; emekçi sınıfların paylaşım alanı genişledi. Sermaye çevreleri bu mevzi kaybını hazmedemediler; karşı hücumla geçtiler: Ecevit iktidarına cepheden ve şiddetle saldırdılar. Turgut Özal'ın 24 Ocak programında ekonominin yönetimine; 12 Eylül sonrasında Başbakan Yardımcılığı'na yerleştirilmesinde belirleyici oldular. Emekçi örgütlerini devre dışı bırakan; solu yok eden cunta uygulamalarının arkasında yer aldılar. Ve en önemlisi, 1982 Anayasası'nın ve ona bağlı olan yasal, kurumsal düzenlemelerin biçimlenmesinde doğrudan rol aldılar. Bu sayede, temel bölüşüm ilişkilerinin, sadece kısa dönemli (silah zoru içeren) müdahalelerle değil; çok daha kalıcı olarak burjuvazinin lehine dönüşmesini sağlamış oldular. Neoliberal dönüşüm, böylece, burjuvazinin genel programı olarak kucaklandı.

AKP referandumu pazarlarken “12 Eylül mirasını red” söylemini tutturarak demokrat çevrelerin gözlerini boyamaya çalışı-

yor. Bu demokrat çevrelerin, bu söylemi dillerine dolayan patronlara, 12 Eylül rejiminin ve 1982 Anayasası'nın oluşmasında Türkiye burjuvazisinin günahlarını hatırlatmaları iyi olacaktır.

Gelelim, “istikrar için evet” gerekçesiyle referandumda AKP'yi destekleyen iş adamlarına...

Burada çok daha tutarlı bir sınıfsal tavır söz konusu. Geçen hafta bu köşede tartıştım: Türkiye'ye neoliberalizm, Özal-ANAP çizgisinin deformasyonlarıyla ithal edildi. Neoliberal dönemin siyasi iktidara bahşettiği yeni imkânlar sonuna kadar kullanılarak, belli iş çevrelerinin “siyasi iktidar aracılığıyla ihya edilmesi” yöntemleri keşfedildi. Bu yöntemler otuz yıl boyunca adım adım geliştirildi; AKP'li yıllarda “cezalandırma” mekanizmalarının da eklenmesiyle bugünkü ortama ulaşıldı. Ancak, her aşamada burjuvazinin genel ve ortak çıkarları gözetilerek ve genişletilerek...

1999'da, “siyasi istikrarsızlık ortamlarında yeniden yeşermeye başlayan popülizmi (yani emek lehine ödün verme eğilimlerini) külliye tasfiyeyi” hedefleyen (ve IMF/Dünya Bankası rehberliğinde) yeni bir programa geçildi. Bu stratejik saldırının ilk aşaması, DSP-ANAP-MHP koalisyonları ve 2001 krizi içinde Kemal Derviş tarafından yönetildi. İkinci aşamanın yönetimi ise, sonraki sekiz yıl boyunca aynı programı ödünsüz sürdüren, geliştiren AKP tarafından üstlenildi. Bu aşamada AKP'nin tek parti yönetimi, sermayenin genel çıkarlarının izlenmesi açısından çok önemli bir güvence oluşturdu.

İnşaatçı iş adamının “istikrar için evet...” demesinin ardında bu algılama var. Açık farkla “evet” sonucu veren bir referandumun, AKP'nin tek parti iktidarının devamına işaret edeceği ve bu nedenle borsayı rekor düzeylere çıkaracağı öngörülüyor. Borsa burjuvazinin kollektif ruh halini yansıtmaktaysa; “bertaraf edilme” tehdidi sineye çekilmekte veya umursanmamakta; sermaye çevrelerinin temel tercihi de “istikrar, yani AKP” olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenlerle referandumda AKP'ye doğrudan veya dolaylı destek veren liberal ve “demokrat” çevreler, temel bir sınıfsal tercihe de katılmış oluyorlar.

Sözün Bittiği Yer³

Zaman zaman sözün bittiği yere gelinir; söylenecek bir şey kalmaz. Ergenekon kararlarının ilan edildiği 5 Ağustos 2013 böyle bir tarihtir.

Silivri mahkûmlarından altısını tanıyorum. İkisi elli yıllık arkadaşlarım; benim için can dostları Yalçın ve Doğu'dur. 1960'lı yılların sosyalizmini 1980 sonrasına kendi üslupları, özgünlükleri içinde taşıyan öncülerden ikisi; önemli, yürekli insanlar... Bana kalırsa, gerçek "suçları" da budur.

Diğer dördü ile tanışıklığım meslekleri nedeniyledir; zaman zaman görüşürdük. Balbay, Tuncay Özkan ve Merdan Yanardağ'ı gazeteci, yazar kimlikleriyle; Erol Manisalı'yı iktisatçı meslektaşım olarak tanıdım; sevdim. Dördü de mesleklerinin ustaları, yüz akları; üretken, aydınlık ve tabii ki muhalif kişiler...

Elbette devran dönecek; tekrar bir araya geleceğiz. Kaldığımız yerden; belki biraz ilerisinden devam edeceğiz.

"Devran dönecek" demek, İslamcı faşizmin geriletilmesi demektir. Bunun mümkün olabileceğini Haziran direnmesi gösterdi. Kalkışmayı tetikleyen Taksim Projesi'nin durdurulmasını sağladı ve Başbakan için büyük simgesel önem taşıyan Topçu Kışlası tasarımını yok etti.

Haziran direnmesi, bana göre, **kendiliğinden ve olgun bir sınıf bilinci** içermiştir. Bu teşhis, yerleşik anlayışlarımıza göre tu-

³ 2013 Ağustos

tarsızdır; abartılı iyimserdir ve bu nedenle fazla kabul görmeyecektir. Yine de açıklamaya çalışayım.

Örgütler elbette vardı; ancak, direnmenin patlak vermesi, kitleleşmesi, biçimlenmesi büyük ölçüde kendiliğinden gerçekleşti. “Orta sınıflar” tevatürüne kulak asmayın. Direnenler, Türkiye’nin emeği ile yaşayan halk sınıflarından ve bu sınıfların “adaylarından” (lise ve üniversite öğrencilerinden) gelmekteydi. Bu insanların ezici çoğunluğunun toplumsal kaderi *işgücünü satmaya mahkûmiyettir*, en ağır “ceza” olan işsizlik ile birleşince, aktif ve yedek emek ordusunun safları bunlardan oluşur. Hazeran’da *kendiliğinden bir sınıf hareketi* içinde sokaklara döküldüler. Ve direnme içinde sınıfın, (kol ve kafa emekçileri ayrımı gibi) içsel bölünmeleri silinip gitti.

Öte yandan bu kendiliğinden hareket, **olgun bir sınıf bilincine** ulaştı; zira, günlük çıkar (aş, iş ve geçim) taleplerinin ötesine geçti. Türkiye’nin düzenine ilişkin temel bir teşhisten hareket etti veya zamanla oraya ulaştı: Algılandı ki, bu düzen Taksim Projesi’nin temsil ettiği bir kapkaç düzenidir ve tüm aygıtlarıyla devlet ve yerleşik siyaset onunla uzlaşma içindedir. Topluma (yani ortaklaşa kendilerine) ait olan varlıkların siyasi iktidar tarafından özel mülkiyete dönüştürülmesi ve kapkaççılara peşkeş çekilmesi sistemin belirleyici özelliğidir ve her an gündemdedir.

Böylece bir yandan düzene damgasını vuran kapkaççılığa karşı çıkılmakta; bir yandan da halkın ortak varlıklarının, yani kamuculuğun korunması üstlenilmekteydi. Adı açıkça konulmamıştı; ama bu bir **kapkaççı kapitalizm** eleştirisidir ve doğrudan kapitalizm eleştirisinin ilk adımıdır. Direnenler Başbakanı baktıklarında bu vurgun, avanta tasarımının; karanlık, acımasız, baskıcı bir dünya görüşüyle bütünleşen somut simgesini gördüler. Tepkilerinin kişiselleşmiş hedefi de böylece oluştu. **İslamcı faşizm ve kapkaççı kapitalizmin karanlık sentezini** sineye çekmeyi reddettiler. Bu reddiye, aydınlıkçı, özgür, eşitlikçi bir hayat tarzının önce özlemine; giderek pratiğine dönüşmeye başladı. Bu özlemlerin hatırlanmasına, canlanmasına Türkiye’nin sosyalist birikiminin katkı yaptığı düşünülebilir.

Böylece, İslamcı faşizmin Türkiye üzerindeki tahakküm tasarımını durduracak, geriletecek toplumsal güç, Haziran'da ortaya çıkmış oldu. Eksik örgütlenme elbette vardı ve bu özellik, o aşamada belki de bir avantajdı.

Türkiye'yi yönetenlerin bugünkü kâbusu, bu sınıf hareketinin örgütlenmesidir. Dikkat ediniz, bu faşistler için örgütlerin kimliği önemli değildir; önlenmesi gereken örgütlenme sürecinin kendisidir. Stratejik seçenekleri, bazen sınıf düşmanlarından öğrenmek gerekebilir. Faşistlerin doğrudan doğruya ("bizatihi") örgütlenmeye karşı husumeti, herhalde bu örgütlerin liderlerini, kuramcılarını da uyarmaktadır.

Haziran direnmesinin kendiliğinden oluşan (ve yukarıda kısaca değindiğim) platformu, ortak bir cepheyi de bir anlamda tanımlamıştır. Yapay birliktelikleri zorlamaktansa, kollara ayrışma kaçınılmazdır; daha iyidir. Ama, parçalı da olsa yaygın örgütlenme öncelikli olmalıdır.

"Devran dönerse", herhalde ancak böyle dönecek. Biz de kaldığımız yerden; belki biraz daha ilerisinden devam edeceğiz.

Burjuvazinin İki Tarz-ı Siyaseti⁴

Sermaye örgütleri, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesini nasıl değerlendirdi? Sendika.org bir derleme yapmış. Birkaçını aktarıyorum:

“Sayın Başbakanımızın Türkiye'nin siyasal olarak büyük dönüşümüne, ...uluslararası tacir bir devlet olarak gelişmesine yaptığı liderlik ve ...hizmetlerin Cumhurbaşkanlığı makamında da süreceğine, ülkemizi 2023 hedeflerine taşıyacağına inanıyoruz.”

“12 yıldır, her türlü bedel göze alınarak sürdürülen hak ve özgürlükler mücadelesi, ...siyasi kazanımlarımızın temeli olmuştur. Bu seyirde önemli bir milat olan Cumhurbaşkanlığı seçimi de, Yeni Türkiye'nin şekillenmesinde köklü bir adımdır... Seçim sonuçları açıkça ortaya koymuştur ki halkımız, elde ettiğimiz huzur, güven ve istikrar ortamının devamı yönünde, bir kez daha, net bir tavır göstermiştir.”

“Millet tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanının doğal olarak daha yüksek seviyeli bir güç ve yetki sahibi olması, geleneksel anlayışlara, teamüllere ve algılara ters gelecektir... Millettin beklentisi de tam olarak bu şekildedir. Artık sistem bu gelişmeye uydurulmak zorundadır.”

“Demokrasiden vazgeçmeden darbecilere, çetecilere karşı Türkiye'nin sandıkta ortaya koymuş olduğu sonuç gerçekten Türk milletinin fevkalade bir mesaj verdiğinin de göstergesidir.”

Bu ifadeler, sırası ile, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) Başkanı Mehmet Büyükekşi'ye, MÜSİAD Başkanı Nail Olpak'a,

⁴ 2014 Ağustos

Anadolu Aslanları İşadamları Derneği (ASKON) Başkanı Mustafa Koca'ya ve KOBİDER Başkanı Nurettin Özgenç'e aittir.

Mesajlar, örgütler adınadır ve “aynı tornadan çıkmış” görüntüsü vardır. Cumhurbaşkanlığı seçimiyle hızlanan siyasi süreç verilen destek, bunu hızlandırma çağrısı ile pekiştirilmektedir. Bu süreci, “Türkiye'nin İslamcı faşizme sürüklenmesi, belki de adım adım geçişi” diye nitelendirenlerin aklına şu soru gelecektir: *“Türkiye burjuvazisi faşizmi mi savunuyor?”*

Sayılarını rahatça artırabileceğimizi biliyoruz; ama yine de örnek alınan bu sermaye örgütleri için *“Türkiye burjuvazisi”* yakıştırmaları doğru mudur? Hemen akla, iki “kodaman örgüt” geliyor: TÜSIAD ve TOBB. 10 Ağustos sonrasında onların da mesajları ve (belki de farklı) çağrıları var.

TÜSIAD'a bakalım: *“Türk demokrasi tarihinde ilk kez halkoyuyla seçilen yeni Cumhurbaşkanımızdan, öncelikli beklentimiz, demokratikleşmenin ve kalkınmanın önünü kesme noktasına ulaşmış olan ağır kutuplaşmanın ve ayrışmanın bertaraf edilmesi;... devlet kurumları arasında azalan ahengin yeniden tesis edilmesi, siyasi partiler arasında nitelikli diyalogun başlatılabilmesi;... azami düzeyde reformun yapılması[dır].”*

TOBB ise, *“ilk defa doğrudan oy kullanarak 12. Cumhurbaşkanı'nı seç[en] milletimizin teveccühünü alarak seçimi kazanan Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ı Türk iş dünyası adına tebrik ediyor”* ve devam ediyor: *“Artık ülkemizin daha fazla zaman kaybetmeden esas gündemine dönmesini arzu ediyoruz... Böyle bir ortamda yapısal reformlara odaklanarak ekonomik yapımızı, ... huzur ortamını güçlendirmeliyiz.”*

Önce, TÜSIAD ve TOBB'un mesajlarını diğerleriyle birleştiren öğeye dikkat çekeyim: Her iki grup için de Cumhurbaşkanı'nın doğrudan seçimi, demokrasi için bir kazanımdır. Bu, 2010 Anayasa oylamasına tüm sermaye örgütleri ile önde gelen işadamlarının verdikleri güçlü desteği bize hatırlatıyor. Böylece, Türkiye'yi faşizme sürükleyen stratejik adımlardan birine (Anayasa oylamasına) burjuvazinin katkısına da tekrar ışık tutmuş oluyor.

Ne var ki, dört yıl sonra TÜSIAD ve TOBB'da ortaklaşa “bir tereddüt hali” ortaya çıkmış gibidir: *“Ağır kutuplaşma ve ayrış-*

ma; devlet kurumları arasında azalan ahenk; huzur ortamının, partiler arasında nitelikli diyalogun yokluğu; zaman kaybı... ”

Bu ifadelerle vurgulanan bozulmaların esas bedeli, TÜSIAD ve TOBB için, **“azami düzeyde yapısal reform”**un gecikmiş olmasıdır. Bu terminolojiyi biliyoruz: “Yapısal reform”, sermayenin ekonomik hegemonyasını köstekleyen tüm engellerin tasfiyesi- dir. İşgücü piyasalarının esnekleşmesi; kamu hizmetlerinin ticarileşmesi; tüm kamusal varlıkların metalaşması... Çok mesafe alındı; ama yetmez! Daha da... Daha da...

TİM, MÜSIAD, ASKON ve KOBIDER'den İslamcı faşizme tam destek... Biliyorlar ki, siyasi iktidarın mafyalaşması, “normal” yöntemlerle iktidardan uzaklaşma seçeneğini ortadan kaldırmıştır. Dönüşü olmayan bu yörüngede mafyalaşmanın besleyeceği yağma/vurgun ortamından beklentileri yüksektir.

TÜSIAD ve TOBB yönetimleri ise, herhalde, otuz beş yıllık neoliberal dönüşümlerin sermayenin ekonomik hegemonyasına karşı etkili direnç öğelerini yok ettiğini düşünüyorlar. Bu hegemonyayı tek bir kişinin (ve yarenlerinin) bazen denetlenemeyen iradelerine teslim etmektense, uzlaşma, işbirliği içinde kolektif hale getirmenin özlemini taşıyorlar. Örneğin Davutoğlu/Yiğit Bulut ile Abdullah Gül/Alı Babacan seçeneklerini karşılaştıranlar bu ayrımı yansıtıyorlar.

Bu iki tarz-ı siyaset arasında, elbette (vehamet dereceleri açısından da) farklar var. Bu ortamda Türkiye'nin aydınlık, ilerici güçleri ise, bence, fazla değil, **sadece üçüncü bir tarz-ı siyaset** üzerinde anlaşmaya çalışmalıdır.

Bu noktada, 2014 Türkiye'si'ne ilişkin daha kapsamlı bir soru soralım: AKP iktidarlara sermayeyi temsil etmiş midir? Etmekte midir?

“Totolojik” bir yanıtla soruyu geçiştirmek mümkündür: “Türkiye kapitalizminin egemen sınıfı sermaye olduğunu göre, yöneten sınıf da sermayedir. Dolayısıyla hükümetler ve AKP, tanım gereği, sermayenin iktidarı ile özdeştir; aynı anlama gelir.”

Ben, buna karşı, sınıf iktidarı olgusunu **ekonomiye egemen olan sınıf** (‘toplumsal artık’a el koyan başlıca sınıf) kavramından hareket ederek tartışılmasını yeğliyorum. Buna göre belirlenen

egemen sınıf, olağan koşullarda devleti de kontrol eder. Ancak bu “kontrol” otomatik değildir; devlet, önce “fethedilmeli”; sonra da fethedilen mevziler sürekli mücadeleler içinde korunmalı, yenilenmeli, mümkün mertebe kalıcı hale getirilmelidir.

Türkiye kapitalizminin egemen sınıfı da burjuvazidir ve olağan koşullarda burjuvazinin (sermayenin) iktidarı geçerlidir. AKP'li yılların büyük bölümü, bence, tipik bir sermaye iktidarı dönemidir. Ancak, 2013'te önemli belirsizlikler ortaya çıkmaktadır.

Tartışma, farklı hareket noktalarından başlayabilir. Ben AKP iktidarının ekonomik politikalarından, uygulamalarından hareket edeceğim ve birkaç basit, sıradan vurgulama ile yetineceğim.

Bir burjuva partisi olan AKP 2002 seçimlerinde iktidara geldi ve hızla sermayenin tüm katmanlarını, ortak çıkarlarını gözetken uygulamalara geçti.

En belirleyici öge 1980 sonrasında sermayenin dünya çapında programı olan neoliberalizme tam uyum göstermesidir. Hatırlatalım:

AKP, 2000-2001 krizinde IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasını devralmış; sadakatle uygulamış; 2003'te beş yıllık yeni bir anlaşma yapmış; sonraki yıllarda da aynı reçeteyi büyük ölçüde izlemiştir.

IMF'nin makroekonomik politikaları içeren reçetesi, (a) sermaye hareketlerinin sınırsız serbestliği; (b) “faiz dışı fazla” hedeflemesine bağlı maliye politikası ve (c) “enflasyon hedeflemesi” ilkesine dayalı para politikası öğelerinden oluşur.

Bu reçetenin ilk iki ögesi sonuna kadar uygulanmış. Merkez Bankası ise son iki yılda birkaç kez yalpalamış; 2013 sonunda Başbakan'ın “faiz lobisi” söylemine kısa süre ödün vermiş; ancak sonunda “piyasaların” (finans kapitalin) baskısına teslim olmuştur.

Doğrudan bölüşüm ilişkilerini sermaye lehine belirlemeyi hedefleyen Dünya Bankası'nın yapısal uyum politikalarının stratejik öğeleri de AKP tarafından sadakatle uygulanmıştır. Tarımda küçük çiftçinin kaderi, büyük ölçüde piyasa güçlerine teslim edilmiştir. 2013'ün sonuna gelindiğinde işgücü piyasalarının es-

nekleşmesinde büyük mesafeler alınmıştır. Taşeronlaşma, artık, kamu sektörü içinde dahi önemli boyutlara ulaşmıştır. Devlet işletmelerini büyük ölçüde tasfiyeye uğratan özelleştirme süreci, kentlerdeki kamu varlıkları hedeflenerek sürdürülmüş; kentsel dönüşüm programları, yer yer bireysel konut mülkiyetini dahi tehdit eden boyutlar kazanmaya başlamıştır. Bunlara, kamu hizmetlerini (başta eğitim ve sağlığı) geniş boyutlarda ticarileştiren “reformlar” da eklenmelidir.

On bir yıllık tek parti yönetimi, özellikle ANAP/Özal sonrasındaki koalisyon hükümetleri yıllarını zaman zaman etkileyen ve emek lehine öğeler içeren popülist sapmalara son vermiştir. Temel bölüşüm ilişkileri, böylece, sermayenin lehine dönüşmüştür. Tüm bölüşüm ve istihdam göstergeleri bu olguyu doğrulamaktadır.

Bu öğelere AB'ye tam üyelik başvurusunun uzantılarını ve Mart 2003'te zedelenen ABD ile ilişkilerin düzeltilmesini de eklemek gerekir.

Bütünyle bakılırsa bunlar, sermayenin genel programını oluşturmaktadır. Türkiye burjuvazisinin ortak çıkarlarının ödünsüz gözetilmesi, izlenmesi, sermayenin tüm katmanlarını AKP ile barışık kılmıştır. Kanıtlar çoktur. Borsa, sermayenin kolektif iradesini belli ölçülerde temsil eder. İMKB endeksleri ile AKP'nin “başarıları ve sorunları” arasında gözlenen (seçim başarılarıyla coşan) paralellik, anlamlıdır. Anayasa referandumu arifesinde Hakan Gülseven “Patronların Oyu Evet” başlıklı bir yazıda iş adamlarının ezici çoğunluğunun olumlu oy niyetlerini uzun bir listeyle belgelemişti.

Ancak, neoliberal programların, emek-sermaye ilişkilerinin ötesine giden bir boyutu daha vardır. Bu öğe, sermayenin iç ilişkilerini düzenlemeyi; siyasi iktidarlara iş çevreleri arasındaki bağlantıları “tarafsız” kılmayı hedefler. Böylece, hükümetlerin sermayenin farklı kanatları arasında lehte-aleyhte ayırt edici uygulamalar yapması frenlenecek; örneğin yerli şirketlerin, büyük uluslar-ötesi sermayeye karşı kayırılması önlenecektir. Bu hedef, 2001'de Kemal Derviş'in rehberliğinde hayata geçirilen “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programının bir bölümünde, siyasi iktidarla-

rın denetimi dışında oluşan üst kurulları, ekonominin çeşitli alanlarında yetkili kılarak gözetilmektedir.

AKP iktidarı, neoliberal programın bu ögesini sistematik olarak ihlal etti; giderek üst kurulları yetkisizleştirdi veya siyasi iktidara bağladı. Bu “frenleme ögesi” devre dışına çıkarılınca, yirmi yıl önce Turgut Özal’ın başlattığı bir süreç sonuna kadar geliştirildi: İç ve dış sermaye çevreleri, şirketler, iş adamları arasında **kayıracı, ödüllendirici, dışlayıcı, hatta cezalandırıcı yöntemlerin oluşturulması...**

Bu boyutuyla, AKP sermaye iktidarının yozlaşmış bir türünü temsil etmektedir. Bir yandan ekonomiye egemen olan burjuvazinin bir sınıf olarak **genel çıkarları** sonuna kadar hayata geçirilmekte; öte yandan da bu sınıfın farklı ögeleri arasında, keyfi, ihya edici veya dışlayıcı uygulamalar sınırsızca, pervasızca kullanılmaktadır. Neoliberalizmin sahte söylemine kanan çevreler, siyasi iktidarın elinde neredeyse sınırsız servet, rant, kaynak yaratma ve aktarma olanaklarının varlığını aniden (ve yeniden) keşfederek şaşkınlastılar. 17 Aralık belgeleri, bu çerçevede gerçekleşen yozlaşmanın dramatik boyutlarını ortaya koymaktadır. AKP iktidarı, böylece, Türkiye burjuvazisinin kapkaççı, rant vurguncusu, devletten nemalanan parazit ögelerine bir “altın çağ” armağan etmektedir.

Bazı büyük sermaye grupları açısından bu hoşgörü döneminin son bulduğuna ilişkin belirtilerin 2013’te arttığı anlaşıyor. 1980’li yılların sonlarında, kimi büyük sermayedarların Özal’ın benzer yöntemlerine dönük (“kleptokrasi” suçlamasını da içeren) sert eleştirileri, ANAP’ın yıpranmasına, giderek iktidardan uzaklaşmasına katkı yapmıştı.

Bugünlerde de geleneksel Türkiye büyük sermayesi benzer bir arayış içinde olabilir. Sermaye içi ilişkilerdeki yozlaşmanın, sermayenin genel çıkarlarını tehdit eden bir boyuta ulaştığı teşhisi konduğu anda, yeni arayışlar gündeme gelecektir; ancak bunların hayata geçirilmesi ayrı bir sorundur. Siyasi iktidar ile ekonomiye egemen olan sınıf ve (zaman zaman karşıt konumlarda olabilen) katmanlar arasındaki bağlantılar basit ve mekanik değil, karmaşıktır.

Burjuvazinin “muhalif” ögeleri için dahi, bu sınıf içi çekişmede öncelik, Türkiye’nin demokratikleşmesi değildir. Zira, kapsamlı bir demokratikleşme, 2000’den bu yana emekçi sınıfların

karşı karşıya kaldığı kayıpların telafisini içermek zorundadır. Bu telafi gerçekleşmedikçe emeğin özgürleşmesi imkânsızdır. Emeği özgürleştirmeyen herhangi bir siyasi program da, demokratikleşme olarak kabul edilemez. Sermayenin herhangi bir katmanının, bu “telafi talebi”ni, bir demokrasi sorunu olarak algılamış olduğuna bugüne kadar tanık olmadık.

Bu nedenle, 2014 başında Türkiye'nin temel sorunlarının başında, emeğin gündemini, burjuvazinin gündeminden ayırtırmak yer alıyor. AKP'li “karanlık yıllar” aşılabaksa, ön koşul, bu farklı gündemin Türkiye'nin halk sınıflarına taşınabilmesi olmaktadır.

Türkiye'nin Faşizmleri: III⁵

Türkiye sermayesinin 12 Mart-12 Eylül (“askeri faşizm”) rejimlerine davet çıkardığı belgelenmiştir. Benzeri bir katkı, 1946’yı izleyen yıllara baktığımızda da gözleniyor. Türkiye’nin güç odakları, Amerikan nüfuz alanına teslimiyeti ve antikomünizmi yeğledi; savaş sonunda çoksesli, demokratik bir dönüşüm seçeneğini dışladı; CHP ve DP’yi aralarında paylaştı. On beş yıl boyunca ülkenin siyaset söylemine tutucu/savunmacı bir milliyetçilik (“milli değerlere dönük tehditlerle mücadele gündemi”) egemen oldu.

AKP ideolojisinin, siyasi İslam’ın Sünni (Müslüman Kardeşler ile akraba) bir koluna dayandığı ilgili çevrelerce 2002’de biliniyordu; bugün herkesçe malumdur. “Gericî” bir programı da vardır: Cumhuriyet’in, devlet kurumlarının ve toplumsal üstyapının, “İslamcı” öncelikler doğrultusunda yeniden yapılandırılması... Bir demokratikleştirme perspektifini kesinlikle içermeyen bu gündem, güç odaklarının desteğini frenledi mi?

Tam aksine... Erdoğan, 2002 seçimlerinden bir ay sonra, başbakan olmadan Bush tarafından kabul edildi; açık ABD desteği ile döndü; Batı’cı çevrelerin güvenini erkenden kazandı. Yeni hükümet, IMF/Derviş programını olduğu gibi kabul etti; neo-liberal doğrultuda yeni öğelerle zenginleştirdi. İslamcı AKP bu sayede ekonomiye egemen olan sınıflarca adeta koşulsuz benimsendi. Sonraki yıllarda artan kayırılma/dışlanma vukuatı ise, “gü-lü seven, dikenine katlanır” bilgeliği ile sineye çekildi.

Tutucu, milliyetçi veya İslamcı bir siyasi kadronun iktidara gelmesi, karşıt akımlarla mücadele etmesi, olsa olsa **faşizme geçişin ön şartlarını** oluşturur. Nihai adım, temsili (parlamentar) demokrasinin temel kural ve kurumlarının; özellikle hukuk devletine ait normların sistematik ihlali, giderek tasfiyesi ile atılır.

Bu nedenle AKP'nin ilk beş yılını, “faşizme geçiş” dönemi olarak nitelendiremeyiz. Özellikle AB ile tam üyelik görüşmeleri (ve uzantıları), hareketin gerçek programını perdelemekte; liberallerin, kimi demokrat çevrelerin desteğini sağlamaktaydı.

Giderek bu “perdeleme” gereksiz görüldü. AKP uzlaşma çizgisini terk etti. Gerçek programının ilk aşaması olarak cumhurbaşkanlığını hedefledi. Bu adım, yüzbinlerce insanın aktif tepkilerine (Cumhuriyet mitinglerine) yol açtı. AKP programını engelleyen ilk ve acil stratejik hedef böylece belirlendi: “Kemalist” direnme odakları...

Yaşar Büyükanıt'ın muhtırası (Nisan 2007) ile Anayasa Referandumu (Eylül 2010) arasında AKP etkili bir karşı saldırıya geçti. Birinci aşamada cumhurbaşkanlığına Abdullah Gül'ün seçilmesi (Ağustos 2007) ile ilk başarı elde edildi.

“Ergenekon” yaftası ile 2008'de başlatılan düzmece davalar zinciri, saldırının ikinci aşamasını oluşturdu. Emniyette daha eski tarihlere giden; yüksek yargıda ise anayasa değişikliğinin mümkün kıldığı kadrolaşma, istenen sonuçları sağladı. AKP saldırısının bu aşaması, hukuk devletinin ana normlarını sistematik olarak çiğnediği için faşizme gidişi de başlatmış oldu.

Faşizm doğrultusundaki bir sonraki adım, Haziran 2013 kalışmasına gösterilen tepkilerle gerçekleşti: Ne pahasına olursa olsun, meydanlar ve sokaklar ilericilere, demokratlara, solculara bırakılamazdı. Bu yüzden polis Başbakan'ın fiili milis gücüne dönüştürüldü. MIT dokunulmazlık kazandı. Başbozuk militan güçlerin oluşturulması da hedeflendi. Hizbullah kalıntılarının, Suriye dönüşlü mücahitlerin vurucu eylemlere katılmaları her an gündemdedir.

Kitle tabanı, belli boyutlarda seçmen desteği olmadan faşizme geçilemez. DP'nin faşizan yöntemlere yönelmesinin yüzde 57'lik bir seçim zaferini izlediği hatırlatılmalıdır. Hem Menderes, hem Erdoğan için “milli irade” (seçim zaferleri), iktidarlara sınırsız yetki devri anlamına gelir. Bu yetkinin kullanımına karşı muhalefet, gayri meşrudur.

Faşizm, bir anlamda, bu önermenin hayata geçmesidir.

1950'de İnönü seçim yenilgisini sineye çekti; iktidarı devretti; faşizme geçiş yarım kaldı. 1960'da 27 Mayıs DP iktidarına son verdi; faşizme geçişi önledi.

Bugün ise patolojik bir durumla karşı karşıyayız: İktidar mafyalaştığı; Çankaya/Silivri ikilemini ("ya devlet başa; ya kuzgun leşe" açmazını) içerdği için tehlikelidir. Çürümenin niteliği, boyutları ilerici, demokrat halk tepkilerini beslemektedir.

Türkiye'nin faşizme mahkûm olmasını kabullenemeyiz; bu nedenle durdurmak zorundayız. Nasıl?

Ülkenin aydınlık insanları bu soruyu tartışıyor. Dinleyelim; katılalım; yanıtları arayalım.

İslami Faşizm Üzerine Bir Söyleşi⁶

**** Ülkedeki genel gidişatı İslami bir faşizme geçiş olarak tanımlıyorsunuz. Bu tespitinizin temel noktalarını açar mısınız?***

2013 sonunda ortaya çıkan ses kayıtları ve diğer kanıtlar, Erdoğan'ın ve AKP'nin “normal” süreçler içinde iktidardan uzaklaşmasını çok güç hale getirmiştir. Temsili demokrasinin kural-ları çiğnenerek, fiilen veya yasal kılıflar uydurulmuş olarak bir tek parti iktidarı oluşursa, “faşizme geçiş” süreci tamamlanmış olacaktır.

Peki, “otoriter rejim”, “diktatörlük” değil de, niçin “faşizm”?

Bir kere, askeri dikta rejimlerinden farklı olarak iktidarın kitle tabanı var. Ayrıca, vurucu, sivil bir milis gücü oluşturma potansiyeli, becerisi ve niyeti de var.

İkincisi, gerici, tutucu bir ideolojisi söz konusu. “Müslüman Kardeşler” akımı ile akrabalığı ortaya çıkmış olan Sünni-Islamcı bir ideoloji, başta eğitim sistemi aracılığıyla ve devlet aygıtı sınır-sızca kullanılarak adım adım egemen hale getirilmektedir. Ideo-lojinin politik hedefi ise, anayasayı değiştirerek veya adım adım fiilen İslami bir Cumhuriyet kurmak olarak açığa çıkmıştır.

Üçüncüsü, popülist, paternalist, devrimci Üçüncü Dünya re-jimlerinden (örneğin Kemalizmden) farklı olarak sermayenin ge-nel programını sahiplenmiştir; bir bütün olarak burjuvazi ile barı-şıktır. Öte yandan, burjuvazinin bazı alt katmanları ile özel, içli dışlı, yer yer kriminal niteliklere, boyutlara ulaşan ittifaklar oluş-turmuştur. Bu yozlaşmalar, burjuva demokrasilerinin hukuk dev-leti normlarıyla uzlaşmayı imkânsız kılmaktadır.

⁶ 2014 Eylül. *Redaksiyon Dergisi*'nin soruları.

Dördüncüsü, “tarihe geçecek bir zafer; bir mit yaratma tutkusu” oluşmuştur. Bu tutku, “Osmanlıcılık” yaftası altında sürüklenen Orta Doğu maceralarına veya benzer sergüzeştlere dönüşmeye yol açabilmektedir.

Son olarak, iktidarını tehdit edebilecek rakip akımları, yasal olan veya olmayan yol ve yöntemlerle etkisiz kılma, ezme, yok etme iradesi... Cumhuriyet mitingleri, potansiyel veya gerçek Kemalist muhalefetin tasfiye operasyonuna yol açtı. Gezi kalkışması sonunda kitleleşme potansiyeli ortaya çıkan sola dönük, aydınlanmacı, kamucu (yani bir anlamda “antikapitalist”, kendi söylemlerine göre “marjinal”) akım ve eğilimleri (örneğin öğrencileri, öğretmenleri, taraftar gruplarını), ödünsüz ezme tepkisini oluşturdu. “Paralel yapının darbesi” söylemi ile eski müttefiklerini tasfiye operasyonunu başlattı. Devlet aygıtının tüm hücrelerine tam hakimiyet hedefi daima gündemdeydi; şimdi Cemaat’in clindeki öğeler geri alınıyor. Hukuk sistemi er veya geç teslim alındığında, sol, sosyalist, muhalif çevrelerin bugünlerde yazabilme, konuşabilme olanakları adım adım yok edilebilecektir. Bugün muhalefetimizi sineye çeken ortam geçici olabilir; rehavette yer yoktur. Faşizme geçiş süreci frenlenmezse, vurucu-milis güçler, sokakta, medyada, okulda, işyerinde her türlü muhalefeti fiilen etkisiz kılabilir.

Üstü üste konulursa bu saptamalar, bence, “faşizm” nitelemesini haklı kılar.

***** İslami bir faşizme geçişin engellenmesi noktasındaki dinamiklerini nasıl değerlendiriyorsunuz. Erdoğan'ın ABD ve Batı nezdindeki desteğinin zayıflamış olması nedeniyle yine AKP içinden bir düzenleme ile Türkiye'nin yeniden 'normalleşeceği' ilişkin beklentiler var.***

Yağma/vurgun ortamından kısmen dışlanmış olan; AB'ci burjuvazinin bir kanadı, ima ettiğiniz bir “normalleşme” beklentisi içinde olabilir. Ancak, çok zayıf düştüler. TÜSIAD'ın seçkinlerinden birçoğu, “yağma Hasan'ın böreği”ni onursuzca paylaşmakta beis görmedi. Faşizme geçiş, iktidar kadrolarının beceriksizliklerinden kaynaklanan ülke dışı bir fiyasko, çöküntü ile son bulabilir. Ancak, bu tür bir fiyaskoyu “kaçınılmaz” görmek yanıltıcıdır. Faşizmi durdurabilecek ana etken bir dizi direnme hareketidir. İdeoloji-siyaset düzleminde potansiyel olarak üç direnme halkasından söz edilebilir. Çekirdekte sosyalistler, ikinci

halkada en geniş, gevşek anlamı ile “sol”, en dışta da Kemalistlerin demokrat kanadından Kürt hareketinin laik kanadına kadar uzanan geniş bir cephe... Bu üç düzlemde yürütülen, birbiriyle bağlantılı direnme dalgaları oluşmadan faşizme geçişin önlenmesi, bizim dışımızda patlak verebilecek şoklara muhtaçtır. Aslında bu tür bir cephe, Gezi kalkışmasında “kendiliğinden” oluşmuştu. Sınıf mücadeleleri düzlemine taşınmasının önkoşulu sosyalistlerin birlikteliğidir. “Birleşme” değil; paralel, eşgüdümlü bir birlik-teliği kastediyorum.

*** *BirGün'deki bir yazınızda, burjuvazinin İslami faşizme geçişe teslim olduğunu, burjuvazinin demokratik görevlerinin de artık emekçi sınıfların mücadelesiyle yerine getirebileceği, yönünde bir değerlendirme yaptınız. Bunun analizin üzerine yapılan kimi değerlendirmelerle burjuvazinin demokratik görevlerini üstlenmenin sosyalizmi erteleme anlamına geleceği yönünde belki bir anlamda solun geçmiş demokratik devrim-sosyalist devrim ayrımını hatırlatan analizler yapıldı. Bu tartışmaya muhalefet hareketinin bugünkü mücadele programı açısından neler söyleyebilirsiniz?*

Diyelim ki, “faşizme geçiş” tehlikesi karşısında birleştik ve mücadelenin ana hedeflerini “neye karşıyız?” sorusunu sorarak sıralamaya başladık: Üstyapıda, eğitim, kültür, ideoloji, hukuk alanlarında gericiliğin, aydınlanma karşıtlığının her türüne, anti-demokratik tüm deformasyonlara karşıyız... Kamusal varlıkları talan eden; bunlara kapkaççı burjuvazinin el koyması biçimini alan soygun/yağma biçimlerine karşıyız... Sosyal devleti tarihe karıştıran, emeği örgütsüz, korumasız, çaresiz bırakan vahşi kapitalizme, neoliberalizme karşıyız... Bir yandan ABD saldırganlığının taşeronluğu ile Ortadoğu'da Sunni İslam liderliği ihtiraslarını birleştiren dış maceralara; bir yandan da ekonominin kaderini parazit, spekülatif finans kapitale teslimiyete (kısacası **emperyalizme**) karşıyız... Burada “karşı olma” biçiminde (yani “negatif” olarak) ifade edilen öğelerin her birini, “neyi gerçekleştireceğiz?” sorusunu yanıtlayarak (yani “pozitif” olarak) da anlatabiliriz.

2005'te “neoliberalizmin saldırılarına karşı ne yapılabilir?” sorusunu tartışırken, görüşlerimi, “Geçmişe Dönüşü Savunarak İleriye Gitmek” başlığı altında ortaya koymuştum. Neoliberal saldırıyı hayata geçiren burjuvazi, bu saldırının öncesinde de

ekonomiye egemen olan sınıftı. Ancak, “geçmişe dönüş” talepleri, bugün ancak bu sınıfla mücadele yapılarak gerçekleştirilebilir ve o yüzden ancak farklı bir dünya oluşturularak mümkün olacaktı.

Bugün de, burjuvazinin aktif ve pasif katkıları sonunda faşizme sürüklenme karşısında yukarıdakine benzer bir mücadele gündemi oluşturabilirsek, adını ne koyalım? Dokuz yıl önceki tartışmada, benzer bir soruyu şöyle yanıtlamıştım: *“Mücadele programının, söylemin ‘üslubu’, bir anlamda ‘sanatsal boyutu’, ayrı bir konudur. Bu tür bir ekonomik programı benimseyenlerin siyasi meşrebine veya üslup tercihlerine göre, ‘sosyalizme geçiş’, ‘kapitalizmi aşma’, ‘demokratik devrim’, ‘bir halk iktidarına doğru’, ‘sermayenin tahakkümünü yıkma’ gibi seçenekler akla gelebilir.”*

Gündemde birleşelim. Herkes istediği adı koysun. Ayrı bayraklar altında da olsa, aynı hedefe doğru birlikte yürüyelim.

Muhteşem Yüzyıl dizisi üzerindeki tartışmalar, giderek Kanunî-Mustafa Kemal ikilisine kayıyor. Bu durumda Mustafa Kemal'in, Osmanlı'nın "muhteşem yüzyılı" ve Kanunî üzerindeki görüşlerini hatırlatmak ilgi çekici olabilir.

Şubat 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasını (o tarihteki kimliğiyle) Başkumandan Gazi Mustafa Kemal yapıyor ve bir Osmanlı eleştirisi yapıyor. Gündüz Ökçün'ün yayımladığı (*Türkiye İktisat Kongresi*, Ankara, SBF, 1971) Kongre belgelerinden (birkaç ifadeyi bugünkü Türkçeye dönüştürerek) aktarıyorum:

"Osmanlı tarihinde bütün gayretler, milletin... gerçek ihtiyaçlarını değil,... kudretli ve azametli padişahlar[ın]... dış siyasetlerine [ait]... ihtiraslarını karşılamak [için] harcanmıştır. Mesela Fatih İstanbul'u zaptettikten,... yani Selçukî Saltanatı ile Şarkî Roma İmparatorluğu'na tevarüs ettikten sonra, Garbî Roma İmparatorluğu'na da konmak istedi... Bütün milleti bu hedefe doğru sevk etti. Mesela Yavuz Selim, ...Asya İmparatorluğunu birleştirerek bütün bir İslam ittihadı meydana getirmek istedi. Kanuni Süleyman bütün Akdeniz'i bir Osmanlı havzası haline getirmek, Hindistan üzerinde nüfuz tesisi gibi şahane bir siyaset takip etmek istedi ve tabii bunun için de unsur-u asliyi, milleti kullandı."

"Millet kendi ...yurdunda hayatını sürdürmek için uğraşmaktan engellenerek diyar diyar dolaştırılıyorken;... fatihler... kılıçla fütuh at yaparken, zaptolunan ülkelerin ahalisi kazandıkları imti-

⁷ 2011 Ocak

yazlarla sabanlarına yapışıyorlar ve toprak üzerinde çalışıyorlardı. Fakat efendiler, kılıçla fütuhat yapanlar, sabanla fütuhat yapanlara... terk-i mevki etmeğe mahkûmdu. Bu hakikat tarihin her devrinde aynen vâkidir. Mesela Fransızlar Kanada'da kılıç sallarken oraya İngiliz çiftçisi girdi;... sonunda saban kılıca galip gelerek İngilizler Kanada'ya sahip oldular... Osmanlı fatihleri, hakanları, müstevlileri unsur-u asli ile beraber sabanın önünde mağlup olup ricate başladıktan sonra, felâketlerin büyüğü başladı.”

Mustafa Kemal'in “unsur-u asli” (*asli unsur*) terimiyle Osmanlı toplumunun ana ögesini oluşturan Anadolu halkını kastettiği açıktır.

Konuşmanın yapıldığı tarih ilgi çekicidir. İzmir'in kurtuluşundan beş ay sonra, Lozan Görüşmeleri'ne ara verildiği günlerdeyiz ve Cumhuriyet'in ilanının sekiz ay öncesindeyiz.

Konuşmanın yapıldığı ortam da ilgi çekicidir. İzmir Kongresi “mesleki temsil” ilkesine göre toplanmıştır. *Tüccar, çiftçi, sanayici* (esnaf-zanaatkâr), *amele* temsilcilerinden oluşan 1000'i aşkın insan Kongre'ye gelmiştir. Bu atmosferi, Mustafa Kemal'den sonra Kongre'ye hitap eden zamanın İktisat Vekili'nin ifadeleri yansıtır:

“Güzel Türkiye'nin ameleleri, sanatkârları, çiftçileri ve tacirleri hoş geldiniz. Hür ve müstakil güzel yurdun yorulmaz, cesur emekçileri; hayatını dışlarıyla tırnaklarıyla kazanan ve şimdi hürriyet ve istiklal yolunda şehit düşen yavrularının nerelerde gömülüp kaldığını bilmeyen, bir kırık mezar taşı başında Fatih okuyabilmek imkânını bile bulamayan çilekeş Türk hanımları hoş geldiniz. Amele hanımlar hoş geldiniz.”

İstanbul işçi temsilcilerinin çoğunlukla İstanbul Tüccar Birliği'nce belirlendiğini biliyoruz; ama, bu uygulama genelleştirilemez. Örneğin Kongre arifesinde yer alan bir gazete haberine göre *“İzmirde muhtelif kurumlarda çalışan kadın amele tarafından kongreye Hayriye, Elif, Emine, Şefika, Münire ve Nigar Hanımlar aday olarak seçilmiştir.”* Anlaşılan, İktisat Vekili'nin “hoş geldiniz” diye karşıladığı “amele hanımlar” ifadesi göstermelik değildir.

Bu kritik tarihte ve bu ortamda Mustafa Kemal Kongre'ye hitap ederken stratejik hedefini de ima etmiş oluyor. Bu, Sevr'i önlemekten ibaret bir gündemin çok ötesine gitmektedir; "eski düzen"ın temelden reddinin öncelik taşıdığı bir program düşünülmektedir.

Ne var ki, Mustafa Kemal, "eski rejim" ile hesaplaşmada kolayca kaçmıyor. Eleştirisini, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve çürüme yıllarına odaklanarak; veya Jön Türk geleneğini olduğu gibi izleyerek başlatmıyor. Tam aksine, Osmanlı düzeninin zirvesini temsil eden üç büyük sultanla hesaplaşmaya öncelik veriyor. "*Felaketlerin büyüğü*" olarak nitelendirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal çöküntülerin kökenlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun oluşumuyla başlayan ve Kanuni'nin "muhteşem yüzyılı" içinde olgunlaşan yapıda, sistemde arıyor.

Burada, Mustafa Kemal'in tarihi çözümlemesinin doğruluğuyansırlığı önemli değildir. Önemli olan, konuşmasının "eski rejime, bir Ortaçağ rejimi olan Osmanlı toplumunun temellerine karşı bir başkaldırı içermesidir. Bu devrimci bir tavidır ve Avrupa'da Ortaçağ karanlığına son veren demokratik devrimler ile aydınlanma düşüncesi geleneğine Türkiye'yi de ekleme özleminin belirtilerini içermektedir.

İşte Siyasi İslam'ın nefret ettiği Mustafa Kemal budur. Türkiye solcularının önemli bir bölümü ise, tam aksine, buradaki Mustafa Kemal'i aynı nedenlerle sevmişler; takdir etmişlerdir. Milli Mücadele'yi Kongreler ("Şuralar") örgütleyerek, Meclis'i oluşturarak yönettiği; emperyalizmin Osmanlı devleti üzerindeki vesayetinin son bulmasında; Ortaçağ kurumlarının, hukuk düzeninin tasfiyesinde öncülük yaptığı için; büyük buhranı bir fırsat olarak kullanıp bağımsız bir sanayileşmenin sağlıklı tohumlarının atılmasını mümkün kıldığı için; kısacası devrimci özellikleri nedeniyle onu benimsemişlerdir.

Aynı solcular, yeni Cumhuriyet'in ekonomik güç odaklarıncı ve tutucu çevrelerce teslim alınmasına katkı yaptığı; onları önleyemediği, kısacası devrimcilikten uzaklaştığı durumlarda Atatürk'ü ve çevresini sonuna kadar eleştirmekten de sakınmamışlardır.

“*Laiklik mi; şeriat mı?*” Seçenekler böyle sunulursa, en kökten-dinci çevreler dahi “şeriat” yanıtını vermeyecekleri için, daha sağlıklı, “dengeli” bir tartışmanın “*laiklik mi, demokrasi mi?*” sorusu üzerine inşa edilmesi yeğleniyor. Bu ikinci sorgulama tarzı ilk bakışta anlamlı bir tartışma platformuna yol açacak gibi görünüyor. Zira, seçimlerle tecelli edeceği kabul edilen “milli irade” kamu düzeninin şu veya bu boyutta din kurallarına oturtulmasını benimseyen bir iktidar ile sonuçlanıyorsa, bu kader sineye çekilecek midir?

“Sineye çekilemez” diyenler için “milli iradenin tecellisi”ni engelleme yöntemleri sınırlıdır. Anayasa Mahkemesi’ni (veya bazı durumlarda idari yargıyı) devreye sokan yargısal engelleme ile (laikliği korumayı hedefleyen) bir askeri müdahale... Liberal çevreler yeni bir terminolojik sıçrama yaparak her iki müdahale biçimini *darbe* olarak adlandırıyorlar. Ve böylece, tartışmayı “*laiklik mi, darbe mi*” eksenine kaydırma kurnazlığını göstermiş oluyorlar.

Başlangıç noktası yukarıda ifade edilen sorulardan oluşan bir tartışmanın sonunda yozlaşması kaçınılmaz görünüyor ve bu yüzden sosyalist sol, bence, bu tür bir tartışmanın dışında kalmalıdır. Bununla, laiklik ve demokrasi sorunlarının tartışma gündemlerinin dışına kaydırılmasını kastetmiyorum. Sosyalizmi diğer akımlardan ayıran temel özellik, bilindiği gibi, farklı toplumsal seçenekleri, *sınıfsal* perspektifle değerlendirmesidir. Örneğin,

⁸ 2008 Mayıs

tartışma sosyalistler arasında sürdürülecekse, “emekçi sınıflara ne getiriyor; onlardan neleri götürüyor?” sorusu üzerine inşa edilmelidir. Tabii, bu sorunun, bugün, yakın gelecek ve uzun gelecek için farklı biçimlerde yanıtlanabileceğini; sınıfsal vurgunun son tahlilde “bütün dünyanın emekçileri” eksenine taşınması gerektiğini algılamak koşuluyla...

Laiklik ve demokrasi kavramlarının tartışılmasını da bugünün Türkiye'si için böyle bir çerçeveye taşımamızın yararlı olacağını düşünüyorum.

Bir yıl kadar önce Ankara varoşlarında bir okulda görev yapan bir öğretmenin söylediklerini daha önce aktarmış olabilirim. Öğretmenimiz, sınıfta Türkiye’de yoksul insanların dini inançlarının genellikle daha güçlü olduğunu söylüyor. Bir öğrenci söz alıyor ve “*ne mutlu bize ki yoksuluz*” diyor. İroni, mizah, paradoks niyetiyle değil, tamamen samimi olarak konuşuyor.

Liseli gencin tepkisini yorumlamaya herhalde gerek yok. Bu tepkinin kaynağını oluşturan ideolojik tavrın, halk sınıflarında bir hayli kök salmış olduğunu ortaya koyan çeşitli belirtilere değinebiliriz. AKP seçmenlerinin sınıfsal dökümüne ait bulgular bu belirtilerden sadece birisidir. Son 15-20 yıl boyunca büyük ölçüde tarikatlar aracılığıyla köktendinci bir İslam anlayışı kent yoksullarına taşınmış; bu sürecin siyasi sonuçlarını da AKP derlemiştir.

Yüksek bir olasılıkla otuz yıl önce aynı varoş lisesindeki öğrencilerin küçümsenmeyecek bir bölümü çeşitli renklerdeki sol/sosyalist akımlardan birinin etkisi altındaydı. O dönemlerin genç kuşakları Türkiye’deki olaylara dini inançlarından bağımsız gözlüklerle bakabilmekteydiler. Yoksul insanların toplumsal olgulara bakışlarının büyük ölçüde sınıfsal perspektifleriyle belirlendiği; diğer emekçilerle aynı toplumsal kaderi paylaşma algılamasından beslenen dayanışma duygularının yaygın olduğu; politik tavırların da giderek artan boyutlarda o günlerin CHP’si ile başlayıp devrimci sosyalizme kadar uzanan “sol” bir çizgiye yöneldiği bir dönem yaşanmakta idi.

1970’te 15-16 Haziran ayaklanmasına katılan; otuz yıl önce 1 Mayıs gösterilerinde kurşunlanan, 1989’da yaygın bir halk des-

teğine dayanarak Zonguldak'tan Ankara'ya yürüyen işçilerin ezi- ci çoğunluğu elbette dindar insanlardan oluşuyordu. Ancak, o yılların emekçileri, haklarını, kazanımlarını savunurken, özel ha- yatlarının bir ögesi olan dindarlık ile, toplumsal konumlarını oluşturan sınıf aidiyetini birbirine karıştırmıyorlardı. Avrupa'nın sosyal tarihinden bildiğimiz, *laik ve sınıfsal* mücadele biçimini yaşıyorlardı.

O konumlardan, “*Allaha şükür ki yoksuluz*” tavrına geçiş, emekçi sınıfların köktendinci İslam tarafından “fethedilmiş” ol- malarıyla eşanlamlıdır. Emekçilerin saflarında sosyalizmin yeni baştan filizlenebilmesinin ön koşulu, bu “fetih” olgusuna karşı giri- şilecek bir mücadeledir. Sosyalizm “mesajı” aydınlanma çağı- nın tüm birikimlerini içerir. Bu yüzden halk sınıflarında kök sa- lan tarikat örgütlenmelerini ve devlet aygıtının giderek (öncelik- le eğitim ve Diyanet İşleri aracılığıyla) yaygınlaşan anti-laik yö- nelişlerini hedef alması gereken bu mücadelede mevziler kaza- nılmadan bu “mesajı” Türkiye emekçilerine taşımak çok güçtür.

Laiklik sadece halk sınıflarını değil, başkalarını da ilgilendiriyor. Örneğin Ayşe Arman Hürriyet'te Şerif Mardin'le yaptığı bir söy- leşide, dinci akımların güçlenmesi sonunda mini etek giyme ve Boğaz'da (belki de Ramazan'da) içki içebilme gibi “özgürlükle- rin” yitirilip yitirmeyeceğini soruyor. Ve bu sorularıyla, Cum- huriyet mitinglerini “Nişantaşı sosyetesinin hayat tarzlarını ko- rumu” tepkisi olarak karikatürleştiren zevata da cephane sağlı- yor.

Bu bağlamda iki değerlendirme yapacağım. Birincisi, yoksul insanların dünyaya sınıfsal bir perspektifle bakmaları aşınmış olabilir; ama sınıfsal *refleksler* ortadan kalkamaz. Ve önceki ör- nekteki liseli gencin, artık köktendinci İslamın denetimi altında biçimlenen sınıfsal refleksi, Ayşe Arman'ın temsil ettiği mini etekli, Ramazanda Boğaz'da içki içen insanların hayat tarzını tah- ripkâr bir nefret yoğunlaşmasıyla hedef alacaktır. Kapitalizm ve emperyalizm tarafından ezildikçe, tümüyle Batı uygarlığını ve Batılı hayat tarzlarını temsil eden elitleri hedefleyen Orta Doğu halklarının refleksleriyle benzerlik çarpıcıdır. Evet, Türkiye halkı otuz yıl öncesine göre çarpıcı boyutlarda “Orta Doğululaşmış”

durumdadır. İkinci olarak, özellikle “sol” kimlikleriyle konuşanlar, milyonlarca insanın “hayat tarzlarını savunma” talebini “Nişantaşı sosyetes” ile sınırlı gösterip küçümsemeye hakları var mıdır? Anadolu’nun sayıları giderek artan kent ve kasabasında hayatlarını din kurallarına göre düzenlemek istemeyen insanların, gençlerin Ramazanda ve başka zamanlarda işyerlerinde, öğrenci yurtlarında, okullarında, mahallelerinde sıradan, gündelik özgürlüklerini koruma isteklerinin hiç mi değeri, önemi yoktur?

Üstelik, otuz yıl öncesine kadar Türkiye’de din kurallarına uyan ve uymayan insanlar bu tür gerilimlere sürüklenmeden yanyana yaşamaktaydılar. Zira Türkiye’de “halk İslamı” hoşgörülü idi; din kurallarının yorumunda, uygulanmasında bugünün köktendinci İslam anlayışıyla uzlaşmayan (başta “tesettür”) esneklikler içeriyordu. 1960’ı izleyen otuz yıllık bir süreç içinde sol akımların yeşermesi bu nedenlerle “halk İslamı” ile çelişmedi.

Köktendinciliğe, siyasi İslama karşı koymak, bu nedenlerle demokratlar, solcular ve sosyalistler için önem taşımaktadır.

Bir Konuşma: Laiklik Üzerine⁹

“Laiklik, Marksizm ve Din” üzerinde ilk konuşmacı olarak beni görevlendirdiniz. Teşekkür ederim; ancak, benden, laiklik üzerinde özgün, sonraki tartışmalara yön verecek bir katkı beklediğinizi umarım. İddialı uzmanları saymazsanız, bu tür konularda, bence, herkesin düşüncesi “vatandaşlık” görüşleridir ve başkaları ile eşdeğerdir. Laiklik ile ilgili görüşlerim de böyledir. Özgünlüğü yoktur.

Yine de, madem ki görev verdiniz; “sıradan, vatandaşlık görüşlerimi” sizlerle paylaşayım.

Bir kere, laiklik kavramını (sekülerizm, laikçilik gibi terimler ekleyerek) karmaşıklaştırmak bence yanlışır. Basitçe ifade edeyim: Laiklik, devlet kurumlarının, hukukun, kamu yönetiminin din kurallarından, dinsel düzenleme ve kurumlardan ayrılmasıdır. İlkenin bir uzantısı gereği, devlet de din işlerine karışmamalıdır. Uygulamalarda ülkelerarası, tarihsel farklılaşmalar vardır. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı, elbette laikliğe aykırıdır; ancak, kaldırılırsa “tekke ve zaviyelerin ilgası” yasasının da iptali gerekir. Zira, bizde Diyanet’in işlevini, Batı’da örgütlü kiliseler üstlenmiştir. Hangisi doğru? Karar laik devlete ait olmalıdır. Bu tür sorunlara rağmen, laikliği Cumhuriyet’in önemli, temel bir kazanımı olarak görüyorum.

Bir vatandaş olarak görüşlerim bunlar. Şimdi de birkaç ek soruyu gündeme getireyim.

2015 Nisan-Mayıs aylarında Teori ve Politika dergisi, Eğitim-Sen ve TMMOB’un toplantılarında yapılan konuşma metni.

İlk soru şudur: Tanrı'nın kelâmına dayanan İslam dininin bazı özellikleri dikkate alınırsa, nüfusunun (güya) yüzde 99'u Müslüman olan bir toplumda, laiklik nasıl uygulanabilir?

Bu konu, zaman zaman, “hangi İslam?” sorusu çerçevesinde ikili bir ayırım yapılarak tartışılıyor. Bir yanda “köktendinci, siyasi” İslam yer alıyor. Öte yandan Türkiye halklarının yaşadığı, uyguladığı Müslümanlık, bazen “halk İslamı” diye adlandırılarak öncekinden ayrılıyor.

Bu ayırımın alt bölünmelerine hiç girmeden, *ideolojik İslam / kültürel Müslümanlık* terimleri ile tartışmayı yararlı görüyorum.

İdeolojik İslam, siyasi, toplumsal programı olan bir akımdır. Ona tamamen, kısmen katılmak veya eleştirmek, karşı çıkmak mümkündür; hatta normaldir. Müslümanlık ise bir olgu (toplumsal kültürün bir ögesi) olduğuna göre ona taraftar olmak; karşı çıkmak söz konusu değildir. Yeknesak değildir. Toplumun tüm hücrelerini biçimlendiren bir hegemonyası yoktur. Farklı kültürel öğelerle çatışabilir. Giyim-kuşam, ibadet eden-etmeyen, içki içen-içmeyen, namaz kılan-kılmayan, oruç tutan-tutmayan ayrımları, kadın-erkek ilişkilerinde farklı değerler, “kültür çatışmaları” sınırları içinde kaldıkça vahim değildir. Son yılların patolojik dönüşümleri bir yana ve bütünüyle bakılırsa, bu tür gerilimler, kültürel Müslümanlığın Türkiye'nin 80 yıllık laiklik uygulamaları ile uyumunu engellememiştir.

Ne var ki, günümüzde, ideolojik İslam, kültürel Müslümanlığı fethetme, dönüştürme, yok etme mücadelesine girişmiştir. Amaç nedir? Belki Anadolu Müslümanlığı'nı “gerçek İslam”a dönüştürmekten; bir anlamda “İslami bir misyonerlik”ten ibarettir. Bu mücadelenin ilk hedefi elbette laiklik olacaktır. Laiklik, sözünü ettiğim “fetih” misyonunun önündeki temel engeldir. Esasen, tanım gereği ideolojik İslam laiklikle bağdaşamaz. Devletin laik niteliğini aşındırmak; giderek ortadan kaldırmak; devleti, giderek tüm toplumu Sünni/İslamcı bir yapıya dönüştürmek, kültürel Müslümanlığı tasfiye gündemi ile bütünleşir.

İyi ama, 21. yüzyılın kapitalist Türkiye'sinde “misyonerlik” işlevi ile yetinen, sınıfsal gündemi olmayan bir ideolojik İslam düşünülebilir mi?

İdeolojik İslam'ın komuta kademeleri elbette bilmektedir ki, yarım yüzyıllık bir geçmiş içinde Türkiye işçileri, köylüleri Müslüman kimliklerine rağmen, bazen sert sınıf mücadelelerine; zaman zaman da sosyalist, devrimci hareketlere katılmışlardır. İdeolojik İslam'ın varlığına rağmen; sömürü düzenine, kapitalizme karşı mücadele eden hareketlerden söz ediyoruz.

Bu açıdan bakılınca İslamcılığın sistematik olarak sınıfsal bir işlev üstlendiğini de gözlüyoruz. Soma faciasından sonra cemaat, tarikat ehli, işçi ailelerini niçin kuşattı? Din adamları tevekkül telkin ederek isyan, protesto, hak arama eylemlerini niçin frenlemeye çalıştı?

Çok sayıda alan çalışması, patronların, “çalışma barışını sağlayan, kalıcı kılan” bir araç olarak İslam'ı kullandığını ortaya koyuyor. Yasin Durak Konya'dan, İbrahim Gündoğdu Kayseri'den (mobilya), Aslı Odman Tuzla tersaneler bölgesinden örnekler veriyor. Hepsinde ideolojik İslam, işçi sınıfı saflarında dayanışmacı; patronlara karşı eleştirel, isyankâr tavırların aşınmasına, felce uğramasına katkı yapmaktadır.

Bu olgulara bakarsak ideolojik İslam, Türkiye emekçilerinin saflarında sınıf bilincinin dumura uğramasına katkı yapan, hatta AKP'nin kitle desteğini pekiştiren politik bir rol de oynamaktadır.

Bu nedenle laikliğin korunması, sosyalist akımlar açısından öncelik taşınmalıdır. “Beyaz Türklerin hayat tarzlarını savunma refleksi” olarak küçümsenmemelidir.

Bu toplantıda “Marx ve din” konusu da yer alıyor. Biraz yadırgadım. Niçin “sosyalist mücadelelerde veya sosyalizmde din” değil de Marx?

Engels'e göre, Marx'ın bilim tarihine yaptığı en önemli iki katkıdan biri, maddeci tarih görüşüdür. Bu görüşe göre din, toplumsal formasyonun üstyapısında yer alan bir kurumdur.

1844'te Marx şunları yazıyor: *Dini yapan, oluşturan insandır; din insanı oluşturmaz. İnsan, devletin, toplumun ürünüdür. Bu devlet ve bu toplum dini üretir. Din de dünyanın tersine döndürülmüş bir bilincidir... Din mazlum yaratığın soluğudur; kalpsiz bir dünyanın kalbidir ve ruhsuz koşulların ruhudur.*

Halkın da afyonudur. Halkın sahte saadeti olan dini ilga etmek, halkın gerçek mutluluğunu talep etme anlamı taşır. Kendi durumlarına ilişkin yanılsamalarından kurtulma daveti, aslında, yanılsamalara gerek duyan bir dünyadan kurtulma davetidir.”

Bu ifadeler, dinin yukarıda değindiğim iki boyutunu da içeriyor. Halk kültürü olarak din: ***“Mazlum yarattığın soluğu; kalpsiz bir dünyanın kalbi”*** Ve halk sınıflarının sömürü düzenine teslimiyetini sağlayan ideolojik işlevi ile; ***“halkın da afyonu”*** olan din... Elbette sosyal mücadeleler tarihi içinde sömürülen sınıflar ***gerçek acılara karşı bir protesto*** olarak dine; bazen dini kurumlara sığındılar; bazen de bu kurumların ihanetine uğradılar. Almanya’da rahip Thomas Münzer, Reform’dan 7 yıl sonra patlak veren köylü isyanlarının lideriydi. Reform’un lideri olan Luther ise Münzer’le çatıştı; köylüleri değil, düzeni savundu. Batı’da olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ağır vergilere karşı ayaklanan köylü kitleleri taleplerini genellikle dinci kılıflar içinde sundular. Taner Timur’un vurguladığı gibi, Baba İshak’tan Şeyh Bedrettin’e oradan da Hurufiliğe uzanan mistik öğretiler Anadolu ve Rumeli’de yoksul halkın Osmanlı zulmüne karşı isyanını dile getirdi. Orta ve Doğu Anadolu’da Türk ve Kürt aşiretleri açısından aynı işlevi Alevilik/Şiilik gördü; ayaklanmaları tetikledi. Halife Sultan Selim İran seferine çıkarken önce Şeyhülislam’ın fetvasını aldı; sonra da kırk bin Aleviyi kılıçtan geçirdi.

Madem Marx gündeme getirildi, onun düşüncesinin daha kapsamlı bir boyutunu da hatırlatayım. Lenin, Marx’ın düşüncesinin üç kaynağını belirliyor: ***“Alman felsefesi, İngiliz politik iktisadı ve Fransız sosyalizmi...”*** Her üçü de, aydınlanma devriminin türevleridir ve bu düşünsel devrimden soyutlanmış bir Marx olamayacağını vurgulamamız gerekir.

Aydınlanma, Orta Çağ dünyasının düşüncesine karşı bir isyandır. Ve bir ideoloji olarak din (Batı’da Katoliklik, bizde İslamcılık) o düşüncenin temel ögesidir. Engizisyon döneminin Katolik kilisesi, ideolojik İslamcılık Orta Çağ düşüncesinin iki farklı kanadıdır.

Bu noktada, “laiklik” mücadelelerinin aydınlanma düşüncesiyle bağları da önem kazanıyor. Zira, düşünce özgürlüğünü kısıtlayan her türlü kutsallığın, yani ideolojik boyutuyla dinin egemenliğinden kurtarma savaşı, aynı zamanda laiklik kavgası olmuştur. Taner Timur aydınlanma düşüncesinin büyük felsefecisi

İmmanuel Kant'ı hatırlatıyor: *“Hiçbir şey eleştirinin dışında kalamaz: Ne kutsallığı dolayısıyla din ve ne de yüceliği dolayısıyla yasalar. Aydınlanmanın özünü, insanların devlete, özellikle de dine karşı vesayetten çıkmalarında görüyorum; çünkü dini vesayet tüm vesayetlerin hem en zararlısı hem de en onur kırıcısıdır.”*

Ve bu kavga, Batı'da iki doğrultuda noktalandı: Devletler laikleşti ve özgür felsefe ideolojik din karşısında kesin zafer kazandı. Marx'ın düşüncesinin kökeninde de bu zafer yer alır.

Bu açılardan laikliği savunmak, hem düşünce özgürlüğü, hem de sınıf mücadeleleri açısından önem taşıyor: Bir kere, ideolojik İslam'ın egemen olduğu bir ortam, özgür düşünce ile bağdaşamaz. İkincisi, kültürel Müslümanlığın siyasi İslam tarafından fethedilmesi, egemen sınıfların tahakkümüne hizmet edecektir; etmektedir.

Aslında bu konuşmada herkesçe bilinen, sıradan şeyleri tekrarlamamanın fazla ötesine gitmediğimi biliyorum. Bu nedenle de sabrınız için teşekkürler.

Marx'tan Seçim Yorumları ve 7 Haziran¹⁰

Aşağıdaki yazının ilk bölümü, Ağustos 2014'te Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinden hemen sonra Birgün'de çıkmıştı.

7 Haziran seçimleri için de anlamlı olduğunu düşünüyorum ve tekrar yayımlıyorum.

Türkiye'den değil, 166 yıl önce Fransa'da yapılan seçimlerden söz edeceğim.

Hatırlatalım: Şubat 1848 devrimi, Kral Louis Philippe'i devirir; İkinci Cumhuriyet'i kurar; (kadınları kapsamayan) genel oy hakkı kabul edilir. Nisan sonrasında Ulusal Meclis seçimleri yapılır. Napoleon'un ihtiraslı, iddialı yeğeni Louis Bonaparte sürgünden döner; Meclis'e seçilir. Meclise burjuva partileri egemen olur. Şubat devriminin işçi sınıfına getirdiği kazanımların tasfiyesi başlatılır.

Paris işçileri Haziran'da ayaklanır. Ayaklanma binlerce kişi öldürülerek bastırılır. 10 Aralık 1848'de Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılır. Paris işçilerinin katili General Cavaignac, aday olacak; oyların yüzde 74'ünü kazanan Louis Bonaparte karşısında ağır bir yenilgiye uğrayacaktır.

¹⁰ 5 Haziran 2015

Karl Marx 1848-1851 yıllarını *Louis Bonaparte*'ın 18. *Brumaire*'i başlıklı yapıtında inceledi. Ben de bu yazıda, Marx'ın bu dönemdeki seçimlere ilişkin yorumlarından aktarmalar yapacağım. Konuyu kavramak için elbette özgün yapıt okunmalıdır. Ayrıca bu yapıtın ve dönemin mükemmel bir çözümlemesini, Cem Eroğul arkadaşımız *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu* (Yordam Kitap) başlıklı derlemede yapmıştır.

Marx önce Ulusal Meclis seçimlerini yorumluyor: *“Paris proletaryası [Şubat devrimi ile] açılan geniş ufukların ve toplumsal... tartışmaların keyfini çıkarırken, toplumun güç odakları bir araya geldi; durum muhasebesi yaptı ve ulusun, köylülüğün, küçük burjuvazinin saflarından hiç beklemediği bir destekle karşılaştı... [Seçimler sonunda] toplanan Ulusal Meclis de ulusu temsil ediyordu ve Şubat... devriminin sonuçlarını burjuva boyutlarına dönüştürmeyi üstlenecekti. Paris proletaryası derhal kavradı ki Ulusal Meclis, ulusun ruhunu [içeren]... bütüncül yapısı [ile] proletaryayı tehdit ediyordu. Bu yüzden öğelerine ayrışmalı; dağıtılmalıydı.”*

Marx, genel oy hakkının işçi sınıfının temel bir kazanımı olduğunu elbette biliyordu. Ama, sonuçlar, sınıfların sayısal ağırlıklarından çok, ekonomik güce, örgütlenmeye bağlıdır. Sınıfsal tavırlar da, sonuçlara göre oluşmalıdır. Temsili demokrasinin kayıtsız-şartsız sineye çekilmesi söz konusu değildir.

Nitekim, 1848'deki ilk seçim, *“bir burjuva cumhuriyetinin oluşumu, kuruluşu”* sonucunu verdiği için, proletarya tarafından reddedilmiş; Haziran ayaklanmasını tetiklemiştir. Mart 1850'deki yerel seçimlerde ise (Marx'ın sözleriyle), *“Paris, sadece sosyal demokrat adayları seçince;...[yani] genel oy, burjuvazinin hegemonyasına karşı sonuç verince, burjuvazinin [Ulusal Meclis'in] yanıtı, genel oy'u 15 Mayıs 1850'de yasa-dışı kılmak oldu.”*

Gelelim Louis Bonaparte'ı Cumhurbaşkanlığı'na getiren; İmparatorluk yolunu da açan Aralık 1848 seçimlerine...

Marx için Louis Bonaparte'ın seçim zaferi, *“ulusun tüm diğer sınıflarına karşı köylülerin tepkisidir... Bonaparte da bir sınıfı, Fransız toplumunun en kalabalık sınıfını; küçük toprak sahibi köylüleri temsil etmektedir.”*

“Köylü ailesi,...toplumla ilişki kurmaktan çok, doğayla değiş-tokuş yaparak geçinir. Tarla, köylü ve aile; onun yanında bir başka tarla, bir başka köylü ve bir başka aile... Onları diğer sınıflardan ayıran; bu sınıflarla düşmanca karşı karşıya getiren iktisadi varlık koşulları açısından bir sınıf oluştururlar... Çıkarlarının diğerleri ile çatışması, kendi aralarında hiçbir birliktelik, ulusal bağ, siyasal örgütlenme yaratmadığı ölçüde bir sınıf oluşturamazlar. Kendilerini temsil edemezler; temsil edilmek zorundadırlar. Temsilcileri, aynı zamanda onların efendisidir.”

Köylülüğün burada vurgulanan kendiliğinden sınıf konumuna mahkûmiyeti, Marx’a göre Fransa’nın 22 yıl boyunca Louis Bonaparte’a teslim olmasının ilk adımını belirlemiştir.

“Ulus’un iradesi”, Cumhurbaşkanı’nı adım adım İmparatorluk’a taşıdı. Meclis’in desteğini alarak Aralık 1851’de (III. Napoleon unvanı ile) İmparator oldu. Marx özetliyor: ***“Bonaparte, parlamentoya dayanarak anayasayı yırttı. Anayasaya dayanarak da parlamentoyu dağıttı.”*** “Millî irade” elbette unutulamazdı. Bir yıl sonra da İmparatorluk bir halkoylaması (7,4 milyon “evet”; 0,6 milyon “hayır” oyu) ile onaylandı. İmparator, sermayenin tüm hiziplerini kapsayan Düzen Partisi ile uyum sağladı. Savaş tutkunuydu. Solu, sosyalistleri ezmeye öncelik verdi.

Toplum üzerindeki tahakkümü yerleştiren önemli bir öge de var. Marx açıklıyor: ***“Paris’in lümpen-proletaryası, Bonapartist ajanlar tarafından... gizli şubelerde örgütlenir... Bonaparte, bütün sınıfların cürufu, süprüntüsü, dışkısı olan bu lümpen-proletaryanın şefidir; gerçek kimliği budur.”***

Marx’ın sözleriyle, ***“kahraman rolü oyna[yan] sıradan, gülünç bir kişi; dışarıdan pompalanmış bir maceraperest”*** olan Louis Bonaparte’ın son macerası Prusya savaşıdır. Eylül 1870’te 80000 askeri ile Almanlara teslim oldu. İki yıl tutsaklıktan sonra İngiltere’ye yollandı. Bir yıl içinde öldü.

Bu yazıyı, 30 Mart yerel seçimleri vesilesiyle sol için kaleme almıştım. Bugün daha da geçerli olduğunu düşündüğüm için tekrar yayımlanmasını düşündüm.

Eskiler, “teşbihte hata olmaz” derlerdi. Bu nedenle tarihsel benzetmelerden keyif alırız.

İsteyenler de Louis Bonaparte ile R.T. Erdoğan arasında, seçim zaferleri, sınıf destekleri, lümpen bağlantıları, kişilik benzerliklerini serbestçe arayabilir.

Esasen 10 Ağustos (bazılarının sandığı gibi) bir seçim değil, III. Napoleon'un ki gibi bir halkoylaması idi. Yine de beterin beteri var: Louis Bonaparte yüzde 92 oyla kazanmıştı; bizimki yüzde 52.

Şimdi de 7 Haziran 2015 seçimlerinin arifesindeyiz. İslamcı faşizme geçişin kritik bir noktasındayız.

Gerçek veya resmi sonuçlar, ya bu geçiş sürecini hızlandıracak; ya da frenleyecektir. Faşizme geçişin tamamlanması için birkaç aşama daha var: Birincisi, var olan hukuk normları (Türkiye örneğinde temsili demokrasinin biçimsel, anayasal kuralları) içinde iktidar değişikliğinin imkânsız hale getirilmesidir. Bunun için bu kurallar önce fiilen çiğnenir; sonra da yeni yasalarla ortadan kaldırılır. Marx 1851 Fransası için bunu *“parlamentoya dayanarak anayasanın yırtılması”* olarak nitelendiriyor.

İkinci bir aşamada, faşist iktidarın toplum üzerindeki tahakkümünün pekişmesi, kalıcı hale gelmesi gerekir. Hükümetin emrindeki resmî, üniformalı güvenlik güçlerinin varlığı ve seçmen desteği (örneğin Bonaparte'ı iktidara taşıyan Fransız köylüleri) yeterli değildir. Vurucu, etkili, sivil bir güç gereklidir.

Marx, *“bütün sınıfların cürufu, süprüntüsü, dışkısı olan Paris'in lümpen-proletaryasının”* bu işlevi üstlendiğini vurguluyor. Terim çok geneldir. Marx örneklerle somutlaştırıyor: *“Geçimleri, kökenleri şüpheli, kokuşmuş üçkağıtçılar, burjuvazinin müflis ve maceraperest dalları, asker kaçkınları, sabıkalılar, kürek mahkûmları, İtalyan lümpenler (“lazzaroni”), sahtekârlar, yankesiciler, dolandırıcılar, kumarbazlar, pezevenkler, kerhaneciler, hamallar, bileyiciler, laternacılar, kalaycılar, entel'ler, (“literati”)...”*

Faşizme geçişin son adımını atmak isteyen iktidar, 19. yüzyıl Fransası'ndaki bu toplumsal süprüntünün benzerlerini 2015 Türkiye'si'nde arayacak, bulacaktır. Bulmaya da başlamıştır.

Paris lümpenlerinin Türkiye'deki karşılıklarını son iki yılda görmeye, tanımaya başladık. Faşizm ivme kazandıkça, listeyi oluşturabileceğiz.

Buna karşılık 8 Haziran'da faşizme geçişi frenleyecek bir tablo da çıkabilir. Sadece “frenlemek” dahi çok önemli bir kazanım olacaktır. Durdurmak ve geriletmek sonrasının işidir.

Sosyolog Sevinç Doğan, 2012’de Kâğıthane’nin Sanayi Mahallesi’nde bir alan araştırması içindedir. Mahallenin orta yaşı aşmış eski sakinlerinin, otuz küsur yıl öncesine ait izlenimlerini de derlemektedir. Bunlardan biri, o dönemi şöyle nitelendiriyor: *“Mecidiyeköy ülkücü, burası komünistti. Oraya gidenin saç, buraya gelenin bıyığı kesilirdi. Sanayi’de sol vardı, sağ pasifti.”*

Sevinç Doğan, bu araştırmasının bulgularını, sonuçlarını bir kitaba dönüştürmüştü. (*Mahalledeki AKP: Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma*, 2016, İletişim). Adından da tahmin edileceği gibi kitap, iktidar partisi olan AKP’nin yerel (Kâğıthane) örgütlenmesini incelemektedir.

İnceleme günceldir; ama geçmişe göz atarak başlatılıyor: 1970’li yılların sonunda, Türkiye’nin siyaset yelpazesi, bir sanayi ve yaygın gecekondulaşma bölgesi olan Kâğıthane’ye nasıl yansıyor?

1973-1980 döneminde İstanbul Belediye Başkanlığı’nın CHP’de (Ahmet İsvan ve Aytekin Kotil’de) olduğunu; Kâğıthane’nin henüz Şişli ilçesine bağlı bulunduğunu; arsa, konut sorunlarının önem taşıdığını hatırlatalım ve kitaptan birkaç aktarma yapalım:

“Dere yatakları ve [yoksul] mahalle çeperlerinde Dev-Sol ve Halkın Kurtuluşu güçlüydü... Sanayi Mahallesi merkezli Üçüncü Yol isimli bir sol örgüt de varlık gösteriyordu... Sol grupların siyasi etkinliğinin artmasında arazi ve konut üretim sürecine müdahil olmalarının payı vardı... Solcu gençler arazileri parsellere ayırmışlar; sokakların ve evlerin planlamasını yapmışlar;... evsiz-

¹¹ 2016 Ekim

lere ya da karşı devrimci görmedikleri ailelere arazi dağıtmışlar ve gecekondu yapımlarına yardım etmişlerdi... Nurtepe-Çayan Mahallesi,... Çağlayan, Yahya Kemal, Şirintepe'nin belli bölgeleri böyle oluşmuştu.”

“Solun mahalle rutinlerinde gazete dağıtımları, ev ziyaretleri, sohbetler önemliydi. Mahallelerde sevilen, sayılan devrimciler, ablalar, teyzeler, ağabeyler kadınları ve gençleri harekete geçirebiliyorlardı. Duvar yazılamaları dönemin en önemli siyasi faaliyetiydi.” (ss.37-38)

Sevinç Doğan, “fabrikalarla iç içe olan mahallelerde” işçilerin hak arama eylemlerinin “mahallelilerin de tanık-müdahil oldukları kolektif mücadele” biçimleri aldığını belirtiyor. Bu fabrikalarda yirmi yıl çalışmış olan, yetmiş yaş eşiğindeki bir kadın anlatıyor: “Bir arkadaşımızı işten çıkardıkları zaman makineleri durdururduk. Hemen sendikayı arardık. Neden diye sorardık. Sendikaya dedik ki, bize yemek verirsiniz, biz de size üye kazandırırız. İki sendika birleşti. Haftada iki kere tavuk, iki kere balık, iki kere tatlı çıkardı. Ayda üç gün mazeret iznimiz vardı.” (s.39). O yılların militan sendika mücadelelerinde öne çıkan devrimci örgütlerin ve TKP'nin kimi işyerlerinin yönetiminde etkili olduklarını da hatırlatalım.

Peki sonraki Kâğıthane? 1989'da Şişli'den ayrılmış, ilçe ve bağımsız belediye olmuştur. İstanbul'da İslamcı siyasetin (Refah Partisi olarak) iktidar olduğu ilk belediye Kâğıthane'dir. 1991'deki seçimi RP kazanmış; o tarihten bugüne Belediye Başkanlığı kesintisiz olarak RP ve AKP'de kalmıştır. **Mahalledeki AKP** ayrıntılarla betimliyor ki, 2012'ye gelindiğinde Kâğıthane, İslamcı Sağ'ın AKP ile siyasete; çok çeşitli simgeleri, vakıfları, cemaatleri ile günlük hayata damgasını vurduğu, tutucu bir semttir.

On-on beş yılda bu çarpıcı sosyo-politik dönüşüm nasıl gerçekleşti?

Türkiye dönüşümünün bir mikro-yansıması söz konusudur: 12 Mart dönemini izleyen 1973-1979'un Türkiye'de solun yükselme yılları olduğunu hatırlatalım. Temsilî demokrasiye CHP ağırlığını koymaktaydı. Halk sınıflarının örgütlenmesinde (buna “doğrudan demokrasi” veya “halkın demokrasisi” diyebiliriz) ise

sosyalist akımlar ön plandaydı. Sevinç Doğan, bu ikili yapının Kâğıthane için de geçerli olduğu anlatıyor: Belediye CHP'de, mahalleler devrimcilerdedir.

Türkiye ve Kâğıthane için kritik dönüm noktası 12 Eylül darbesidir. *Mahalledeki AKP* bu “kırılma” anına kısaca değiniyor. Kâğıthane'yi sola taşımış olan kadrolar, örgütleriyle birlikte tasfiye edildi. “*Cezaevlerine girenler, yurt dışına çıkanlar ya da bulundukları bölgeyi terk edenler*” çok sayıdaydı (s.40).

1982 Anayasası'nın kısıtları altında temsili demokrasiye dönüş Kâğıthane'ye nasıl yansıdı? İstanbul'da ANAP'ın altı yıllık üstünlüğü, 1989'da hem Türkiye'de, hem de Kâğıthane'de son buldu. Halk muhalefeti temsili siyasete taşıma işlevini kısa bir süre SHP üstlendi. İstanbul'da ve Kâğıthane'de belediye başkanlıklarını kazandı. Ancak sol ivme kısa sürdü. Sosyalist solun 12 Eylül sonrasında kadroları ve örgütleriyle tasfiyesi, cumhuriyetçi solu (1989 İstanbul koşullarında SHP'yi) öksüz bırakmıştı.

Sol ivmenin canlanması ve hızla tükenmesi, Kâğıthane'de de gözleniyor: 1989'da SHP'nin belediye seçimlerini kazanmasında, partinin “*ücretli çalışanlar ile muhalif kesimleri dikkate alan programı*” rol oynamıştır. “*Fakat SHP kadroları Kâğıthane'de bunları pratiğe geçirme imkânı bulamadı...RP hızlı bir örgütlenme başlattı. Aralık 1991'de Kâğıthane'deki ara seçimlerde RP adayı, sol muhalif yoksul kesimlerin beklenti ve taleplerini içeren söylemlerle... belediye başkanlığını kazandı.*”

RP nasıl başardı? Herhalde, “yoksul kesimlerin beklenti ve taleplerini” on beş yıl önce hayata geçiren “sol muhalif” örgütlerin bıraktığı boşluk sayesinde... Halk muhalefeti, artık, İslamcı Sağ tarafından temsil ediliyordu. On beş yıl öncesindeki devrimcilerin yöntemini, RP'li belediye başkanı, biçimsel olarak benimsedi; sürdürdü. “*Halkın, seçtiklerini doğrudan denetleme ve yönetime aktif katılma anlamında ifade bulan Halk Meclisleri, RP'li belediyeler içinde ilk defa Kâğıthane'de uygulanmıştı. Her hafta bir mahallede 'seçtiklerini denetle' sloganıyla toplantılar düzenlenmişti.*” Sevinç Doğan, bu yöntemin “*RP'li belediye başkanına 'yeşil komünist' yaftasının yapıştırılmasına*” yol açtığını da belirtiyor (ss.41-42).

1991 seçimlerinin arifesinde İstanbul'un halk semtlerinden sınıf profillerini çıkarmayı hedefleyen bir alan araştırmasını yönettim. Daha sonra köylere de taşınan anket sonuçlarını, *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri* başlığı altında yayımladım. (1995, Tarih Vakfı/Yurt Yayınları, 2004 İmge). Kartal-Pendik ve Eyüp-Bayrampaşa semtlerinde uygulanan İstanbul anketlerinde, hane reislerine 1989 yerel seçimlerindeki oyları ve 1991 genel seçimlerinde oy verme niyetleri soruldu.

Hane reislerinin sınıfsal özelliklerinden hareketle kitapta belirlediğim sonuçlardan birini buraya aktarayım: *“Kent proletaryasının mavi yakalı çekirdeğinin düzen partilerinden en uzak olan RP ve DSP'ye yönelişi, sosyal muhalefet bloku'nu oluşturmaktadır. 1994 yerel seçimlerinde RP'nin halk semtlerindeki büyük başarısının ön işaretleri 1991'de gözlenebiliyor.”* (ss.158-159).

Peki, 1989'da halk muhalefetini temsili demokrasiye taşımayı üstlenerek belediye seçimlerini kazanan SHP, iki yıl içinde “sosyal muhalefet bloku”ndan niçin koptu? O dönemde sol, sosyalist yazarlar, iktisatçılar olarak SHP yönetimine, Özal/ANAP tarafından temsil edilen sermaye programından tamamen kopulmasını önerdik. Başarılı olamadık. Emekçi sınıf seçmenlerinin desteği, sadece bir süre için, Ecevit'in DSP'sine yöneldi.

Ancak, adım adım “sosyal muhalefet”in tek başına İslamcı siyaset tarafından üstlenilmesine yol açan ikinci etken, Sevinç Doğan'ın Kâğıthane incelemesinde de ortaya çıkıyor: Halk muhalefetini parlamentoda, belediye meclislerinde değil; tabanda, mahallelerde, konut, aş, iş, ücret mücadeleleri içinde örgütleyen radikal solun 12 Eylül darbesi içinde yok edilmesi... Bu boşluğun oluşması ve önce RP, sonra da AKP tarafından doldurulması, 12 Eylül darbesinin sınıfsal işlevini ortaya koyar.

Bu tarihsel anlatı, Sevinç Doğan'ın kitabının sadece giriş kesimlerinde yer alıyor. *Mahalledeki AKP*, çok daha kapsamlıdır ve büyük ölçüde günceldir. Yazar, bir iktidar partisi olarak AKP'nin, yerelde (Kâğıthane'de) örgütlenmesini, işleyişini, sınıfsal bağlanmalarını incelemeye öncelik veriyor.

Bu zengin malzemeyi, bulguları, sonuçları özetlemem güçtür. Birkaç değinmeyle yetineceğim.

Son otuz yılda Kâğıthane'deki değişim, toplumsal örgüyü ve yerel siyaseti de etkilemiştir. Bu yoksul ilçe, yakınındaki AVM'lerin, rezidansların arka bahçesi haline dönüşmüştür. Tapu yok-sunu gecekondulu mahalleleri, büyük boyutlu kentsel dönüşüm projelerinin çalkantısına savrulmuştur. Zengin olanaklar sunan bu projelerin içinde, kenarında yer almak, Kâğıthane'deki AKP siyasetçileri için de geçim yoludur; önceliklidir.

AKP'nin Kâğıthane Belediyesi'nde ve İlçe Örgütü'ndeki “*yönetici kadroları, küçük, orta ölçekli işletme sahipleriyle profesyonel meslek gruplarından*” oluşmaktadır. Çoğu inşaat şirketlerinin, taahhüt işlerinin başında yer almaktadır. “*Ücretli çalışan sınıflar ve yoksulların yer almadığı yerel parti örgütü, açık biçimde orta ve üst sınıfları temsil*” etmektedir (s.34). Buna karşılık AKP'ye aktif katılım, eğitim çağındaki gençler için sınıf atlanmanın kaçınılmaz bir ön-koşulu olarak görülür. Zira, parti, ekonomik imkânlarla açılan kapıdır. Bu “nesnel suç ortaklığı”, örgüt içinde yükselmeyi çetin bir rekabet alanı haline getirir.

RP'nin yukarıda değindiğim örgütlenme geleneği, AKP tarafından da sürdürülmektedir. Şu farkla ki, “Halk Meclisleri”nin yerini “mahalle örgütleri” almıştır. İlçe ve mahalle gençlik ve kadın kolları da paralel, çok aktif örgütlerdir. Buralarda ana görev, siyaset oluşturmak, tartışmak değildir. Yukarıdan gelen görevleri mahalleliye aktarmak; özellikle seçim başarısını hedeflemek önceliklidir. Vatandaşla temaslarda, “*partiyi eleştirenlere ideolojik hakmamaları, hizmete, icraata bakmaları önerilecek; partiye oy vererek desteklemeleri*” istenecektir. (s.90, 101).

Sevinç Doğan'ın aktarımıyla, “*mahalle örgütleri... iktidara muhalefet etme riski taşıyan mağdur, sessiz yığınların, alt sınıfların partiyle içerilmesinde önem [taşımaktadır]. Parti içinde hakim sınıflardan gelenler lehin(deki) eşitsiz ilişkilerin meşrulaştırılması*” bu örgütlenme çerçevesi içinde sağlanmaktadır (s.256).

AKP yerel örgütleri, 15 Temmuz içinde sınavdan geçti; mezun oldu. Etkili, güçlü, bugün için rakipsiz bir iktidar aygıtı olarak karşımızdadır.

Mahalledeki AKP, bu çerçevede bilgilerimizi, kavrayışımızı zenginleştiren önemli bir yapıttır.

2016'da AKP'nin Fay Hatları¹²

AKP'nin, devleti ve toplumu İslamcı faşizm doğrultusunda biçimlendirme programı pürüzsüz sürdürülebilecek mi? Bana kalırsa, görünüşte sağlam olan iktidar blokunu aşındırabilecek kırılmalılık öğeleri, "fay hatları" var. 2016'da bunların çatlaklara yol açması mümkündür. Bu fay hatlarından bazılarını tartışalım.

Belki de başta gelen Kürt sorunudur. Burada birkaç soru söz konusudur.

İktidar blokunun Kürt hareketine karşı son aylarda uyguladığı şiddet yöntemlerinin arka planı, iç gerilimleri nelerdir? Kısa vadede tasarımı nedir?

Kürt hareketinin de silahlı ve siyasi kanatlarının kısa ve uzun vadeli hedeflerinin, mücadele yöntemlerinin arka planındaki farklılaşmalar, iç gerilimler nelerdir?

Bu sorulara ışık tutacak, uzantıları kavrayabilecek bilgiden, melekeden yoksunum. Kürt sorununun AKP için oluşturduğu fay hattını bu nedenle tartışmaya kalkışmayacağım.

İkinci fay hattı, başkanlık rejimini hayata geçirme hedefi tıkanmış durumda aktif hale gelecektir. Zira, Türkiye'de faşizme biçimsel geçişin en kritik adımı başkanlık rejimidir.

Anayasa modellerini tartışmak gereksizdir. Bu gündemde ısrar eden Erdoğan'ın kimliğine, 1982 Anayasası'nı ihlâl eden uygulamalarına bakın, tasarımın ana öğeleri ortaya çıkacaktır.

¹² 2015 Aralık

Hedeflenen rejimde, muhalefetin de yer aldığı bir parlamento varlığını sürdürecektir; veto hakkı kesin olacak; ülke büyük ölçüde Başkanlık Kararnameleri ile yönetilecek; yargı tamamen Başkan'ın denetimine geçecek; düzen-dışı muhalefet adım adım yasa-dışı kılınacak; emniyet ve ordu yetersiz kalınca sınıfsal tahakküm sivil milisler, gerekirse "ölüm mangaları" ile hayata geçirilecektir. Bu, Latin Amerika-türü faşizmlerin başkanlık rejimidir. Gündemde olan da budur.

1982 Anayasası ile İslamcı faşizme geçiş mümkün olabilir; ama acele ediyorlar. Anayasa değişikliği TBMM'de gerçekleşecektir. Parlamentodaki partiler anayasayı görüşmeye başladıklarında sonraki yol haritasına katılmış olacaklardır. Kritik parti CHP'dir. Katılmayı reddederse, anayasa müzakereleri fiilen iki parti ile sınırlı kalacak; meşruiyet sorgulamasına yol açacak; tıkanabilecektir.

CHP yönetimi bu algılamayı yapmaktan ısrarla kaçınıyor. AKP'nin projesine katılıyor; "hangi tür başkanlık?" sorusunu da hi tartışacağını belirtiyor.

Kasım seçimlerinden sonra şunları yazmıştım: *"CHP yönetimine, milletvekillerine, örgütlerine bir çağrı yapmalıyız: AKP ile Anayasa müzakeresine oturmayınız; zira hedef 2010 Anayasa değişikliklerini bir adım öteye taşımak; Başkanlık rejimi aracılığıyla faşizmin yasal altyapısını oluşturmaktır. İki parti anlaşarak Anayasa değiştirilemez. Kapıyı aralamayın; durduramazsınız."*

Bu ve benzeri çağrılar yaygınlaşırsa, etkili olabilir; CHP'yi bu teslimiyet çizgisinden caydırabilir.

Başkanlık rejimi arayışının önlenmesi faşizme geçişi frenlediği için iktidar blokunu da zayıflatacaktır.

Üçüncü fay hattı, AKP'nin Ortadoğu projesinin bir skandala dönüşmesi halinde çalışacaktır.

Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi bu projeyi iflas ettirmiştir. Esad'ın katılacağı barış müzakereleri kesinleşmektedir. AKP'nin 2011 sonrasında Sünni Ortadoğu liderliğine dönük hedefi, Müslüman Kardeşler'in yenilgisiyle çökmüş; Esad karşıtı Suudi-Katar-Türkiye cephesi düzlemine gerilemişti.

Hayalperest bir liderlik tutkusunun iflasını aşan, daha ağır sonuçlar gündeme gelebilir.

Batı medyası, bir süreden beri Türkiye'nin sözü geçen ve diğer cihatçı gruplarla kirli ilişkilerini haberleştirmektedir. Suçlamalara, ABD'nin yarı-resmi çevreleri de katılmaktaydı. Son bir örnek vereyim: Amerikalı emektar ve emekli istihbarat personeline oluşan *Veteran Intelligence Professionals for Sanity* grubu, ABD ve Rusya Dışişleri Bakanları'na (Kerry ve Lavrov'a) açık bir muhtıra yolladı ve iki bakanı, Ağustos 2013'te Suriye'deki sarin gazı saldırısına ilişkin gerçekleri açıklamaya davet etti. Mehtup, Türkiye'yi suçlayan bir dizi olguyu sıralamaktaydı. (Bkz. consortiumnews.com 22 Aralık 2015).

Öyle bir noktadayız ki, AKP iktidarının Suriye'deki geçmiş ve süregelen ilişkileri medya malzemesi olmanın ötesine geçmektedir. Zira, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Aralık'ta üst üste oybirliğiyle üç karar aldı. *İŞİD ve Nusra'nın terörist örgütler olduğu tekrar kayda geçti; Suriye'deki diğer silahlı gruplardan hangilerinin "terörist" olarak tanımlanması için bir çalışma başlatıldı; BM üyelerinin (dolayısıyla Türkiye'nin) bu gruplara giden para, insan ve teçhizat akımlarını durdurma yükümlülükleri de vurgulandı.* Türkiye'nin Suriye'deki marifetleri, artık, BMGK kararları çerçevesinde mercek altındadır.

Türkiye, bu durumda Güvenlik Konseyi'nin kararlarını çiğneyen "terör destekçisi devlet" konumuna sürüklenir mi? Desteklediği örgütlerin işlediği savaş suçları, Türkiye'yi yönetenlere Güvenlik Konseyi üzerinden Uluslararası Ceza Mahkemesi yolunu açar mı?

2011 sonrasında AKP'nin Suriye'ye müdahalesi uluslararası hukuku, TC Anayasası'nı ihlal etti. Ancak unutmayalım ki, Türkiye bu marifetleri tek başına işlemedi. 2013'e kadar ABD Türkiye'yi suça teşvik etti; CIA-MIT ortaklığı oluştu. Bizimkiler ölçüyü kaçırdıncı Amerikalılar ses çıkarmadı; denetleyemeyince de önlemediler. Suç ortaklığı nedeniyle, Türkiye'nin geçmiş marifetlerine dönük iddialarda ABD Türkiye'yi yalnız bırakmaz.

Ne var ki, BMGK kararlarından sonra dahi sürdürülen "terör finansmanı" suçlamaları söz konusu olunca durum değişebilir. Rusya İŞİD'in petrol ticaretinde Erdoğan ailesini suçlamıştır ve iddialarını sürdürmektedir. Bu dalga, BMGK kararının ihlali ötesine de taşınabilir. Rusya, Çin, ABD, Türkiye'nin de üye olduğu,

terör finansmanını ve kara para aklamayı önleme amacıyla oluşmuş bir uluslararası kuruluş var: *Financial Action Task Force* (Türkçesi: “Finansal Eylem Görev Gücü”). Rus istihbaratının dosyaları, Türkiye’nin bu örgütün “kara listesi”ne alınmasına yol açabilir.

Uluslararası kurumlara taşınan kara para dosyalarının AKP’nin iktidar blokunu sarsacak dış sarsıntılara yol açması söz konusudur.

Bu fay hattı, AKP için sürekli bir tehdittir.

AKP iktidarını tehdit eden dördüncü fay hattı, anti-faşist bir cephenin oluşması, yaygınlaşması ve etkili hale gelmesi halinde harekete geçebilecektir.

AKP, muhalefetin parlamento ile sınırlı kalmasını hedeflemektedir. Büyük medya adım adım teslim alınmakta; parlamenter muhalefet dahi kamuoyunca izlenememektedir. Muhalefetin TBMM dışına taşınmasını gerekiyor. Sosyal medyanın, sokağın, bildirilerin, imza kampanyalarının, var olan tüm yayın olanaklarının sonuna kadar kullanılacağı bir anti-faşist muhalefet dalgası oluşturulabilir mi?

Burada *sosyalist bir çekirdeğin* belirleyici bir rol taşıyabileceğini düşünüyorum. Şu şartla ki, sosyalist akımların, hareketlerin, bireylerin önemlice bir bölümü, kuram, siyaset, taktik, strateji ayrılıklarını, örgütlerini korumakla birlikte anti-faşist bir cephe hedefi etrafında birleşebilsinler...

Kürt siyasetini şimdilik dışarıda tutalım. AKP’ye karşı “demokrat” başlığı altında toplayabileceğimiz muhalif çevreleri *sosyalist* bir çekirdeğe göre nasıl sınıflandırabiliriz? İdeolojik-politik konumlardan hareket edelim. Ortaya çıkan iki kanadın (sosyalistlerin de eklenmesiyle) Türkiye halkının üçte birini temsil edebileceğini düşünüyorum.

Bir uçta *liberal* başlığı altında toplayabileceğimiz bir kanat var. Bir bölümü kendilerini “liberal sol”, “sosyal demokrat” olarak da tanımlayabilir. AB ile yakınlaşmaya, temsili demokrasiye önem verilir. “Askerî vesayet” karşıtlığı birleştirici bir öğedir. İnsan haklarına, hukuk devleti ilkelerine ve Kürt hareketinin taleplerine yüksek duyarlılıklar söz konusudur.

Diğer uçta **Cumhuriyetçi** başlığı altında toplayabileceğimiz bir kanat var. Başta laiklik olmak üzere “cumhuriyet değerleri” üzerinde yüksek duyarlılık söz konusu. Pozitif anlamda bağımsızlık, negatif anlamda anti-emperyalizm bu değerlerin içinde yer alıyor. Üniter devletin parçalanma olasılıklarına ilkesel karşıtlık önem taşır. Sermayenin hegemonyasına, neoliberalizme direnen, kamucu eğilimleri içeren, kendilerini solda gören öğeleri de var.

Bu kanatların fikir, medya ve siyaset dünyalarındaki temsilcilerini adlandırmayı okuyucuya bırakayım. Ancak, her iki kanadın da 2015 ortamında Türkiye'nin faşizme sürüklenmesine karşı, farklı gerekçelerle de olsa, şiddetli rahatsızlık duyduğunu belirleyebiliyoruz. Ne var ki, geçmişe uzanan, bugüne de taşınan çeşitli etkenlerle birbirlerini sevmiyorlar; kendiliğinden bir araya gelmeleri mümkün değil.

Anti-faşist bir cephenin oluşmasında sosyalist bir çekirdeğin sözünü ettiğim her iki kanatla da kişisel, organik ilişkileri, geçişlilikleri vardır. Bu önemli bir avantajdır. Bu kanatlar arasında anti-faşist bir mücadelenin köprülerini, olsa olsa sosyalistler kurabilir.

Bu köprüler, adı ne olursa olsun, anti-faşist içerik taşıyan bir cepheye dönüşebilirse, iktidar blokunda ciddi kırılmalara yol açabilir. Haziran kalkışması kendiliğinden oluşan bu türden (ve sola dönük) bir cepheydi. AKP, bu nitelikteki bir direnme hareketinden ürktüğü için şiddete başvurdu.

Egemen odaklar, kendilerini tehdit eden güçleri, düşmanları kolayca teşhis ediyorlar. Bir anlamda cephe yoldaşlarımızı bizlere gösteriyorlar; birleşmenin reçetesini veriyorlar.

Gereği bize düşüyor.

16 Nisan 2017 referandumundan önce yayımlanan bir yazımın önemli bölümlerini okurlarımla tekrar paylaşmak istedim. O tarihteki görüşlerimin 24 Haziran 2018 seçimleri arifesinde de büyük ölçüde geçerli olduğunu düşünüyorum.

Birkaç güncel gözlemi de yazının sonuna ekliyorum.

Anayasa Referandumunun İki Sorusu

Referandumda karşımıza çıkacak olan Evet / Hayır pusulaları bizlere **aslında** hangi seçenekleri sunmaktadır?

18 maddelik Anayasa Değişiklik Taslağı'nda yer alan ilk 15 maddeyle 1982 Anayasası'nın 68 maddesi değiştirilecektir. Bu operasyonun amacı nedir?

Referandumu Türkiye'nin gündemine getiren iktidar destekçileri ve Cumhurbaşkanı, bu taslağın hukuki çözümlemesine girmiyor. Anayasa değişikliğinin, aslında başka bir şeyleri hedeflediğini ileri sürüyorlar: "Türkiye'yi bölmek, parçalamak isteyen karanlık güçlerin; terörün yenilgisi"; "millî birlik, beraberliğin sağlanması..."

Bu "yüce" amaçların gerçekleşmesi için sözü edilen 18 maddelik metnin niçin gerekli olduğu ise bir türlü açıklanmıyor.

Bana göre anayasa referandumunda bizlere **aslında** iki soru sorulmaktadır.

Birinci olarak *İslamcı bir rejime geçişin hızlandırılmasını kabul ediyor muyuz?* İkinci olarak, *Türkiye'yi yönetecek olan*

¹³ Nisan 2017, Haziran 2018

Cumhurbaşkanı'na sınırsız dokunulmazlık sağlanmasını kabul ediyor muyuz?

16 Nisan'da oylanacak olan anayasa değişikliğinin somut hedefleri bunlardır.

“Hayır” kampanyasını sürdüren akımların, örgütlerin hemen hemen tümü, bu iki seçeneğin oylanmakta olduğunun farkındadır; ancak bu tespiti vurgulamaktan kaçınmaktadır.

Nedenlerin tartışılması, 2017'nin Türkiye ortamına ışık tutabilecektir.

İslamcı Rejime Geçiş

Referandum, toplumumuzun iki büyük blokunu karşı karşıya getirmektedir. ***İslamcı ve Cumhuriyetçi bloklar...***

Bugün AKP tarafından temsil edilen siyasî İslamcılığın nihai hedefi bellidir: Bir hayli yıpranmış olan Cumhuriyet'in, ana çizgileriyle Müslüman Kardeşler doktrinine uyan İslamcı bir rejime dönüştürülmesidir.

Bu “yeni rejim”in tüm öğeleri kesinleşmemiş olabilir; nihai yapısı zamanla oluşturulacaktır. Âcil gündem, “halk Müslümanlığı”nın Siyasî İslam tarafından “fethi”nin hızlandırılmasıdır. “Fetih” tamamlanınca rejim değişikliğinin önü açılır. Yeni rejimin ana çerçevesi hızla oluşturulur; zamanla dönüşüm tamamlanır.

Ne var ki, yıpranmış 1982 Anayasası dahi, Cumhuriyet rejiminin temel ilkelerinden bazılarını korumaktadır. Bu özelliği nedeniyle, sözünü ettiğim. “fetih”in tamamlanmasını desteklemekte; güçleştirmektedir. 16 Nisan referandumunun hedeflediği sınırsız iktidar gücü, bu engeli hızla aşacak kritik bir adım olacaktır. Bu hedef ortadadır; onu, anayasa taslağındaki 18+68 maddeyi deşifre ederek ayrıca “keşfetmek” gereksizdir.

İslamcı blokun karşısında, cumhuriyetçi blok yer alıyor. Bunlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkeleri ve (en “gevşek” kapsamda) ortak değerleri ile barışık insanlardan oluşuyor.

Çok geniş bir yelpazeden söz ediyorum. İdeoloji ve siyaset açısından farklı akımlara, birbiriyle uzlaşamayan sağ ve sol uçlara uzanır. “Vatan bölünmez” ilkesini, anti-emperyalist konumlar ve bağımsızlık tutkularıyla birleştiren sert milliyetçi renkleri içerir. Bölgesel, etnik, kültürel özerkliklere sıcak bakan liberalleri de

kapsar. Tüm siyasî meşreplerden katıksız demokratlar, aydınlanmacılar buradadır. Sol uçta sosyalizmle barışık insanlar yer alır. Büyük çoğunluk, Aleviliği de kapsayan bir Müslümanlık kimliği taşımaktadır.

Cumhuriyet değerlerini ve bunların İslamcı karşıtlarını temsil eden sözcükler, olgular, kişiler, kurumlar üzerinde özenli, doğru anketler yapılırsa, öyle sanıyorum ki, cumhuriyetçi kalabalığın bugün dahi İslamcı bloktan daha geniş olduğu ortaya çıkacaktır. Zira, yukarıda sözünü ettiğim “fetih” süreci, henüz tamamlanmamıştır.

Bu renk ve meşrep kargaşası, cumhuriyetçi kalabalığın birlikte, aynı doğrultuda hareket etmesini neredeyse imkânsız kılar. Sadece, tümünü birleştiren değerlerin tehdidi ortak tepkileri tetikleyebilir. Anayasa referandumu böyle bir ortam oluşturmuştur ve tepkilerin 16 Nisan’da sandıklara yansması beklenebilir. Şu şartla ki, anayasa taslağının Cumhuriyet’in tasfiyesini hedeflediği, cumhuriyetçilerce algılanmış olsun...

Muhalefet Kampanyası

Muhalefet, İslamcı rejim hedefinin farkında olmasına rağmen, referandum kampanyasında bu önceliği vurgulamaktan uzak durdu. “Hayır” kampanyasında bugün birleşenler, AKP’nin stratejik hedeflerini algılamakta geciktirler. Gecikmenin, önceki dağınıklığın bedelini şimdi ödüyorlar.

Kısa kronolojik hatırlatmalar yararlı olabilir:

2007’nin “tehlikenin fakında mısınız?” kampanyası ve Cumhuriyet mitingleri ile başlayabiliriz. O tarihteki Cumhurbaşkanı seçimi vesilesiyle laikliği savunma platformu, eksik kaldı: Sosyalistler “ulusalcı” teşhisi nedeniyle uzak durdu. Liberal ve orta-sağ çevreler ise “darbeci” suçlaması ile cephe aldı.

Liberallerin, orta-sağın bu tutumu, AKP’nin karşı saldırısına ve Cemaat’in Ergenekon/Balyoz operasyonlarına yeşil ışık yakmış oldu.

Sonraki yıllarda sosyalist sol, aydınlanmacı çizgiyle kopukluğunu adım adım aştı. 2013 Haziran kalkışması sonrasında laiklik karşıtı uygulamalara en etkili direnmeler, sosyalistlerden gelmektedir; CHP’den değil...

Niçin CHP'den değil? Zira, 2007 sonrasında AKP-Cemaat ittifakının, din ve laiklik konularında sağladığı ideolojik hegemonya, CHP'yi giderek savunmacı bir konuma sürükledi. Laiklik karşıtı İslamcı politikaların eleştirilmesi, liberal aydınların da katkısıyla “din karşıtlığı” olarak teşhir edildi. Bu tür suçlamalar, CHP yönetimini adım adım tutsak aldı; lider kadrosunda bir “suçluluk psikozu” yarattı; köşeye sıkıştırdı.

“*AKP, laikliği tasfiye gerekçesiyle eleştirilmeyecektir...*” Bu örtülü direktif, Kılıçdaroğlu tarafından güncel politikalarda bir CHP ilkesi haline getirilmiştir.

Nisan 2017'ye gelindiğinde CHP, sosyalistler, liberaller, orta-sağ, referandumun, “İslamcı rejime geçiş” hedefini içerdiğinin farkındadır. Ne var ki, AKP'nin ideolojik hegemonyasının genişlemiş olması, bu teşhisin kampanya platformuna taşınmasını frenlemektedir.

Referandum süreci başlarken muhalefet iki seçenекle karşı karşıyaydı: Cumhuriyet değerlerini açık-seçik savunmak ve AKP'ye açıkça Cumhuriyeti tasfiye suçlaması ile yüklenmek... Veya, “Hayır” platformunu “tek adam yönetimine karşı parlamenter demokrasiyi savunma” gündemi üzerine yoğunlaştırmak...

İkinci muhalefet çizgisi yeğlendi...

Cumhurbaşkanına Sınırsız Dokunulmazlık

Cumhurbaşkanına sınırsız dokunulmazlık... Yazının başında işaret ettiğim gibi, 16 Nisan oylamasının aslında izlediği iki hedeften biri budur.

Meclisi feshetme yetkisi, Cumhurbaşkanı'nın süresini uzatma imkânı da sağlamaktadır. Süreleri üst üste ekleyebilen herkes farkındadır ki, bu düzenlemeler, bugünkü Cumhurbaşkanı'na (belki de) ömür-boyu sınırsız dokunulmazlık sağlayabilmektedir.

Bir olasılıktan söz ediyorum. Esas olan “geleceği okumak” değil, bu hedefin taslağa yerleştirilmiş olmasıdır.

Gülen'ci “paralel yapılanma”nın 2013 sonunda AKP'nin üst kadrolarına karşı gerçekleştirdiği operasyonun dosyaları, belgeleri fiilen kapatılmamıştır. Bir ucu şu anda ABD yargısına taşınmıştır. Sınırsız dokunulmazlık arayışları, bu bilançoyla ilişkili değil midir?

Anayasa değişikliğinin Cumhurbaşkanı'na tanıdığı dokunulmazlık, referandum kampanyasında muhalefet tarafından da vurgulandı. Ne var ki, “neden” sorusu sorulmadı; bu bağlantı üzerinde durulmadı. 2013 referanslı yolsuzluk iddiaları, parlamento dışı muhalefeti, “FETÖ örgütlenmesi” suçlamasıyla karşı karşıya getirmektedir. Ana muhalefet partisi dahi, bu bağlantıları gündeme getirmede ürkek davranmaktadır.

Bu durum da, faşizmin, Türkiye siyasetine fiilen damgasını vurmuş olduğunu göstermektedir.

17 Nisan İslamcı faşizme sürüklenmeyi frenleyecek önemli bir dönüm noktası olabilir. Her şey, cumhuriyetçi blokun algı-lama düzeyine ve katılımına bağlı görünüyor.

Haziran 2018'de Ek Notlar

Nisan 2017 referandumu arifesinde kaleme alınan yukarıdaki tespitlerin 22 Haziran 2018'de de büyük ölçüde geçerli olduğunu düşünüyorum. Birkaç ek gözlemlerle yetineceğim.

Birincisi, referandum sonuçları ile ilişkilidir. Yazıda vurgulanan Cumhuriyetçi ve İslamcı bloklar arasındaki ayrımın bir paraleli, Kürt nüfusun ağırlık taşıdığı illerde de ortaya çıktı. Bu illerin çoğu ve kıyı şeridi “Hayır” oylarının yoğunlaştığı coğrafya olarak dikkat çekti.

Haziran 2018 seçimine giderken benzer bir durum, Kürt seçmenlerin saflarındaki HDP / AKP ayrışması içinde temsil edilmektedir. Ancak, HDP / AKP ilişkileri, Cumhuriyetçi / İslamcı karşıtlığına oturamaz. Burada değinmekle yetinelim.

Cumhurbaşkanlığı adayı belirlenirken Abdullah Gül'ün dışlanması, CHP saflarında Cumhuriyetçi akımın etkisini ortaya koymuştur. Ne var ki, Kılıçdaroğlu, partisini Cumhuriyetçi / İslamcı karşıtlığının dışında tutmaya öncelik vermektedir.

Başarılı bir manevra sonunda oluşturulan CHP / İyi Parti /Saadet seçim ittifakı, CHP liderinin bu önceliğine de hizmet etmiştir. Aday listelerinde sosyalistler ve militan aydınlanmacılar tırpanlanırken, Saadet Partisi'ne ayrıcalık verilmiştir.

Buraya Nasıl Geldik?

1991 genel seçim sonuçlarına bakınız: Orta/Sol partiler (SHP+ DSP) toplamı yüzde 31,5 oyla öndedir. Demirel'in DYP'si yüzde 27; Mesut Yılmaz'ın ANAP'ı yüzde 24 oy almıştır. Bugünkü Cumhuriyet İttifakı'nın öncülleri (Refah ve Milliyetçi Çalışma partileri) ise seçime ortak listeyle girmiş ve yüzde 9,7'lik oy toplamıyla marjinal konumda kalmıştır. 1991 yılı, böylece, Cumhuriyetin temel ilkeleriyle kavgalı olmayan Orta Sol / Orta Sağ partiler bloku, seçmenlerin yüzde 83'ünün desteğini aldığı bir tarih olarak dikkat çekiyor.

On yıl sonra İslamcı bir partinin tek başına iktidar olmasına yol açan ve 2017-2018'de Türkiye Cumhuriyeti'ni tasfiye eşiğine sürükleyen dönüşümlerde, 1991 siyasetine hâkim olan düzen partilerinin büyük sorumluluğu vardır. Sicilleri, kadroları ve seçmenleri itibarıyla Cumhuriyetçi değerlerin ana temsilcisi olarak bilinen SHP, DSP, CHP'nin sorumluluğu daha da ağırdır. Bu bilançoyu sürekli hatırlatmak zorundayız.

Cumhuriyetçi / İslamcı karşıtlığı, CHP geleneğini temsil eden bu partilerin isteğiyle oluşmadı. Ancak, bu ikilemle karşılaştıktan sonra, Cumhuriyetçiliği savunmak bu partilere düşmeliydi; bugünkü koşullarda CHP'ye düşmelidir.

Bu sorumluluktan kaçmak, aydınlanmacı mirasın reddi demektir. İslamcı faşizme karşı açık ve etkili mücadele de, bu mirası hem özümseyen, hem de sınıf mücadelesi gündemiyle zenginleştiren sosyalist, komünist, devrimci akımlara düşecektir; düşmektedir.

Bir Söyleşi: 2020 Başında Türkiye’de Sol¹⁴

-Türkiye, uzun yıllardır sağ merkezietçi bir bakış açısı ile yönetiliyor. 1980 askeri darbesi sol kesimi hedef aldı. Geçmişte yaşananları düşündüğümüzde solun eksik kaldığı noktalar neler?

Bugünkü iktidarı artık “merkez sağ” olarak nitelendiremeyiz. Türkiye, İslamcı / neo-faşist bir rejime dönüşme süreci içindedir. İslamcı faşizm gündemdedir; şimdilik tamamen yerleşmemiştir.

Geçmişe kuşbakışı göz atarsak, 12 Mart’ı izleyen yıllarda Türkiye toplumu, parlamenter düzlemde “demokratik sol” CHP’nin, parlamento-dışında devrimci-sosyalist örgütlerin ortak etkisi altında sola yönelmekteydi. 12 Eylül darbesinin ana amacı bu yönelişe son vermektir. Parlamenter sol parçalandı. Parlamento-dışı sosyalist sol çökertildi; toparlanamadı. Darbe, böylece, temel işlevini en az on yıl için gerçekleştirdi.

-Kendini sol olarak nitelendiren siyasi partilerin oy oranları yüzde 50’ye yaklaşmıyor bile. Bunun nasıl değerlendiriyorsunuz?

1980 sonrasında parlamenter sol, iki defa öne çıkacak konjonktürle karşılaştı; ancak fırsatları kaçırdı. Birincisi, 1989-1993 dönemidir. 12 Eylül kayıplarına karşı güçlü bir sendikalar mücadelesi yükseldi; ANAP’ın neoliberal programı halk sınıflarınca reddedildi. SHP 1989 yerel seçimlerinde birinci parti oldu; ancak bu konumunu iki yılda yitirdi. Nedeni, bence, sınıf muhalefetini sürdürmekten kaçınmasıydı. Sosyalist solun çöküntüsü, SHP’yi sola çeken ana etkeni ortadan kaldırmıştı.

¹⁴ Ocak 2020. Cumhuriyet’in soruları ve yanıtlar. 8 Mart 2020 tarihli Cumhuriyet’te sorular çıkarılarak ve yanıtlar kısaltılarak yayımlandı.

İkinci fırsat 2002 seçimlerinde kaçırıldı. Bir yıl önce patlak veren ekonomik krizin toplumsal maliyeti öylesine ağırdı ki seçimler üç koalisyon partisi (DSP, MHP ve ANAP) ile DYP'yi TBMM'den tasfiye etti. Parlamento dışındaki partilerden halk muhalefeti üstlenen iktidara gelecekti. CHP, Kemal Derviş'i partisine aldı; finans kapital ile büyük sermayenin programını devralarak seçimlere girdi. Tek parti iktidarını bu sayede AKP'ye armağan etti. Siyasal İslam'ın on yedi yıllık iktidar dönemi böyle başladı.

-Toplumda ekonomik, sosyal ve dış politika anlamında sola karşı bir ön yargı var mı? Varsa siz bunu neye bağlıyorsunuz? Toplumun ön yargılarını aşmak için sol topluluklar ve sol siyasi partiler neler yapmalı?

“Sola karşı ön yargı”, Türkiye’de genellikle bir “Merkez Sol” parti olduğu düşünülen CHP açısından tartışılıyor.

Bu tartışma, “sol nasıl tanımlanmalı?” sorusu ile başlamalıdır. Devrimcilikten reformculuğa uzanan en geniş yelpaze içinde “solculuk”, kapitalizmin bölüşüm karşıtıtlıklarında emekçi sınıfların saflarında yer almak olarak anlaşılmalı. Bu ölçüt, bugünün dünyasında emperyalizm-karşıtı bir konumu da içerir.

Bu ölçüte göre bugünkü CHP yönetiminin “sol” içinde yer aldığı söylenemez. Sermayenin dünya çapında sınırsız tahakküm programı olan (ve Türkiye emekçilerini de sistematik olarak baskı altında tutan) neoliberalizm ile barışıktır. Güncel ekonomik sıkıntıları eleştirmekle yetinmek sınıfsal (dolayısıyla “sol”) bir muhalefet platformu olamaz. Dünya çapında saygınlığı tükenen, içeriği boş “sosyal demokrat” yaftası, adeta sınıf muhalefetinden, yani “sol”dan uzak durmak için benimsenmiştir; aslında “liberal” nitelemesine uymaktadır. Bu nedenlerle CHP, bugünkü yönetimi ile bir Merkez Partisi’dir.

1970’li yıllarda halk sınıflarının taleplerini açıkça benimseyen Ecevit, CHP’yi iki seçimde üst üste birinci parti yaptı. Özal’ın neoliberalizmine karşı yükselen işçi sınıfı muhalefet dalgasına uyum sağlayan SHP de 1989’da ilk sıraya yükseldi. Bu tarihsel örneklerle bakarsak, CHP’ye karşı bugünkü ön yargılar, belki de, bu partinin yeterince “solcu olmaması” nedeniyledir.

Bu tespitler CHP yönetimiyle sınırlıdır. Bu partinin seçmen tabanı, örgütlerinin büyük bir bölümü “solcu”, yönetim ise “merkezci/liberal”dir. Ciddi bir kopukluk söz konusudur.

-Burjuvazi ve liberallerin, İslamcı faşizmle çıkar ortaklığına teslim olduklarını ve bu deformasyonlara karşı mücadelenin sosyalistlere düştüğünü söylemişsiniz. Sosyalistler neler yapmalı?

Bugünün Türkiye ortamında siyaset yelpazesinin “Cumhuriyetçi” kanadı nerede yer alıyor? Bazen “Cumhuriyet kazanımları” diye de ifade edilen aydınlanma değerlerini (başta laikliği) ödünsüz sahiplenmek, savunmak, Kemalist devrimlerin mirasçısı CHP’den beklenir. Bugünkü parti yönetimi ise, “halkımızın dinî hassasiyetlerini gözetme” bahanesi altında İslamcı uygulamalara, baskılara, anayasal ihlallere karşı mücadeleden ısrarla kaçınmaktadır. Son tahlilde siyasal İslam’ı güçlendiren bu edilgen tavrına rağmen CHP, yine de Merkez-Cumhuriyetçi bir parti sayılabilir. Belki de bünyesine yerleşmiş sembolik Kemalist kalıntılar sayesinde... Hem neoliberalizme savrulması, hem de İslamcı uygulamalara karşı teslimiyeti, CHP’nin Sol-Cumhuriyetçi bir kimlik kazanmasını engellemektedir.

Bu durumda Cumhuriyet değerlerini militanca savunma görevini sosyalist sol üstlenmiştir. Gözlemler bu tespiti doğruluyor. Devletin ve toplumun İslamcı doğrultuda biçimlenmesine karşı çıkan örgütlerin, hareketlerin dökümünü yapın; sosyalistler öne çıkacaktır.

İslamcı ideolojinin emekçi, yoksul katmanlarda giderek hâkim olması, sosyalizmin emekçi sınıflar saflarında yaygınlaşmasını da frenlemektedir. Aydınlanmacı önceliklerin sosyalist akımlar tarafından sahiplenilmesinin doğal, zorunlu bir nedeni de budur.

Sosyalist partiler, örgütler parlamenter düzlemde fiilen etkisizdir. Ancak, gençlik, emekçi, halk sınıfları örgütlenmelerinin zaman zaman ön saflarında yer alırlar. Parlametionun iki büyük muhalefet partisi olan CHP ve HDP’nin milletvekilleri, hatta yönetimleri içinde de sosyalistler daima var oldu. Sosyalizmin, Marksizmin Türkiye’nin düşün alanında küçümsenmeyecek etkisi sürmektedir.

-AKP iktidarı ve onun getirdiği sağ bakış açısının yapılan son yerel seçimlerde gerilediğini gördük. Türkiye’de solun geleceği açısından umut var diyebilir miyiz?

AKP iktidarı temsili demokrasi kuralları çerçevesinde nasıl son bulacak? Yanıt, 2015 Haziran genel seçimlerinde ve 2019 yerel seçimlerinde gerçekleşti: Merkez Cumhuriyetçi (CHP) ve

milliyetçi partiler ile Kürt siyasetinin fiili ittifakı ile... 2015'te AKP'ye karşı sert bir muhalefet gerçekleştirmiş olan MHP'nin rolü 2019'da İyi Parti tarafından devralındı. 2015'te HDP lideri Demirtaş'ın "seni başkan yaptırmayacağız" söylemi, milliyetçi Türk seçmeninin geleneksel tepkisini aşındırdı. 2019'da da HDP "Millet İttifakı"nı dıştan destekledi.

2019 yerel seçimlerinde Cumhuriyetçi ve sosyalist solun taban örgütlenmesi ve sandıklara militanca sahip çıkması da etkili oldu.

AKP iktidarı ve Saray, iki seçim sonrasında da yenilgiyi benzer hamlelerle yanıtladı: Cumhuriyetçi ve milliyetçi partiler ile HDP arasındaki fiili ittifaka son verecek "karşı saldırılar" Haziran-Kasım 2015 arasında bu operasyona Kandil'den kaynaklanan "özerklik ilanı ve hendekler" katkı yaptı. 2019'da Saray'ın Suriye'deki askerî operasyonu, iç siyaset önceliği taşıyan bir hamle oldu. CHP ve İyi Parti tarafından 2019 Suriye operasyonuna verilen açık desteğe rağmen HDP'nin temkinli, sağduyulu bir tutum izlemesi dikkat çekicidir.

AKP / Saray iktidarının "uzatmaları oynadığı" düşüncesindeyim. Temsili demokrasinin normal kuralları içinde vadesi dolmuştur. İslamcı faşizme kesin geçişi tamamlayacak bir "Saray darbesi" olası mıdır? Öngörü yapamam. "Normal" ortama ilişkin konuşabiliriz.

Egemen güçler, AKP'den kopmalar sonrasında içeren bir Merkez Cumhuriyetçi, milliyetçi Sağ ve ılımlı İslam koalisyonunun tasarımı içindedir. CHP'nin Merkez'de yer aldığı bu ortamda, sosyalist sol, önemli ve üçlü bir programı savunmak, kısmen üstlenmek durumunda olacaktır: ***Parlamente sistemine dönüşün demokratikleşerek gerçekleşmesi; hukuk, eğitim, kamu yönetiminde İslamcı uygulamaların tümüyle tasfiyesi ve emek-karşıtı neo-liberal uygulamalara karşı mücadelenin öncülüğü...*** İlk iki görev, CHP ısrarla davet edilmelidir. Sonuncu "görev" sola özgüdür; düzen partileri dışındaki mücadele alanını oluşturur.

BÖLÜM III

SOL SİYASET VE HALK MUHALEFETİ

CHP'yi es geçerek “sol siyaset” tartışılabilir mi?

Herhalde hayır. 1946 sonrasında solcuların başına bela; 1973-1979'da “sol siyaset”in bir ögesi olan; bugün de kendisini (ne yazık ki) “sosyal demokrat” olarak tanımlayan CHP nasıl dışlanabilir? CHP'nin son yılları bu nedenle bu bölümde mercek altına alınıyor.

Sol siyasetin temel ögesi olan sosyalist hareketlerin iç sorunları, hareketlerin, örgütlerin , partilerin gündemine girer. Elbette herkesi, beni de ilgilendirir; bu nedenle yüz yüze daima fikir alışverişine gireriz. Fakat, bu tartışmalara yazdıklarım yoluyla katılmaktan (“alenen hariçten gazel okumak” olarak gördüğüm için) uzak durmayı yeğliyorum.

Buna karşılık çeşitli biçimlerde ortaya çıkan halk muhalefetlerinin sosyalistler için taşıdığı anlamı değerlendirmeye daima çalıştım; sınıf mücadeleleri ile açık, örtülü ve dolaylı bağlantılarını kavramaya önem verdim. Bu bölümde Cumhuriyet mitingleri ile başlayan ve Haziran (Gezi) kalkışmasıyla yükselen hareketleri bu çerçevede tartışıyorum ve zirve noktasında komünizmin tarihsel özelemleriyle kendiliğinden bir buluşmanın gerçekleştiğini düşünüyorum.

Bu buluşmanın gerçekleşmiş olduğunu Tayyip Erdoğan da fark etmiştir ve bu nedenle Haziran (Gezi) kalkışmasından nefret etmektedir.

Bu nefret AKP rejiminin faşizan/ sınıfsal niteliğini de ortaya koymaktadır.

Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığı vesilesiyle, "CHP ve sol" üzerindeki düşüncelerimi bu köşenin okurlarıyla paylaşmaya niyetlendim. Ve farkettim ki, son birkaç yıl içinde bu konu üzerinde birkaç kere konuşmuşum; bunlar da yayımlanmış. Bunun üzerine, Express dergisiyle Mayıs 2005 ve Ocak 2008'de yaptığım söyleşilerin ve Ekim 2008'de "Aydınlanma ve Sol" konulu bir sempozyumdaki konuşmamın harmanlanmasından oluşan birkaç aktarma yapmaya karar verdim.

Şu sorularla başlayalım: *"Halk sınıflarının zaman zaman yaygın desteğini sağlamış olan Menderes'in, Demirel'in, Özal'ın, Erdoğan'ın partileriyle karşılaştırılırsa CHP 'sol' bir kimlik taşıyabilmiş midir?"*

Sözü geçen konuşmalardan aktaralım:

"Sol terimi, bence iki öge birden içeriyor: Birinci olarak bir sınıfsal tavır söz konusudur. Bununla, emek ile sermaye, varlıklı ile çulsuz, zengin ile yoksul, muktedir ile yoksun arasında çıkar çatışmalarının olduğu her durumda, emekten, mülksüzden, yoksuldan, yoksundan yana tavır almayı kastediyorum. Herhangi bir siyasi hareketin kitle desteğinin emekçi, yoksul sınıf ve katmanlardan oluşması, o harekete 'sol' karakter kazandıramaz. Türkiye bakımından, belli tarihsel konjonktürlerde DP, AP, AKP salt bu

¹ 2010 Haziran

özelliklerinden ötürü solcu sayılamazlar. Kitle desteği bir şeydir; sınıfsal siyaset izlenmesi ayrı birşeydir.”

“İkincisi, sınıfsal siyaset çizgisinin, şu veya bu biçimde aydınlanma geleneğiyle bağlantılı (veya onun türevi) olması... Bununla, Marksizmden geldiği için sosyalizmi, sosyal demokrasiyi veya aydınlanmanın Türkiye koşullarında yansıması olan Cumhuriyet Değerleri’ni (laikliği, Batı’ya özgü rasyonel, eleştirel düşünce sistemini) benimsemiş olan siyasi akımları kastediyorum.

Buradan hareketle, yaygın halk tabanına dayanan, hatta “halkçı” yönelişler gösterse de, İslamcı/köktendinci bir siyasi hareketin solcu sayılamayacağını savunmuş oluyorum: “AKP’nin seçim zaferlerine **‘burjuva demokratik devrimin son aşaması’** diyenler var. Burjuva demokratik devrim, orta çağın tüm kalıntılarının tasfiyesidir. Tarikatların güçlendiği bir ülkede demokrasi-den nasıl söz edilebilir! Tarikat, cemaat, birey olarak özgür olmayan insanlar topluluğudur. Bunları sivil toplum kuruluşları, AKP’yi de demokrasinin getiricisi olarak gösteren arkadaşlara hayret ediyorum.

Keza, sınıfsal (emekten yana) bir perspektifi olmayan bir aydınlanmacılık (örneğin Baykal’lı CHP), elbette solcu değildir.

Peki CHP’nin “solcu” geçmişi hiç mi yoktur? Aktarıyorum:

“İsmet Paşa’yı yenilgiye uğratarak 1972’de CHP liderliğine geçen Ecevit, 12 Mart rejimine muhalefet etti; düzen değişikliği programı ve sloganlarıyla (**‘Toprak İşleyenin, Su Kullananın’**; **‘Bu Düzen Değişecek’**) Türkiye’deki sol harekete değerli bir miras bıraktı. 1973 ve 1977 seçimlerinde birinci parti oldu. Ecevit **‘düzen değişikliği’**ni savunurken partisini geleneksel (yani adeta Avrupa’i) bir anlamda sınıfsal platformlu **‘ılımlı sol’** bir çizgiye taşıdı ve tüm Türkiye siyasetini de sola kaydırды. Niyetlenmemiş olmasına rağmen CHP’nin solundaki sosyalist akımların da gelişmesine katkı yaptı. 1970’li yıllarda Türkiye solu, 20. yüzyıl Avrupası’nda olduğu gibi, hem rakip, hem de birbirini tamamlayan çok farklı öğelerden oluşmaktaydı. Bir uçta yeni solcu CHP’ye; diğer uçta da sosyalizme, komünizme kadar uzanan akımları içeren modern bir sol yelpaze oluşmaya başlamıştı.”

“Demirel, sola kaymış CHP’nin, (kendi tapulu alanı olarak gördüğü) halk tabanına etkili boyutlarda nüfuz etmesi karşısında derhal ve şiddetli bir sınıf kavgası bayrağı açtı; **‘Milli Cephe’** al-

tında MHP ve MSP ile birleşerek Türkiye'yi 12 Eylül darbesine yaklaştırdı. CHP dışındaki sosyalist solun da emekçilere anlamlı derecelerde nüfuz etmekte olduğu bir dönemden söz ediyoruz. Bu sadece Demirel'in değil, egemen sınıfların ve 'derin devlet'in de acil sorunuymdu."

1980 sonrasında 12 Eylül faşizmine ve onun halk karşıtı ekonomik/sosyal politikalarına bu kez Erdal İnönü'nün SHP'si karşı çıktı:

"Halk muhalefetine yarattığı dalgaya kendini bırakan SHP, 1989 yerel seçimlerinde birinci parti oldu. 1991 genel seçimlerinden önce İstanbul'un yoksul semtlerinde bir anket yapmıştık. Ankete katılanların içinde İstanbul işçi sınıfını temsil edenlerin yüzde 50.1'inin iki yıl önceki belediye seçimlerinde SHP, DSP ve diğer sol/sosyalist partilere oy verdikleri belirlendi. Ayrıca ortaya çıktı ki, işçi sınıfının en örgütlü, sanayi sektöründe yer alan, mavi yakalı ögeleri, ideolojik ve politik tavırları bakımından, küçük burjuvaziden, burjuvaziden, esnaf-sanatkâr takımından çok daha ileridedir. Neoliberal modellere karşı çok daha kararlıdır. O tarihte yükselen bir ivme göstermeyen Refah Partisi ise işçi sınıfının sendikalaşma tarihini yaşamamış ögelerinde kök salma potansiyeli gösteriyordu." "1989-1991 arasında kent emekçilerinden oluşan blokun RP ile DSP/SHP ve sosyalistler arasında müteReddit olduğu anlaşıyordu. Bu iki büyük akım arasında hangi siyaset halk muhalefetine temsil edebilecekse, gelecek onun olacaktı. SHP'nin kararsızlığı, rakkası siyasi İslam lehine çevirdi. 1991'e gelindiğinde İstanbul'un işçi sınıfı içinde solun desteği (aynı ankete göre) yüzde 41.1'e düşecekti. RP, devrimci sol akımların 1980 öncesinde varoşlarda izlediği örgütlenme yöntemlerini tarikat-cemaat destekleriyle sürdürdü; geliştirdi."

Şimdi de CHP geleneğinin solculuktan kopan yakın tarihine bakalım: 2001 krizinde Ecevit başbakandır; ancak, artık sermayeye tamamen teslim olmuş; krizin yönetimini Dünya Bankası'ndan Kemal Derviş'e devretmiş olan bir Ecevit... Parlamento dışında kalmış olan Baykal'lı CHP için bir kez daha halk muhalefetine sözcülüğüne soyunma fırsatı çıkmaktaydı. Ne oldu? Aktarıyorum:

“2002’de krizi yaratan ve yöneten siyasetlere karşı halk tepkisi, parlamentoyu hemen hemen tamamen tasfiye etti. Halkın kendiliğinden tepkileri, bir iktidarı gömebilir; ama yeni iktidar [kendi iktidarını] kuramaz. Krizle özdeşleşmemiş olan CHP, seçim platformunu, salt taktik sebeplerle de olsa, IMF aleyhine bir koz olarak kullanma; halk muhalefetine yöneleceği ana kanallardan biri olarak ortaya çıkma fırsatını bilinçli olarak reddetti. ‘Sorumlu’ (yani, “fincancı katırlarını ürkütmeyecek”) muhalefet yapma kararını Baykal açıkça ilan etti; sembolik bir tercih yaparak Kemal Derviş’i aday listesine aldı. Toplumsal bunalım karşısında çaresiz kalan, köklü bir protesto dalgasına girmiş olan halk muhalefetine sahip çıkma şansını AKP kullandı; CHP reddetti.”

Sonraki yıllarda Baykal’lı CHP halk muhalefetiyle ilgilenmiyor; “*üç ayak üzerinde politika yapmaya çalışıyor: Laiklik, Kıbrıs/Ermenistan, Kürt sorunu... Kıbrıs ve Kürt sorununda milliyetçi tavırlar içinde kısılmış. Laiklik kaygılarına dayalı muhalefet haklıdır; ancak, bir toplumsal muhalefetle birlikte sürdürülmezse halk sınıflarıyla bağlantıları daha da zayıflatır; geri teper ve bir kısır döngüde tutsak kalır.”*

Kılıçdaroğlu, CHP Genel Başkanlığı ile birlikte bu mirası, bu arka planı da devralıyor. Buradan nereye? Elbette izleyeceğiz; tartışacağız.

CHP'nin Akıl Hocaları²

Garip bir biçimde, Türkiye'nin liberalleri, İslamcıları, TUSİAD, MÜSİAD çevreleri ve kimi solcuları işlerini, güçlerini bırakmışlar; "CHP'yi adam etme" misyonunu üstlenmişler. Tüm CHP'li-
lere bir olumsuz, bir olumlu öğeden oluşan basit bir çağrı yönetiyorlar: **"Ulusalçılığı bırakın; sosyal demokrat olun..."**

CHP bir yana, genel olarak Türkiye'de "ulusalcılığa saldırı" furyasını başlatanlardan biri, belki de Orhan Pamuk'tur. Roman-cımız 2006'da bir PEN toplantısına İngilizce bir sunuş yapmış ve Türkiye'de *"12 Eylül darbesini izleyen dönemde kendilerini solcu olarak tanımlayan insanların yaklaşık yarısının bugün Batılılaşma ve demokrasiyle hiç bağdaşmayan bir ulusalcılıkla bütünleştiğini görüyorum ve tabii ki bundan üzüntü duyuyorum"* demişti.

Bunun üzerine ben de Pamuk'un "yirmi yıl öncesinin solcuları" ile ilgili teşhisinin yanlış olduğunu vurgulayarak şunları yazmıştım: *"12 Eylül darbesinden sonra yazdıklarından [eylemlerinden] ötürü işsiz kalan, içeri atılan "solcu" (sosyalist, devrimci, komünist) kişilerin ezici çoğunluğu 1960'lı yıllarda, 'Ya İstiklâl, Ya Ölüm; Kahrolsun Emperyalizm' sloganlarını benimseyerek ...solculuğa başlayan bir gelenekten gelmekte idiler. Sonraları sınıfsal tavır alışlarla da beslenen bu geleneğin, Batı'nın liberal-demokrat değerleriyle akrabalığı fazla yakın değildir."*

Sonra da şu soruları sormuştum: *"Ulusalçılık yaftası altında Pamuk kimleri, hangi akımları hedef alıyor? Her türlü aykırı görüşe karşı linç refleksi içeren faşizan sapkınlıkları mı? Bölme-*

² 2013 Nisan

parçalama komplolarının paranoyak tutsaklarını mı? Kültürel, dini öğelerle beslenen Batı düşmanlığını mı? Bağımsızlığı koruma tutkusundan beslenen neo-Kemalizmi mi? 'Üçüncü Dünyacı' bir küreselleşme karşıtlığını mı? Kapitalizm eleştirisiyle bütünleşmiş bir antiemperyalizmi mi?"

Bugünkü “anti-ulusalcılar”, Orhan Pamuk’un yedi yıl önce-
sindeki kafa karışıklığını fazlasıyla koruyorlar. Sadece, ufak tefek
önlemler alarak... Örneğin liberal-sol kanattan bir yazar, “*anti-
emperyalizm, ulusalcılığın utangaç biçimidir*” demiş. Böyle bir
“arındırma” adımı, önce “emperyalizm tarafgirliği” suçlamasına
karşı bir koruma sağlar; sonra da darbecilik, seçkincilik, faşizm,
ırkçılık gibi tüm ideolojik veya politik sapkınlıklar, “ulusalcılık”
diye adlandırılan bir çöp torbasının içine doldurulur.

Gelelim CHP için önerilen “sosyal demokrat” kimliğe...

Terim, elbette, Avrupa işçi sınıfının kapitalizme karşı politik
mücadele tarihiyle ilgilidir; 19. yüzyıl sonlarında yaygınlık ve
saygınlık kazanmıştır. Alman Sosyal Demokrat Partisi, devrimci
programıyla İkinci Enternasyonal’in ideolojik lideri olmuş; 1917
devrimi de Rusya Sosyal Demokrat Partisi’nin Bolşevik kanadı-
nın öncülüğünde gerçekleştirilmişti.

Köprünün altından çok sular aktı. 1925-1975 arasında sos-
yal demokrasi, Avrupa solunun reformist kanadının adı oldu.
Sosyalizm hedefini terk etti; kapitalizmle, uzlaştı; ancak, refah
devletinin ana mimarlığını da üstlendi.

1980 sonrasında ise Batı sosyal demokrasisinin tarihi, kesin-
tisiz bir dizi ihanetin, sermayeye ve emperyalizme tam teslimiye-
tin de tarihidir. Son Avro Bölgesi krizini finans kapital adına yö-
neterek emekçilere zulmeden Portekiz, İspanyol, Yunanistan
sosyalist partileri örnektir. Thatcher politikalarının sadık takip-
çisi, Irak’a emperyalist saldırının mimarı olan; Mali’ye ordusunu
yollayan, Suriye’ye de askeri müdahaleyi ısrarla kışkırtan; IMF’yi
yöneten; Almanya’da işgücü piyasalarını neoliberal reformlarla
biçimlendiren İngiliz, Fransız, Alman sosyalist, sosyal demokrat
liderler örnektir.

2013’te CHP’ye sosyal demokrasiyi aşılamaı öneren solcu-
lara soralım: Bu aş, sermayeye ve emperyalizme teslimiyet dı-

şında ne getirir? Avrupa sosyalizmi tarihinden gelmeyen CHP için “sol kanat sosyal demokrasi” seçeneği dahi gündemde olmaz.

Buna karşılık, CHP’nin solcuları, ilerici bir damarı doğrudan doğruya kendi partilerinin tarihi içinde bulabileceklerdir. Bu, ortaçağın (yani Osmanlı düzeninin) siyaset, hukuk, ideoloji alanlarındaki kalıntı, uzantı ve kurumlarına karşı ödünsüz mücadelesinin tarihidir. Avrupa’nın Jakoben geleneğiyle akraba olan Kemalist devrimlerden söz ediyorum. İşçi sınıfı siyasetini değil, küçük burjuva radikalizmini temsil eden bu hareket çeyrek yüzyıl içinde Türkiye’ye bir demokratik devrim armağan etmiştir; ancak bu devrimi yarım bırakarak...

Haddimiz değildir; ama CHP’yi sola, emekçi sınıflara açmak isteyenlere fikir verelim: Günümüzde uluslararası gericiliğin bir kanadını temsil eden sosyal demokrasiden fayda yoktur. Kökenleriniz farklıdır. Cumhuriyet kazanımlarını savunmayı, ileri taşımayı üstlendiğinizde ve 1945 sonrasında CHP’nin de katkılarıyla bugünkü gericiliğin tohumlarının nasıl atıldığını incelediğinizde önünüz açılacaktır.

Cumhuriyet Mitingleri³

Cumhuriyet mitinglerine katılan yüzbinlerce insanı birleştiren *ortak* özlem ve talepler nelerdi? Bence, bunları, bağımsızlıkçı ve aydınlanmacı (negatif ifadesiyle, antiemperyalist ve siyasi İslam'a karşı) bir çizgi olarak özetleyebiliriz. Ay yıldızlı bayrak ve Mustafa Kemal'in portreleri, Cumhuriyetin değerlerine sahip çıkma sembolleri idi. Benzer sembol ve sloganlardan hareketle, kalabalıkları ırkçı, şoven, faşizan, antidemokratik siyasetler doğrultusuna yönlendirmek mümkündür. Yakından izleyemedim; ama, miting kürsülerinden veya kalabalıkların içinden bu tür telkinler, yönlendirmeler yapılmış olabilir. Kitlelerin adeta kollektif bir tavır oluşturarak bu tür bir savrulmaya karşı sessizce ve sağduyuyla direnmiş olmalarından kıvanç duymalıyız. Öte yandan mitingleri bir CHP-DSP seçim işbirliği çağrısına dönüştürme çabaları kısmen başarılı olmuştur. Yüzbinlerce insanı burjuva siyasetinin kısır gündemine alet etme gayretini yakışsız buluyorum.

Bu son olumsuz öğeye rağmen, öyle sanıyorum ki, Cumhuriyet mitingleri, önümüzdeki yıllarda sosyalistler tarafından, yakın tarihimizin ilerici bir hamlesi olarak değerlendirilecektir. Bu kitle eylemlerinden tedirginlik duyan solcuları anlamakta güçlük çekiyorum. (Öte yandan, başka solcuların da Taksim'deki 1 Mayıs gösterilerine katılmak isteyenlere karşı polisin uyguladığı vahşeti görmezlikten gelmesinin nedenlerini de anlayamıyorum.) Cumhuriyet mitingleri sosyalistleri niçin rahatsız edebilir? Mitingi düzenleyen kuruluşlardan bazılarının yöneticilerinin sicil-

³ Teori Dergisi'nin sorularına verilen yanıtlardan bir bölüm. 2007 Haziran.

lerine veya Genel Kurmay bildirisine dikkat çekilmesini “sol” eleştiriler olarak ciddiye almak mümkün değil. Ben, mitinglerin kolektif ruh hali ile ilgiliyim. Öte yandan sosyalist çevrelerden gelen iki eleştirel değerlendirmeyi tartışmak doğru olacaktır. Birincisi, sınıfsal bir tabana dayanmayan, daha da ilerisi anti-kapitalist olmayan bir antiemperyalizmin en azından eksik kaldığı; hatta yanlış olduğu iddiası... Bu iddiada gerçeklik payı vardır; ama, asıl hedefinin Cumhuriyet mitinglerinin kalabalıkları için değil; emperyalizm karşıtlığı görünüşü içinde Batı düşmanlığı yapan İslamcı çevreler olması şartıyla... Aydınlanmacı bir perspektif içinde, “*bağımsız Türkiye*” sloganına sarılan yüzbinler, el yordamıyla kırk küsur yıl öncesinin devrimci dalgasını başlatan sloganı tekrar keşfetmişlerse, bu sloganın sınıfsal bağlantılarını onlara anlatmak sosyalistlerin işidir ve çok da güç olmaması gerekir.

İkinci eleştirel değerlendirme, Cumhuriyet mitinglerine damgasını vuran *siyasi İslam karşıtı* atmosferin sosyalistler tarafından benimsenmesi halinde, İslami duyarlılıkları yüksek olan emekçi sınıf ve katmanlarla sosyalist sol arasındaki uçurumun daha da açılacağı endişesine dayanıyor. Bu da anlaşılır bir endişedir. Ancak, tartışmamız gerekiyor: Türkiye işçi sınıfı, otuz yedi yıl önce 15-16 Haziran ayaklanmasında; otuz yıl önce 1 Mayıs gösterilerinde kurşunlanırken; daha da yakını, on sekiz yıl önce madenciler, çok yaygın bir emekçi desteğine dayanarak Zonguldak’tan Ankara’ya yürümeye başladıklarında da ezici çoğunluğuyla dindar insanlardan oluşuyordu; “İslami duyarlılıklar”dan yoksun değildiler. (Keza, direniş çadırından Cuma namazına giderken trafik kazasına kurban giden Tekel işçisi örneği de bugüne ilişkindir.) Ancak, o yılların emekçileri, haklarına, kazanımlarına yönelik saldırılara tepki gösterirken, özel hayatlarının bir ögesi olan dindarlık ile, toplumsal konumlarını oluşturan sınıf aidiyetini birbirine karıştırmıyorlardı. Avrupa’nın sosyal tarihinden bildiğimiz, *laik ve sınıfsal* mücadele biçimini yeğliyorlardı. O tarihlerden bugüne aradaki fark, önce askeri rejimin, sonra da neo-liberal politikalarla emperyalizmin Türkiye’nin emekçi halkları ile sosyalizm arasındaki bağları koparması olmuş; Türkiye halkına özgü dindarlığın, “halk İslamı”nın, köktendinci (bazılarına göre “Vahabî”) bir dönüşüme uğramasına özel çaba sarfedilmiş; böylece halkın “İslami duyarlılıkları” ile siyasi İslam bütünleşti-

rilmiştir. Bu nedenle, bence, AKP'ye karşı laiklik sorunsalı etrafında başlatılan mücadele, orta sınıfların hayat tarzlarını savunma gündemiyle sınırlı değildir; halk sınıfları nezdinde sürdürülen kritik bir ideolojik mücadeledir ve çok önemli bir sınıfsal işlevi de vardır. Ve halkın “İslami duyarlılıkları”nın bugün aldığı biçimi bir veri kabul etmemek de bu nedenle gereklidir.

Türkiye'nin egemen sınıfları ve emperyalizm, otuz yıla ulaşan bir süreç boyunca Türkiye toplumunun sermayenin sınırsız egemenliği altına girmesini hedefledi. Bu stratejinin son dalgası da 1998-1999'da başladı. Şu anda vitrinde yer alan tüm düzen partileri ve onların lider kadroları, çeşitli zamanlarda, çeşitli biçimlerde, farklı derecelerde bu projeye katkı yaptılar. Sermayenin ve emperyalizmin sistematik saldırısının başlangıç aşamalarındaki ana hedeflerinden biri, bu saldırıya karşı patlak vermesi kaçınılmaz olan halk muhalefetini etkisiz bırakmak; kurulu düzeni tehdit etmeyen mecralara yönlendirmektir. 12 Eylül rejiminin baskı yöntemleri, bu rejimin “armağanı” olan anayasal, yasal ve kurumsal düzenlemeler, etkili bir ideolojik saldırı, halk muhalefetinin sınıfsal tabanda örgütlü mücadeleye yönelmesini; özellikle siyasete ağırlığını koymasını önledi; güçleştirdi. Biraz önce değindiğim siyasi İslam'ın yükselmesinin de katkılarıyla sosyalist sol ile halk sınıfları arasındaki bağlantılar büyük ölçüde kopartıldı. Bunların sonunda da, “merkez” partileri topluca sağa savruldular. Örneğin 1974-1979 yıllarında, CHP kendi solunda etkili ve örgütlü bir dinamizmin var olması nedeniyle, halk sınıflarının özlem ve taleplerine belli ölçülerde duyarlılık göstermekteydi. Son onbeş yılda ise CHP veya SHP, DSP, neoliberalizme adım adım teslim oldular. Büyük medya bu dönüşümde kritik bir rol üstlendi; düzen partileri içinde burjuvazinin ve emperyalizmin çizgilerinin dışına çıkma riski içeren “aykırı” eğilimleri etkisiz bırakmayı hedefledi. Bu doğrultuya ayak uyduran AKP iktidarını elbette destekledi. Ancak AKP dışındaki düzen partilerinin içindeki “aykırı” eğilimleri devre dışı bırakmak açısından bir Merkez sağ/sol koalisyonu da aynı çevreler açısından yararlı bir formüldür.

31 Mayıs Taksim kalkışmasının uzantılarını önümüzdeki haftalarda göreceğiz. Önemli çözümler yapıyor. İddiasız bir değerlendirmeye kervana katılmak istiyorum.

Bence kalkışma, Başbakan'ın beklemediği bir olayla tetiklendi: Taksim'de başlatılan çevre düzenlemesi projesinin, Gezi Parkı'nda kesilen ağaçlarla uygulanmaya başlaması...

İnsanların çoğu bilmekteydi ki bu, aslında, İstanbul'un en değerli mekânını devasa bir kentsel ranta dönüştürme projesiydi. Başbakan'ın 29 Nisan'da açıkladığı gibi Gezi Parkı'nın **"AVM ve rezidans olarak hizmet vereceği"**; yani fiilen özelleştirileceği öğrenilmişti.

1980'li yıllarda Turgut Özal keşfetmişti ki, bu türden rant ve avanta dağıtma mekanizmaları kapkaççı burjuvazilere hizmet sunan ve onlardan oluşan siyasi iktidarlar için büyük avantajlar taşır. Kamusal alanların, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, karar merkezlerini (iktidardakileri) rant paylaşımına ortak kılar. Yerel yöneticilere mi; bakanlara, başbakana mı? Kişilere mi; partiye (cemaate) mi? Servet paylaşımı biçiminde mi; haraç olarak mı? Bunlar ikincil sorulardır. AKP döneminde yetkiler giderek merkezileşmekte; Başbakan'da yoğunlaşmaktadır.

Daha önemli bir avantaj da var: Bu tür rantlar, servet ve mülkiyet dağılımını etkiler. Yoksul konutlarına göz koyan kentsel dönüşümler veya KİT işçilerini sokağa atan özelleştirmeler söz konusu değilse; Taksim ve Haydarpaşa benzeri projeler kim-

senin malını, mülkünü elinden almaz; kimsenin gelirini düşürmez; güncel, kısa vadeli çıkarları zedelemeyiz; bu yüzden emekçilerin tepkisini tetiklemez.

Nitekim Turgut Özal, tapu dağıttığı kent yoksullarına rant aktardığında seçimleri kazanmış; sekiz yıl boyunca reel ücretleri aşınan işçilerin başlattığı toplu kalkışma sonunda iktidardan düşmüştü. AKP, elbette bu deneyimden ders almıştı. Başbakan'ın Taksim kalkışması karşısında şaşırması bu yüzdendir.

Peki, servet üzerinde değer artışlarından oluşan rant mekanizmalarının sınıfsal içeriği nedir? Kısaca özetleyebiliriz: **Toplunun (halkın) ortak varlığının siyasi iktidarlar tarafından kapkaççı bir burjuvaziye peşkeş çekilmesi...** Geçmiş kuşaklarca yaratılan, korunan, serbestçe kullanılan varlıkların, ortak mamelekin birdenbire özel mülkiyete, alınıp satılan metalara dönüştürülmesi söz konusudur.

Toplunun ortak varlıkları (Batı solcuları “commons” diyorlar) bir hayli soyut bir kavramdır. Bizde de Halkevleri “halkın hakları” mücadelesine, konut ve ulaşım haklarını kattı; sosyalistler ve çevreciler, özelleştirme, nükleer enerji ve HES konularında direnme eylemlerine katıldılar. Ancak, bu eylemler AKP iktidarını endişelendirecek boyutlara ulaşmadı.

Taksim kalkışması, bence, tek başına **toplunun ortak varlıklarını koruma** bilincinin birden bire kitleselleşmesi değildir. Bu bilincin ötesinde Gezi Parkı'ndaki polis saldırısı, Türkiye'yi adım adım faşizme taşıyan bir süreci toplumsal patlamaya dönüştüren son damla olmuştur. Bu sürecin iyi bilinen bazı örneklerini sadece hatırlamak istiyorum:

Baskı rejimine giden adımlar, benzer grupları, farklı aşamalar içinde, çok farklı nedenlerle hedefledi. Gazeteciler, yazarlar, hukukçular, bilim insanları, sendikacılar, emekli, muvazzaf subaylar içeri atıldı; ama, dayanışmayı önleyen farklı gerekçelerle

Ağır hukuk ihlalleri içinde yürütülen ve yaşlı tutukluların adım adım ölüme terkedildiği davalar... Sosyalist, devrimci, PKK sempatisi, sadece muhalif oldukları için işkenceyle, yıllara uzanan zindan hayatıyla tanışan öğrenciler... İktidarın vurucu gücü haline dönüşen polis... Futbol klüplerine el koyma operasyonları...

Medyada açık seçik tasfiyeler yapıldı. Rant iştahı, TUSİAD'ı teslim aldı. Anayasa referandumuna iş çevreleri topluca “evet”

dediler. Giderek hayat tarzına müdahaleler yoğunlaştı. Zina ile başladılar; vazgeçtiler. Kürtaj, üç çocuk, siyah ekmek ve nihayet alkol ve “iki ayyaş” Ahlak ve uydurma tarih ölçütlerinin TV dizilerine müdahale vesilesi olması; T.C. başlığının resmi binalardan kaldırılmaya başlanması; Cumhuriyet’in bayramlarını halk belleğinden aşındırmak; 23 Nisan’ı “kutlu doğum haftası” ile birleştirmek...

Gezi parkındaki ağaçlar, bana öyle geliyor ki, bu birikimi taşıran son damla oldu. Arkadaşımız Merdan Yanardağ Yurt’ta (2 Haziran) şöyle yazıyor: “*Devrimciler, demokratlar, cumhuriyetçiler, CHP’liler, taraftar dernekleri, sosyalist partiler, çoluk çocuklarıyla sıradan yurttaşlar; Türk bayraklarıyla, devrimci örgütlerin ve spor klüplerinin flamalarıyla hep birlikteydi.*”

Yanardağ’ın izlenimlerini galiba herkes paylaşıyor. Kısacası, çok farklı katmanlardan, gruplardan gelen insanlar, Gezi Parkı’nda simgeleşen ***ortak varlıklarını korumak ve faşizme direnmek için*** Taksim kalkışmasına katıldılar.

Halkın önemli bölümleri birleşti. Bakalım, bu kalkışmaya destek veren örgütlerin, grupların kuramcıları, öncüleri, birleşen insanların, niçin, hangi ilkeler etrafında ***ayrışması gerektiğini*** açıklamaya başlayacaklar mı?

Merakla ve endişeyle bekliyorum.

Bir Söyleşi: Gezi Direnişinin Sınıf Tablosu⁵

1- Gezi Parkı'na saldırının ardından yaşanan direniş, sınıfsal bir karşı koyuştan çok orta sınıf isyanı görüntüsü taşıyor. Bunun nedenleri ve olası sonuçları konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Marksist perspektifle bakıyorsa, **orta sınıflar** terimine kuşkuyla yaklaşmamız gerekiyor. Dikkat ediniz “terimine” diyorum; “kavramına” değil; zira, Amerikan siyaset bilimi gevşekliği içinde kullanırsak, “orta sınıflar”ın tanımlanması o kadar güçtür ki, bu ifadenin “kavram” mertebesine layık olmayan iki sözcükten ibaret olduğunu söylemek zorunda kalırız.

O zaman, Gezi direnmesine katılanların hangi niteliklerine bakılarak “orta sınıf isyanı görüntüsü” ileri sürülüyor. Bunu irdelemeye çalışayım.

Bir kere, bir “dışlama” yapılıyor ve direnmecilerin saflarında **işçilerin veya işçi sınıfının yer almadığı** ileri sürülüyor. İşçi sınıfının örgütleriyle, programıyla direnişe katılmadığı doğrudur; ama kastedilen **işçi sınıfı mensuplarının** da yokluğu ise, bu iddianın nesnel geçerliğinin ciddiyetle düşünüldüğünü sanmıyorum? Yokluğu ileri sürülenler kimlerdir? Varoş sakinleri mi? Sanayi sektörünün mavi yakalı işçileri mi? Üniversite diploması olmayan beyaz/mavi yakalı ücretliler mi? Aile kökenlerinin yukarıda sayılan gruplardan biri olan öğrenciler mi?

“Evet, bu gruplar katılmıyor!” iddiasında ısrar edenler varsa, tam aksi bir yaklaşımı izleyerek, Ankara’da polis kurşunuyla beyin ölümü gerçekleşmiş olan Ethem Sarısülük’ün bir OSTİM işçisi olmasından başlayıp, diğer direnme kurbanlarının sosyal

⁵ 2013 Haziran. Sendika.org ile söyleşi.

profilleri veya en etkili direnmecilerin başında yer alan “tarafdar grupları”nın sınıfsal bileşimi üzerinde tartışmaya başlayabiliriz; ama fazla yararlı olacağını sanmıyorum. Geleneksel işçi sınıfının içinde yer alan ilerici, laik, solcu, demokrat insanların Taksim direnişiyle başlayan kalkışmalara katılmamaları mümkün olabilir mi?

Öte yandan, Gezi direnişçilerinin büyük çoğunluğunun bazı ortak toplumsal özelliklerinin olduğunu da kabul etmeliyiz. Bu ortaklıkları, **“orta sınıflar”** yaftasının dışına çıkararak betimlemeye çalışalım.

Bir kere, direnme eylemlerine katılan insanların önemlice bir bölümü üniversite ve lise öğrencilerinden oluşuyor. Bunlar için “orta sınıf” nitelemesi anlamsızdır. Sınıfsal kökenlerine (ebeveynin toplumsal profiline) ilişkin bir şey bilemiyorsak susalım. Ancak, öğrencilerin nesnel konumlarının en geniş anlamıyla **potansiyel** işçi sınıfına aidiyet olduğu söylenmelidir. Okulları, onları yakın bir gelecekte **nitelikli** (yani eğitilmiş ve beyaz yakalı) **işgücü arzının öğeleri** olmak üzere eğitmektedir. Dahası, kapitalizm onlara işsizlik vadetmektedir. Bu nedenle ilk aşamada yedek emek ordusunun saflarına girecekler ve nesnel konumlarıyla en genel anlamda işçi sınıfının öğeleri olacaklardır.

Üniversite öğrencilerinin (diyelim) on yıl ileriye taşınmış türevleri de direnmecilerin kalabalık safları içinde yer alıyor: Üniversite lisans (ve sonrası) diplomalarıyla tanımlanan nitelikli emek sahipleri ve bu nitelikleriyle daha çok “hizmetler” diye tanımlanan karmaşık sektörde çalışan ücretliler... Bu insanların işsizleri “ücretli emekçi” konumunu yitirmezler.

“Hizmetler” sektörünün niteliksiz emek gerektiren işlerinde çalışanlara gelince, bunların içinde üniversite diplomalıların sayısının giderek arttığı bilinmektedir. Bu nedenle de bu grubun uğraşları, işleri, artık, “beyaz yakalılar” konumuna uygun (ve geleneksel işçi sınıfından ayrılmayı hedefleyen) yeni terimlerle adlandırılmaktadır: Tezgâhtar, bekçi, sekreter, “büro, güvenlik görevlisi, satış danışmanı” konumlarına terfi etmişlerdir; zira giderek artan bölümlerinin üniversite diplomaları vardır.

Bu insanların çalıştıkları (ve “hizmetler” sektörünün uzantılarını oluşturan) faaliyet kollarının ve doğrudan doğruya icra ettikleri iş sürecinin “üretken” olup olmaması tartıştığımız bağlamda önem taşımaz. Ücretli işçiler olarak ya doğrudan doğruya işverenleri için artık değer yaratmaktadırlar veya işverenin başka

sektörlerden aktarılan artık değere erişmesini, el koymasını sağlayan, kolaylaştıran bir emek süreci icra etmektedirler. Ve en geniş anlamda gerçek veya yedek emek ordusunun ögeleridir. Kısacası, bugünün koşullarında nesnel olarak, yani **kendiliğinden işçi sınıfının** içinde yer almaktadırlar ve bu sınıfın niceliksel olarak önemli bir ögesini oluşturmaktadırlar.

“Orta sınıflar” blokunun içine tıkıştırılan (ve yukarıdakilerle bağlantılı) önemli bir katmandan daha söz etmemiz gerekiyor. Hekim, avukat, danışman, mimar, mühendis, mali müşavir gibi genellikle eğitim yoluyla edinilmiş becerilerini işverenlere değil, “müşterilere” satarak geçimlerini sağlayan **bağımsız profesyonel gruplar**... Bu katman, nitelik, ideoloji, değer sistemleri ve hayat tarzları bakımından yukarıda belirlenen çerçevedeki (eğitilmiş, beyaz yakalı) işçi sınıfı ile benzerlikler taşımaktadır; ama üretim ilişkileri açısından sınıfsal farklar ağır basar.

Buna karşılık, bir başka sınıfsal akrabalık söz konusu mudur? Küçük eşiklerin üzerinde işçi istihdam etmiyorlarsa, şirketleşmeleri söz konusu değilse, bunları **küçük burjuvazi** konumunda kabul etmek düşünülebilir. Buna göre, üretim araçlarının (toprağın, atölyenin, alet/edevatın ve mesleğin gereğince belirlenen iş araçlarının) sahibi olan ve geçimini esas olarak kendi (ve ailesinin) emeğiyle kazanan köylü, zanaatkâr ve bağımsız/profesyonel katmanlar **küçük burjuvazi**yi oluşturmaktadır. Kapitalizmin belirleyici karşıtlığını oluşturan iki ana sınıfın (işçi sınıfının ve kapitalistlerin) dışında yer almaları; sınıf mücadeleleri tablosundaki belirsiz, bazen kaygan konumları da ortak özellikler olarak görülebilir.

Ne var ki, profesyonel gruplar, üretken küçük burjuvaziden niteliksel olarak farklılaşmıştır. Toplumsal işbölümündeki dolaysız konumları **kapitalist ilişkilerin veya basit meta üretiminin** içinde değildir. Geçimleri hizmet satışlarına dayanır. Satılan hizmet, hekimler, mühendisler, öğretmenler gibi meslekler söz konusu olduğunda, “üretken” sayılabilir; ama bu durumda **küçük meta üretimi** için öncelik taşıyan (dolaysız üretici ile ticari/mali sermaye arasındaki) bölüşüm karşıtlıkları geçerli veya önemli değildir. Avukatları, mali müşavirleri, danışmanları kapsayan ve üretken olmayan hizmet sunumları ise, ekonominin diğer (üretken) kesimlerinden kaynak (artık) aktarımına gereksinim duyarlar. Her iki durumda da gelirlerin kaynağında diplomayla, uygulamayla edinilen gerçek bir melekeden, beceriden oluşan veya

(faaliyete izin veren lisansa, belgeye bağlı olarak) yapay olarak yaratılan bir **kıtlık rantı** yer alır.

Bu özellikler nedeniyle, ayrıca üstyapı düzlemlerinde (siyaset, ideoloji, kültür, hukuk alanlarında) önemli ağırlıkları, etkileri olan **bağımsız profesyoneller** katmanının, sömürülen dolaysız üreticiler blokunda yer alan **küçük üreticiler** sınıfının dışında düşünülmesi daha uygundur. Keza, nesnel olarak kapitalist ilişkiler içinde yer alan nitelikli ücretli emek (nesnel olarak işçi sınıfı) konumunda da yer alamazlar. Geleneksel Marksist sınıflaşma çerçevesi içinde yer alabilecek tek **orta sınıflar** kategorisi, **bağımsız profesyonellerdir**.

Bağımsız profesyoneller içinde, örneğin hekimlerden, avukatlardan direnme eylemlerine küçümsenmeyecek katılımların olduğunu biliyoruz; öğreniyoruz. Meslek gruplarını temsil derecesi bir yana, eylemci profesyonellerle nitelikli işçilerin politik tavırlarının paralel seyretmiş olduğu görünmektedir. Ancak, toplumsal işbölümü ve emek süreci içindeki farklılaşmaları olası ayrışmalara da yol açabilecektir. Örneğin ikinci grupta istikrar arayışları, dolayısıyla uzlaşmacı tavırlar daha erken öne çıkabilir. En geniş özgürlük alanı ise öğrencilere ve işsizlere aittir.

Gezi direnmesinde **sınıfsal bir karşı koyuş** var mıdır? Eylemleri tetikleyen olaya, **Taksim projesinin uygulanmaya başlamasına** baktığımızda, kanımca, olgunlaşmış bir sınıfsal tepki vardır: **Yüksek nitelikli, eğitilmiş işçiler, yarıncı sınıf yoldaşları (öğrenciler) ile birlikte, profesyonellerin de katılımıyla, kapkaççı burjuvazinin ve onunla bütünleşmiş siyasi iktidarın devasa kentsel rantlara el koyma girişimine karşı çıkmaktadır.**

Bu, yağmacı kapitalizme karşı **olgunlaşmış bir sınıfsal başkaldırıdır**. Sınıfsaldır; zira, burjuvaziye ve onun devletine karşıdır; onlarla kader birliği değil, kader karşıtlığı içinde olan insanların ortak hareketidir. Ayrıca, olgunlaşmış bir sınıf hareketidir; zira, karşı cephe ile kısa vadeli ve doğrudan bir bölüşüm karşıtlığı söz konusu yoktur. Başbakan da şaşkınlıkla soruyor: “Taksim projesi hanginize zarar verdi? Niye karşı çıkıyorsunuz?”

Doğrudur, İstanbul’un merkezinin rant yağmasına açılması, direnmeye kalkışan insanların gelirlerini, ücretlerini, çalışma koşullarını bozmamakta, ödedikleri kirayı, kredi faizini, öğrenci harçlarını, benzin fiyatını ve enflasyonu yukarı çekmemektedir. Sömürü oranının, artık değerın yükseldiği bir operasyon yapılmamaktadır. Yapılan, **toplumun (halkın) geçmiş kuşaklarından**

devralınmış ortak varlıklarının siyasi iktidarlar tarafından kapkaççı bir burjuvaziye peşkeş çekilmesidir. Direnenler, bir anlamda, geçmiş kuşak halklarının bugüne devrettiği ortak varlıklarının burjuva mülkiyetine dönüşmesine karşı çıkıyorlar. Başbakanın baktıklarında bu özelliği algılıyorlar ve bu nedenle tepki gösteriyorlar. Bu anlamda üst düzeyde, olgunlaşmış bir sınıfsal tepki söz konusudur.

Sınıfsal tepkinin olgunluğunun, hızla ve kendiliğinden bir siyasi çizgiye dönüşmesiyle de ortaya çıktığını düşünüyorum. Bu çizginin, aydınlanmacı ve sınırsız (dolaysız) demokrat özellikleriyle tanımlanabileceğini düşünüyorum. Temsili demokrasinin tuzakları algılanmıştır: Kapkaççı burjuvazinin iktidarına ve İslamcı-faşist bir rejime dönüşmüştür. Çözüm, **“her yer Taksim; her yer direniş...”** Bu, işçi sınıfının tarihsel özlemi olan sınırsız, dolaysız demokrasi çağrısıdır.

Büyük devrimci Mao Zedung şöyle diyor: *“Dünyada kargaşa (kaos) var; durum çok iyi...”* Taksim'deki öğrenciler, aydınlar, işçiler, kafa emekçileri bizlere bu kargaşayı armağan ettiler. Elbette sonunda yenilecekler; ama diyalektiğin “evrensel” yasası işleyecektir. Türkiye'yi bir üst düzleme taşıyarak ve sosyal mücadeleler tarihine önemli bir armağan bırakarak...

2- Bu direnişin kurumsallaşması, ikili iktidar durumunun yaratılması için neler yapılabilir?

Tarihsel benzetmelerde ihtiyatlı olmak gerekir. Acele etmeyelim.

3- Sosyalist solun ve Kürt Hareketi'nin direnişten çıkarması gereken dersler nelerdir?

Sosyalist solun **Türkiye Cumhuriyeti**, “Cumhuriyet'in kazanımları” olguları ve bunların sembolleri ile barışmayı öğrendiğini umut ediyorum.

Kürt Hareketi'nin ise, Türk halkının eski bir özdeyişindeki (*“körle yatan, şaşı kalkar”*) bilgeliği algıladığını ummak isterim: İslamcı faşizm ile uzlaşarak demokrasiye, özgürlüğe kavuşmak mümkün değildir.

Direnme hareketinin Kürt Hareketi'ne doğal müttefiklerini göstermiş olduğunu da umuyorum. Bu gözlemin tersi de geçerlidir; ama Kürtlerin sorumluluğunun daha ağır olduğunu düşünüyorum.

Sosyalistlerin Tarihsel Bellekleri⁶

Amerikalı sosyalist yazar Alexander Cockburn, ölümünden bir ay önce, **Wall Street**'i **İşgal** eylemcilerine tatlı sert sitem ediyordu. Özetle, “fazla kibirlenmeyin; geçmişin düzen karşıtı hareketlerini öğrenin; hatırlayın” diyordu.

Gerçekten de bugünlerde unutulmuştur; ama ABD'nin sosyal tarihi, zengin antikapitalist mücadeleler de içerir. 1960'lı yıllarda ABD'yi sarsan radikalleşme dalgalarından gerilere gidiniz. Örneğin, ABD Sosyalist Partisi'nin lideri olan sendikacı Eugene Debs hapisteyken katıldığı 1920 başkanlık seçiminde bir milyona yakın oy almıştır. Yüzyılın başında sosyalist ve anarşist işçiler tarafından kurulan Dünya Sanayi İşçileri Sendikası'nın mücadeleleri önemlidir. Kan dökülmüştür. Düzmece kanıtlarla sendikacılar idam edilmiştir.

Amerikalı solcularının enternasyonalizmi de iyi bilinir. İspanya İç Savaşı'na Cumhuriyetçi cephede “Lincoln Tugayı” adı altında katıldılar; hayatları uğruna önemli savaşları kazandılar.

Yetmiş beş yıl sonrasının İspanyası'nda halklar, Avrupa sermayesinin kendilerine karşı açtığı saldırıyı, gösterilerle, genel grevlerle protesto ediyorlar. Bu insanlar, elbette dedelerinden İspanya İç Savaşı anılarını dinlemişlerdir. Fark ettikleri şüphelidir; ama bugünkü kavgaları da İç Savaş'taki mücadelelerle ilişkilidir. İkisi de kapitalizme ve onun uzantılarına karşıdır.

İspanya İç Savaşı'nın cepheleri, kavganın içeriğini de tanımlamaktaydı. Cumhuriyetçi cephe, anarşistlerden, komünistlerden ve sosyalistlerden oluşuyordu. Bunlar, Avrupa emekçilerinin anti-kapitalist hareketinin kollarıydı. Gövdeyi, başlangıçta, **Enternasyonal** adını taşıyan uluslararası işçi örgütü oluşturmuştu. Marksist sosyalizm ("Kızıl") ve anarşizm ("Kara"), Birinci Enternasyonal'in yavruları olarak ayrıştı. Sosyalizm-komünizm ayrışması ise, İkinci Enternasyonal'in sonunu getirdi. Yine de hepsi, İspanya Savaşı'na, hatta biraz sonrasına kadar antikapitalist bir mücadelenin farklı kanatlarını oluşturdu.

Daha öncesi yok mu? Fransız devrimine kadar uzanalım. Devrimin Jacobin kanadı, başta Robespierre, eski düzene karşı amansız, ödünsüz bir mücadelenin öncüsü oldu. Çağdaş tutuculuk Jacobin'likten bu nedenle nefret eder. Egemen sınıfların tarihsel belleği güçlüdür.

Avrupa devrimlerinin ayaktakımı ise (önce ütopyacı sosyalistlerin, sonra Marksizmin katkılarıyla) giderek sosyalizmi "keşfetti"; 1848, 1870 devrimlerinin öncülüğünü üstlendi. İngiltere'de Çartist hareketi sosyalizmle buluşturarak; Almanya'da parlamenter sosyalizmde mesafeler alarak yüz yılı aşkın bir Devrimler Çağı'na damgasını vurdu.

Sonra, otuz yıllık bir karşı devrimler döneminden, yenilgilerden geçildi. Bugün Batı solu, bu tarihi mirasın (yani kendi geçmişinin) parlak sayfalarını unutmuştur; sadece yenilgileri, çöküşleri hatırlamaktadır. Ve biraz da bu yüzden dağınıklık içindedir.

Türkiye'ye gelelim. Sermayenin otuz küsur yıl boyunca neoliberalizm adı altında uyguladığı vahşi saldırı, kendi karşıtını oluşturmakta; sosyalizm tekrar gençleri, öğrencileri çeken bir odak haline gelmektedir.

Burada da tarihsel bellek önem kazanıyor. Türkiye'de sosyalizmin filizlenme olanaklarının yükseldiği iki dönemde, egemen sınıflar belirleyici müdahaleler yaptı. 1946'da çok partili rejime sosyalist partiler ve solcu sendikalar kapatılarak geçildi. Bu yüzden 1960 sonrasında Türkiye'nin ilericileri, emekçileri sosyalizmi yeni baştan "keşfetmek" zorunda kaldılar. 1946 öncesinin

sosyalistleri, örneğin Hikmet Kıvılcımlı, Mehmet Ali Aybar, Mihri Belli, Behice Boran, güç de olsa, bağlantıları sağladılar. Farklı insanlardı. Her zaman anlaşılmadılar. Ancak, ayrım yapmadan hepsine şükran borçluyuz.

İkinci müdahale 12 Eylül rejimiyle gerçekleşti. En ağır saldırılar, kısımlar devrimcilere, sosyalistlere yöneldi. Bugün de AKP, 12 Eylül rejiminin gerçek çırağı olduğunu göstermektedir. Egemen sınıfların tarihsel belleğini devralmıştır. Bu nedenle yetmiş yıl öncesinin “ideolojik grupları ezme” söylemini benimsemiş; düzen karşıtı gençleri kesinlikle susturmayı hedeflemiştir.

Yalnız gençler mi? 1960 sonrasındaki sosyalist kuşağın ilk temsilcilerinden ikisi, Yalçın Küçük ve Doğu Perinçek Silivri zindanlarında niçin tutuluyor; cezalandırılıyor? Nedeni, bugün atfedilen “suçları” değil; geçmiş “günahları”dır. Yani, elli yıl öncesinde sosyalizmi keşfederek, kendi kuşaklarına ve başkalarına aktarmış, anlatmış, tartışmış olmalarıdır.

Örnekler, dünyada ve Türkiye’de egemen sınıfların tarihsel belleklerinin çok güçlü olduğunu; “derslerini” hiç unutmadıklarının gösteriyor. Solun ve sosyalistlerin belleklerindeki boşluklar ise vahimdir. Ölümle sonrasında, cenazelerde ortaya çıkan “vefa duygusu” hayata taşınmadıkça anlamsızdır. Sol, tarihsel belleğini canlandırırsa; farkları, bölünmeleri yeniden değerlendirecektir; ama birlikteliklerin, ortaklıkların daha belirleyici olduğunu algılayarak...

Taksim Kalkışmasının Düşündürdükleri⁷

Buraya gelen herkesin yakından izlediği; bir çoğunun katkı yaptığı Gezi/Taksim kalkışması üzerinde bazı düşüncelerimi paylaşacağım.

İki tema üzerinde duracağım. Birincisi, Gezi/Taksim kalkışmasına katılan insanların sınıfsal profilini “orta sınıflar” terimiyle nitelendiren yorumlar; ikincisi ise, “niçin direnildi?” sorusundan hareketle Gezi’nin niteliği...

2011’in başından biri dünyanın çeşitli coğrafyalarında bir dizi kalkışma oluyor. Gezi/Taksim direnişini de bu zincirin bir halkası olarak görmek mümkün. Tunus ve Tahrir’deki ayaklanma eylemleri; ABD’de “işgal”, Avrupa’da “kemer sıkma protestoları”, adeta 1968’i andıran bir radikalleşme dalgasıdır. Ortak özellikleri, eşitsizliğe, adaletsizliğe; bence *sermayenin sınırsız tahakkümüne* tepkidir. Bir ara birbirleriyle de iletişime geçtiler. Tahrir kalkışmasının gençlerinden bazıları Wall Street’i işgal eylemlerine katıldılar. Adeta yeni bir *Enternasyonal*’in arayışı, hatta filizlenmesi başladı.

Enternasyonal hatırlatması muhalefet hareketlerinin sınıfsal bileşimini akla getiriyor. “*Orta Sınıf Eylemleri*” yaygın bir genellemedir. *Orta Sınıflar* terimi belirsizdir; açıklayıcı öğeleri çok sınırlıdır. ABD sosyal biliminin gözde bir terimidir. Marksist yazında açıklayıcı bir kavram olarak kullanılamaz; olsa olsa olaylar anlatılırken betimleyici amaçla (gevşek olarak) işe yarar. Esas

⁷ 2013 Kasım. Mersin Üniversitesi’ndeki bir sempozyum konuşması bant çözümünden kısaltılmıştır.

olarak *içeriği tanımlanarak değil; işçi sınıfının dışlanması* amacı ile kullanılır.

Taksim kalkışmasının saflarında *işçilerin veya işçi sınıfının yer almadığı* ileri sürülüyor. Bu, bir anlamda iki muhatabı olan yanlış; hatta tehlikeli bir mesajdır. Birinci muhatabı kapitalizm karşıtı, muhalif, devrimci, sosyalist, komünist geleneksel akımlardır. Geçmiş *Enternasyonal*’leri oluşturan, yöneten, sürükleyen akımlara hitap etmektedir: *“Boşuna heveslenmeyin; eylemcilerin işçi sınıfıyla organik bağları yoktur. Bu farklı insanların, farklı bir hareketidir; sizin hareketiniz değil...”*

İkinci muhatabı, doğrudan eylemcilerdir. Onlara, *“siz bizim çocuklarımızınız; değişkinsiniz; sizin taleplerinizle, hayattan belediklerinizle, sosyal profilinizle uyumlu olmayan akımlara, işçi sınıfı söylemlerine kanmayınız.”* Örneğin AKP’ci çevreler, bu dışlama söylemini *“marjinal gruplar”* referansına dönüştürüyorlar.

Gelelim olgulara: *İşçi sınıfının* örgütleriyle, sınıfa özgü talepleriyle direnişe katılmadığı doğrudur; ama kastedilen *işçi sınıfı mensuplarının*; daha açık ifadesi ile *işçilerin* yokluğu ise, sor-mak gerekir: Yokluğu ileri sürülenler kimlerdir? Varoş sakinleri mi? Sanayi sektörünün mavi yakalı işçileri mi? Üniversite diploması olmayan beyaz/mavi yakalı ücretliler mi? Aile kökenlerinin yukarıda sayılan gruplardan biri olan öğrenciler mi? Bu dışlama, örtülü olarak bir tanıma dayanıyor: İşçi=Fabrika+maden+inşaat sektörlerindeki kol emekçileri.

Bana göre, sol siyasete dönük bir tartışmada, sınıfsal analizi *bütünden hareketle başlatmak gerekli*. Sınıfsal ayrımın ilk adımı, *emekçi (geçimini emeği ile sağlayan) / emekçi olmayan (geçimini başkasının emeği ile sağlayan)* grupları ayırtırmaya dayanmalı. Türkiye’nin durumu nedir? A.H. Köse ve Serdal Bahçe Hane Halkı İşgücü Anketleri’nden ayrıntılı bir sınıf dökümü çıkardılar. Buna göre, Türkiye’de *emekçi hanelerin* oranı 2002’de %89,2; 2010’da %92,3’tür. On yılda Türkiye’de emekçilerin payı artıyor. ABD’deki %99/%1 ayrımına yaklaşıyor.

Sınıfsal ayırtırmanın ikinci adımı, *emekçilerin içinden işçileri (işçi sınıfını)* belirlemek... Geçimini işgücünü satarak sağlayan herkes işçidir; tümü işçi sınıfını oluşturur. Köse ve Bahçe’nin hesabına göre 2002’de TC’de faal nüfusun %60,2’si; 2010’da %69,1’i işçidir. Toplumumuz işçileşiyor.

Temel ayrım budur. Buradan hareketle politik iktisat, sosyoloji, siyasi davranış, ideoloji analizleri yapmak istiyorsanız, bu ayrımın alt öğelerine inersiniz. Bu insanların çalıştıkları (örneğin “hizmetler” sektörünün uzantılarını oluşturan) faaliyet kollarının ve doğrudan doğruya icra ettikleri iş sürecinin “üretken” olup olmaması tartıştığımız bağlamda önem taşımaz. Ücretli işçiler olarak ya doğrudan doğruya işverenleri için artık değer yaratmaktadırlar veya işverenin başka sektörlerden aktarılan artık değere erişmesini, el koymasını sağlayan, kolaylaştıran bir emek süreci icra etmektedirler. Ve en geniş anlamda gerçek veya yedek emek ordusunun öğeleridir. Kısacası, bugünün koşullarında nesnel olarak, yani **kendiliğinden işçi sınıfının** içinde yer almaktadırlar ve bu sınıfın niceliksel olarak önemli bir ögesini oluşturmaktadırlar.

Direnme eylemlerine katılan insanların önemlice bir bölümü üniversite ve lise öğrencilerinden oluşuyor. Bunlar için “orta sınıf” nitelemesi anlamsızdır. Öğrencilerin nesnel konumlarının en geniş anlamıyla **potansiyel** işçi sınıfına aidiyet olduğu söylenmelidir. Okulları, onları yakın bir gelecekte **nitelikli** (yani eğitilmiş ve beyaz yakalı) **işgücü arzının öğeleri** olmak üzere eğitmektedir. Dahası, kapitalizm onlara işsizlik vadetmektedir. Bu nedenle ilk aşamada yedek emek ordusunun saflarına girecekler ve nesnel olarak en genel anlamda işçi sınıfının öğeleri olacaklardır.

Hizmetler sektörünün nitelsiz emek getiren işlerinde çalışanlara gelince, bu işçilerin çalışma koşulları, ücretleri mavi yakalı kol işçilerinden ağırdır; kötüdür. Ama, bunlarda “orta sınıf” efsanesinin yaşaması gerektiği için onlara yeni unvanlar yakıştırılıyor.

Bu temel ayrımı izlediğiniz anda, şu genellemeye ulaşıyoruz: **Haziran kalkışmasındaki eylemcilerin tümü emekçi; büyük çoğunluğuyla işçidir.** Demek ki, tamamen emekçi ve büyük ölçüde **kendiliğinden bir işçi sınıfı** hareketi yaşanmıştır. Bu teşhis, hareketin Türkiye emekçi ve işçilerinin büyük bölümünü temsil ettiğini değil, bu sınıfların küçümsenmeyecek bir bölümünün yer aldığını söylüyor.

“Orta sınıflar” söylemi ise, bu aidiyeti gizleme işlevini taşıyor.

“Niçin direnildi? Direnmenin talepleri, programı” sorularına da eğilelim.

Gezi direnmesi, işsizlik, ücretler, kıdem tazminatı, kemer sıkma politikaları, fındık fiyatı, TEKEL’in özelleştirmesi gibi emekçi katman, grupların neoliberal döneme özgü somut talepleri için patlak vermedi.

Başbakan da şaşkınlıkla sordu: “Taksim projesi hanginize zarar verdi? Niye karşı çıkıyorsunuz?” Ali Babacan Yunanistan’daki kemer sıkma veya Brezilya’daki otobüs zamları gibi insanları tepkiye sürükleyen kararların Gezi kalkışmasında geçerli olmadığını vurguladı.

Benden çok daha iyi bildiğiniz bir konuya değineceğim: AKP iktidarının temel dayanaklarından biri olan **rant oluşumu, vur-gunu, paylaşımı süreçlerinin iktidar çevreleri için bir avantajı** önem taşır. Bu tür politikalar, servet dağılımını etkiler; kısa dönemde gelir akımlarını, bölüşümünü değil... “Kimin gelirinden alıp, kime veriyorsun?” sorusuna kısa dönemde muhatap olamaz. Emekçilerin geleneksel tepkileri, gelirlerindeki görelî veya mutlak bozulmalardan kaynaklanır. Değişen (bazıları lehine) servet dağılımının belirsiz bir gelecekte, yol açacağı gelir akımları emekçilerin bugünkü tepkisini tetiklemez.

Neoliberalizmin **yutarak, el koyarak servet birikimi** biçimlerine uymaktadır. Örneğin Taksim “projesi”, “özelleştirme, 4C, kentsel dönüşüm mağdurları” dahi yaratmadığı için AKP ve kapkaççı burjuvazi için “dikensiz gül bahçesi”dir. İstanbul merkezinin rant yağmasına açılması, direnmeye kalkışan insanların gelirlerini, ücretlerini, çalışma koşullarını bozmamakta, ödedikleri kirayı, kredi faizini, öğrenci harçlarını, benzin fiyatını ve enflasyonu yükseltmemektedir. Sömürü oranını, artık değeri, gelir eşitsizliklerini artırmamaktadır.

Dolayısıyla yüzbinlerce insanı kalkışmaya sürükleyen olgu, emekçi katmanların geleneksel tepkilerine yol açan nedenlerle açıklanamaz; daha farklı bir algılama, bilinç düzeyi söz konusu...

O halde soralım: **Tamamen bir emekçi, büyük ölçüde bir işçi sınıfı hareketi olduğunu açıkladığım Gezi direnmesinde sınıfsal bir karşı koyuş var mıdır?** Eylemleri tetikleyen olaya, **Taksim projesinin uygulanmaya başlamasına** baktığımızda, kanımca, ol-

gunlaşmış bir sınıfsal tepki vardır: **Kendiliğinden işçi sınıfını oluşturan büyük bir kalabalık, günlük geçim sorunlarının ötesine giden bir tepki oluşturmuşlardır. Kapkaççı burjuvazinin ve onunla bütünleşmiş siyasi iktidarın devasa kentsel rantlara el koyma girişimine karşı çıkararak kalkışmaya başlamışlardır.**

Bu, Türkiye'nin düzenine damgasını vuran, yağmacı kapitalizme karşı **bir sınıfsal başkaldırıdır**. Sınıfsaldır; zira, burjuvaziye ve onun devletine karşıdır; onlarla kader birliği değil, kader karşıtlığı içinde olan insanların ortak hareketidir.

Paradoksal bir durum: **Bir işçi sınıfı hareketidir; ancak, sınıfa aidiyet bilinci eksiktir. Buna rağmen, eski işçi sınıfı hareketleri (Enternasyonaller) gibi düzen karşıtıdır. Toplumun (halkın) geçmiş kuşaklarından devralınmış ortak varlıklarını sahiplenme programıdır. Bu varlıkların siyasi iktidarlar tarafından kapkaççı bir burjuvaziye peşkeş çekilmesini önleme programıdır.** Böylece geçmiş kuşak halklarının bugüne devrettiği ortak varlıklarının burjuva mülkiyetine dönüşmesine karşı çıkıyorlar. Türkiye'ye özgü kapitalizme karşı; bu anlamda antikapitalist, kamucu (ister-seniz sosyalist) bir tavır...

Pek çok düzen karşıtı harekette olduğu gibi bu programa, bu anlamdaki sınıf bilincine “dışarıdan” katkıları da ihmal etmeyelim: Yıllardan beri İstanbul kent plancılarının, Mimarlar Odası, Taksim Platformu ve Dayanışması üyelerinin, yöneticilerinin çabaları, mücadeleleri, katkıları... Bu katkıların içinde sosyalistlerin önemli rollerini de biliyoruz.

Sınıfsal tepkinin olgunluğu, hızla ve kendiliğinden bir siyasi arayışa dönüşmesiyle de ortaya çıkmıştır. Bu arayış, aydınlanmacı ve sınırsız (dolaysız) demokrat özellikleriyle tanımlanabilir. Direnenler, Başbakan tarafından temsil edilen siyasi iktidarın sınıfsal karakterini teşhis etmişlerdir; bu kadere baş kaldırıyorlar. Temsili demokrasinin tuzakları algılanmıştır: Bu rejim, kapkaççı burjuvazinin iktidarına ve İslamcı-faşist bir rejime dönüşmüştür. Çözüm, **“her yer Taksim; her yer direniş...”** Eylem içinde oluşan paylaşımcı, eşitlikçi hayat tarzı deneyimleri, forumlardaki dolaysız demokrasi deneyimleri Türkiye emekçilerinin, dünya emekçilerinin tarihsel özelemlerini paylaştığını göstermiştir: Sınırsız (dolaysız) demokrasi; ihtiyaca göre paylaşım (eşitlikçilik): Kendiliğinden komüncü (**komünist**) değerler...

Mao Zedung der ki, **“dünyada kargaşa (kaos) varsa; durum çok iyi...”** Haziran eylemcileri bizlere bu kargaşayı armağan ettiler. Kısmen kazandılar: Taksim projesini durdurdular. Kısmen yenik düştüler. Sosyal mücadeleler tarihine önemli bir armağan bırakarak...

Gezi Direniş i ve “Faiz Lobisi”⁸

(KESK’e Yaz ı)

Taksim Direniş i’nin nedenlerini, kaynaklarını Başbakan ve çevresi bir türlü kavrayamadı. Hırç ınlıkları biraz da bundan kaynaklanıyor.

Ali Babacan, bir ara, Taksim kalkış masının (Yunanistan’daki “kemer sıkma” reçetesi veya Brezilya’daki otobüs zamları gibi) ekonomik, sosyal bir uygulamayı izlemediğini belirterek ş aşkınlık ifade etmişti. Başbakan da, protestocular arasında yer alan öğrencilere, “kredilerinizi biz artırmadık mı”; sanatçılara ise “ne istediniz de vermedik” diye sitem ederken, aslında, řu soruyu sormaktaydı: “Taksim projesi hanginize zarar verdi? Neden karşı çıkıyorsunuz?”

Gerçekten de, Taksim Projesi, yüzbinler tarafından, gelirlerini, ücretlerini, çalışma koş ullarını bozduğ u; ödedikleri kirayı, kredi kartı faizlerini, öğrenci harçlarını, benzin fiyatını ve enflasyonu yukarı çektiğ i için protesto edilmemiş ti. Proje, emekçilerin sömürü oranlarını doğ rudan yükselten özellikler içermiyordu. Finansal krizlerde gündeme gelen IMF reçetelerinde veya “serbest piyasacı” Dünya Bankası’nın yapısal uyum programlarında ücretleri eriten, işsizliğ i artıran, tarımsal desteklemeleri tasfiye eden, sağ lık ve eğitim hizmetlerini ticarileştiren öğeler söz konusu değildi. Neo-liberalizmi son on yıl içinde Türkiye’de uygulayan AKP, bu tür operasyonların yol açtığı (örneğin 1 Mayıs’larda ortaya çıkan) kitlevî veya (TEKEL işçileri, fındık üreticileri, sağ lık emekçileri tarafından başlatılan) sektörel, meslekî protestolara aş ına olmuştu. Hepsinde insanlar nesnel durumlarındaki bo-

⁸ 2013

zulmaya karşı tepki göstermekteydi ve bu tepkileri tecrit edecek, etkisizleştirecek yöntemler zaman içinde geliştirilmişti. Bu tür bir bölüşüm şoku söz konusu değilken ortaya çıkan kitlevî direnme Erdoğan'ı, Babacan'ı gafil avladı.

Direnme eylemini tetikleyen Taksim projesi (ve benzerleri) ile yukarıda değindiğim “bölüşüm şoku”na yol açan tipik neo-liberal uygulamalar arasındaki farka biraz daha yakından bakalım. Taksim Projesi'nin özü, İstanbul'un merkezindeki kamusal bir alanın rant yağmasına açılması; oluşan rantların (servet artışlarının), kapkaççı müteahhitler ile siyasî kadrolar arasında paylaşılmasıdır. Sadece Taksim Projesi mi? Kamusal varlıkları özel mülkiyete dönüştürme; bunları yağmalama (kibarca ifadesiyle “ucuz kapatma”); bir bölümünden kentsel rantlar oluşturma, bunları artırma ve paylaşma yöntemleri, Özal'lı yıllarda geliştirilmiş; AKP iktidarının ise stratejik önceliklerinden olmuştur.

Bu türden “rant/yağma” alanlarının genişlemesi, gelir akımlarını doğrudan etkilemez; dolayısıyla kısa vadede **gelir dağılımı** nı değiştirmez. Bölüşüm etkileri vardır; ancak bunlar **servet dağılımı** üzerinde gerçekleşir: Kamusal varlıklar özel mülkiyete dönüştürülür; kapkaççı bir burjuvaziye peşkeş çekilir; iktidar çevreleri de bu “yağma”dan pay alırlar. Rant/yağma ekonomisinin doğrudan mağdur yaratan bazı uygulamaları (KİT özelleştirmeleri veya “kentsel dönüşüm” gibi) vardır; ama Türkiye’de bunların kurbanları geniş kalabalıkların katılacağı tepki, direnme biçimlerini tetikleyememişlerdir. Taksim, Galata, Haydarpaşa, Atatürk Orman Çiftliği gibi mekânlar için oluşturulan ve astronomik rantlara dönüşmesi hedeflenen tasarımlarda ise bu tür “doğrudan mağdur” gruplar hiç yoktur.

Taksim’e buldozerlerin girmesi halinde “duyarlı seçkinler”in alışılmış, etkisiz protestoları bekleniyordu; ama bu boyutta kitlevî bir kalkışma değil... AKP'nin akıl hocalarına göre, insanların işi, aşı ve günlük geçimi ile oynamayan bir kentsel proje, halk sınıflarının ilgi alanı içine girmemekteydi.

Burada büyük bir yanılgıya düştüler. Türkiye toplumunun önemli bölümlerinin, güçlü ve kolektif bir yurttaşlık bilincine sahip olduğu, Taksim kalkışması ile birdenbire ortaya çıktı. Bu insanlar, geçmiş kuşakların bugüne devrettiği varlıkların, tüm topluma (yani ortaklaşa kendilerine) ait olduğunu algıladılar; bu ortak varlıkların siyasi iktidar tarafından özel mülkiyete dönüştü-

rülmesine ve kapkaççılara peşkeş çekilmesine karşı topluca direnmeye karar verdiler. Direnenler Başbakana baktıklarında bu vurgun, avanta tasarımının somut simgesini gördüler. Tepkilerinin kişiselleşmiş hedefi de böylece oluştu.

Direnme, Türkiye'nin düzenine ilişkin temel bir teşhise ulaşarak salt bir yurttaşlık bilincinin ötesine geçti. Bu, iflâh olmaz bir kapkaç düzeniydi. Adı açıkça konulmamıştı; ama kapkaççı bir kapitalizm kastedilmekteydi. Anlaşılmıştı ki bu bozuk düzenle uzlaşmak; onu iyileştirmek, dönüştürmek, ıslah etmek mümkün değildir. Tüm aygıtlarıyla devletin; toplumun, yerleşik siyasetin tüm kurum ve örgütlerinin bu sistemle uzlaşma içinde olduğu algılandı. Böylece, 21. yüzyılın ilk çeyreğine yaklaşılrken Türkiye için mümkün olan tek kapitalizmin bu olduğu da anlaşılmış oldu.

Bu kapkaççı sermaye düzenine tepki, böylece kapitalizmin kendisini de hedeflemiş oluyordu. Bu nedenle, özellikle de halkın ortak varlıklarını, yani kamuculuğu korumayı üstlendiği için (adı konmamış olsa bile) sınıfsal bir tepki söz konusu olmaktadır. Dahası, bu tepki “olgun” bir sınıf bilincine dayanmaktadır; zira, günlük çıkar (aş, iş ve geçim) taleplerinin ötesine geçmiştir. Düzenin temellerini sorgulamıştır ve yeni, farklı, temiz ve eşitlikçi bir yaşam biçiminin özlemini içermiştir. Direnmenin zirvesinde de bu yeni yaşam biçimini doğrudan doğruya pratiğe geçirmeye başlamıştır.

Düzen karşıtı muhalefeti, sol düşünce ve eylem biçimlerini insafsızca ezmiş; tasfiye etmeye çalışmış otuz küsur yıllık bir dönemin sonunda bu “sapkın” fikirlerin hortlaması nasıl açıklanabilir? Bu soruyu Başbakan ve yakın çevresi, “faiz lobisi ve (Siyonizm imaları içeren) dış komplo” senaryoları ile yanıtlamaya çalıştı.

Bilgi birikiminin düzeyi, niteliği dikkate alındığında Başbakan bu senaryonun geçerliliğine inanmış olabilir. Buna karşılık “âkil AKP’lilere” göre “Türkiye’yi bölmek, parçalama, zayıflatmak isteyen yabancı güç odakları” söylemi yanlış olsa bile, işlevsel olduğu için benimsenmiş olabilir. Bu söylem, Türk toplumunun kolektif bilincinde kök salmış olan karanlık, reaksiyoner

tepkileri (Gezi direnişine karşı) harekete geçirebilecek bir mani-vela olarak niçi görülmesin? İslâmcı gericiliğin Türk faşizminin ideolojik malzemesine zaman zaman pervasızca başvurduğu malûmdur.

İster geçerliliğine inanılarak; isterse sadece bir savunma-karşı saldırı taktiği olarak ortaya atılmış olsun, “faiz lobisi” söylemini ciddiye almamız ve teşhir etmemiz, eleştirmemiz gerekiyor.

“Faiz”, artı-değerin paylaşımı sonunda finans sermayesinin (veya onun bir ögesi olan “rantiye” katmanının) elde ettiği gelir türüdür. “Paradan para kazanma” anlamına geldiği; borçludan (“zayıf”tan) alacaklıya (“tefeci para babası”na) bir aktarım içerdiği için pre-kapitalist (bu arada geleneksel İslâmî) ekonomik doktrinler tarafından âdil olmayan bir gelir türü olarak görül-müştür. Modern, tekelleşmiş kapitalizmin, emperyalizmin bün-yesinde ise, finans kapital için bir gelir akımı olarak faizin önemi arka plana kaymış; finansal (menkul) varlıkların (servetlerin) değerlerindeki hareketler ön plana çıkmıştır. Hisse senetlerinin, devlet ve şirket tahvillerinin alım-satımı, menkul kıymet piyasalarının, borsaların uğraş alanlarını oluşturur. Dahası da var. Basit borç-alacak belgelerinden “türev kâğıtlar” ihraç edilir. Bu “türevler” örneğin, gayrimenkullere ilişkin borç (ipotek) senetlerinin, geleceğe ilişkin (örneğin ham maddelere ait) satış ve alım taahhütlerinin dönüştürülmesinden; birleştirilip “paketlenmesinden” oluşur. Çeşitli piyasalarda dolaşıma giren yeni finansal varlıklar ortaya çıkar. Zamanla “türevlerin türevleri” de ortaya çıkar ve bu çerçevede tüm bu finansal işlemlere ilişkin sigorta belgelerinin de piyasaları oluşur.

Böylece çeşitlenmiş, karmaşıklaşmış finansal varlıklardaki fiyat (değer) hareketleri, trilyonlarca dolara ulaşan, astronomik kazanç veya kayıplara yol açar. Bu karmaşık dünyayı, geleneksel ve Ortaçağ kalıntısı “tefeci” simgesinden esinlenen bir “faiz lobisi” söylemiyle açıklamak, kavramak, eleştirmek imkânsızdır. Başbakan, “faiz lobisi” teranesine takıldığında, FED Başkanı Bernanke’nin bir demeci, Batı finansal piyasalarında *faizlerin yükselme-sine* yol açtı ve uluslararası finans kapital çevrelerinde (herhalde Başbakan’a göre “faiz lobisi”nde) büyük tedirginlik doğurdu. Başbakan’a sormak lâzım: Faiz artışları faiz lobisini niçin tedirgin etti?

Yanıtı açıktır: Bankalarda, finansal kurumlarda, rantiyelerde trilyonlarca dolarlık kâğıttan servet (çoğunluğu devlet borçlarından oluşan) tahvillerde yatıyor. İhraç edildiği tarihte her tahvilin anaparası ve yıllık faiz yükümlülükleri nominal olarak belirlenir. Ne var ki, bu borç senetleri, ihraç edildikten hemen sonra ikinci el piyasalarda işleme açılırlar. Ortalama faiz oranlarının yükselmesi, bu kâğıttan servetlerin piyasa değerlerini düşürür. New York Times (24 Haziran'da), faizlerin yükselmesini izleyen bir buçuk ay içinde on yıllık ABD tahvillerinin yüzde 10 değer yitirmiş olduğunu yazdı. Merkez bankalarının bankası olarak bilinen Bank of International Settlements ise (2012-2013 Raporu'nda) ortalama faizlerin üç puan artmasının, Batı ekonomilerinde 1 trilyon dolara ulaşan ve milli gelirlerin yüzde 8'i ile 35'i arasında değişen servet kayıplarına yol açacağını tahmin etti.

Kısacası, çağdaş finans kapital, “paradan para kazanmak; kâğıttan servetlerden servet edinmek” diye özetlenebilir. Bunu bazen yüksek faiz getirisiyle; bazen faizlerin düşmesi halinde kâğıttan varlıkların (tahvillerin) değer artışıyla; bazen fiilen bir kumarhane gibi çalışan borsalarda hisse senedi fiyatlarının tırmanmasıyla; bazen türev menkul kıymet piyasalarında dolandırıcılık sınırlarını zorlayan manipülasyonlarla; dev sermaye gruplarının birleşmesi sonunda şirketlerin borsa değerlerinin tırmanmasıyla; bazen çürükçü plasmanların pazarlanması karşılığında elde edilen komisyonlarla; bazen batmak üzere olan şirket yöneticilerine ödenen astronomik tazminat, prim ödemeleriyle gerçekleştirir. Finansal varlık hareketlerinin yol açtığı kazanç ve kayıpların üretimin ve gelir bölüşümünün gerçekleştiği reel ekonomiye yansımaları kaçınılmazdır. Ve son tahlilde üretim dünyasının tek değer yaratan aktörü olan emek tarafından “ödenmesi” kaçınılmazdır.

Bugünlerde Başbakanları, “faiz lobisi” söylemine takılmış olabilir; ama ekonomiyi yöneten AKP kadrosu, finans sermayesinin yukarıda özetlediğim özelliklerinden elbette; hatta fazlasıyla haberdardır. Zira bu kadro, iktidar yılları boyunca Türkiye ekonomisinin kapılarını modern finans kapitale sınırsızca açmıştı. 2003-2012 boyunca Türkiye'ye toplam olarak 412 milyar dolar yabancı sermaye girmiştir. Bu, dolarlı milli gelir toplamının yüz-

de 7'sine yakındır ve bu oran 2006'da yüzde 11'e tırmanmıştı. Yabancı sermaye girişlerinin (yaklaşık) üçte ikisi dış borçlanmadan oluşmuştur. On yıl boyunca spekülâtif sıcak para girişleri 153 milyar doları aşmıştır. Aynı dönemde ülke dışına (yani uluslararası sermayeye) 113 milyar dolarlık faiz, portföy yatırımı getirisi ve kâr transferi yapılmıştır. Bu toplamın 93 milyar doları finans kapitalin faiz ve (faiz benzeri) portföy getirilerinden oluşmuştur. Kısacası “faiz lobisi” diye bir “günah keçisi” arayanlar, on yıllık bilançooya baktıklarında suçluyu bulacaklardır: AKP iktidarı...

On yıl boyunca dış borç stoku 200 milyar dolardan fazla artarak 2012'de 340 milyar dolar olarak yaklaşmıştır. Dış borçlanmadaki artış büyük ölçüde özel sektöre (şirket ve bankalara) aittir. Özel sektörün uluslararası finans kapitale artan borçluluğunun nedeni AKP iktidarının (ve Merkez Bankası'nın) Mayıs 2008'e kadar stand-by anlaşmalarıyla, sonraki üç yıl boyunca da fiilen IMF'nin “enflasyon hedeflemesi” programına ödünsüz bağlılığıdır. Döviz kurunu değil, faiz oranını hedefleyen ve ilke olarak sıkı para politikası izleyen bu programın doğal sonucu **yüksek reel kredi faizleri** ile (dış kaynak girişleri sayesinde) **ucuzlayan döviz** ikilisi olur. Bu ortam, yerli şirketleri dövizle ve çoğu kez yurt dışından borçlanmaya yönlendirir. Bu saptamaya dayanarak, 2013 Haziranı'nda Taksim direnişçilerini “faiz lobisi”ne hizmet etmekle suçlayan AKP'nin, 2011'e kadar aynı “lobi”nin hizmet-kârı olduğu da ileri sürülebilir.

Bu ortamın yarattığı en büyük risk, dünya ekonomisinde ortaya çıkan tedirginliklerin, Türkiye gibi ülkelere dönük sermaye hareketlerini frenlemesi; hatta “net çıkış”a dönüştürmesidir. Döviz fiyatlarının tırmanması, borçları dolardan, kazançları TL'den olan şirketler için bir kâbus senaryosu olmakla kalmaz; bankaları da kapsayan finansal bir kriz olasılığını gündeme getirir. Türkiye 2009'da ve Avro Bölgesi krizi nedeniyle 2011'de bu durumla karşılaştı.

2011'in ikinci yarısında Merkez Bankası'nın “enflasyon hedeflemesi” ezberi bozuldu. Rezervlerinden 18 milyar dolar harcayarak dövizin tırmanmasını durdurmaya çalıştı. Son çareyi ulus-

lararası spekülâtlörlere açık bir davet çıkarmada buldu. Erdem Başçı'nın 8 Ocak 2012 tarihli demecini hatırlatayım: *“2012’de Merkez Bankası TL’nin değer kazanmasına izin verecek; TL ABD dolarını yenecek; dünyada en çok değerlenen para birimlerinden birisi olacak; TL’ye yatırım yapanlar hep kazanacak.”*

Başçı, uluslararası finans kapitale “mealen” değil; açıkça şu güvenceyi veriyordu.: *“ABD ve AB merkez bankalarından yüzde 1 faizle elde ettiğiniz fonları Türkiye’ye taşıyın. Hazine bonosu faizlerimiz sizin borçlanma maliyetlerinizin ve yüzde 2 faiz ödeyen ABD tahvillerinin kat be kat üstündedir. Borsamız çekicidir. Daha da önemlisi, yıl boyunca TL çok değerlenecek; döviz ucuzlayacak; getirileriniz bu nedenle daha da artacaktır.”*

Uluslararası spekülâtlörler mesajı aldılar. T.C. hazine bonosuna ve İstanbul borsasına fon akıttılar. Bizim burjuvazi de aynı mesajı aldı ve yıl boyunca kısa vadeli dış borçlarını 19 milyar dolar yükselterek 100 milyar eşğinin üzerine çıkardı. Bu kanallardan 2012’de Türkiye’ye giren sıcak para 41 milyar dolara (yabancı sermaye girişlerinin yüzde 60’ına) ulaştı.

Peki, TCMB Başkanı’nın vadettiği yüksek getiriler? Hemen belirtelim ki, Türkiye’ye giren sıcak paranın döviz (dolar) üzerinden getirisi, TL cinsinden nominal getirilere (**faiz oranına** veya **hisse senetlerinin fiyat hareketlerine**) ve aynı dönemdeki **döviz fiyatlarının iniş-çıkışlarına** bağlıdır. Aralık 2011’de bir yıllık faiz oranları yüzde 9 civarındaydı. Başçı “sözünün eri” olduğunu gösterdi ve dolar 2012’yi yüzde 6 ucuzlayarak kapattı. Yıl başında dolar bozdurup bu kâğıtları satın alan yabancı spekülâtlörler böylece 2012 sonunda dolar üzerinden yüzde 16 getiri sağlamış oldular.

Biraz daha maceraperest bir rantie borsaya girmeyi yeğleyebilirdi. O da Aralık 2012’de borsa endeksinin on iki ay öncesine göre yüzde 53 oranında yükseldiğini algılayacak; ucuzlayan dövize dönüp parasını çıkardığında dolar üzerinden net yüzde 63 kazanacaktı.

Görüldüğü gibi, Gezi direnişçileri Türkiye’nin kapkaççı kapitalist düzenine karşı kamucu ve olgun bir sınıfsal tepki göstermek-

teydiler. AKP iktidarı bu tür bir tepkiyi öngöremedi; nedenlerini kavrayamadı ve bir “faiz lobisi, dış komplolar” söylemine sığındı.

“Faiz lobisi” saplantısı, Ortaçağ kalıntısı bir dünyanın ürünüdür. Emperyalizm dönemine özgü, çağdaş finans kapitalin özelliklerini kavrayamaz; açıklayamaz.

Öte yandan, on yıllık iktidar dönemi boyunca AKP’nin bugünkü söyleminin tamamen dışında bir çizgi izlediğini; ekonominin kapılarını uluslararası finans kapitale sınırsızca açtığı; sıcak para girişlerinin nimetlerinden yararlandığı; işler tersine döndüğünde de aynı teslimiyetin bedelinin ödendiği hatırlanmalıdır.

Dahası, AKP yıllarında TCMB’nin izlediği IMF-patentli programın, Türkiye’de yüksek reel kredi faizlerine yol açan ana etken olduğu da hatırlatılmalıdır. Bu program 2012 başında tökezlediğinde uluslararası spekülörlere açık bir davet çıkaran da aynı Merkez Bankası’dır.

BÖLÜM IV
İNSANLAR

Dokuz insan hakkında yazdıklarımı bu bölümde bir araya getirdim. Ortak özellikleri yoktur.

İlk üçü, hayatlarının bir bölümünde “Türkiye’nin faşizmle-ri” ile yüzleşmiş insanlar. Öncü, büyük bir avukat (Halit Çelenk), bir yazar (Fethi Naci), bir doktor (amcam Müeyyet Boratav). Onlardan, tanıdığım, saydığım, sevdiğim insanlar olarak söz ettim.

Onları, “Siyah Afrika”nın büyük devrimcisi Nelson Mandela ve tartışmalı mirası izliyor...

Sonra Batı dünyasından üç kişi: Norman Mailer, Alexander Cockburn, Gore Vidal. Yaşadıkları dönemde “Amerikan solcusu” olmak zordu. Üçü de bu güçlüğü aşmış olan; romancı, yazar, polemikçi kimlikleriyle tutarlı olarak bu “sol” içinde yer alan önemli insanlar.

Sonra da Türkiye insanlarından ikisi (Orhan Pamuk ve İhsan Doğramacı) için eleştirel değerlendirmeler...

Türkiye Sosyalizminin Bir Bilgesi:

Halit Çelenk¹

Halit Çelenk'le ne zaman tanıştığımızı hatırlamıyorum. Ben 1964 Eylülü ile 1966 arasında yurtdışında olduğum için, tanışlığımızın ortak bir dostumuzun vesilesiyle daha önce olduğunu sanıyorum. Zira 1963 yerel seçimlerinde Şekibe Çelenk'in Türkiye İşçi Partisi adına yaptığı o unutulmaz radyo konuşmasını "Şekibe Abla"nın sesinden dinlediğimi; dolayısıyla, Çelenk ailesinin o tarihte benim yabancım olmadığını hatırlıyorum.

Üç kişisel bağlantı aklıma geliyor. Birincisi yakın dostum, bacanağım avukat Yusuf Selvi... Yusuf, o sıralarda TIP Ankara örgütünde görevliydi ve Denizciler Caddesi'ndeki bir iş hanında hem kendisinin, hem de Halit Çelenk'in yazıhaneleri vardı. Bu iş hanının küçük yazıhaneleri, kırk küsur yıl önce Türkiye'de yeni baştan yeşermeye başlayan sosyalizme gönül veren insanların bir araya geldiği mekânlardan biriydi. Çelenk'le ilk karşılaşmamız niçin oralarda olmasın?

İkinci tanışma vesilemiz, toprağı bol olsun; baba dostu, sevgili Niyazi Ağırnaslı olabilir... Ben 1959-1960 yıllarında Niyazi Ağabey'in yanında avukatlık stajı yaptım. Halit Çelenk o sıralarda Ankara'ya gelmemişti. Fakat, Ağırnaslı CKMP senatörlüğünden istifa edip TIP'i TBMM'de tek başına temsil etmeye başladık-tan sonra, Parti'nin Ankara il başkanı oldu. Çelenk ile yakın ilişki ve dostlukları oluştu. TIP'in Ankara il merkezinde benim de sık sık izlediğim, katıldığım toplantılardan birinde² Niyazi ağa-

2007 Ocak

TIP Ankara il merkezinde Ağırnaslı'nın yönettiği herkese açık tartışmalı toplantılardan birinden küçük bir anı: Konuşmaları dinleyip not alan bir kişinin sivil polis ol-

bey, beni Halit Çelenk ile niçin tanıştırmış olmasın?

Üçüncü olasılık olarak Halit Çelenk'le yakın dostluğu, hatta, sanırım komşuluğu olan, Erdoğan Berktaş aklıma geliyor. Erdoğan Ağabey, bence Türkiye sosyalizminin bir diğer bilge kişisi idi. 1960'lı yılların başlarında İzmir'den Ankara'ya taşındı. Bilgeliğini cömertçe paylaştığı genç dostları arasında ben de vardım. Çelenk çifti ile Erdoğan Ağabey ve eşi Yegân Abla'nın evlerinde tanışmış olabilirim.

Tanışıklığımızın kırk yılı aşmış olmasına rağmen, bu süre içinde Halit Çelenk ile yakın, kişisel ilişkiler oluşturduğumuzu söyleyemem. Çelenkler Türkiye sosyalizminin önde gelen adları olarak temayüz ettiler. TIP'teki ilk ciddi bölünme ve parçalanmanın içinde Halit Çelenk önemli bir rol oynadı. Ben, 1964-66'da yurtdışında; 1967-69'da askerde idim. Sanırım 1966 sonlarında TIP'e üye olmama rağmen, o yıllarda sol ve devrimci hareketlerin ön (hatta "orta") saflarında yer almadım. Sosyalizmin bölünmeleriyle ilgili tartışmalar içinde çoğu kez Halit Çelenk'le paralel düşündüğümü söyleyebilirim.

Sonraki yıllarda yollarımız çeşitli vesilelerle kesişti. Bunlardan üçünü anabilirim. Birincisi, 12 Eylül rejiminin sonlarına doğru, *Aydınlar Dilekçesi* olarak bilinen bildirinin hazırlanması toplantılarında oldu. Daha sonra dilekçeye imza toplayanların yargılandığı sıkıyönetim mahkemesinde ben de Halit Çelenk ile birlikte sanık olarak yer aldım. İkincisi, 1980'li yılların sonlarında Sosyalist Birlik Partisi kurma çalışmaları arasında Çelenklerin evinde yapılan bir toplantıda gerçekleşti. Ancak, Halit Çelenk'in ön planda rol oynadığı bu sürece benim anlamlı bir katkı yaptığım söylenemez. Son olarak da, Halit Ağabey'in sekseninci yaşı vesilesiyle düzenlenen bir toplantıda, benim de konuşmam istenildiğinde gerçekleşti. Bu görevden çok büyük onur duyduğumu burada belirtiyim.

duğunu sanan TIP'liler, "polis ajanını çıkarın dışarı" diye tepki gösterdiklerinde Ni-yazi Ağabey, hiç istifini bozmadan, "polisler de bizim emekçi kardeşlerimizdir. Gel-sinler; dinlesinler, yararlansınlar, seviniriz" demiş ve belki de Ankara Emniyeti'nden TIP'e bir oy kazandırmıştı.

Kırk yılı aşkın, ancak çok yakın kişisel ilişkiler içermeyen bu tanışıklık süresi boyunca ve ilk günlerinden itibaren Halit Çelenk benim için daima “Halit Ağabey” oldu. Bu, aramızdaki yirmi iki yıllık yaş farkından kaynaklanmıyor. Benim açımdan Halit Çelenk, Türkiye sosyalizminin tüm olumlu öğelerini kişiliğinde ve hayatında birleştiren bir anıttır.

Niçin böyle düşündüğümü açıklayayım:

Bir kere Halit Ağabey, bir hukukçu, bir avukat olarak meslek hayatını Türkiye’de marksistlerin, sosyalistlerin, komünistlerin, devrimcilerin ve demokratların savunmasına adanmıştır. Bu çabaları 1949 yılında Samsun’da komünizm propagandası yapmaktan yargılanan iki tütün işçisini savunmakla başlar; Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en karanlık dönemeçlerinden birinde, 12 Mart faşizminin baskıları altında ona dünya çapında bir ün getiren Deniz Gezmiş davası ile sürer. 12 Eylül faşizminin mağduru devrimci ve demokratların adalet arayışlarında ilk akla gelen isim Halit Ağabey’dir. Gücü elverdiği ve ayakta kalabildiği sürece Halit Ağabey’in adalet ve hukuk arayan herhangi bir solcuya “hayır” diyebildiğini sanmıyorum. Nitekim, kendisini Türkiye İşçi Partisi’nden (parti tüzüğünü ve hukukun genel ilkelerini çiğneyerek) uzaklaştıran partili yöneticilerden bir bölümü sonraki yıllarda kendilerine karşı açılan siyasi davalarda Halit Çelenk tarafından da savunulacaklardır.

Halit Çelenk’e “Türkiye sosyalizminin bir bilgesi” niteliğini kazandıran ikinci özelliği, bence, onun sosyalizm anlayışında yatar. Ona göre, sosyalizm, *“insanlığın baskı ve sömürüden kurtulmuş, dolu dolu özgür bir ortam içinde yaşayabileceği, tüm yeteneklerini sınırsız geliştirebileceği”* bir düzendir.³ Bu sosyalizm anlayışında, Çelenk, “baskıdan kurtulma” ve “dolu dolu özgür bir ortam” öğelerini süs olarak, “sureta” kullanmıyor. Bir hukukçu ve bir sosyalist olarak altmış yıla yaklaşan mücadelelerinin *sosyalizm, demokrasi* ve *hukuk* üçlüsünün sentezini hayata geçirme çabalarını içerdiği söylenebilir.

Bu savı, Çelenk’in hukuk ve siyaset hayatını gözden geçirerek veya yayımlanmış on altı kitabının taranıp değerlendirmesi

³ *Türkiye İşçi Partisi’nde İç Demokrasi - Yaşadıklarım*, Evrensel basın-Yayın 2002, ss. 12-13. Bu yazıda Çelenk’in TIP anılarıyla ilgili bilgileri de aynı kaynaktan alıyorum.

ile doğrulayabiliriz. Ben, bunun yerine, Halit Ağabey'in olaylardan hemen hemen otuz beş yıl sonra yayımladığı TIP anılarına bakmakla yetineceğim. Çelenk 1966'dan itibaren TIP yönetimiyle ayrılığa düşer. Elbette benim burada değerlendirmeyeceğim önemli görüş ayrılıkları vardır. TIP yönetimi, eski kuşak sosyalist/komünist kadroların partiyle yakın, organik ilişkiler kurmasını önlemeye çalışır. O dönemi yaşamış solcular sosyalist devrim/milli demokratik devrim stratejilerine ilişkin tartışmaları da hatırlarlar. Bu ayrışmada muhalefetle birlikte hareket eden Halit Çelenk ve on iki arkadaşı, "hizip kurma" suçlamasıyla ve partiden çıkarılma talebiyle Merkez Haysiyet Divanı'na sevk edilirler.

Halit Çelenk'in TIP Genel Yönetim Kurulu ile Merkez Haysiyet Divanı'nda suçlamalara karşı verdiği savunma, kendisini "Türkiye sosyalizminin bir bilgisi" olarak nitelendirmemizin nedenlerini, kanımca, ortaya koyuyor.

Çelenk'in savunması, özünde bir "parti içi demokrasi" çağrısıdır. Marksist partilerin iç yönetimini belirleyen geleneksel *demokratik merkezizetçilik* ilkesini savunuyor. Ve TIP yönetiminin bu ilkenin "merkezizetçilik" ögesinin uygulandığını, "demokrasi" ögesinin ise tümüyle unutulduğunu vurgulayarak... Kendisi ve arkadaşları için ileri sürülen suçlamaların partinin program ve tüzüğü ile ilgili olmadığını; bir kongre öncesinde doğal ve zorunlu olan demokratik muhalefeti uygulamanın, partililerin doğal hakkı, hatta görevleri olduğunu vurguluyor.

Halit Çelenk, savunmasını mükemmel bir hukuk mantığı üzerine inşa ediyor. Parti tüzüğünü sonuna kadar kullanıyor. Tüzüğün boşluklarını, "özel hükümlerdeki eksiklikler, hukukun genel ilkeleri uygulanır" gerekçesiyle TBMM İç Tüzüğüne, hatta Ceza Muhakemeleri Usul yasasına referanslar vererek kapatıyor.

Çelenk'in bu hukukçu titizliğinin, onun tüm hayatına rehberlik yapmış olan bir ilkeye dayandığını düşünüyorum: *Hukuk yoksa demokrasi olamaz; demokrasi yoksa sosyalizm olamaz.* Halit ve Şekibe Çelenk'i 1968 yılında TIP'ten çıkaranlar, parti hukukunu ve hukukun genel kurallarını çiğnemişlerdir Anılarında Çelenk belgelemektedir ki, TIP yönetimi, Haysiyet Divanı'na "bu kişilerin partiden çıkarılmaları gerekir; bu bir siyasi karardır; tüzüğe, hukuka uygunluk aramadan gereğini yapın; yapmayanlar partiden çıkarılacaklardır" direktifini vermiş; ilgili karar da bu direktifi uygulamıştır. Böylece Türkiye İşçi Partisi yu-

karındaki temel ilkeyi çiğneyerek Çelenk'in anladığı biçimiyle sosyalist (yani “*sömürüden ve baskıdan kurtulmuş, dolu dolu özgür*”) bir toplumun kuruluşu için mücadele sürdürme ehliyetinden de yoksun olduğunu göstermiştir.

Halit Çelenk sözü geçen olaylardan çok sonra kaleme aldığı anılarında, “*sosyalist bir parti içinde yer alacağına inanmadığı böylesine önyargılı bir soruşturma*” karşısında sürüklendiği hayal kırıklığı karşısında dostu Rasih Nuri İleri'nin “*bunlar Stalinist yöntemlerdir*” saptamasını yaptığını aktarıyor.

Bu saptama, sadece Türkiye’de değil, genel olarak sosyalizmin en kritik sorunlarından birine parmak basmış bulunuyor. TIP tarihinin çalkantılarıyla ilgili bir değerlendirme yapmak istemiyorum. Ne var ki, 1967-68’de küçük ve genç bir sosyalist partinin Çelenk’e uyguladığı yöntemler ile çok daha vahim sonuçlarla 1930’lu yıllarda SBKP tarafından parti içi muhalefete uygulanan yöntemler arasındaki benzerliğe işaret etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Ve, bana göre, reel sosyalizmin çöküşünde Halit Çelenk’in bir hayat tarzı olarak benimsediği ilkenin çiğnenmiş olması belirleyici olmuştur: *Hukuk yoksa demokrasi olmaz; demokrasi yoksa sosyalizm olmaz.*

Halit Ağabey, DGM’lerde, sıkıyönetim mahkemelerinde devrimcileri temsil ederken, TIP içindeki mücadelesinde, 12 Eylül rejiminin enkazı üzerinde sosyalistlerin yaygın birliğine dayalı bir partileşmenin çabalarına katılırken, yazılarında (örneğin eski TCK’nın 141-142, 163. maddeleri üzerindeki değerlendirmeleriyle) Türkiye’deki hukuk düzenini eleştirirken hukukun üstünlüğünü savunmanın, sosyalizmin genel ilkelerinden ödün vermek anlamına gelmediğini; ödünsüz demokratlık ile aydınlanmacılık ve devrimcilik arasında bir uyumsuzluk olmadığını da ortaya koymuştur.

Bir kez daha tekrarlamak istiyorum. Yarım yüzyılı aşkın bir hukuk, demokrasi ve sosyalizm savaşçısı kimliğiyle Halit Ağabeyimiz Türkiye sosyalizminin bir bilgesidir.

En Genç “Eski Tüfek”: Fethi Naci⁴

Naci Kalpakçioğlu, yazı adıyla Fethi Naci, benim dostum, büyüğüm, fikir arkadaşımdı. Benden sekiz yaş büyüktü. Onu, iki amcamın, Müeyyet ve Can Boratav'ın dahil olduğu “eski tüfekler” camiasının bir mensubu olarak tanıdım. Benim bildiğim “eski tüfekler”in (Şükran Kurdakul, Orhan Suda ile birlikte) en gençlerinden biriydi; bu nedenle benim için hiçbir zaman “ağabey” olmadı; Naci olarak kaldı. Amcamlarla yaşıt olan “eski tüfekler”in yakın çevresinden değildi; ama ondan hep sevgiyle söz ettiklerini hatırlıyorum. 1950’li yıllarda TKP davasından tutuklu olanlara yardım ve desteği örgütleyenlerden biri olduğu söylenirdi.

Naci, benim dört kitabımı yayımladı. En azından ikisini onun ısrarı ve yön göstermesiyle kaleme aldım. Üniversitelerin “kapalı devre” ilişkilerinin dışına biraz da onun sayesinde çıktım. Bunu elbette biliyordu; ama, daha önce yazıya dökmediğim şükran duygularımı gecikmiş olarak, şimdi ifade etmiş olayım.

Fethi Naci Türkiye’nin önde gelen Marksist düşünürlerinden biriydi. Edebiyat eleştirilerinde, sanat ve kültür konularındaki katkılarında bu özellik daima var olmuştur; ancak, dikkatsiz okurların gözlerinden kaçmış olabilir. Öte yandan, kabaca 1958’de başlayan on yıllık bir dönemde, Naci Marksist birikimini, sosyalist hareketlerin tarihinin ona öğrettiklerini Türkiye ve dünyanın sorunlarını inceleyen yazılarıyla, kitaplarıyla kamuoyuna aktardı.

Türkiye, bir yıllık bir istisnai kesinti dışında, çok partili rejime yoğun bir antikomünizm ortamı içinde girdi. 1960’a kadar

⁴ 2010 Temmuz

süren bu ortamda gençler sol fikir hareketlerinden uzak tutuldular. Bu dönemde yetişenlere, biraz basitleştirerek *Demokrat Parti kuşağı* diyebiliriz. Naci, bir önceki kuşaktandı. Öyle sanıyorum ki, “solculuk” söz konusu olduğunda yaklaşık onar yıllık “kuşaklar” gözlenmektedir. 1960 sonrasında fikir ve siyaset dünyası adım adım çoksesliliğe yöneldikçe, bu ortama “şaşkın tavuk” gibi giren Demokrat Parti kuşağına sosyalizmi öğreten, Marksizmi taşıyan birkaç kişiden biri olarak Fethi Naci önem taşır.

Ben bu yazıda, kendisinin kaleme aldığı anı notlarından, dostlarının yazdıklarından, kendi hatırladıklarımından hareket ederek Fethi Naci’nin bu katkılarına eğileceğim. Bunu, Naci’nin sol düşünceyle karşılaştığı ortamı, on yıl sonra, Demokrat Parti’nin karanlık döneminde benim içinden geçtiğim ortamla paralellikler kurarak yapacağım.

Benim tanıdığım, bildiğim “eski tüfekler”, 1940’lı yıllarda başlayıp, 1950’li yılların ilk yarısına kadar uzanan bir süre içinde, TKP ve diğer sosyalist akımlarla bağlantılı bir dizi gözaltı, tutuklama, yargılama tezgâhından geçen kişilerdir. Müeyyet ve Can Boratav 1944’te İleri Gençlik Birliği üyeleri olarak tutuklandılar, hüküm giydiler. Ben onları Tophane Cezaevi’nde dedem emekli kaymakam Naili Bey’le birlikte ziyaret ederken 9 yaşındaydım. Onbir yıl sonra, Müeyyet amcamı bu kez Harbiye Cezaevi’nde 6-7 Eylül olayları nedeniyle gözaltına alındıktan sonra ziyaret etmiştim.

Naci de bizimkilerden yedi yıl sonra, 1951’de bir başka “muzır” derneğin (Yüksek Tahsil Gençlik Derneği’nin) üyesi olduğu için tutuklanacak ve Ali ile Ferhat’ın “amcalar klübü”ne katılacaktı.

Bu insanların sosyalizme, giderek Marksizme yönelmeleri, İkinci Dünya Savaşı’nın karanlık yıllarında; Nazi orduları Türkiye’nin kapısına dayanmışken gerçekleşti. Her “eski tüfek” ayrı bir hikâye. Amcamların solculuğunda doğrudan doğruya babamın (Pertev Naili Boratav’ın), savaş yıllarının antifaşist bir aydınlık odağı olan *Yurt ve Dünya* dergisinin, o çevrenin içinde, yakınında yer almış olan babamın dostları Muvaffak Şeref, Ad-

nan Cemgil, Şerif Hulusi, Sabahattin Ali gibi insanların; yani “bir önceki kuşak solcuları”nın etkileri herhalde belirleyici olmuştur.

Naci'ye gelince, kendisinden öğrendiğimize göre “muzır” fikirlerle (sınıf arkadaşı Asım Bezirci ile birlikte) ilk kez 1940 sonrasında Erzurum Lisesi'nde parasız yatılı öğrenci iken karşılaşmıştır. Bu “karşılaşma”, okul kütüphanesindeki Nazım Hikmet'in yayımlanmış tüm yapıtları ve kütüphanenin abone olduğu Yurt ve Dünya ile Adımlar dergileri aracılığıyla gerçekleşmiştir.

1944'te Erzurum Lisesi kütüphanesinde Nazım'ın kitaplarının öğrenciye açık olması... Ben lise öğrenimime Naci'den dokuz-on yıl sonra, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında Ankara Gazi Lisesi'nde başladım. Bugünün liberallerince “demokrasi devrimi” diye adlandırılan o dönemde, sayıları artık çok azalmış olan “Demokrat Parti kuşağı”nın müptedi solcuları, toplatılmış olan Nazım'ın şiirlerini elden ele dolaşıma giren el yazısı kopyalardan okuyabilirlerdi. (Bu kopyaların şiir metinlerinde ufak tefek değişiklikler yarattığını da sonra farkettilik ve bazen “aslını” yadırgadık.) Ve lisedeki ilk arkadaşlarımdan Yaşar, bir önceki yıl Atatürk Lisesi'nde Nazım'dan bir şiiri sınıfta okuduğu için tutuklandığını; hapiste Ahmet Arif'le tanıştığını ve o yılı kaybettikten sonra, “sabıkası”nın bilinmediği Gazi'ye transfer olduğunu bana güvindikten sonra anlatmıştı.

Erzurum Lisesi'nde Nazım'ı okuyan gencin yedi yıl sonra cezaeviyle tanışmasına (yani “eski tüfeklik” konumuna “terfi etmesi”ne) yol açan etkenler nelerdi? Yüksek Tahsil Gençlik Örgütü'nü birlikte kurdukları arkadaşlarının, kişisel ilişkilerin katkılarını bilmiyorum. Ancak, Naci'nin tutkuyla ve hızla Marksizmi öğrenmeye başladığı dönem üniversite yıllarıdır. İktisat Fakültesi'ne girdikten sonra, Marksist ve sosyalist yazından Türkçe ne çıkmışsa okuduğunu söylüyor. Ve Türkçe yayınların yetmediğini farkettiliği için kendi çabalarıyla Fransızca öğreniyor (veya lise Fransızcasını işler hale getiriyor). Naci, böylece, Marksizmin temel yapıtlarına ulaşıyor; sonraki yıllarda hem sanat, edebiyat; hem de siyaset ve iktisat alanlarında yazdıklarında algılayacağımız birikimin temellerini oluşturuyor. Marx'ın *Ücret, Fiyat ve Kâr* başlıklı kısa yapıtını çevirip daktiloyla çoğalttığını kendisinden öğreniyoruz. 1950'li yıllarda el yazılı veya pelür kâğıtlarında kopyalanmış biçimlerde elden ele dolaşan Fransız Marksisti Po-

litzer'in "Felsefenin Temel İlkeleri" başlıklı yapıtını da Naci'nin çevirmiş olduğunu sanıyorum.

1940'lı yılların ikinci yarısında *Editions Sociales*'in yayımladığı Marksist klasik yapıtlara, bursundan ayırdığı paralarla (ve herhalde Hachette'ten) ulaşabildiğini Naci'den öğreniyoruz. Ben Naci'den on yıl sonra üniversitede okurken Türkçe ve yabancı dil sol yayınlar raflardan kaldırılmıştı. İngilizceyi Talas Amerikan Ortaokulu'ndaki dört yıllık yatılı öğrenciliğim sayesinde öğrenmiş, sonraki yıllarda canlı tutmuştum. Yabancı sol yayınlara ulaşmam, o yıllarda uygulanan UNESCO kuponları sayesinde mümkün oldu. Postanelerden TL karşılığı satın alınan bu dolarlı kuponları, yabancı yayınevlerine istediğim kitap, dergi listesiyle birlikte yolluyordum. Bir ay içinde kitap paketleri adresimize geliyordu. İki Ankaralı arkadaşım Alaeddin Bilgi ile Güner Soyulu'nun kitaplarıyla ödünç alma-verme ilişkisi de ek katkılar sağlamaktaydı. Böylece lise yıllarımdan itibaren Anglo-Sakson ve Sovyet kökenli zengince bir sol, sosyalist kitaplık, dergi koleksiyonu oluşturmaya başlamıştım.

Bir yandan bu birikimin dürtüsü, bir yandan da edebiyat sevgisi 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren beni yazmaya yöneltti. Yayımlanan ilk yazılarım edebiyat üzerineydi. "Toplumcu gerçekçilik" üzerine Yeni Ufuklar'da, Kemal Tahir'in Sağırdere romanı üzerine şimdi hatırlamadığım bir dergide (Yücel olabilir mi?) birer yazım yayımlandı. Yeni Ufuklar'daki yazıya Varlık'ta Yaşar Nabi'den sert bir eleştiri gelmişti. Sağırdere üzerindeki yazıyı ise Naci beğenmişti ve beni "yazmaya devam et" diye teşvik etmişti.

1958-1959 yıllarında Naci Ankara'da askerliğini yaparken Cemil Sait Barlas'ın Pazar Postası'nda yazmaya başlamıştı. Ben, sanırım bir yıl öncesinden A. Korkut ve Mustafa Karataş imzalarıyla Türkiye ve dünyanın güncel, siyasi sorunları üzerinde Pazar Postası yazarları arasına katılmıştım. Naci ise daha çok edebiyat üzerinde yazıyordu. (Amerikalı romancı John dos Passos'un USA trilojisinden çevirdiğim bir ara bölüm de orada yayımlanmıştı.) Muzaffer Erdost'un yayın yönetmeliğini üstlendiği bu dergi, Demokrat Parti'nin son yıllarında sola açık aydınları ve öncü edebi-

yatçıları bir araya getiren bir odak noktası oluşturunuyordu. O yıllarda Asım Bezirci, Oğuz Atay da Naci gibi Ankara'da askerliklerini yapıyorlardı. Ankara'dan Muzaffer Erdost, Kenan Somer, Süleyman Ege, Tefvik Çavdar, Ahmet Oktay, Orhan Suda, Orhan Duru, Turhan Tükel ve İstanbullular, belli ölçülerde Pazar Postası bağlantılarıyla 27 Mayıs dönüşümünün arifesinde çok yoğun ve canlı bir tartışma ve üretim ortamı oluşturmışlardı.

Oğuz Atay'ı, sosyalist akımlarla Ankara'da bu çevre içinde tanıştırdık. Sosyalizmi tutkuyla kucakladı. O günlerde kaleme aldığı "Ne Yapmalı?" başlıklı (ve siyasi taktik ve stratejilerden ziyade "sosyalistlerin hayat tarzları" konusunu değişik bir perspektifle tartışan) metnin el yazılı veya daktilolu kopyalarının İstanbul'daki sol çevrelerde ilgiyle okunduğunu biliyorum.

27 Mayıs'tan sonra Pazar Postası İstanbul'a taşındı. Turhan Tükel, Fethi Naci, Oğuz Atay ve İstanbul'daki solcular, dergiyi Türkiye kamuoyunu sol ve sosyalist fikirlerle tanıştıracak etkili bir yayın organına dönüştürme beklentisi içindeydiler. Ayrıntılarını izlemediğim çeşitli fikir ayrılıkları, bu tasarımı başarısızlığa sürükledi. Hayal kırıklıkları Oğuz Atay'ı sosyalizmden uzaklaştırdı. Edebiyata, romancılığa yönlendirdi. İlk romanı *Tutunamayanlar*, bu uzaklaşmanın izlerini taşır.

Naci ise sonraki sekiz yıl boyunca, 1968'e kadar, "Türkiye kamuoyunu sol ve sosyalist fikirlerle tanıştırma" çabalarını, Ant, Sosyal Adalet, Yön dergilerinde (sonradan kıstaplaştıracağı) yazılarıyla sürdürdü. Marksist birikimini ve sosyalist yazına vukufunu dergi okurlarına, sendika seminerlerine, TİP içindeki çalışmalarına taşıdı. TİP programını kaleme alan komisyonun en çalışan üyesi olduğu anlaşıyor. Sol siyaset içindeki hayal kırıklıkları da onu edebiyata yönlendirdi; ama, Marksizmden, sosyalizmden uzaklaştırmadan.... Bu nedenle, 1993'te, yani reel sosyalizmin çöküşünden birkaç yıl sonra dahi, "*kırk yılın sonunda şöyle bir durup düşündüğümde, sosyalizmin insanlığın yaratabildiği en güzel gerçekleşebilir düş olduğuna, dünyanın gençliği olduğuna inanıyorum*" diye yazıyordu.

Öte yandan Naci'nin aslında iktisatçı olduğunu da unutmayalım. 1951'de İktisat Fakültesi'ne asistan olarak atanmak üzereyken

engellenmişti. Yukarıda anlattım. Öğrencilik yıllarında Marksist iktisadı adım adım öğrenmektedir; Marx'ın iktisadi çalışmalarından birini Türkçeye çevirmiştir. Fransızca bilgisi de, o tarihlerde asistanlık adayları için onu avantajlı bir konuma getiriyordu. Sınavı kazandı. Hazım Atıf Kuyucak, Naci'yi kendi kürsüsüne asistan olarak atamak için Dekanlığa başvurdu. Naci akademik geleceğini planlamaya başlamıştı bile. Doktora tez konusu olarak, o tarihlerde bir iktisatçının seçebileceği en çetin alana “Marksist Değer Kuramı”na girmeyi düşünüyordu. Niyetleri gerçekleşmediği için Türkiye (belki de dünya) iktisat yazını, bu katkıdan yoksun kalacaktı.

Ne oldu? Türkiye'nin “demokrasi devrimi”nin, DP iktidarının ikinci yılındaydık. Fakülte kalemindeki bir polis ajanı, İktisat Fakültesi Dekanı (ünlü ve pek saygın) iktisat tarihçisi Ömer Lütfi Barkan'a Naci'nin komünist olduğunu söylemiş; Dekan da “yeni bir asistana ihtiyaç duyulmadığı” gerekçesiyle atanma işlemini durdurmuş.

İşin tuhafı, sekiz yıl sonra benim de başıma benzer bir olay geldi. Ankara Hukuk Fakültesi'nde okuyordum. İyi bir öğrenciydim. Akademik mesleğe geçmek istiyordum; ama seçeceğim alan üzerinde karar vermemiştim. Forum dergisinde, Paris'ten yazı gönderen Sencer Divitçioğlu ile Aydın Yalçın arasında Marx ve Keynes üzerinde bir tartışma yayımlandı. Bu tartışma, beni iktisada yönlendirdi. “Sencer'in saflarına katılmak ve böylece Türkiye'de iktisadı Aydın Yalçın gibilerine teslim etmemek” dürtüsü rol oynadı.

Fakülteadaki iktisat kürsüsünün başkanı Mahmut Koloğlu'ydu. Bir asistanlık sınavı açacağını öğrendim. Konuştuk. İyi İngilizce bilmemin de katkısıyla olumlu karşıladı; başvurmamı söyledi. Sınava hazırlanmaya başladım. Sınavdan birkaç gün önce Dekanlıktan bir yazı geldi. “İktisat asistanlık yabancı dil sınavı Almanca yapılacaktır” deniliyordu. Bu uydurma kararla sınava girmem engellendi. Bunun ardında benim solculuğum değil, 12-13 yıl önce Ankara Üniversitesi'nden gürültüyle ve çalkantıyla uzaklaştırılan babam Pertev Naili'nin şöhretinin yansıması vardı. Ben de akademik mesleğe dolambaçlı yoldan, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden geçmeyi denedim. Önce İktisat Doktora Programı'na yazıldım. 27 Mayıs'tan hemen sonra da Prof. Bedri Gür-

soy'un Maliye Kürsüsüne asistan olarak geçebildim. Pertev Boratav etkeni Mülkiye'de aleyhime çalışmadı. Bir nedeni, belki de, babamın, Dil Tarih'e doçent olarak atanmadan önce bir süre SBF'de kütüphane memuru olarak çalışmış olmasıdır. Ayrıca, Bedri Gürsoy birkaç yıl önce Londra dönüşünde TKP bağlantısı nedeniyle gözaltına alınan Sadun Aren'in kazasız belasız tahliyesini sağlayan Mülkiye hocalarından biri olarak bilinirdi ve bu nedenle paranoyak siyasi etkilere pabuç bırakması söz konusu değildi.

Gerçek Yayınevi'ni kurduktan sonra, Naci ısrarla beni yayına yönlendirdi. Bunun ardında, gericiler tarafından engellenen akademik iktisatçılığının izdüşümünü bende gözlemekte olduğu düşünülebilir mi? İktisatla bağlarını hiçbir zaman kesmedi. Örneğin Yön'de emperyalizm üzerine yazdığı kısa yazılardaki ve *Emperyalizm Nedir* kitabındaki saptamaları, kırk beş yıl sonra, yeni veri ve olgulara rağmen benim kullandığım analiz çerçevesinden özünde farklı değildir. 100 Soruda dizisinin 9. kitabı olan Gelir Dağılımı'nın aslında bir Marksist Politik İktisat el kitabı olduğunu söylemiş ve beni sevindirmişti.

Fethi Naci, böylece, Türkiye parlamenter demokrasiye geçerken, paranoyak antikomünizmin ve Demokrat Parti gericiliğinin darbelerini yiye yiye Türkiye'nin önde gelen düşün insanlarından biri oldu. İstanbul cezaevleriyle iki vey üç kez tanıştı. Edebiyat eleştirilerinden dahi defalarca yargılandı. Çıkarmaya çalıştığı Yeryüzü, Beraber dergileri, polisin matbaalar üzerindeki baskıları nedeniyle kapanmak zorunda kaldı. Buna rağmen pes etmedi. 27 Mayıs'ı izleyen yıllarda, sonraları 68'liler, 78'liler olarak adlandırılacak genç devrimcilere, yeniden örgütlenmeye başlayan işçilere, çok güç koşullarda edinilmiş olan zengin birikimini sunarak sosyalizmi, Marksizmi öğretti.

Demokrat Parti'nin parlak yılları... Naci, Konya Ereğlisi'ndeki Sümerbank Bez Fabrikası'nda çalışarak mecburi hizmetini ödemektedir. Tutuklama tebligatı gelir. İstanbul'a gitmek üzere istasyona getirildiğinde "komünist, vatan haini" çığlıkları atan kalabalık bir guruh, Naci'yi linç etmek niyetiyle kendisini beklemektedir. Giresun'lu hemşerisi jandarma komutanı sayesinde sağ salım trene binebilecektir.

Birkaç ay sonra tahliye olur. Bu kez işsiz olarak memleketi Giresun'a döner. Orada geçirdiği aylar boyunca liseden bir sınıf arkadaşısı dışında eski tanıdıkları artık "sabıkalı" sayılan bu "komünistten" uzak dururlar; kendisiyle görüşmezler.

Bu örnekler, 1946-1959 yıllarının; özellikle de Demokrat Parti döneminin ağır, baskıcı ortamını çok eksik yansıtıyor. Bu nedenlerle ben ve tanıdığım tüm genç sosyalistler, 1960'taki Demokrat Parti karşıtı gösterilerde sokaklardaydık. Naci, ben ve "eski tüfekler" 27 Mayıs'ı hiçbir zaman "demokrasiye karşı bir darbe" olarak görmedik. Ve bu nedenle Naci 1965'te Yön'de yayımlanan bir yazısında, 1962 Anayasası'nın demokratik ve sosyal haklarla ilgili maddelerini teker teker aktarıyor ve yazısını şöyle bitiriyordu: *"Gene Anayasayı okumaya başladım bugünlerde. Bir yandan okuyor, bir yandan da AP iktidarını düşünüyorum. Ve ister istemez hep aynı soru takılıyor aklıma: Ne zaman toplatacaklar bu Anayasayı?"*

O Anayasa, gerici burjuva partilerinin ve egemen sınıfların sınırsız desteğiyle kısmen 12 Mart'ta, tümüyle de 12 Eylül'de silah zoruyla toplatılacaktı.

Amcam Müeyyet Boratav ve Yakınları⁵

Amcam Dr. Müeyyet Boratav 15 Ağustos 2010 Pazar günü sekiz sekiz yaşında İstanbul'da öldü. Ertesi gün ailesi, akrabaları, “eski tüfekler” olarak bilinen 1940 kuşağının solcularının son temsilcileri, onların çocukları Levent Camii'nde toplandık; amcamı uğurladık.

Müeyyet Boratav, Nazi Almanyası Türkiye'nin sınırlarına yerleştiği; Nazi sempatzanlığının bir hayli yaygınlaştığı bir tarihte, 1943'te Sovyetler Birliği'ne sempati, yakınlık duyan; bir yandan kendilerini “antifaşist” olarak nitelendiren; bir yandan da Sovyetler Birliği'ne, sola, sosyalizme, giderek komünizme yakınlık duyan gençlerden biriydi. İstanbul Tıp Fakültesi'nin son sınıfında öğrenciyken Mihri Belli'nin öncülüğünde illegal *İleri Gençlik Birliği*'nin kurucularından biri oldu. Birlik, olası bir Nazi işgalinde bir direniş odağı oluşturmayı da hedeflemekteydi. 1944'te iki arkadaşının Süleymaniye minaresine “Saraçoğlu Faşisttir” pankartı asma girişimi, Müeyyet Boratav'ın (yine tıp öğrencisi olan kardeşi Can Boratav dahil) elli arkadaşıyla birlikte tutuklanmasıyla sonuçlandı. 260 gün Sansaryan Hanı'nda hücrede tutuldu; işkence gördü. İki yıl Tophane Askeri Cezaevi'nde kaldı; askeri mahkemede yargılandı.⁶

2010 Ağustos

Muzaffer Özkolçak (nam-ı diğer “Uzun Muzaffer”) cezaevinden askeri mahkemeye gidişlerini, “Nusretiye Kasrı” başlığı altında aşağıdaki mısralarda anlatmış: **İkinci Dünya Savaşı'nın/Bitiminde biz/Ellibiş üniversiteliydik/Çocuklar gibi şendik///Tophane Askeri Cezaevi'nden/İki sıra süngülü er arasında/Güle, oynaya/Caddeye doğru inerdik///Dururdu tramvaylar/Dururdu arabalar, yayalar/Hepsi için/Bize selam konumuna geçtiler derdik///Faşizme karşıyız diye/1 no.lu Sıkıyönetim Mahkemesi olan/Nusretiye Kasrı'na giderdik/Yargılanmaya...///**

Müeyyet Boratav iki yıl hapis, sekiz ay (Kozan'da) sürgün cezası aldı. Kozan dönüşünde eksik kalan stajlarını tamamlamak üzere fakültesine başvurdu; reddedildi. Ağabeyi (ve benim babam) Pertev Boratav'la tanışıklığı olan Adnan Adivar araya girdi. İleri Gençlik Derneği davasına Adivar'ın adı da karıştırılmak istenmiş; sonuç alınamamıştı. (Buna karşılık yine babamın arkadaşı olan Abdülkadir Gölpinarlı aynı davada yargılanmış ve beraat etmişti.) Adivar, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'la görüştü; Müeyyet ve Can Boratav'ın kayıtları yenilendi; bu sayede doktor diplomasını alabildiler.

Müeyyet ve Can Boratav doktor olmalarına rağmen ikişer yıl Zara'daki sürgün alayında er olarak askerlik yaptılar. 6-7 Eylül olaylarından sonra üç ay Harbiye Cezaevi'nde yattılar;⁷ on altı yıl sonra, 12 Mart darbesinden sonra da "ihtiyaten" Sansaryan Hanı'nda kısa süre gözaltında tutuldular. 1980 öncesinde iki yakın arkadaşını faşist teröre kurban verdi. Kasımpaşa'dan komşusu olan Dr. Kemal İşler muayenehanesinde vuruldu; ömrünün geri kalan kısmını felçli olarak tamamladı. Sevgili dostu, yoldaşı Dr. Sevinç Özgüner ise evinde öldürüldü. O günlerde ülkücü hareketten bir hastası amcamı uyararak, kurtulmasını "kıl farkı" sağlamış.

Kasımpaşa'daki muayenehanesinde elli iki yıl boyunca yoksul hastaları, zaman zaman "bilâ bedel" muayene etti. Zeytinburnu Verem Savaş Dispanseri'nin başhekimliğini kırk yıl sürdürdü. Anılarını ölümünden beş yıl önce *Sakıncalı Doktor: 20. Yüzyıldan Anılar* başlığı altında yayımladı (İmge Kitabevi).

Ben bu yazıda, Atilla İlhan'ın romanlaştırdığı; Niyazi Berkes'in anılarıyla birlikte incelediği "o karanlık ve unutulmuş 1940'lı yılların başlarında", radikal muhalif, antifaşist, komünizme kadar uzanan sol eylemci bir çizgiye yönelen ve bu tercihin maliyetini otuz yıl boyunca çeşitli biçimlerde ödeyen Müeyyet Bo-

1955'te 6-7 Eylül olaylarından birkaç gün önce İstanbul'daydım. Fatih'te dedem Naili Boratav ile babaannem Sıdika Boratav'ın evlerinde kalıyordum. Olayları duyunca Beyoğlu'na çıktım, İstiklâl Caddesi'nin yağmalanmış, perişan halini gördüm. Müeyyet amcam da olaylardan sonra Kasımpaşa'da muayenehanesinin üst katındaki küçük dairelerinden çıkmış; Beyoğlu'nda dolaşmış. Ertesi sabah muayenehanesine uğradım; gözlemlerimizi paylaştık. Galiba bir gün sonra gözaltına aldılar. Babaannem Sıdika Hanım'la birlikte Harbiye Cezaevi'nde amcamı ziyarete gittik; yiyecek paketini görevlilere verirken, kocasına ("roman yazıyor" diye açıklayarak) sarı yapraklı bir defter getiren bir kadın ziyaretçinin Kemal Tahir'in karısı olduğu söylenmişti.

rataav'dan ve yakınlarından kuşbakışı söz edeceğim. Bu panoramik gezinti, yirminci yüzyıl Türkiye tarihinin aslında iyi bilinen bazı öğelerini hatırlamamıza da vesile olabilecektir.

Pertev, Müeyyet ve Can Borataav kardeşlerin babası Abdurrahman Naili Bey, 1872 doğumluydu. Mülkiye'den 1897'de mezun oldu; Ankara ve Edirne'de maiyet memurluğunu tamamladıktan sonra, 1935'te emekli oluncaya kadar Anadolu ve Rumeli'nin dokuz kasabasında kaymakamlık yaptı. Balkan Harbi sırasında Bulgarlara esir düştü. Dedemden 12 yaş küçük olan babaannem Sıdika Hanım, Şehzadebaşı'ndaki evlerinde kocasından umudu kesmek üzereyken, "günün birinde Naili Bey'in çat kapı nasıl çıkıp geli-verdiğini" tatlı tatlı anlatırdı.

Milli Mücadele başladığında Naili Bey, Bolu'nun Mudurnu kazasında kaymakamdır. İstanbul ile Ankara arasında tereddüt etmez; Ankara'yı seçer. Nisan 1920'de "Düzce İsyanları" olarak bilinen ayaklanmalar başladıktan hemen sonra Mudurnu asilerin eline geçince, canını zor kurtarır; Sıdika Hanım'la birlikte Bolu'ya geçerler. Ne var ki, birkaç gün sonra isyancılar aniden Bolu'ya da girerler. Naili Bey, karısını arkada bırakarak gizlice kaçabilir ve hayatını kurtarır. Zira, aynı gün (3 Mayıs 1920'de) asiler esir aldıkları Bolu mutasarrıf vekilini öldürürler; on üç memuru, subayları çırılçıplak soyarak şehirde dolaştırırlar ve vahşice katlederler.⁸ Babaannem o günleri oğullarına ve bana anlatmıştı. Bir kısmını belleğimden; bir kısmını Müeyyet Borataav'ın anılarından aktarıyorum: *"Kaldığım ev cami karşısında bir meydana daydı. Asiler o caminin duvarında çok asker öldürdüler. Yaralı bir asker, kıvranıp ayağa kalkmaya çalışıyordu. Pencereden yere yat; kıpırdama" diye seslendim. Duymadı veya dinlemedi. Asiler ölmediğini farkedince onu da öldürdüler. Daha sonra yaralı bir zabıt, çeşmeye doğru yürümeye çalışıyordu. Hemşire üniformalı bir kadın geldi. Zabite yaklaştı. Bir tas su vereceğini sanıyordum. Bıçağını çıkarıp zabiti öldürdü. Bütün gün ağlar; bizimkilerin geri gelmesini beklerdim. Nal seslerini duyunca ümit-*

⁸ Mudurnu ve Bolu isyanlarına ilişkin bilgiler için Sina Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010 ve Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt III, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995'e bakılabilir.

lenirdim; ev sahibi hanım 'boşuna ümitlenme Sıdika Hanım, bunlar sizinkilerin değil, Çerkez atlarının nal sesleri... diyerek eziyet ederdi."

Bolu ve Mudurnu birkaç kere asilerle, Kuva-yı Milliye arasında el değiştirdikten sonra isyan bastırılır. Müeyyet Boratav anılarında aktardığına göre, Bolu vahşetinin intikamını kenti yakarak almak isteyen Miralay Halit'i Naili Bey caydırmış; daha sonra Mudurnu'ya tekrar kaymakam olarak tayinini bizzat istemiş ve (kan dökenler hariç) kendisini kasabadan kovanlarla hesaplaşılmasını önkoşul olarak kabul ettirmiştir.

Naili Bey ve Sıdika Hanım, Osmanlı bürokrasisinin orta-üst katmanlarına çok sayıda insan vermiş olan İbradî kökenlidirler. Geniş, çok kollu ailenin Sıdika Hanım'ın dahil olduğu (ve sonradan Türegün ve Minkâri soyadlarını alacak olan) kanadında, Osmanlı ölçütleri içinde asalet iddiasında olanlar vardır. Sıdika Hanım'ın beş kuzeninden dördünün Temyiz üyesi; birinin ise Adliye nazırı olduğunu Müeyyet Boratav anılarında yazıyor.

Naili Bey'in emekli olmasından dokuz yıl sonra bu iki insan cezaevi ziyaretçisi olacaklardı. Kısa kesilmiş ak sakalı, kravatlı, yelekli takım elbisesiyle yetmiş küsur yaşındaki emekli kaymakam Naili Bey, Tophane Cezaevi'ne tramvayla giderken bir gün beni de yanına aldı. Nedenini bilmiyorum. On yaşındaydım. "Amcalarından utanma; onlar kötü bir şey yapmadılar" mesajını İletmenin en iyi yönteminin bu olduğunu düşünmüş olabilir. Müeyyet ve Can amcamların neşeli, keyifli, sağlıklı göründüklerini; dedemin de görüşmeden memnun ayrıldığını hatırlıyorum.

Sıdika Hanım ise görüşme günlerini kaçırmazdı. Bunlardan birinde görevli bir yüzbaşının kendisine, (babamı da kastederek) "Hanım, sen de durmuş, durmuş hep komünist doğurmuşsun" dediğini; kendisinin de, "sen haltetmişsin; ben üç tane aslan yavrusu doğurdum" diye yanıtladığını bana anlatmıştı.

Onbeş yıl sonra, 12 Mart'ın Balyoz Harekâtı patlak verdiğiinde Sıdika Hanım, Ankara'ya bizim yanımıza gelmişti. Yeni doğmuş olan oğlumuz Sinan'a göz kulak oluyordu. Sağırlaşmış olmasına rağmen evdeki TV'yi görüntülerden izlemekten keyif alırdı. Darbeden sonra TV haberlerinin görüntüsü değişti; yüzler asıldı; "arananlar"ın resimleri ekrana çıkmaya başladı. Biz açılmadık; ama önceki deneyimleri Sıdika Hanım'ı uyardı; birkaç gün sonra "ben yarın İstanbul'a gidiyorum; çocukların başa gali-

ba belada” deyiverdi. Tahmini doğru çıktı. Müeyyet ve Can amcamlar da, “balyoz harekâtı”nın kazazedesi olmuş; gözaltına alınmışlardı.

Müeyyet ve Can Boratav'ın 1940'lı yılların başlarında solculuğa, antifaşizme yönelmesinde aile içi etkiler aranacaksa, Naili Bey'in 1920'de İstanbul yerine Kuva-yı Milliyecileri yeğlemiş olmasında veya Sıdika Hanım'la birlikte çocuklarına karşı gösterdikleri yumuşak, hoşgörölü, belli ölçülerde “demokrat” tavırların katkısı olmuş mudur? Bilemiyorum. Ancak babam Pertev Boratav'ın dolaysız katkıları kesinlikle belirleyici olduğu kesindir.

Müeyyet Boratav anılarında, 1930'lu yılların başlarında Pertev Boratav, Sabahattin Ali ile daha sonra Türkçü-Turancı akımların öncüleri arasında yer alacak olan Nihal Atsız ve Orhan Şaik Gökyay'ın yakın arkadaşlıklarını anlatır ve o yıllarda sağ-sol ayrımının olmadığını yazar⁹ Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi; babamın devlet bursuyla Berlin'e gitmesi; orada anti-Nazi eleştirileri nedeniyle sağcı burslularla tartışması; ihbar sonucu bursunun kesilmesi; Dil-Tarih'te öğretim üyeliğine başlamasından sonra antifaşist, hümanist, ılımlı sol çizgide *Yurt ve Dünya* dergisini Behice Boran ve Niyazi Berkes'le birlikte çıkarmaları; o çevrenin içinde, yakınında yer almış olan Muvaffak Şeref, Adnan Cemgil, Şerif Hulusi, Sabahattin Ali gibi ilerici düşünürlerin (yani “bir önceki kuşak solcuları”nın) doğrudan etkileri Müeyyet ve Can Boratav'ın dünya görüşleri üzerinde herhalde belirleyici olmuştur.

Müeyyet Boratav'ın, *Yurt ve Dünya*'nın Eylül ve Ekim 1943 (33. ve 34.) sayılarında “Batı Anadolu'da Yirmi Gün” başlıklı iki yazısı yayımlanır. Yazı, “*Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in üniversitelileri 10-15 gün kalmak üzere köy enstitülerine gitmeye davet etmesi... [üzerine] İkisi İktisat, onu Tıp fakültesinden olmak üzere 12 kişilik bir grup oluşturduk*” bilgisiyle başlıyor. Öğrenciler önce Savaştepe (Balıkesir); sonra da Soma ve Bergama üzerinden Kızılçullu (İzmir) Köy Enstitüleri'ne giderler. Yazılar, köy

⁹ Babamın bana anlattığına göre Nihal Atsız, Nazım Hikmet'in “İki Serseri” şiirini andıran ve babama hitap eden şu nazireyi yazmış: “*Üç serseri var; biri sen, biri ben, biri Sabahattin denen deli/Sen dalları bulutlara uzanmak isteyen bir ağaç/Ben kendimi buğday ambarında sanan bir aç/Sabahattin Ali denen deli, her önüne gelen ekmek bulanan bir bulamaç*”

enstitüleri üzerine çok canlı, ilginç gözlemler içermektedir. Özellikle Savaştepe’de, *“arkaya taranan kısa saçlı, geniş şalvarlı;... kendilerinin imal etiği tahtadan şık ayakkabılarını tıkırdatarak serbest tavırlarla çalışan;... kümes nöbetini yaparken bir taraftan da klasikler serisinden bir eser okuyan;... Meksika’da köycülük konusunda konferans veren... kız öğrencilerin, çekingen, sessiz, mahzun bakışlı köy kızları olabileceklerine ihtimal vermek imkânsızdı”* gözlemlerini yapmaktadır. Yazıda, İstanbul’dan gelen öğrencilerden birinin *“köylerden enstitülere yalnız fakir talebenin alınmasının, köyde... sınıflar arasında bir ziddiyet doğuracağı için mahzurlu olup olamayacağını sordu[ğunu]”*; enstitülü bir gencin ise, soruyu, *“asırlardır zenginlerin okuyup fakirlerin cahil kaldığını;...şimdi sıra[nın] fakirlerde olduğunu”* hatırlatarak yanıtladığını belirtiyor. *“Geri bir sınıftan olan köy çocuklarının, memlekette cehaletle savaşmada örnek olamayacaklarını ileri süren... menfi fikirler kısa bir zamandan sonra istisnasız hepimizin kafasından silinecekti.”*

1943 koşullarında bu gözlemler, sol bir dünya görüşünün yansımalarını içeriyor. Bu on iki öğrenciden kaçının daha sonra lleri Gençlik Birliği üyeleri arasında yer aldığını bilmiyoruz. Müeyyet Boratav’ın anılarında anlattığına göre, bu yazılar yayımlandıktan sonra ağabeyi, kendisini bu konularda İktisat Fakültesi’nde asistan olan Mihri Belli’yle görüşmeye teşvik etmiş; böylece lleri Gençlik Birliği örgütlenmesine de yönlendirmiştir.

Pertev Boratav, kardeşini bu kritik adıma yönlendirirken Mihri Belli’nin siyasi kimliğinden, niyetlerinden ne kadar haberdardı; bilmiyorum. Öte yandan, babam Mihri Ağabey’in babası (TBMM’nin ilk mebuslarından) Hayrettin Bey’le de tanışırdı. Amcamı Mihri Belli’ye yönlendirmesinde bu tanışıklık da rol oynamış olabilir. Fakat, Müeyyet ve Can Boratav’ı, 1943 yılında sol gençlik örgütlenmelerine yönlendirecek önkoşulların olgunlaşmış olduğu ortadadır.

Müeyyet Boratav’ın oğulları Ali ve Ferhat, *Sakıncalı Doktor: 20. Yüzyıldan Anılar* kitabı için kaleme aldıkları önsözde şunları yazıyorlardı: *“Çocukluğumuzda her Türk gencinin ilkokul, ortaokul, lisede okuyup üniversiteyi de bitirince, önce emniyete, ora-*

dan da hapse ve sürgüne gittiğini sanırdık. Çünkü çevremizdeki bütün amca ve teyzeler bu yoldan geçmişlerdi.”

Ali ve Ferhat Boratav'ın “amca ve teyzeler” olarak bildikleri insanları, ben “ağabey ve ablalar” olarak ve amcamların yoldaşları, arkadaşları olarak tanıdım. 1960'lı yıllarda bunlar “eski tüfekler” olarak adlandırıldı. Benim tanıdığım “eski tüfekler”, dört gözaltı / tutuklama dalgasının sabıkahılarından oluşmaktaydılar. Müeyyet ve Can amcamların dahil olduğu *İleri Gençlik Birliği*; savaş sonunda bu örgütlenmenin yasal uzantıları olan İstanbul ve Ankara'da ayrı ayrı kurulmuş olan iki *Yüksek Tahsil Gençlik Derneği* ve 1951'deki (“147'liler” diye de bilinen) *TKP tutuklamaları*... Hepsi doğrudan veya dolaylı olarak TKP ile bağlantılıydı. TKP davasında Mihri Belli ile Zeki Baştımar grupları arasındaki ayrışma sonrasında benim bildiğim İleri Gençlik Birliği üyeleri ve amcamlar eski liderleri Mihri Ağabey'den yana tavır alacaklardı. Buna karşılık üvey dedem (anneannemin üçüncü kocası) Tefvik Bilge'nin torunları olan İzmir'li Macit ve (“sucu”) Ahmet Bilge Ağabeyler, Baştımar grubu içinde yer alacaklardı.

Müeyyet Boratav, sonraki iki örgütlenme dalgasının dışında kaldı. Emniyet, cezaevi, sürgün ve askerlik içinde geçen beş yıl, buna fazla imkân vermiyordu. 1951 tutuklaması sırasında Zira'daki sürgün alayında askerlik yapıyordu. Belki de tanıdığım “eski tüfekler”in birçoğu gibi, “bu kadarı yeter” tavrını seçmiş olabilirdi. Buna rağmen aralarındaki bağları, dayanışmayı hep sürdüren; hiyerarşisi olmayan; belli ölçülerde “püriten” ahlak, davranış normları izleyen; öte yandan da neşeli, keyifli, hayattan zevk alan bir topluluk oluşturmuyorlardı.

Siyaseti, basını, ideolojik tartışmaları, eleştirel düşüncüyü ciddiye almayı; kurulu düzenin dayanaklarını oluşturan değer sistemlerini külliye reddedebilmenin getirdiği özgürleşmenin nimetlerini; dayanışmanın, ödünsüz dürüstlüğün önemini “eski tüfekler”den öğrenecektim. Dünya görüşümün, değer yargılarının oluşumunda belirleyici katkıları oldu.

1940'lı yılların solculuğunun, bir başka “karanlık dönem” olan Demokrat Parti'li yıllara sol düşüncüyü taşıyan kritik bir hal-kayı oluşturdıkları vurgulanmalıdır. 1944-1951 yıllarının baskıları, tutuklamaları, tasfiyeleri, çok yoğun bir antikomünizm ortamının yerleşmesini mümkün kıldı. 1960'lı yıllara kadar genç kuşaklar sol fikir hareketlerinden uzak tutuldular. 27 Mayıs son-

rasında fikir ve siyaset dünyası adım adım çoksesliliğe yöneldikçe, bu ortama “şaşkın tavuk” gibi giren DP’li yılların genç kuşağına sosyalizmi öğretenler “eski tüfekler” oldu. Sonraları 68’liler, 78’liler olarak adlandırılan gençlere, yeniden örgütlenmeye başlayan işçilere, Türkiye solunun çok güç koşullarda edinilmiş olan birikimini (hem günahları, hem sevaplarıyla; bazen etrafı kırıp dökerek de olsa) sunan bir halka oluşturdular.

Anılarını renklendirmeyi daima seven Müeyyet amcama inanırsak, 4 Ekim 1935’te Konya’da benim dünyaya gelişime de doğrudan katkıda bulunmuş. Babam o tarihte burslu olarak Almanya’ya gitmiş; Konya’da öğretmenlik yapan annem Hayrünnisa’ya doğum desteği verme görevi 13 yaşındaki Müeyyet ile annesi Sıdika Hanım’a düşmüş. Amcamın anılarından nakledelim: *“Yengemin sancıları tuttu; fakat bir türlü doğuramıyordu. Sıkıntıdan bisiklete binip Konya-Beyşehir yokuşunu çıkıp dönüyor; doğum olmayınca tekrar yokuşu çıkmaya davranıyordum. Üçüncü turdan sonra susayıp bir ayva almıştım. Yengemin karşısında yerken o istedi; verdim. Ayvayı yerken boğazına kaçtı; öksürüp zorlanırken Korkut dünyaya geldi. Sonraları yengem, ‘o ayvanın tadını bir türlü unutamam’ derdi.*

Müeyyet amcam benden on üç yaş büyüktü. Lise öğrencisiyken babam Pertev Boratav (Niyazi Berkes ve Behice Boran’la birlikte) üniversiteden uzaklaştırıldı; Fransa’ya yerleşti. Annem emekli olunca kardeşim Murat’la birlikte babama katıldılar. Ben üniversite öğrenciliğimi ve sonrasını Türkiye’de sürdürdüm. Babam, pasaportuna el konma; çıkışının engellenmesi endişesiyle yıllarca Türkiye’ye gelmedi. Anneme pasaport verilmediği¹⁰ ve onun yerine Paris’e gittiğim bir yılı saymazsak, 1952-1963 ara-

Uzun yıllar, solcu sakıncalılar, sabıkalar için pasaport almak; pasaportların geçerliliğini korumak; geçerli de olsa sınırdan polis engeline takılmadan çıkabilmek bir kâbus olarak kaldı. Müeyyet amcam uzun süre pasaport alamadı. 1976’da pasaportunu alır almaz, Avrupa’ya otomobile yaptığımız bir yaz gezisinde beş kişilik ailemize katıldı. Dereköy sınır karakolundan Bulgaristan’a girer girmez “Uyan uykundan artık uyan / uyan esirler dünyası...” mısralarıyla başlayan *Enternasyonaî* söylemeye başladı. Anılarında, *Enternasyonaî*’nin Türkçesini verdikten sonra ekliyor: “Benim çocukluğumdan hatırladığım ilk iki satır ise, *Kalk ey lanetle damgalanmış / aç ve susuz mazlum dünya* şeklinde idi.”

sında babamı hiç göremedim. Müeyyet ve Can amcalar İstanbul'da, ben Ankara'da olmama rağmen bu gençlik yıllarım boyunca babamın boşalttığı yeri önemli ölçülerde doldurdular.

Üç yıl içinde ikisini de yitirdim. Onları çok özleyorum.

Nelson Mandela 5 Aralık'ta öldü. On gün sonra yapılan resmi cenaze törenine seksen devlet ve hükümet başkanı, iki kral, çok sayıda veliaht katıldı.

Ben de bu vesileyle bu büyük Afrikalı'nın sicili üzerinde çok fazla bilinmeyen bazı olguları, üç soruya odaklanarak hatırlatmak istiyorum.

1. Mandela “terörist” miydi?

1993'te Mandela Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü; ama otuz küsur yıl önce ABD ve Britanya tarafından “teröristler listesi”ne alınmıştı. Bu karar, kâğıt üzerinde kalmadı. Açıklandığına göre, bu tehlikeli teröristin tutuklanması (ve hapiste 28 yıl geçirmesi) CIA'nın Güney Afrika Polisi'ne sağladığı bilgiyle mümkün olmuştur.

“Terörist” yaftasının kaynağı da malumdur: Irkçı-faşist rejime karşı mücadele eden Afrika Ulusal Kongresi (iyi bilinen İngilizce kısaltmasıyla ANC) 1961'de silahlı eylemlere geçmeyi kararlaştırdı. Mandela, bu adımın atılmasında belirleyici rol oynadı. Gerilla örgütü *Umkhonto we Sizwe* böylece oluşturuldu.

1960-1990 yılları boyunca Afrika'nın Güneyi'nde ırkçı-sömürgeci rejimlere karşı mücadeleler silahlı eylemlerle de yürütülüyordu. ANC gerillaları da, Mozambik, Namibya, Zimbabwe ve Angola'daki siyasi ve silahlı direniş hareketleri (FRELIMO, SWAPO, ZANU ve PMLA) ile işbirliği yaptı; Angola'da Güney

¹¹ 2013 Aralık

Afrika askerlerine karşı PMLA ve Küba birlikleriyle omuz omuza savaştı.

2. Mandela komünist miydi?

Güney Afrika'da **apartheid** rejimine karşı mücadeleyi yürüten öncü örgüt olan ANC'ye başka ilerici, devrimci parti ve örgüt üyelerinin de katılması mümkündür.

Ölümünden sonra, Güney Afrika Komünist Partisi (GAKP) ve ANC ayrı ayrı açıkladı ki, Nelson Mandela 1962'de tutuklandığında GAKP üyesi, üstelik bu Parti'nin Merkez Komitesi'nde görevli imiş. GAKP'nin bugünkü yöneticilerinden Solly Mapaila diyor ki, **“Yoldaş Mandela, Güney Afrika komünistlerinin ülkesinin kurtuluş mücadelesine yaptığı anıtsal katkıların ebedi bir sembolü olarak kalacaktır.”**

Peki, özgürlük mücadelesine Güney Afrikalı komünistlerin “anıtsal katkıları” nereden çıktı? Irkçı-faşist rejime karşı illegal ve silahlı mücadelenin ön saflarında çok sayıda GAKP'li (aynı zamanda ANC üyeleri, hatta liderleri olarak da) yer aldı; bazıları hayatlarını feda etti. Güney Afrika kurtuluş mücadelesinin onur listesinde yer alan Joe Slovo, Walter Sisulu, Chris Hani ve Ruth First örnektir.

3.Devrim mi, teslimiyet mi? Mandela hangisini simgeliyor?

ANC'nin stratejik amaçları, 1958 tarihli **Özgürlük Bildirgesi**nde yer alır. Bildirge bir yandan siyah halka eşit vatandaşlık vadeden bir demokrasi programıdır; bir yandan da sınıfsal hedefler içerir. Bildirgeden iki belirleyici cümle ikinci boyutu özetler: **“Yer altındaki mineral servet, bankalar ve tekelci sanayi, bütünüyle halkın mülkiyetine devredilecektir. Toprak, işleyenlere dağıtılacaktır.”**

Apartheid rejimi 1990'da yenilgiyi kabul etti. Mandela serbest kaldı; geçiş sürecini belirleyecek müzakereleri yönetti; 1994'te ANC lideri olarak seçimleri açık farkla kazandı; siyah nüfusa eşit vatandaşlık hakları sağlayan yeni Anayasa'nın hayata geçirilmesini sağladı.

Apartheid rejiminin karanlık, gaddar, kanlı özellikleri dikkate alınırsa, bu demokratik kazanımların gerçekleşmesindeki rolü nedeniyle Mandela, büyük bir devrimci olarak görülmelidir.

Özgürlük Bildirgesi'nin millileştirme ve toprak reformu hedefleri ise, 1990 sonrasında iç ve dış koşullarının zorlaması sonunda adım adım gündem dışına kaydırıldı. Ocak 1992'de Mandela Davos toplantısına davet edildi. Kendisine iletilen mesajı dönüşünde arkadaşlarına aktardı: "Millileştirmelere gidersek yabancı sermaye alamayacağız..." Bu, Güney Afrika ekonomisini yöneten sermaye gruplarının "1958'in hedeflerini izlersen ülkeden kaçarsın..." şantajı anlamına da gelmekteydi.

Mandela iktidara gelirken, geçmişte ANC'ye güçlü destek sağlamış olan SSCB'nin tarihe karışmış olduğunu da hatırlatalım. Anlatıldığına göre ANC ve GAKP kadroları, Vietnam ve Çin partilerine danıştıklarında, "Batı ile uyumlu, reformcu bir çizgi" tavsiyesi ile karşılaştılar.

1958'in devrimci programında ısrarın, ekonomik bir çöküntüyü kaçınılmaz kılacağı algısı böylece yerleşti. Algı haklı mıdır? Hâlâ tartışılıyor.

Bu dönemde ANC'nin sol kanadının eski programı yeni koşullara uyarlama çabası içinde olduğuna doğrudan doğruya tanık oldum. İktisat politikası seçeneklerini tartışmak üzere Johannesburg'a davet edilen çeşitli ülkelerden Marksist iktisatçılar arasında ben de yer aldım. Uluslararası sermayeye bağımlılık derecesini frenleyen alternatifler üzerinde anlamlı, verimli tartışmalar gerçekleşti. Özellikle Ben Fine ve Prabhat Patnaik'in katkılarını hatırlıyorum.

1994 seçimlerine, hem bu doğrultudaki katkıları, hem de uluslararası kısıtları dikkate alan bir **Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı** ile gidildi. Gerçek eksen kayması ise, ANC iktidara geldikten sonra gerçekleşti. Önceki hükümetin ekonomi bakanı ve Merkez Bankası Başkanı görevlerinde kaldı. 1996'da sermaye gruplarının aktif katkısıyla **Büyüme, İstihdam ve Yeniden Bölüşüm** başlığını taşıyan, büyük ölçüde neoliberal bir ekonomik program kabul edildi.

Sonuç, kapitalist üretim biçiminin ve sınıfsal karşıtlıklarının süregelmesi; daha da yerleşmesi oldu. Burjuvazinin saflarını siyah nüfusa da adım adım açarak...

Dolayısıyla üçüncü sorunun yanıtı, herhalde, "her ikisi de..." olmalıdır.

Orhan Pamuk romanlarını nasıl yazdığını anlatıyor:

“22 yaşımıdayken her şeyi bırakıp romancı olmaya karar vermiş, kendimi bir odaya kapatmış[tım].”

“Yazı deyince... bir odaya kapanıp, masaya oturup, tek başına kendi içine dönen ve bu sayede kelimelerle bir yeni âlem kuran insan gelir gözümün önüne.”

“Bu adam... benim gibi otuz yıl boyunca dolmakalemlerle, kâğıt üzerine, elle yazabilir”

“Masamda oturdukça, günler, aylar, yıllar geçtikçe, kendime yeni bir âlem kurduğumu... hissederdim.”

yazarın masa başında yıllarını bu sanata ve zanaata sabırla verip bir iyimserlik elde etmesi gerekir.”

“Kitaplarla dolu bir odaya kapanma isteği bizi harekete geçiren ilk şeydir.”

“...kendimizi kapattığımız odada sanıldığı kadar da yalnız değiliz. Bize... başkalarının kitapları... eşlik eder.”

“Kitaplarıyla bir odaya kapanan... yazar, orada yıllar içinde iyi edebiyatın da vazgeçilmez kuralını keşfedecektir.”

“...yazar olarak ayakta kalabilmek için kendimi bir odaya kapattıktan sonra...”

“Tek başına bir odada derin bir hayat yaşadığını sanmak,... kimsenin görmediği bir yerde, gizlice yazı yazmak mutluluk mudur?”

“Bu duyguları... masa başında araştırmış, keşfetmiş ve derinleştirmiştım.”

¹² 2006 Aralık

“Bir odaya kapanıp yıllarca... bir âlem kurmaya çalışan [bir] yazar [olarak], insanların birbirine benzediğine duyulan bu güveni hep taşıdım.

“Masaya oturup yazma nedenlerimizle,... yaza yaza kurduğumuz dünya, sonunda apayrı yerlere yerleşir. Kederle ya da öfkeyle oturduğumuz masadan o kederin ve öfkenin ötesine bambaşka bir âleme ulaşırız.”

“...öfkeli ya da... hüznünlü olduğumuz için masaya oturmuş ve bu duyguları unutturan yepyeni bir âlem keşfetmişizdir.”

“Bir odada bütün gün oturup yazmak çok hoşuma gittiği için yazıyorum... Yalnız kalmak için yazıyorum.

Yukarıdaki ifadeleri Orhan Pamuk’un 7 Aralık 2006, Perşembe günü İsveç Akademisi’nde Nobel edebiyat ödülü vesilesiyle yaptığı konuşmadan aldım. Bunları yanyana koyduğumuzda Pamuk’un yazarlık dünyası, bir odaya kapanıp, masa başında geçen otuz yıllık bir yalnızlık olarak karşımıza çıkıyor. Öylesine insansız bir “yalnızlık” ki, yazarımız *“masasından kalkıp pencereye”* gittiğinde *“talihliyse ağaçlara ve bir manzaraya”*; veya (yani pek o kadar “talihli” değilse), *“sokakta oynayan çocuklara... bakabilir.”*

Pamuk, “münzevi” yazarlığı, kendine ait bir “tuhafılık” olarak mı, “gerçek edebiyatın bir gereği” olarak mı görüyor? *“Yazar olmak için,... kalabalıktan, cemaatten..., herkesin yaşadığı şeylerden kaçıp bir odaya kapanma dürtüsü olmalıdır”* dediğine göre ikinci görüşe yatkın görünüyor. Ancak ölçüyü de kaçırmak istemiyor: *“Kalabalığın, aile hayatının, cemaatin ışıltısı içinde ve mutlu cıvıltılar arasında yazmış pek çok parlak yazar da vardı... Ne var ki, bu cümledeki ışıltılı, cıvıltılı, mutlu ve “parlak” yazarlık nitelendirmesindeki küçümseyici ton pek gizlenecek gibi değildir ve âdeta pembe dizi senaristleri ile “bir odaya kapanıp yazan” gerçek edebiyatçılar arasındaki ayrımı vurgulama çabası sezilmektedir.*

“Kalabalığın, ailenin, cemaatin”, kısacası toplumun tüm gerilimlerinin (“ışıltıları”nın değil) içinden geçen insanların çok farklı dramlarını, gülünçlüklerini, fırtınalı ve dingin duygularını, aynı gerilimleri paylaşarak, kendilerini katarak ve sanatçı priz-

masından geçirerek bizlere taşıyan yazarlar da yok mudur? Otuz yıllık bir yalnızlık içinde birbirine benzeyen insanların ortak duygularını romanlaştıran Orhan Pamuk ile *Yüz Yıllık Yalnızlık*'ın Nobel ödüllü yazarı Marquez'in çocukluklarını, gençliklerini, yazarlığa başlayışlarını anlatan iki anı kitabını (*İstanbul* ile *Anlatmak için Yaşamak*'ı) peşpeşe okuyunuz. Göreceksiniz ki, onların sadece hayat hikâyeleri değil, kendi hayatlarına bakışları ve onları anlatma biçimleri de çok farklıdır. Marquez, ailesini, yaşadığı kentleri, yolculuklarını, okullarını, arkadaşlıklarını, toplumunun tüm çalkantılarını sonuna kadar yaşayarak bize aktarıyor. Ve öğreniyoruz ki, edebiyatçılığa bir odaya kapanarak değil, her yerde, sabahçı kahvelerinde, meyhanelerde, dershanelerde, yolculuklarda, bekâr odalarında okuyarak ve yazarak başlamıştır. Bu, bir başka gencin İstanbul'daki bir evde yazarlığa yönelerek adım adım bir odaya kapanma sürecinden çok farklı bir hayat hikâyesidir.

Romanları da bu nedenlerle tamamen farklı olacaktır.

Orhan Pamuk, “*insanoğlunun birinci derdi hâlâ, mülksüzlük, yiyeceksizlik, evsizlik[tir]. Ama artık televizyonlar, gazeteler bu temel dertleri edebiyattan çok daha... kolay bir şekilde anlatıyor bize...*” diyor. “Yiyeceksizlik” yerine, “açlık” diyelim; hatta Pamuk’un meramını daha iyi ifade edeceğini düşünerek, “yoksulluk, açlık, işsizlik” klişesini kullanalım. Edebiyatın işlevi, elbette, yoksulluk, açlık ve işsizliği *anlatmak* olamaz. Bu olguların *anlatımını* kitle iletişim araçları, *çözümlemesini* ise sosyal bilimler yapar. Ancak, Orhan Pamuk, “*bugün edebiyatın asıl anlatması ve araştırması gereken şey*” olarak başka bir dizi olgu üzerinde duruyor: “*Batı dışı dünyada... insanoğlunun... bir cemaat olarak aşağılanma[sı] ve ...milli övünmeler, şişinmeler... Batı dünyasında ise milletlerin, devletlerin... kendini beğenmiş[likleri]*”

Orhan Pamuk’un önem verdiği bu olguların, “*anlatılması ve araştırılması*” da “yoksulluk, açlık, işsizlik” sorunlarında olduğu gibi edebiyatın işlevleri dışında değil midir? Türkiye’de medya sabahtan akşama, Pamuk’un vurguladığı bu sorunları (AB üyeliği, Kürtler, Ermeniler, 301. madde gibi başlıklar altında) tartışmıyor mu? Araştırmaya, çözümlemeye gelince, bunları, siyaset

bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyal psikoloji, tarih, hukuk alanlarındaki bilim insanları üstlenmiyor mu?

Peki edebiyat? Kimi edebiyatçılar toplumsal gerilimlerin tümünü (işsizliği, yoksulluğu, dışlanmayı, başkalarınca ezilmeyi, başkalarına şişinmeyi) yaşayan insanların farklı dramlarını, gü-lünçlüklerini, fırtınalı ve dingin duygularını, bunları yer yer paylaşarak ve sanatçı duyarlıkları içinde bizlere yüzyıllar boyunca taşımadılar mı?

Nobel konuşmasının büyük bölümünde bu tür bir edebiyat anlayışıyla arasına mesafe koyan Orhan Pamuk, konuşmanın sonlarına doğru, birdenbire, toplumsal gerilimlerin bir bölümünü “anlatma ve araştırma” işlevini de edebiyatçıya yükleyiveriyor: “Yoksulluk, açlık, işsizlik” gibi kimi sorunları dışlayarak; bunların yerine, “cemaat olarak aşağılanmalar, milli övünmeler” gibi farklı gerilimleri içererek...

Kısacası Pamuk, bir ara odasından çıkmaya kalkışıyor; başı ağrıyor; hızla ve tekrar odasına kapanma özlemi çekiyor...

İhsan Doğramacı 95 yaşında Ankara'da öldü. Çocuk doktoruydu. Üniversitelerde profesörlük, Rektörlük, Mütevelli Heyet Başkanlıkları yaptı. İki üniversite kurdu. YÖK'ün ilk başkanı oldu.

Doğramacı'yla doğrudan doğruya tanışmadım; ama, yollarımız birkaç kere kesişti. Ölümü sonrasında devlet erkânı, meslektaşları, medya tarafından övgüyle anılırken; ben de bu kesişmelerle ilgili anılarımı, bazı izlenimlerimi anlatmak istedim.

Doğramacı'yla ilk karşılaşmamız, Ankara, Hamamönü'ndeki küçük bir apartman dairesinde 1943 yılında gerçekleşti. Sekiz yaşındaydım ve çok hastaydım. Kendi başıma yürüyemeyecek kadar zayıflamıştım. Yatmakta olduğum odaya üç doktorun girdiğini çok iyi hatırlıyorum. İkisi, Ankara Numune Hastanesi'nin çocuk doktorları, Bahtiyar Demirağ ve o tarihte yirmi sekiz yaşında olan İhsan Doğramacı idi. Üçüncüsü ise, Ankara'nın ünlü çocuk doktoru Albert Eckstein idi. Nazi rejiminden kaçıp Türkiye'ye sığınan Almanlardan biri olan Eckstein, T.C vatandaşı olmadığı için doğrudan hasta kabul edemiyordu; ancak Türk doktorlarla birlikte konsültasyon yapabiliyordu. Annemden, babamdan sonraları öğrendiğime göre, Demirağ ve Doğramacı önce benim için, “çok zayıf düşmüş; güçlenmesi için iyi besleyin; et yedirin” tavsiyesinde bulunmuşlar. İyileşmediğim için, bizimkiler Eckstein'i getirebilmişler. O paratifo teşhisini koymuş; “yumuşak, sulu şeyler dışında bir şey yedirmeyin, aksi halde barsakları delinir ve kaybedersiniz” tavsiyesiyle hayatımı kurtarmış.

¹³ 2010 Mart

Doğramacı'yla on yedi yıl sonra tekrar; ancak bu kez kendisiyle değil, *Annenin Kitabı*'nın yazarı olarak karşılaştım. Bir yıl önce Üniversiteyi bitirmiştım. Bir yandan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iktisat doktora programını izliyor; bir yandan da avukatlık stajını sürdürüyordum. Oğlumuz Oluş, Ağustos 1960'ta dünyaya geldi. “*Ne yapmalı? Nasıl bakmalı?*” sorularının yanıtlarını Doğramacı'nın kitabında aramaya başladık. Karı-koca İngilizce bildiğimiz için, bir süre sonra Benjamin Spock'un *Baby and Child Care* adlı kitabını duyduk; elimize de geçirdik. “*Hangisini uygulayalım?*” diye yanyana koyunca, ikisinin de aynı yapıt olduğunu hayretle farkettik. Bu keşfimizi, o tarihlerde tanıdıklarımıza aktarmakla yetindik.

Yıllar sonra, 12 Eylül rejimi Doğramacı aracılığıyla üniversitelere el atmaya başladığında, ben bu eski keşfimizi sevgili dostum Uğur Mumcu'ya anlattığımı hatırlıyorum. Mumcu bu konuyu Cumhuriyet'teki köşesine, belki de benim katkımla taşıdı. Yıllar sonra Prof. Dr. Hasan Yazıcı bu “intihal” olgusunu kamuoyuna yeniden intikal ettirdi. Doğramacı, TÜBA tarafından kınandı; ardından Yazıcı aleyhine dava açtı. Altı yıl sonra Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, Doğramacı'yı haklı buldu. Türkiye hukuk tarihinin bir ayıbı olan bu karar, Prof. Yazıcı'yı, kırk yıl önce iki kitabı yanyana koyup okumuş olan Oluş'un annesini, babasını ve Benjamin Spock'un dul karısı Mary Morgan'ı tatmin etmedi. Türkçe kitabı çevirtip inceleyen Mary Morgan, Doğramacı'dan özür talep eden bir mektubu kamuoyuna taşıdı. Birkaç yıl sonra da TBMM'nin Onur ve Yüksek Hizmet Ödülü Prof. Doğramacı'ya verilecekti.

Kitabıyla tanışmamızdan üç yıl sonra, 1963'te, İhsan Doğramacı ile tekrar (bu kez yüzyüze) karşılaştık. Ankara Üniversitesi'ne rektör seçilmişti. Ben de, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin “çiçeği burnunda” asistanlarından biriydim. Şaşılacak bir davet mektubu aldım. Rektör Doğramacı, Ankara Üniversitesi'nin, asistan, doçent, profesör tüm akademik personelinin alfabetik sırayla yemekli bir davete çağırıyordu. Soyadları A ve B ile başlayanlarla birlik-

te ilk gidenler arasındaydım. Kapıda bizi karşıladı; el sıkıştık tanıştık; dört başı mamur, galiba içkili bir yemek ikram edildi.

Akademik unvanlar arasında ayırım gözetmeyen bu “demokratik” üslup ve giderleri Rektör’ün cebinden karşılanan bu davet asistan arkadaşları elbette keyiflendirmişti. Çok varlıklı olduğu malumdu. Yıllar sonra Cenevre’deydim. Doğramacı’nın (sanırım) Dünya Sağlık Örgütü’nün üst düzey yönetiminde bir adaylığı söz konusuydu. Leman Gölü’ndeki gemilerden birini tamamen kiralayıp, ilgililere çok zengin bir resepsiyon verdiğini öğrenmiştik.

Davetten kısa bir süre sonra, Ankara Üniversitesi yeni bir Tıp Fakültesi “yavruladı” Doğramacı’nın daha önce Ankara Tıp Fakültesi’ne bağladığı Çocuk Hastanesi, birkaç bölüm eklenerek bu yeni (Hacettepe) Tıp Fakültesi’ne dönüşecekti. Bu Fakülte de, Doğramacı’nın Ankara Üniversitesi’ndeki Rektörlüğü son bulduktan iki yıl sonra, 1967’de, yeni bir üniversitenin, (kendisinin kurucu Rektör olacağı) Hacettepe Üniversitesi’nin nüvesini oluşturacaktı.

Doğramacı’nın “işbilir, iş bitirir” meziyetleriyle ilk tanışmam, böylece, üniversite mensuplarının kalbine ve midesine hitap ederek başlattığı bir resepsiyonla ve onun uzantılarıyla oldu.

12 Eylül darbesinden bir yıl sonraydı. Darbenin üniversitelere nasıl yansiyacağı henüz anlaşılmamıştı. Seçtiğimiz dekanlar, rektörler, yönetim kurulları hâlâ görev başındaydılar. Bir gece Doğramacı’yı, taşra üniversitelerinden birkaç rektörle birlikte bir TV programında gördüm. Üniversite düzeninin değişme gerekliliğini; Batı üniversitelerinde uygulanmayan seçim sisteminin verdiği zararları; kökten bir değişikliğin zorunluluğunu otoriter, adeta “tam yetkili” bir üslupla vurguluyordu. (Tutuk hitabeti ve sürekli mütebessim görüntü veren yüz yapısı nedeniyle böylesine “dehşetengiz” konuşmaları Doğramacı’ya yakıştırmak kolay olmazdı.)

Üniversiteleri karanlık bir geleceğin beklediği açık seçik anlaşıyordu. TV programına (başta Doğramacı) katılanlara “*sizinle meslektaş olmaktan gurur duymuyoruz*” cümlesinden oluşan bir telgrafi Ankara’daki üniversitelerden 15-20 kişinin imzalarıyla yolladık. Cunta hızla YÖK Yasası’nı çıkardı. Doğramacı Başkan

oldu. Telgrafa imza koyanlar, bir yıl sonra hemen hemen eksiksiz olarak (ve başkalarıyla birlikte) Ankara Sıkıyönetim Komutanı Recep Ergün'ün talimatı ve Doğramacı'nın Rektörü Tarık Somer'in imzasıyla Üniversitedeki görevlerimizden uzaklaştırıldık.

Önemli bir kişiydi. Bir döneme ve üniversitelerin bugünkü haline damgasını vurdu.

İleri yaşlarda, beklenirken gelse dahi, ölüm geride kalanlar için çok acıdır. Ailesine, yakınlarına, sevenlerine baş sağlığı dilerim.

Üniversite Tasfiyeleri: Geçmişten Bugüne¹⁴

Babamdan dinlediğim, tanık olduğum, yaşadığım 85 yıllık “üniversite tasfiyeleri” üzerinde anılarımın, izlenimlerimin bir bölümünü BirGün okurlarıyla paylaşmak istiyorum¹⁵

Pertev Naili Boratav ve DTCF tasfiyesi

Babam Pertev Naili (Boratav) Darülfünun’da öğrenciyken halk bilimi araştırmalarına başlamış; Köroğlu Destanı başlıklı çalışması yayımlanmış; dikkat çekmiştir. Yirmi beş yaşında (1932’de) Darülfünun Edebiyat Fakültesi’nin Türkiyat Kürsüsü’ne ilmi yardımcı (asistan) olarak atanır. Kürsü Başkanı Fuad Köprülü’dür.

Aynı yıl içinde İstanbul’da Tarih Kongresi toplanır; Gazi’nin önem verdiği Türk Tarih Tezi sunulur; tartışmaya açılır.

Darülfünun hocalarından Zeki Velidi bir oturumda Tarih Tezi’ni eleştirir. İki oturum sonra Maarif Vekili Reşit Galip kürsüye çıkarak tepkisini ortaya koyar: “*Zeki Velidi Bey’in Darülfünun’daki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum.*”

Hocalarını hedefleyen bu müdahaleye Edebiyat Fakültesi’nden dört asistan (Pertev Naili, Nihal, Ayşe, Enver Niyazi) tepki gösterir. Reşit Galip’e bir telgraf çekerler: “*Biz Zeki Velidi’nin talebesi olmakla iftihar ediyoruz...*” Birkaç gün sonra Fuad Köprü-

¹⁴ Şubat 2017.

Daha ayrıntılı bir metin, “Bir Söyleşi: Üniversitelerde İki Kuşak” başlığı altında **Rona Aybay’a Armağanı** (İstanbul, 2015)’te yer alıyor. Pertev Naili Boratav’ın 1948’e kadar uzanan meslek hayatının “tasfiyeler” bölümü Mete Çetik’in hazırladığı **Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav’ın Müdafaası** (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar) içinde yer alıyor.

l  bu d rtl y  çağırır: “Dar lf n n defteriniz kapanıyor; öğretmenlik için tayinlerinizi isteyin.”

Babam Konya lisesine edebiyat   retmeni olarak atanır. Orada   retmenlik yapan genç bir kadınla (annem Hayrünnisa ile) tanışıp evlenecektir. Ben de 1935 Konya do umluyum.

Bu aşamada genç Cumhuriyet’in, gelecek vadedenden aydınlarına karşı “kıyıcı değil, koruyucu” olduğunu; “dik ba lı okur-yazar çocukları”nın kulaklarını çekmekle yetindi ini söyleyebiliriz.

Pertev Naili Boratav akademik meslekten kopmayacaktır. Konya’da    yıl   retmenlikten sonra, Maarif Vekâleti bursuyla lisans-üstü çalışmalar yapmak üzere Almanya’ya gönderilir.

Hitler iktidardadır. Burslu   rencilerin çoğu ve Berlin’deki   renci müfettişi Reşat Şemsettin Sirer, Nazi hayranıdır. Babam sol eğilimlidir; tartışmalarda Hitler rejimini eleştirir. Dört burslu, komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla. Boratav’ı ihbar eder. Reşat Şemsettin bursunun kesilmesi için Bakanlığa başvurur. İki ay sonra Bakanlık bursu keser. Babam doktora çalışmalarına son verir. Türkiye’ye döner; Mülkiye’ye kütüphane memuru olarak atanır.

CHP’li Cevat Dursuno lu Yüksek   retim Genel Müdürü olmuştur. Pertev Naili Boratav’ın halk bilimi çalışmalarından haberdardır ve yeni kurulan DTCF’ye başvurması için onu teşvik eder. Boratav, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan imzasıyla bu yeni fakültenin Türk Edebiyatı kürsüsüne 1938’de doçent olarak atanır. O dönemdeki akademik atamaların pek çoğunda olduğu gibi babamın doktorası yoktur.

1938 sonunda Hasan   li Yücel, Milli Eğitim Bakanı olur. ABD’de doktora çalışmalarını tamamlayan Behice Boran, Niyazi Berkes ve Muzaffer  erifi DTCF’nin Sosyoloji Kürsüsü’ne yönlendirir. DTCF Dekanı ise yine CHP siyasetçilerinden, felsefeci Emin Eri irgil’dir. Bu    bilim insanı, P.N. Boratav’la birlikte 1941’den ba layarak Yurt ve Dünya dergisini çıkaracak; kamuyunda “DTCF’deki solcu hocalar” olarak  n yapacaktır.

Bu noktada, DTCF’nin, insan türünün biyolojik kökenlerinin araştırılmasını (paleoantropolojiyi) kapsayan bir insan  bilim fakültesi olarak kurulmasının, Cumhuriyet aydınlanmasının önemli bir adımı olduğuna dikkat çekmek isterim. Bu  izgi, bilimi “en hakiki m r  t” kabul eder; buradan hareketle Avrupa aydınlanmasının bilim, düşünce ve sanat akımları ile bütünleşmeye  alı 

sır. Nazi Almanyası'ndan kaçan bilim insanları ile daha sonra "solcu" nitelemesiyle öne çıkacak Boratav, Boran, Berkes, Şerif gibi gençlerin DTCF'nin kurucu kadroları içinde yer alması rastlantı değildir.

Ne var ki, savaş yıllarındaki Nazi sempatizanlığı, sonraki yıllarda sert bir anti-komünist milliyetçiliğe dönüşmekte; adım adım siyasi iktidarı etkilemektedir. 1946 bir dönüm noktasıdır.

Demokrat çizgisi ve savaş yıllarında Nazi-aleyhtarlığı ile öne çıkan Tan gazetesi saldırıya uğrar; yayınına son verilir. Sosyalist partiler ve sola dönük sendikalar kapatılır. Sekiz yıl Milli Eğitim bakanlığı yapmış olan; Köy Enstitüleri'nin, 1946 tarihli Üniversiteler Kanunu'nun, klasiklerin çevirisini üstlenen Tercüme Bürosu'nun baş mimarlarından Hasan Ali Yücel 1946 seçimlerinden sonra görevden alınır; Recep Peker hükümetinin Milli Eğitim Bakanı, Reşat Şemsettin Sırrer olur. Yeni hükümetin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, köy enstitülerine ve üniversitelere sızmış komünistleri hedef gösterir.

Üniversitelere dönük saldırıları Sırrer yönetir ve ana hedef DTCF'deki "solcu hocaların tasfiyesi" olur. P.N. Boratav ve arkadaşlarını doğrudan doğruya üniversite organları tarafından uzaklaştırma girişimini Üniversitelerarası Kurul önler. Bakanlığın tepkisi, öğretim üyeleri aleyhine "görevi kötüye kullanma" suçlamasına dayalı bir ceza davası açmak olacaktır. Yargı da "tasfiyecisi" seçeneğe karşı çıkacak; davalar beraat ile sonuçlanacaktır.

Tek çözüm yolu kalmıştır: 1949 bütçe görüşmelerinde Ankara Üniversitesi Kadro Kanunu'na eklenen bir madde ile "solcu" öğretim üyelerinin kadroları lâğvedilir. "Yasa yoluyla tasfiye", iktidar ile muhalefetin ortak oylarıyla gerçekleşir. Pertev Nalili Boratav ve arkadaşları "açık memur statüsü"ne geçerler. Kendi alanlarında ilk açılan kadroya tayin yükümlülüğü içeren bu kurum, emeklilik hesabında iki yılı bir yıla saymakta ve yüzde 50 oranında aylık bağlamaktaydı.

Babam bir yıl sonra Fransa'ya, CNRS'in araştırma kadrosuna geçti. Öğretmen olan annem 1959'da emekli oldu; babamın yanına taşındı. Ben, her ay başında, Dışkapı'da Ankara Üniversitesi Saymanlığı'na gider, babamın açık maaşını nakit olarak alırdım. Babamın İstanbul Üniversitesi'nde kendi alanına yakın bir kadro için yaptığı atama girişimi kabul edilmedi. "İki yılı bir yıla sayılan" emeklilik süresi işledi; 1970'te Ankara Üniversitesi'nden emekli oldu.

“Solcu DTCF hocaları”na uygulanan “açık memur statüsü”, sonraki yılların tasfiye yöntemlerine göre hafif kalacaktır.

147’ler Tasfiyesi

1959’da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldum. 27 Mayıs’a giden günlerde DP’nin üniversitelere ve hocalarımıza dönük saldırılarına tanık oldum. 27 Mayıs’a giden öğrenci gösterilerine katıldım. İktisata ve akademik mesleğe yöneldim. Avukatlık stajımı sürdürürken SBF’deki iktisat doktora programına kaydoldum. 27 Mayıs’tan altı ay sonra SBF Maliye kürsüsüne asistan olarak atandım.

Akademik mesleğe başlayışım, bir başka üniversite tasfiyesiyle çakıştı. SBF’deki iktisat doktora programında Maliye Politikası dersini, modern Anglo-Sakson maliyesini iyi bilen, güler yüzlü, sevimli profesör Fadıl Hakkı Sur vermektedir. Ders programının bitimi 27 Mayıs’a denk geldi. Beş ay sonra Fadıl Hakkı Bey, Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edilen bir yasayla görevinden uzaklaştırıldı.

Yasa, Ankara ve İstanbul üniversitelerinden 147 öğretim üyesini meslekten çıkarmaktaydı. Listede SBF’den Sur dışında iki profesör (Aziz Köklü ve Hamit Sadi Selen) ve çiçeği burnunda iki asistan (Özer Ozankaya ve Olcay Kansu) vardı. Listede yer alan asistanlardan biri Veteriner Fakültesi’nden arkadaşım, öykücü Orhan Duru idi. Hukuk Fakültesi’ndeki hocalarımdan Yavuz Abadan, Bülent Nuri Esen, Mukbil Özyörük; arkeolog Halet Çambel; edebiyat ve düşün dünyasından Haldun Taner, Sabahattin Eyüpoğlu, Adnan Benk de listede yer almaktaydı.

Yasanın 5. maddesine göre listedekiler bir daha üniversitelerde görev alamayacaklardı. 147’ler olayı, basın ve üniversite ortamlarında şiddetle eleştirildi. Sur ve Köklü (herhalde “gönül alma” kabilinden) yurt dışında prestijli görevlere atandılar. İki yıl sonra çıkarılan bir yasayla kurumlarına geri dönüş hakkı tanındı. 147’lerin büyük çoğunluğu bu imkânı kullandı. Aziz Köklü ve iki asistan SBF’ye döndü. Fadıl Hakkı’yı bir daha görmedim.

Ne var ki, “147’ler olayı”, Türkiye’de üniversite mesleğinin eski, kronik bir başka hastalığının ürünüydü: Tasfiye listesinin meslektaşlarının (çoğu dedikodulardan ibaret olan) ihbarları sonunda oluştuğunu, Şevket Çizmeli (henüz yayımlanmamış) bir

çalışmasında ortaya koyuyor. Hastalık, yirmi yıl sonra daha şiddetli boyutta depreşecektir.

12 Mart ve 12 Eylül Tasfiyeleri

Bir başka tasfiye girişimi 12 Mart 1971'yi izleyen Sıkıyönetim döneminde gerçekleşti. "Reformcu" Erim hükümetinin Başbakan Yardımcısı Şadi Koçaş'ın başlattığı "Balyoz harekâtı", hızla SBF'ye de yansıdı. Genç asistanlardan bir bölümü "arazi oldu"; meslekten koptu. Kıdemli hocalardan Cahit Talas, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Dekan Mümtaz Soysal gözaltına alındı. Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde "hesap vermeleri" istendi.

Mülkiye 12 Mart fırtınasını büyük ölçüde dayanışma göstererek karşıladı. Mümtaz Soysal'ın Mamak Askeri Cezaevi'ndeki duruşmalarına SBF'li meslektaşları olarak kalabalıkça bir kadroyla katıldık. Üniversiteler Kanunu'nun özerk yapısı korunmaktaydı. Soysal'ın boşalttığı makama seçilen Ruşen Keleş ve Üniversite Senatosu, kayıpların, yıkımın sınırlı kalmasına; "kaybolanlar" geri geldiklerinde özlük haklarının korunmasına özen gösterdi. Sıkıyönetim'in son bulmasıyla birlikte, durum, adeta, eskiye dönmüş oldu.

12 Mart yıkımının frenlenmesine, 1970'li yılların ilk yarısında bütün dünyanın sola kaydığı bir konjonktürün etkili olduğunu düşünüyorum. 12 Eylül 1980 sonrasında patlak verecek olan rejim, dış dünyadaki eğilimlerin de tersine döndüğü bir döneme denk geldi. Sonuçları çok daha ağır oldu.

SBF, darbeyi ve sıkıyönetim ortamını Cevat Geray'ın dekanlığı ile karşıladı. Başlangıçta, darbenin üniversitelere yansımalarının 12 Mart boyutlarında kalacağını; zamanla geçirileceğini düşünmüştük. Kısa zamanda, 12 Eylül darbesinin farklı olduğu anlaşıldı. İhsan Doğramacı, üniversite düzeninin baştan-aşağı değişmesi gerektiğini, otoriter ve yetkili bir üslupla haber verdi. Yeni yasa (YÖK) yürürlüğe girdi; dekanlar, üniversite yönetimleri topluca değişti. 1946 tarihli yasada güvenceli konumda olan doktoralı asistanlar sözleşmeli konuma getirildi; "sakıncalar" dosyalarına göre peyderpey üniversite görevlerinden uzaklaştırıldı.

Öğretim üyeleri için ise, YÖK değil, Sıkıyönetim Yasası işletildi. Şubat 1983'te Ankara Üniversitesi Rektörü Tarık Somer tarafından imzalanmış; 1402 sayılı yasaya ve Sıkıyönetim Komu-

tanlığı'nın kararına atıf veren "görevden uzaklaştırma yazıları", ("Sarı Zarflar") odacılar tarafından ilgililere dağıtılmaya başlandı. Bu yazılar, yarım sayfadan küçük boylu, ince pelür kâğıtlarına kopya edilmiş, sadece isim başlığı değişik belgelerdi.

İlk yazı Tuncer Bulutay'a geldi. Bir hafta sonra sarı zarflar Cevat Geray'a, Rona Aybay'a, Kurthan Fişek'e, Korkut Boratav'a dağıtıldı. Yaklaşık on gün içinde listeye Bahri Savcı, Mete Tuncay, Alpaslan Işıklı, Cem Eroğul, Yılmaz Akyüz katılacaktı. Sıkıyönetim alanı dışında idari yargı işlemekteydi. Örneğin Baskın Oran'ın "yardımcı doçentlik" görevine YÖK Yasası gereği son verilmişti. Baskın, Danıştay'dan iptal kararı çıkardı. Fakülteye döndü. Aynı gün Sıkıyönetim Komutanlığı kararıyla görevden alındı.

İstifaları saymazsak SBF'nin 1402 sayılı yasaya göre kayıpları yukarıda sayılan on bir kişiyle sınırlı kaldı. Yasa, bizleri görevlerimizden "bir daha kamu hizmetinde çalışmamak" kısıtlanması içinde uzaklaştırıyordu. Ne var ki, kazanılmış haklar korundu. Emeklilik süresini dolduranlara emeklilik aylıkları bağlandı; ikramiyeleri ödendi. Bana gelince, Emekli Sandığı'na bağlı olarak 23 buçuk yıllık hizmetim vardı. Bir buçuk yıl dışarıdan SSK primi ödeyerek emekliliği sağladım.

Yeşil (hususî) pasaportlarımız mavi pasaportlarla değiştirildi; yurt dışına çıkmamıza engel konmadı. Örneğin Aydınlar Davası'ndan yargılanmaktayken duruşmalardan varestede tutuldum ve Eylül 1984'te Zimbabwe Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak gittim. 1986 sonunda Türkiye'ye döndüm. "1402'likler" in başvurularını bir süre reddeden Danıştay, 1988'de "kamu hizmeti yasağı, sıkıyönetim süresi içinde geçerlidir" içtihadı ile görevlerimize dönmemizi sağladı. Altı yıllık bir aradan sonra SBF'ye döndüm.

Üniversiteler, 12 Eylül darbesine karşı 12 Mart'taki dayanışmayı göstermedi. YÖK düzeninin yeni organlarında tasfiye sürecine katkı yapan meslektaşlar ortaya çıktı. Ancak, listelerin oluşmasının arka planı bugüne kadar araştırılmamıştır.

OHAL/KHK Tasfiyeleri

2016'nın OHAL/KHK'lar rejimi öncekilerden çok daha yaygın bir üniversite tasfiyesi başlatmıştır. Özellikle kendi fakültemle ilgili gözlemler yapacağım.

SBF'den toplam 29 öğretim elemanı (Profesör, doçent, yardımcı doçent, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi) görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Bu, Fakülte'yi çöktürme niyeti olarak görülmelidir.

Emeklilik ve sosyal güvenlik konularında kazanılmış haklara ilişkin ciddi endişeler vardır. Pasaportları geçersiz kılınmıştır. Akademisyenler için büyük önem taşıyan yurt dışında çalışma, araştırma, burs gibi olanakları kullanmaları imkânsızlaşmıştır. "Sivil ölüm" konumu akla gelmektedir. Yasal güvenceler alanı, 12 Eylül rejimi dönemine göre çok daha fazla daralmıştır.

OHAL ile ilişkili olmayan bir bildiri, tasfiye listelerinin oluşumunda esas alınmıştır. KHK'daki imza sahipleri (Bakanlar Kurulu) sorumludur; ama YÖK, listelerin ilgili üniversite yönetimlerinde hazırlandığını belirtmiştir. Bu durumda, akademik etik ilkelerini açıkça çiğneyen; mesleki dayanışma geleneğini hiçe sayan üniversite yöneticilerini görevlerinden derhal istifaya davet etmeliyiz.

OHAL/KHK rejimi tam yetkilidir. Üniversitelerde tasfiye listeleri hazırlama ve uygulama görevleri doğrudan doğruya Emniyet Teşkilatı'na devredilsin ki akademik mesleğin kirlenmesi frenlensin.

SBF'den uzaklaştırılanların tümünü, kendi çocuklarım gibi benimsiyorum. Öğrencilerim, asistanlarım, ortak çalışmalar yaptığım meslektaşlarım var. Üç örnek vereceğim. Dr. Nilgün Erdem, Prof. Dr. Ahmet Haşim Köse kıvanç duyduğum, birlikte çalışmalar yaptığımız parlak meslektaşlarımdır. Meslekten uzaklaştırılmaları, önlerinin tıkanması, Türkiye'de sosyal bilimlerin birikimini ve geleceğini tahrip etme niyeti dışında nasıl açıklanabilir? Onların asistanı olan, doktora tezinin başlangıç aşamalarında, kendisinden önemli katkılar beklediğim genç Ekin Değirmenci'nin meslek hayatına niçin son verilmek isteniyor? Hedef, yılların emeğini, kaynaklarını, hocalarının da katkılarını içeren birikimini yok etmek midir?

85 yıllık tasfiye öyküleri aktardım. Babamı, beni, örnek verdiğim asistanlarımı ve onların da asistanlarını, yani dört akademik kuşağı kapsadım. Sonu, bana hüznü vermektedir. Zira, siyasi ikti-

darlar ve onların uygulayıcıları, her aşamada biraz daha kıyıcı ve gaddar hale gelmektedir.

Yine de aynı öyküler gösteriyor ki, toplumun bünyesinde, tarihsel birikiminin bir köşesinde bir telafi mekanizması saklıdır. Aydınlar, bilim dünyası, hukuk, er veya geç geçmiş yıkımı onarma, telafi yöntemlerini arayacak; bulacaktır. Umarım fazla geç kalınmaz.

BÖLÜM V

ÜLKELER: REEL SOSYALİZMLER VE ÇİN

Marx ve Engels ile mücadele arkadaşlarının; sonraları da 20. yüzyılın büyük devrimcilerinin (Lenin ve Mao'nun) sosyalizm üzerinde düşündükleri, yazdıkları, tasarımları ile gerçekleşen tarih (SSCB, Çin ve diğerleri) arasındaki uyumsuzluk, bazen, "reel sosyalizmler" terimiyle ima edilmiştir.

Bu bölümde yer alan ilk yazılarda bu özgün tasarımlar gözden geçiriliyor. Kuramcılarının ve devrimci liderlerin nihai hedeflerinin sömürsüz, devletsiz, dolayısıyla eşitlikçi ve sınırsızca özgür toplumlar olduğu hatırlatılıyor.

Hayat, beklentilere uymamıştır. Buna rağmen, "reel sosyalizmler", emekçi insanlara bugün unutturulmak istenen çok önemli kazanımlar sağlamıştır. Bunları hatırlatan yazılar da var.

"Reel sosyalizmler" in son örneği Çin midir? Vietnam ve belli ölçülerde Küba da akla geliyor; ama Çin'in özgünlükleri öne geçiyor.

Çin devrimini gerçekleştiren Çin Komünist Partisi hâlâ iktidardadır ve "Çin'e özgü sosyalizm" hedefini (en azından kâğıt üzerinde) terk etmemiştir. Ancak, ekonominin önemli ölçülerde kapitalistleştiği de bilinmektedir. Üstelik üretim güçlerinde tarihsel rekorlar kıran gelişim tempoları gerçekleştirerek.

Bu tuhaf bileşke ne anlama geliyor? Sosyalizm yenik düşmüş müdür? Veya kapitalizm galip gelmiş midir? Ne derecelerde? Bu soruları inceleyen tartışan yazıları da, en geniş anlamıyla "reel sosyalizmler" başlığı altında toplamayı uygun buldum.

Marx, Marksizmler ve Özgürlük¹

Bu konuşma için beni davet eden meslektaşlarıma, özellikle Hüseyin Özel'e iki teşekkür borçluyum. Birincisi, bu önemli konu üzerindeki konferans düzenleme girişimini üstlendikleri, daha da önemlisi 18 kişinin 15 bildiri sunduğu bir üretkenliği mümkün kıldıkları; ikincisi, konferansın “sunuş” konuşmasını önererek beni onurlandırdıkları için.

Ancak, hemen vurgulamam gerekiyor: Sadece Marx'ın öğretisi üzerinde düşündüklerimi kısaca sizlerle paylaşmak istiyorum.

Konferansın ana gündemi, benim konuşmamla değil, hemen sonra başlayacak katkılarla rayına oturacaktır.

1877 yılında Engels diyor ki; *“Marx'ın bilim tarihine yaptığı en önemli iki katkı vardır. Birincisi dünya tarihinin kavranmasına getirdiği devrimci yenilik, ikincisi ise kapitalist üretim biçimi içinde işçinin kapitalist tarafından sömürsünün nasıl gerçekleştiğini açıklayan artı değer kuramı.*

Bu çerçevede, Marx'ın özgün katkılarını (a) *tarihi maddecilik* ve (b) *kapitalizmin artı-değer kuramı üzerine inşa edilen eleştirisi* olmak üzere iki eksen üzerine oturtuyor.

Özgün katkılar söz konusuysa Engels haklıdır. Ancak, Marx'ın iki alan üzerinde var olan zengin birikime eklediklerini

2012 Kasım. Hacettepe Üniversitesi, Marx, Marksizmler Konferansı'ndaki konuşma metni.

dışlarsak, bu düşünüre haksızlık etmiş oluruz. Birincisi, *diyalektik maddecilik*; ikincisi *dünyayı değiştirme mücadelesi*...

Diyalektik düşünce, Marx'tan öncedir. Marx diyalektik düşünceyi toplum analizlerine taşımış; maddeci boyut kazandırarak zenginleştirmiştir.

Dünyayı değiştirme mücadelesi ise sınıflı toplumların tarihi kadar eskidir. İnsanlığın eşitlik, adalet, sınırsız özgürlük mücadelesinin Marx öncesindeki zirve noktası olan Fransız sosyalizmi, Lenin'e göre Marksizmin üç kaynağından biriydi.

Marx'ın düşüncesi bu dört tema üzerinde nasıl odaklanmıştı? *Diyalektik maddecilik; tarihi maddecilik; kapitalizmin eleştirisi (politik iktisat); dünyayı değiştirme mücadelesi*...

Diyalektik maddecilik nedir? Diyalektiğin dört “yasası”ndan söz edilir. Bunlara dayalı şematik bir anlatım yerine, “çelişkilerin, karışıklıkların incelenmesi, algılanması ve dünyayı değiştirmek üzere kullanılması” ifadesinden hareket edebiliriz.

Bu, bize ne getiriyor? İnsanlara, dünyaya ve toplumlara baktığımızda, hangi perspektiften bakmamız gerektiğine ilişkin bir temel dürtü; algılamalarımıza berraklık sağlayan bir gözlük veriyor. Bu gözlüğü kullandığınızda, dünyayı kavramada önemli bir imkân sağladığını; Marx'ın takipçilerinin veya bugün işe yarayan her türlü sosyal bilim yaklaşımının ancak ve ancak bu ilk perspektiften hareket ettiği zaman anlamlı çözümlemeler getirdiğini, hatta geleceğe ilişkin anlamlı kestirimlerde bulunabildiklerini göreceksiniz.

Peki, bu ifadeler sosyal bilim önermeleri midir? Şüpheli. Zira, dar geleneksel yöntemlerle yanlışılanabilir önermeler olduğunu söyleyemeyiz. Felsefe midir? Belki. Yöntem midir? Değil, çünkü içeriği var. Ama bize, hayatı kavramada bir anahtar işlevi görüyor. Bu nedenle diyalektiğe, adeta bir üst-bilim gibi bakmamız gerekir.

Engels'in ifadesiyle “tarihin kavranmasına getirdiği yenilikler”, *tarihi maddecilik* olarak da adlandırılır. Bunlar, Marx'ın iktisatta

ve genel düşünce tarihi içinde oturduğu yeri daha iyi kavramamıza imkân verecektir.

Marx insanlık tarihinin başlangıcına kadar gidiyor ve kritik bir ilk ayırmadan hareket ediyor: Sınıfsız ve sınıflı toplumlar ayırımı... Sınıfların varlığının ön koşulu, toplumların “artık” yaratan sistemler olmasıdır. Bu bağlamda temel bir ayrışma üretken emek ile üretken olmayan insan faaliyetleri arasındadır. Üretken emeğin bir bölümü emek fazlası, artı emek olarak belirlenir. Böylece Marx, dolaysız üreticiyle diğer toplumsal kategoriler ayırımını yapmış oluyor ve sömürü olgusuna geçiyor. Kritik adım, “artık” yaratan toplumlarda, “artığa el koymanın farklı biçimlerini tanımlamak ve belirlemek”tir. Bu analizin en genel, en evrensel kavramı artı-emektir. Bazen “artı-ürün” biçiminde; bazen artı-değer biçimi alır. Artı değer, artı emeğin kapitalizme özgü biçimidir.

Artı emeğe el koymanın farklı, tarih boyunca değişen biçimleri, üretim ilişkileridir. Bu kavramdan sınıflar üretilir. Diyalektik perspektifle bakıldığı için, sınıflar bir merdivenin basamakları olarak; bir sıralama sorunsalı olarak, alttakiler-üsttekiler ayırımına göre tanımlanamaz. Sınıflar, her üretim ilişkisinin içinde karşıt konumda olan ikili sosyal kategorilerdir. Esas olan karşıtlıktır. Sınıfı tanımlamak istiyorsanız, karşıtını bulacaksınız. Üretim ilişkilerinden hareket ettikten sonra toplumsal formasyon analizine gelinir ve bir taksonomi çıkartılabilir. Her ***toplumsal formasyonun kendine özgü ideoloji, devlet, siyaset tür, üstyapı kurumları*** vardır. Tabii, buradan egemen üretim biçimiyle tali üretim biçimlerinin yan yana var olma halleri, farklı üretim ilişkilerinin eklemelenme biçimleri, olasılıkları, üstyapı kurumlarının direnme ve etkileme güçleri gibi inceleme alanları ortaya çıkıyor.

“Maddeci tarih görüşü” diye de anılan bu genel önermeler yapılmış, orada bırakılmış ve unutulmuş mu? Hayır, böyle değil. Çünkü görüyoruz ki, bu temel önermeleri yaptıktan sonra, Marx, Engels, onları izleyen kuramcılar, sosyal bilim insanları, toplum ve tarih analizlerini bu gözlükle yapmışlar. O yüzden, kendileri o ismi kullanmasalar bile, bir Marksist sosyal bilim geleneği oluşmuştur. İşte Engels’in, “Marx’ın tarih anlayışı” dediği perspektifin sadece başlangıç ve ilk adımlarda bizi yönlendirecek bir ***rehber*** olduğunu; bu anlamda bir ***üst sosyal bilim*** gibi tanımlanabileceğini düşünüyorum.

Bu noktada kalırsak ilerleyemeyiz. Sosyal bilimin diğer alanlarına özgü kavram, model, analiz çerçevesi, yöntem ve önermelere; somut incelemelere gereksinim var.

Bu farklı sosyal bilim alanlarından **politik iktisat** Marx için ayrı önem taşır. Zira, onun temel gündemi olan kapitalizm eleştirisi burada yapılır. Kapital'de geliştirilen ve en önemli ögesi artı-değer kuramı olan dar anlamıyla iktisadi çalışmaları vardır. Marx da bu tür yayın ve katkılarını, "benim iktisadi çalışmaları" diye tanımlıyor. Bu gruba *Kapital*, *Ücretli Emek ve Kâr* ile *Ücret*, *Fiyat ve Kâr* girer. Hayatında yayımlanmamış çalışmaları, yani Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı'daki notlarından oluşan ve daha sonra *Grundrisse* başlığıyla yayımlanan metinler ve *Artı-Değer Kuramları* girer. Bunlar, Marx'ın iktisat eserlerinin ana gövdesini oluşturuyor.

Gelelim, Marksizmin "dünyayı değiştirme" ögesine... Feuerbach Üzerine Tezler'in 11.sini biliyorsunuz: "**Filozoflar, dünyayı sadece farklı biçimlerde yorumladılar; ne var ki sorun onu değiştirmektedir.**" Bu, aynı zamanda, diyalektiğin teori/pratik ikiliğini de içerir. Marx'ın takipçilerinin benimsediği bir ifadeye göre, "**Mark-sizm sadece bir teori değildir; ayrıca bir eylem rehberidir.**"

11. tezin ilk ögesi "dünyayı yorumlamak, anlamak"tır. Politik iktisat kapitalizm için bunu yapıyor: Kapitalizm sömürüye, eşitsizliğe dayanır. Ancak, bizatihi anlama sınırları içinde Marx'a sadık kalamayız. Marksist geleneği sürdürmek için, *eleştirelliğin*, ancak geriye ("eski düzene") değil, ileriye dönük eleştirelliğin adeta yöntemsel bir önkoşul özelliğini taşıdığını ve bu özelliği yitiren, "apoloji"ye teslim olan herhangi bir toplumsal çözümlemenin, istediği kadar Marksizm iddiasında olsun, Marx'ın geleneğini sürdürme özelliğini de yitirmiş olacağını düşünüyorum. Farklı bir ifadeyle, herhangi bir toplumsal analiz, Marksist gelenek içinde sayılabilmesinin gerekli (ancak yeterli olmayan) bir koşulu, bence, yerleşik düzenin sömürü ilişkilerine, sınıf hegemonyasına, egemen ideolojiye karşı ilerici bir perspektifle ve insafsızca eleştirel olmaktır.

Kapitalizmin ideolojik hegemonyası öylesine güçlü ve etkilidir ki, düşünürlerin Marksizmi kullanarak düzenle uzlaşmaları,

farkında olmadan tutuculuğa kaymaları pekâlâ mümkündür. Bilim insanları olarak uzmanlık alanlarımız dışından “eleştiri komiserleri” aramalıyız ve ürünlerimizi “düzenle uzlaşma” ölçütü açısından bunların süzgecine sunmalıyız.

Dahası, kurulu düzene ilerici bir eleştiri perspektifi ile yaklaşan tüm bilimsel akımlarla, ürünlerle sıkı bir iletişim ve alış-veriş gerekli ve yararlıdır.

Marx’ın kuramsal önermelerini, bulgularını kullanarak, hat-ta yöntemini sahiplenerek “tutuculuk” yapmak, düzenden yana tavır koymak mümkün müdür? Marx’ın pek çok bulgusunu açık-ça (ve saygıyla) benimsediğini iddia eden, ancak özünde tutucu olan fikir insanlarının sayısı az değildir. Marksizm adına da tutu-culuk yapılabilir. Yukarıda söylediğim anlamda eleştirel özellik-ten yoksun olduğu için bunun mümkün olabileceğini, bence, 1930’lu yılların ortalarından sonra “Sovyet Marksizmi” göster-miştir. Bu “Marksizm”, Sovyet toplumunun ilerici perspektifle eleştirel analizini önlediği, fiilen “apoloji”ye dönüştüğü için Marx’ın geleneğine sırt çevirmiştir ve son tahlilde Sovyet sosya-lizminin bunamasına katkı yapmıştır.

Bugünün dünyasında da Marx’ın bilimsel bulgularını kul-landıklarını samimi olarak veya oportünist, kariyerist güdülerle, kapitalizmin, “küreselleşme” yaftası altında emperyalizmin, siya-si İslam’ın (“tarihsel kaçınılmazlık”, “üretim güçlerinin gelişimi-ne yol açma”, “emekçi ve yoksul sınıfların güncel çıkarları”, “de-mokratik açılım” gibi gerekçelerle) fiilen apolojisini yapan teorik ve ampirik savların, katkıların, ürünlerin Marx’ın fikir mirası ile uyum halinde olduğu da, bence, söylenemez.

Gelelim 11. Tez’in ikinci ögesine: Dünyayı sonuna kadar eleştirel perspektifle anlamak, **müdahale ederek değiştirmek** içindir.

Bu noktada, kapitalizme dönük Marksist eleştirilerin örtülü bir saptaması önem taşıyor. Kapitalizm, önceki sistemler gibi “kendiliğinden” değil; bir müdahale yoluyla dönüştürülebilir, aşılabilir. Dolayısıyla dünyayı yorumlayanlar, hem düşünceleriyle; ayrıca eylemleriyle de kapitalizmi dönüştürme müdahalesinin de parçası olmalıdırlar.

Böylece Marx ve Engels, 19. yüzyılın devrimci, antikapitalist, komünist, sosyalist, sosyal demokrat mücadelelerinin içinde yer aldılar. Kendilerinden önce başlamış olan, onlarla eşzamanlı, zamanla onları izleyen bir siyaset yazınının da parçası oldular. Ütopyacı sosyalistler, Chartistler, Marx, Engels, Bakunin, Proudhon, Lassalle, Kropotkin, Bernstein, Kautsky, Plekhanov, Lenin, Luxemburg, Gramsci, Stalin, Trotsky, Mao bu halkanın içinde yer alırlar. Çoğu hem “açıklayıcı”, hem de “dönüştürücü” düşünürlerdi. Bu gündemin içinde yer almayan bir Marksizm’den söz edebilir miyiz?

Bu noktada bu konferansın ana temasına gelmiş oluyoruz: Marx’ta ve onu izleyen “Marksizmler”de özgürlükler ve demokrasi sorunsalı, sözünü ettiğim “dünyayı değiştirme” çerçevesine oturuyor. Bir kere, kapitalizmin Marksist eleştirisi, sınıf hegemonyasının türevi olan devletin, bazen burjuva demokrasisinin, emekçi sınıflar için ne anlama geldiğini eleştirerek açıklıyor. Bu eleştiriler sonuna kadar özgürlükçüdür.

İkincisi, “dünyayı değiştirme” eylemi, ister istemez devrimci müdahalenin biçimini ve müdahalenin doğrudan hedefi olan **devlet ile hesaplaşma sorunsalını** da gündeme getiriyor. Nihai hedef sınıfsız bir toplumun sınırsız özgürlük rejimidir. Sorun, devrim sonrasında devletin ilgası mı; bir proletarya diktatörlüğünü izleyerek zaman içinde devletin kuruyup gitmesi mi?

Bu sorunlar, “eylem için rehber olarak Marksizm” alanı içindir ve kapitalizm sonrasında sosyal mücadelelerin tarihi olarak önem taşır; siyasi metinler, mücadele ve dönüştürme programları, devrimci, komünist, sosyalist hareketlerin tarihsel belgelerini oluşturur.

Ne var ki, devrimler çağını geride bıraktığımıza göre, bu yazın bugün için bize ne ifade eder. Zira, geride yüzyıla yaklaşan reel sosyalizmlerin sevdaları ve günahlarıyla reel sosyalizmlerin bilançoları da kalmıştır.

İki soru gündeme geliyor: (1): 11. Tez’i izleyerek oluşan Marksist yazın, bu bilançonun da sorumlusu mudur? (2): Bu bilançodan dünyayı değiştirme gündeminin geleceğine ne gibi bir miras kalmıştır?

Bir kere, “dünyayı anlama” çabası olarak Marx’a ve bu anlamdaki Marksizme, “dünyayı değiştirme” doğrultusundaki (sosyalist, sosyal demokrat, komünist, Bolşevik, Menşevik, Maoist) hareketlerin faturalarını çıkarmak haksızlık olur. Marx ve izleyicileri, tüm toplumsal sistemlerin (bu arada reel sosyalizmlerin de) eleştirel perspektiflerle kavranabilmesinin eşsiz katkılarını getirmişlerdir.

Dünyayı değiştirme mücadelesinin parçası olarak Marksist yazına gelince, yeni düzenin mülkiyet sorunu etrafında kümelelenecek olan “sosyal içeriği” ile bir sınıfsal baskı aygıtı olarak “devletin tasfiyesi” ikilemi arasındaki gerilim hep var olmuştur. Reel sosyalizmlerin tarihleri, bir anlamda bu gerilim ile cebelleşmenin de tarihleridir.

“Şeylerin yönetimi” (bir anlamda “planlama”) ile proletarya (veya halk sınıflarının) iktidarı arasındaki diyalektik ilişki, SSCB’nden Çin’e kadar, tüm sosyalist dönüşümlerin ana sorunu oldu. Sömürücü sınıfların tasfiyesinin bir sınıfsal baskı aygıtı olarak devletin derhal veya zaman içinde tasfiyesine (“kuruyup gitmesine”) yol açacağı beklentileri, iç savaş, emperyalizmin kuşatması gibi (kimi haklı) gerekçelerle, proletaryanın (ve giderek proletaryayı temsil ettiği iddia edilen partinin) demir disiplininin gerekliliği tezlerine dönüştü.

Ancak, anahtarları Marx’ta olmayan bu dönüşüm, kolay ve sancısız olmadı. Devletsiz bir toplum özlemi, hatta programı daima kendini hatırlattı. Lenin’in devrim arifesinde kaleme aldığı *Devlet ve İhtilal*’in siyasi programının devrimci-demokrat (neredeyse “anarşizan”) içeriği, Luxemburg-Lenin, Trotsky-Stalin tartışmaları, Mao’nun “sosyalizmden kapitalizme dönüş” tezleri ve “kültür devrimi” programı örnek verilebilir.

Son tahlilde, demokrasi sorununu çözecek sihirli değneğin, siyasi iktidarın sınıfsal içeriği sorunuyla bağlantılı olduğu söylenmelidir. Bu sorun çözülmedikçe, kapitalist mülkiyetin tasfiyesi kendiliğinden halkın sınırsız özgürlüğünü getirmez.

Tüm sosyalist devrimler, devrimci dönüşüm ertesinde halk iktidarı aşamalarını tanıdılar, yaşadılar ve bu aşamayı sürdürmenin yöntemlerini aradılar; tartıştılar; çok çeşitli çözümler denediler.

Kapitalizm çok ağır bir bunalımdan daha geçiyor. Sınıfsız, sömürsüz, eşitlikçi, sınırsızca özgür bir toplum mücadelesinin

yeni bir aşamasındayız. Herşeyi yeni baştan hatırlayacak, keşfedecek, öğreneceğiz. Dünyayı kavrama boyutuyla Marksist kuram vazgeçilmez gücünü, zenginleşerek sürdürüyor.

Sosyalizmin, sosyal mücadelelerin tarihine bakarsak, yeterince öğreti ve ders var. Hem başarılar, hem de hatalar bakımından...

Ekim Devrimi'ni Anarken²

Bu konuşmada bir bildiri sunmuyorum. “Ekim Devrimi” üzerinde yüksek sesle düşünmekteyim ve bunları önce sözlü olarak dinleyicilerle paylaşıyorum. Sonra da yazıya dönüştüreceğim.

Ekim Devrimi'nin yirminci yüzyıldaki mirası üzerinde duracağım. Bu konunun bir boyutunu meslek hayatımın bir aşamasında, elli küsur yıl önce incelemeye başladım; sonuçlarını *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* başlığı altında kitaplaştırdım³ O çalışmalarımın bazı sonuçlarına değineceğim.

Ancak, Ekim Devrimi, benim için bilimsel, akademik bir ilgi alanının çok ötesinde önem taşımıştır. 2. Dünya Savaşı yıllarında, Nazi orduları Sovyetler Birliği'ne saldırdığı yıl ilkokula başladım. Aile büyüklerimle birlikte Kızılordu'nun yenilgilerini, kazanımlarını, nihaî zaferini izledim. Üzüntülerini, mutluluklarını, paylaştım.

Ekim Devrimi'nin yarattığı devrimci enerjinin insanlığa parlak bir gelecek vadettiğini düşünen, Sovyetler Birliği'ne bu perspektifle bakan büyüklerim, dünya görüşümü de biçimlendirdi. İlgi alanlarım, düşünsel gelişimim, okur-yazarlığım, meslekî ve akademik hayatım bu etkilerden soyutlanamaz.

1960 sonrasında Türkiye aydınlarının benim kuşağıma mensup bir bölümü için de Sovyetler Birliği, sosyalist toplumlar, sosyalizm sorunları ilgi odakları oluşturdu. Ben, bu yönelişi, bir anlamda kolayca, aile-içinden edindim. Diğerleri ise, bir anlamda

2017'de “Ekim Devrimi”nin yüzüncü yıldönümü vesilesiyle çeşitli toplantılardaki konuşmalarımın notlarından derlenmiştir.

Ankara 1973, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

sıfırdan başlayarak, güç yoldan, adım adım, tartışıp öğrenerek, eylemler içinde edindiler.

Önemli olan şudur. Ekim Devrimi'nin insanlığa armağanlarına büyük değer veren; çeyrek yüzyıl sonraki yenilgisini de bir büyük yıkım olarak gören belli bir kuşağın, çevrenin mensubu olarak, elbette kendi adıma konuşuyorum.

Bu büyük devrimin kazanımları, dersleri ve gelecek için önemi üzerinde düşündüklerimi sizlerle paylaşacağım.

Ekim Devriminin Tarihsel Kazanımları

Ekim devriminin yüzüncü yılını anarken, öncelikle **insanlığa armağanlarını hatırlatmayı** öneriyorum.

Bunu da kolektif belleğimizi kabaca kırk yıl öncesine taşıyarak başlatalım.

Dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini, Asya ve Avrupa'nın çok sayıda ülkesini kucaklayan geniş bir coğrafyada emekçi insanların geçim koşullarının bazı ortak özelliklerini hatırlatmak istiyorum. Bunu da mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerine odaklanarak yapacağım.

Toprak üzerinde özel mülkiyet yoktur. Tarımsal arazide bazen devlete ait, çoğu kez kolektif mülkiyet geçerlidir. İşletme biçimleri çeşitlidir: Aile işletmeleri, kooperatif veya devlet çiftlikleri, komünler... Kentlerde de arsa mülkiyeti (yerel veya merkezî) devlete aittir. Konutlarda intifa (fiilen mülkiyet) hakkı bireylere verilebilir. Ancak, köy ve kent taşınmazları satılamaz. Kısacası, **toprak meta değildir.**

Tarım-dışı üretken sektörlerde, bankacılıkta, altyapıda devlet mülkiyeti kuraldır. Devlet işletmelerinde üretim, kâr öncelikli değildir. Kâr hesaplanır; zaman zaman işletmelerin plan hedeflerinden biri de olabilir; ancak, gelir akımlarına yol açmaz. Dolayısıyla ücretlerle karşılıklı içinde olan bir bölüşüm kategorisi değildir. Artık-değer yoktur.

İşletme giderlerinin bir bölümü, çalışanların refahıyla ilgilidir: Kreşler, spor tesisleri, işçilerin tatilleri, ilk aşama sağlık tesisleri gibi... Bu gider öğeleri, "kâr" kategorisinin hesaplanmasını güçleştirir. İşletme, böylece, bir üretim birimi olmanın ötesinde, toplumsal (ve çoğu kez politik) bir çekirdektir. Eğitim, sağlık parasızdır. Ömür boyu istihdam, emeklilik; kısacası tam çalışma

geçerlidir. Kapitalizmden temel bir fark buradadır: **Emek meta değildir.**

Para, sadece bir ödeme aracıdır. Bankalar, işletmeler arasındaki akımların hesaplarını, bilançolarını tutarlar; bunların plan hedefleri doğrultusunda seyrettiğini izleme, denetleme işlevi görürler. Bu kayıtlar büyük ölçüde “hesabıdır”; ücret, maaş, emekli aylıkları türü gelir ödemeleri dışında gerçek akımlara dönüşmez. Paradan para kazanılamaz; faiz bir gelir türü değildir. Kısacası, **para meta değildir.**

Toprağın (doğanın), emeğin ve paranın metalaşması... Karl Polanyi’ye göre, kapitalizmin üç büyük günahı... Sözü ettiğim toplum biçimleri, kapitalizmin bu üç günahına son vermişti.

Bireysel gelirler, ilke olarak emeğin nicelik ve niteliğine göre belirlenmiştir. Devlet işletmelerinde ücret ve maaşlar, işletme yönetiminden bağımsız olarak ve emeğin niteliğine göre belirlenmiştir. Kolektif çiftliklerde, devlete intikal eden artı ürün düşüldükten sonraki hasıla, “emek puanlarına göre”, çalışanlar arasında (parasal veya aynî olarak) paylaşılır. Bu puanlar çalışma sürelerine ve emeğin niteliğine göre hesaplanır. Kamu hizmetlerinde de “emeğin niteliğine göre ücret” ilkesi uygulanır. Siyasi liderler (“**nomenklatura**”) için görevlere göre tanımlanan ve parasal olmayan olanaklar (bazen “ayrıcalıklar”) da söz konusudur.

Toplumsal artı-ürün sermaye birikimine, üretken olmayan kamu hizmetlerine ve devletin malûm işlevlerine (emniyete, savunmaya) tahsis edilir.

Kapitalizm ile niteliksel fark, **emeğin meta olmaması** ile gerçekleşmiştir. Bu olguyu mümkün kılan ana dönüşüm, üretim araçları üzerinde kapitalist mülkiyetin son bulmasıdır. Ancak, **devlet mülkiyeti**, bu dönüşümü tek başına sağlayamaz. Farklı bir ifadeyle, kapitalist mülkiyetin ilgası, emeğin metalaşmaması için gereklidir; ama yeterli değildir. Devlet mülkiyetinin yaygın, hatta egemen olduğu, buna rağmen emeğin bir metaya (işgücüne) dönüşebildiği koşulları ileride tartışacağım.

Bugünlerde hemen hemen tarihe karışmış olan bu toplumlar, kendi sistemlerini **sosyalist** olarak tanımlıyorlardı. Başkaları **reel sosyalizm** terimini yeğledi. Ben de konuşmamda bu terimi kullanacağım.

Sistemin adlandırılması bir yana, bence **emeğin meta olmadığı bu ülkeler, özünde sınıfsız emekçi toplumlarıydı.** Bölüşüme,

“emeğe göre gelir” ilkesi egemen olduğu için **sosyalist üretim ilişkilerinden** söz edebiliriz. Ancak, bir adım daha atarak, **sosyalist sistem** diyebilmek için devletin, iktidarın toplumsal, sınıfsal içeriğini tartışmamız gerekecek. Şimdilik, bu ilk tespitle, emekçilerin temel, kalıcı çıkarlarına öncelik veren bir toplum biçiminin gerçekleşmiş olduğunu vurgulamakla yetineceğim.

Bu anlatım, Ekim Devrimi’ni izleyen, yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde, kapitalizmin egemen olduğu bir dünya sisteminin yanı başında, onun tam karşısı mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerinin ayakta durabileceğini hatırlatmış oluyor.

Kapitalist sınıfın, üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin, emek-dışı gelir türlerinin ve işsizliğin olmadığı; güvenceli emeklilik, bedelsiz sağlık, barınma, eğitim sağlayan bir düzen, günümüz dünyasının yüzlerce milyon emekçisi için imkânsız görülür. Geçen yüzyılın önemli bir bölümünde dünyanın orta halli, bazıları da yoksul ülkelerinde dahi gerçekleşmişti.

Sadece bu özellikleriyle dahi reel sosyalizmlerin varlığını, insanlığa önemli, büyük bir armağan olarak görmemiz; öyle hatırlamamız gerekir.

Bu armağanın başlangıç noktasını oluşturan Ekim Devrimi’nin yüzüncü yıldönümünü de bu perspektif içinde analım.

İşçi Sınıfı İktidarı ve “Devletin Ölməsi”

Devlet, işçi sınıfı tarafından yönetiliyorsa, **sınıfsız emekçi toplumlarının sosyalizme dönüştüğü** söylenebilir. Zira, siyasi iktidarın sınıf içeriği, sistemlerin niteliğini belirleyen aslî ve belki de en önemli olgudur. Sosyalist üretim ilişkilerini gerçekleştirmiş işçi sınıfı iktidarlarını da **sosyalist toplumlar** olarak adlandırabiliriz. Sözünü ettiğim emekçi toplumlarında **artık-ürün**’ün dağıtım ve paylaşımı esas olarak devlet tarafından yapılacağı için, iktidarın sınıfsal niteliği ön plana geçer.

“İşçi sınıfı tarafından yönetilen devlet”, nasıl örgütlenecektir? Nasıl, nereye kadar devlet?

Bu sorulara, 20. yüzyıl boyunca Ekim devrimi ile başlatılan dönüşümler içinde yanıtlar getirilmeye çalışıldı. “Çalışıldı”; başarı derecesi ise tartışmalıdır. “İktidarın sınıfsal içeriği”ne teşhis koymanın güçlüklerine daha sonra değineceğim.

Ekim devrimi, Lenin'in tezlerini benimsedi: Marksizmi bir eylem rehberi olarak kabul eden, *işçi sınıfını temsil eden*, sonunda "komünist" olarak adlandırılacak olan *bir öncü parti* devrimi gerçekleştirdi; kapitalizme son verdi. *İşçi sınıfını ve diğer emekçi sınıfları (öncelikle köylülüğü) temsil eden bir partinin öncülüğü ve iktidarı*, daha sonraki "reel sosyalizm" deneyimleri için de örnek oldu.

Sömürücü sınıf (öncelikle burjuva) iktidarlarına son vermek; sömürü ilişkilerini adım adım tasfiye etmek; yeni düzenin devlet aygıtını, *proletarya diktatörlüğü* veya (daha sonra bazı ülkelerdeki ifade ile) *halk demokrasisi* biçimleri altında oluşturmak komünist partiler tarafından gerçekleştirildi.

Reel sosyalizm devletleri, böylece, komünist parti iktidarları ile tanımlanır. Parti yönetimi, *demokratik merkeziyetçilik* ilkesine bağlıdır: *Kararların alınmasında özgür tartışma; uygulanmasında merkeziyetçi disiplini...* Bu iki aşamada özgürlük ve disiplinin sınırları, derecesi, tarihsel ortama, somut koşullara göre değişmiştir. Çılgınca, sınırsızca tartışmaların sonrasında, bunların sonuçlarına göre devlet yönetimleri yaşanmıştır. Liderin talimatını "sureta" oyladıktan sonra hayata geçiren dönemler de...

Parti, toplumun her hücrelerinde varlığını hissettirir; ekonomiyi, işletmeleri, silahlı kuvvetleri, yerel ve merkezî devlet aygıtlarını yönetir. Parti'nin felce uğraması, reel sosyalist rejimlerin de son bulması anlamına gelir. SSCB'nin tarihe karışması, Gorbacov döneminde, Parti'nin gücünün, etkilerinin yok olması ile başlamıştır.

Öt yandan komünist parti iktidarları, ileride anlatacağım gibi, reel sosyalizmlere özgü üretim ilişkilerinin, emekçi toplumların özelliklerinin gerçekleşmesinin, sürdürülmesinin güvencesi değildir.

Parti iktidarı, işçi sınıfı iktidarına tekabül eder mi? Rusya'da "*bütün iktidar Sovyetlere*" sloganı ile iktidara gelen Bolşevikler, iç savaş ve emperyalist müdahaleler ortamında Sovyetleri (devlet organlarını) Parti yönetimine teslim etti; bu adımı kalıcı hale getirdi ve diğer ülkelere de örnek oldu.

Parti liderliği, Marksist teoriye vukufu gerektirir. "Vukuf'un, zaman içinde hangi ölçüde gerçekleştiği, elbette tartışmalı bir husustur. Sınıflı toplumların, öncelikle kapitalizmin çözümlenmesine odaklanan Marx ve takipçilerinin gündeminde, devrim

sonrasında ekonominin, devletin olası, gereken yapısal özellikleri çok sınırlı bir yer tutmuştur. Üç klasik metin istisna sayılabilir: *Gotha Programının Eleştirisi* (Marx), *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* (Engels) ve *Devlet ve İhtilal* (Lenin)...

Halk için sınırsız özgürlük, sömürücüler üzerinde baskı anlamına gelen proletaryanın devrimci diktatörlüğü, sosyalizme geçişin devlet yapısı olarak düşünülmüştür.

Ekim devriminin hemen arifesinde kaleme alınan *Devlet ve İhtilal*, bu bakımdan ayrıca önemlidir. Lenin, bu metinde hem II. Enternasyonal'in oportünist/revizyonist kanadı, hem de ("*devletin derhal ilgası*")nı savunan) anarşistlerle tartışmaktadır.

Yapıtın tümü dikkate alınırrsa Lenin, anarşist tezlere çok daha yakın durmaktadır. Lenin, bu konumunu Marx ve Engels'ten destek alarak pekiştirmektedir. *Devlet, önce işçi sınıfı partisi tarafından fethedilecek; proletarya diktatörlüğü aracılığıyla sömürücü sınıfların tarihe karışmasını sağladıktan sonra ölüp gidecektir.*

Lenin, Komün deneyimine de baş vurarak, "ölüp gitme" sürecinin ilk adımlarına ilişkin ipuçları da önermektedir.

Geçmişin sömürücü sınıfları ortadan kalktıktan; "tarihin çöp sepetine atıldıktan" sonra, devlet, toplumsal ilişkileri düzenleyen bir aygıt olmaktan çıkacak; işlevleri, Engels'in ifadesiyle, *nesnelerin yönetimi*, yani üretim süreçlerinin planlanması, sürdürülmesi ile sınırlı kalacaktır.

Devletsiz toplum, *ihtiyaca göre bölüşüm ilkesinin egemen olacağı komünizme* de tekabül eder. Marx'a göre bu, üretim güçlerindeki gelişkinliğin, bireylerin çok yönlü gelişimine imkân verdiği koşulların, bir anlamda bolluk aşamasının toplumdur. İnsanların işbölümüne mahkûmiyetinin, kafa ve kol emeği arasındaki karşıtlığın son bulduğu; emeğin, hayatın (yaşamının) bir aracı olmaktan çıktığı; hayatın ana gereksinimi olduğu bir dünya...

Bu metinler, Marksist kuramcılarının sosyalizm ve sonrasının yönetimine ilişkin görüşlerinde içkin olan devrimci / demokrat özü taşıdıkları için önemlidir.

Bu özün, reel sosyalizmlerde parti iktidarlarının halk sınıfları üzerinde baskıcı rejimlere dönüşmesini de frenleyen bir rol oynadığını; dahası, işçi sınıfları için gerçek ve çok geniş bir demokrasi alanının oluşmasına da katkı yaptığını düşünüyorum.

Temsilî demokrasinin ilgası, devrimci ortamlarda gerçekleşti. Bu ortamlar, doğrudan demokrasi deneyimlerinin sınırsızca zenginleşme anlarıdır. Bu “devrimci anlar”, Marksist-Leninist kuramın yukarıda değindiğim devrimci-demokrat özünün de desteğiyle, geleceğe de damgasını vuracaktır. İşçi ve köylülerin demokrasiyi günlük hayata taşıma pratikleri, parti iktidarlarının kemikleşme eğilimlerini frenleyecektir.

İktidardaki komünist partiler, programları, resmî doktrinleri açısından, Marksist ustaların önerdiği bu kapsamlı demokrasi hedefine, en azından söylem olarak bağlanmışlardır. Sözü geçen metinler, parti programlarına, pratiklerine taşındığı ölçüde, nihai hedefi emekçilere ve kadrolara daima hatırlatmıştır: ***Devletsiz, özgürlüklerin sınırsız, ihtiyaca göre bölüşüm ilkesinin egemen olduğu komünizm...***

İktidara geliş ve devrimci dönüşüm aşamalarında Parti tabanı ve kadroları işçi (ve bazı ülkelerde köylü) sınıflarının yaygın katılımlarıyla beslendi. Bu dönemlerden belgeler, tanıklıklar, anılar, edebî ürünler, işçi sınıfı kültürünün partilerin hayatlarına damga vurduğunu gösteriyor.

Bu yaygın katılım, Marksist-Leninist metinlerden, Parti hayatına uzanan yansımalar ile birleşince, işçi sınıfı hegemonyasını gerçekleştirme doğrultusunda eğilimlerin güçlenmesine, dönüşümlere de yol açtı. Emekçilerin doğrudan yönetime sahip çıkma eğilimleri, farklı biçim ve ağırlıkta daima taleplere yansdı; varlıklarını hep hissettirdi; bazen hayata geçirildi.

Reel sosyalizmlerde “işçi sınıfı egemenliği gerçekleşti mi?” sorusunu yanıtlayacak nesnel ölçütler önermek, son tahlilde mümkün değildir. Parti belgeleri ve soyut iddialar kanıt sayılmaz.

Soruna, emekçilerin günlük yaşam pratiği içinde bakacak olursak, bu insanlar için önem taşıyan ve sistemin niteliğini belirleyici işaretler, toplum hayatının, siyasetin ve ekonominin bütün alanlarında aranmalıdır. Neler aranacaktır? Kapsayıcı olmayan bir dizi soru önerebiliriz:

Toplumsal tümünü etkileyen kararların belirlenmesine işçi sınıfı, emekçiler ne ölçüde katılabilmektedir? Kafa emekçileri ile yöneticiler lehine ve kol emekçileri aleyhine sistematik, kalıcı ayrıcalıklar doğmakta mıdır? İşbölümünün zorunlu kıldığı meslek ve görev farklılıklarının ve bunlara bağlı hiyerarşinin kuşak-

tan kuşağa geçmesine engel olacak siyasal, kurumsal, fiilî güvenceler var mıdır? İşletmeler, yönetim birimleri ve siyasal organlar düzeyinde ve günlük hayatın her noktasında, yöneticiler ile işçiler arasında, aynı hayat tarzının ve aynı kültürel değerlerin paylaşılmamasından türeyen işbirliğine, eşitliğe ve dayanışmaya dayalı insan ilişkileri kurulmakta mıdır? Gelişmekte midir? Aşınmakta mıdır?

Bu sorular, tümü itibariyle, ***bir emekçiler demokrasisinin, bir yandan sağlam kurumsal güvenceler, bir yandan da güncel pratik içinde egemen olup olmadığının sorgulanması*** olarak görülebilir.

Reel sosyalizmlerin tarihi, Parti liderliklerinin bu doğrultudaki çabaları, deneyimleri, başarı ve tökezlemelerinin de tarihidir. Çok sayıda örnek verilebilir.

SSCB'de, İç Savaş koşullarında dahi, en azından 1929'a (bazı yorumlara göre 1934'e) kadar, Parti-içi hayatta, hem de stratejik konularda, çok sesliliğin, farklı fraksiyonların varlığı iyi bilinir; belgelenmiştir. SSCB/KP'de 1934-öncesindeki Parti-içi tasfiye kampanyalarını, "tabandan gelen, bir işçi sınıfı muhalefeti" ile bağlantılı gören tartışmalı savlar vardır.

Çin'de "halkın içindeki dostane çelişkiler" doktrini ve "yüz çiçek yaşıyor" başlığı altında demokrasi deneyimleri; Parti-içi "kitle çizgisi" öncelikleri; yöneticileri muhatap tutan özeleştirici ve "düzeltme" kampanyaları; fikir emekçilerinin, yöneticilerin, çeşitli yöntemlerle kol emeğine yöneltilmesi; Kültür Devrimi'nde Parti yöneticilerinin tabandan gelen gençlik ve işçi muhalefetine, "karargâha bombardıman!" çağrısı sonunda ağır eleştirilere muhatap tutulması; köylere, fabrikalara yollanması zengin örneklerdir.

İşletmelerde yaygın özyönetim deneyimleri Yugoslavya ile anılır; ama, 1920'li yıllarda SSCB'de Tomskey liderliğindeki Parti-içi fraksiyonun sendikalarda güçlü biçimde temsil edilen bir *işçi muhalefeti* olarak nitelendirildiğini de hatırlayalım.

"Yöneticiyi işçiler mi seçsin, yoksa işletmenin sorunlarını iyice bilen bir genel müdürlük mü belirlesin?" sorusu, emekçiler iktidarı fiilen gerçekleştirmişse o kadar önemli değildir. Zira, öyle bir ortam üretim düzlemine taşındığında işçilerin denetimi kendiliğinden oluşmuştur ve özellikle sosyalist bölüşüm ilişkilerinin gözetilmesini sağlar.

Uzun dönemli kaynak tahsisi de, siyasî iktidar düzleminde Parti-içi çoksesselilik (fraksiyonlar) hayatîyet taşımaktaysa, alternatiflerin sınırsızca tartışılmasını; kararları izleyen uygulamalar da da disiplini sağlar.

Bunlar, siyasi iktidarın emekçi sınıfların elinde olup olmadığının göstergeleridir. Devletin sınıfsal içeriğinin belirlenmesi için gereken kavramsal ölçütlerin inşası, egemen sınıfları değil, kuramcılar ilgilendirir. Egemen sınıf durumunun farkındadır.

Sınırsız, coşkulu özgürleşme, yaygınlaşan doğrudan demokrasi dönemleri ile proletarya diktatörlüğü adına Parti-içi muhalefeti bastırma, tasfiye etme aşamalarının tarihsel bir bilançosunu çıkarmak güçtür.

Konuyu, öznel bir değerlendirme yaparak noktalayacağım: Reel sosyalizmleri yaşamış ülkelerin çoğunluğunda, en azından emekçiler toplumu özellikleri sürdükçe, *işçi sınıfı demokrasisi alanlarının* her aşamada önem taşıdığını; bunların, emekçiler için *doğrudan demokrasi* örnekleri olduğunu ve temsili burjuva demokrasilerinden daha geniş özgürlük mekânları oluşturduğunu düşünüyorum.

Öte yandan, yolculuğun sonunu da biliyoruz: Ekim Devrimi'nin yetmişinci yıldönümü geldiğinde, başta SSCB, reel sosyalist ülkelerde işçi sınıfı demokrasisi alanlarının tarihe karışmış olduğu; bunların, emeğin (ileride tartışacağım) metalaşma süreçleriyle bütünleştiği ve bir hayli içe kapalı parti bürokrasilerinin yönettiği iktidar yapılarının yerleştiği söylenebilir.

Yıkıntının Nedeni: Ekonomi Değil, Siyaset

Reel sosyalizmlerin tarihe karışmasına yol açan temel etkenleri ekonomide arayan değerlendirmeler yaygındır. 1960'lı yıllardan itibaren sosyalist ekonomileri inceleyen burjuva iktisatçıların çoğu, Sovyet ekonomisinin dayandığı *merkezî planlama modeli*ni “günah keçisi” olarak ilan etmekte; piyasa mekanizmasının planlamayı ikame etmesini ısrarla savunmaktaydı. Bir bölümü, Mises-Hayek'in geleneksel “*üretim araçlarında özel mülkiyet yoksa 'rasyonel' kaynak tahsisi yapılamaz*” doktrinini benimsemişti. Dolayısıyla “piyasa mekanizmasına geçiş”, bu grup için örtülü olarak “kapitalizme dönüş” önerisi olmaktaydı.

Bu savların, “kapitalizm” çağrısını açıkça içermeyen masum biçimleri Sovyet iktisatçıları tarafından ciddiye alındı; tartışıldı. Etkili bir “reformcular” grubu tarafından benimsendi.

“Piyasaya açılma” tezlerinin reel sosyalist ülkelerde etkili olmasının ardında, 1970’li yıllara doğru, özellikle SSCB için yeni bir ekonomik gündemin ortaya çıkması yatmaktadır. Emek rezervlerinin bol olduğu dönemlerde oluşturulan “yaygın” büyüme stratejisinin, olgunlaşan ekonominin gereksinimlerine yanıt vermediği ortaya çıktı. Emek verimini ulusal ekonomi ve işletme düzlemlerinde sistematik olarak artırabilecek yöntemler belirlenemedi.

Alternatifler, Sovyet ve Doğu Avrupa iktisatçıları tarafından yirmi yıl boyunca tartışıldı. 1980’li yıllara girildiğinde, kronik sorunlara ciddi makro-ekonomik dengesizlikler eklendi. Sıradan insanların günlük hayatı güçleşmeye başladı. Tüketim mallarının arz / talep dengeleri bozulmakta; boş raflar ve kuyruklar yaygınlaşmaktaydı. Piyasa mekanizmasının bu güçlükleri temelden çözen bir “sihirli değnek” olduğu görüşü, genel kabul görmeye başlamıştı.

Sovyet ekonomisini, baş edemeyeceği bir silahlanma (“yıldız savaşları”) yarışmasına zorlayan Reagan yönetimi, “barışçı” söylemi ile Batı kamuoyunu fethetmiş olan Gorbaçov’u köşeye sıkıştırmıştı. *Glasnost ve Perestroyka* programları, son tahlilde, SSCB Komünist Partisi’nin saygınlığını, otoritesini giderek yitirmesi sonuçlarını verdi.

Sovyetler Birliği devlet sistemi çatırdamaya başlamıştı. Batı istihbaratının Politbüro’ya dahi sızdığını düşündüren gelişmeler söz konusudur⁴ Yeltsin’in “darbesi” Sovyet sisteminin sonunu getirdi.

Bu “büyük öykü” doğrudur; ama, kanımca, reel sosyalizmlerin tasfiyesine yol açan ana etkenleri kapsamamaktadır. Devlet aygıtının tepesindeki gelişimleri içeren bu öyküye göre, SSCB’de reel sosyalizm, Komünist Partisi’ni iktidardan uzaklaştıran Yeltsin darbesi ile son bulmuştu. Doğu Avrupa ülkeleri, zincirleme aynı sonuca sürüklenecekti.

⁴ SSCB’nin son günlerinde Komünist Parti’nin üst yönetimindeki gelişmeleri anlatan Politbüro üyesi Igor Ligaçev, adını koymadan bu teşhisi doğrulamaktadır (*Kremlin’in Sırları*, İstanbul 1995, Kaynak). Ligaçev’in, sonraları, Mao’yu o tarihlerde okumamış olmaktan hayıflandığı söylenmiştir.

Gerçekte ise, arka planda süregelen farklı ve bir dizi “küçük öykü”, reel sosyalizme özgü üretim ilişkilerinin bir süreden beri çözülmekte olduğunu göstermekteydi. Bu çözülme yaygınlaşmakta, giderek kalıcı hale gelmekteydi.

Bu koşullar içinde alternatif bir senaryo tasarlayabileceğimizi düşünüyorum: Sovyetler Birliği’nde ve Doğu Avrupa’da tek (“komünist”) parti rejimleri devam etseydi, son durak, yine de reel sosyalizmlerin tasfiyesi olacaktı. Komünist Partisi iktidarının kapitalist bir ekonomiyi yönettiği Çin Halk Cumhuriyeti, farklı aşamalardan geçmiş olmasına rağmen, bu olası senaryoyu destekleyen bir örnektir.

SSCB ve Doğu Avrupa örneklerine dönelim. Buralarda iki “bozulma” üst üste gelmiştir: Birincisi, siyasette ve güncel hayatta, işçi sınıfı ile Parti arasındaki bağların gerilemesidir. İkincisi ise, üretim ilişkileri düzleminde emeğin metalaşmasıdır.

İlk “bozulma” olgusuna biraz sonra döneceğim. Şimdilik, daha önce yaptığım bir tespiti hatırlatmakla yetineceğim: İşçi sınıfı demokrasisi alanları tarihe karışmış; parti bürokrasileri tarafından yönetilen iktidar yapıları yaygınlaşmıştı.

Benim “emeğin metalaşması” olarak nitelendirdiğim dönüşüm, “piyasaya açılma” süreçleri sonunda gerçekleşmişti; ancak bu süreçlerin zorunlu bir sonucu değildi.

Kritik ilk aşama, *piyasa mekanizmasının yüceltilmesi* oldu. Gerekçe hazırды: Arz-talep dengesinin ortadan kalkması, kaynak tahsisinde israfın son bulması, piyasa ilişkilerinin genişlemesini, farklı bir ifadeyle kâr için üretimin başlamasını gerektiriyordu.

Bu genel teşhisin doğruları ve yanlışları iç içedir. Bir kere, sermaye birikimine ve ekonominin gelecekteki yapısına ilişkin uzun vadesi kaynak tahsisi kararlarında piyasa mekanizması işe yaramaz.

Ayrıca, ısrarla ileri sürüyorum ki, *kısa vadeli kaynak tahsisi söz konusu olduğunda, örneğin tüketim mallarında arz-talep dengesinin sağlanmasında piyasa mekanizması işe yarar, ama kâr için üretimi gerektirmez. Kâr için üretim de, tek başına, emeğin metalaşmasını zorunlu ve gerekli kılmaz. Farklı bir ifadeyle, piyasa mekanizması → kâr için üretim → emeğin metalaşması bağlantıları asla zorunlu değildi.*

Reel sosyalizmlerde piyasa mekanizmasının gerçek ve yapay (“zorlama”) işlevleri hakkında neler söylenebilir.

Piyasanın rolünün genişlemesi tek başına planlamanın tasfiyesi anlamına gelmez. Zira planlama, aslında, temel kaynak tahsis kararlarının, örneğin sektörlerin üretim hacimlerinin, toplam yatırımların, kamu tüketiminin ve özel tüketimin hacim ve oranlarının, yatırımların sektörel dağılımının, ihracat ve ithalatın hacim ve bileşiminin merkezî bir otorite, yani son tahlilde siyasi iktidar tarafından belirlenmesi anlamına gelir. Ve bu alanlarda burjuva iktisatçılarının “tüketici egemenliği” dedikleri ve kaynak tahsisinin piyasaya yansıyan bireysel talepler tarafından sürüklendiği mekanizmanın karşıtıdır. Bu türden stratejik hedeflerin ne belirlenmesinde, ne de uygulanmasında piyasa mekanizması gerekli değildir.

Buna karşılık kısa dönemli kaynak tahsisinde, örneğin tüketim malları üretiminin bileşiminde ve dağıtımında piyasa mekanizması işe yarar. Reel sosyalizmlerin gün batımı dönemlerinde ortaya çıkan “boş raflar, kuyruklar” hastalığının tedavisinde işlevseldir.

İşletmeler, tüketiciler ve emekçiler, piyasada oluşan fiyatları veya merkezden belirlenen ücretleri veri kabul ederek serbestçe alış-veriş yaparlar; işlerini değiştirebilirler. Bu çerçeve içinde, işletmeler-arası ve işletmelerle tüketiciler arasındaki ürün akımları piyasa ilişkileri içinde gerçekleşmiş olur. Ve örneğin işletmeler, kâr hesabı tutmaya, izlemeye başlayabilir.

Tüketim mallarının fiyatları piyasada belirlenirse, bunların yakın gelecekteki (kısa vadeli) bileşimini, büyüme hızlarını öncelikle *tüketici talebi (özgürlüğü)* belirlemiş olur. Kapitalist toplumlarda olduğu gibi, siyasî tercihler önem taşıyorsa, tüketim malları piyasalarında (içki, sigara, lüks mallar, kültürel ürünler üzerine) uygulanan vergiler veya sübvansiyonlar bu öncelikleri hayata geçirir.

Kâr kategorisinin bir başarı göstergesi olması zorunlu değildir. *Katma değer, sosyal maliyetler, sosyal refah* bağlantılı alternatif başarı göstergeleri önerilmiş, tartışılmıştır. Bunları burada değerlendirmem gereksizdir.

Ayrıca, girdi ve çıktı fiyatları ile kolayca hesaplanan bir muhasebe kategorisi olan **kârın, bir başarı göstergesi olarak kabulü, bir gelir ögesi olmasını gerektirmez.**

Bir başarı göstergesi olarak uygulanabilecek olan işletmek kârı, ***bir bölüşüm kategorisine dönüşmemişse, kâr için üretim, emeğin metalaşması ile sonuçlanmaz.***

Geleneksel modelin bölüşüm ilkeleri sürdükçe, işletmelerin satış hâsılatı ve kârlar tümüyle devlete aittir. İşçi ve yönetici gelirleri, önceden saptanmış ücret/maaş baremlerine göre hesaplanır. Primler sadece bireysel emekçinin ortalama-üstü katkıları karşılığıdır ve ücretlerin bir uzantısı niteliğindedir.

Kârın sadece bir başarı göstergesi olduğu ortamlarda işletme yöneticisi, iyi yönetmesinin karşılığını, bu göreve göre saptanmış maaşı ile elde eder. Sosyalist değerlerin yaygın olduğu bir emekçiler düzeninde, toplumun kendisinden ne beklediğinin bilincinde olan; yönetsel ve teknik becerilerini, bilgisini (kısaca emeğini) buna göre toplumun hizmetine veren ve ekonomiye kattığı emeğin nicelik ve niteliğinin bir yansıması olan karşılığı (maaşı) toplumdan alan bir “***kızıl direktör***”den beklenmesi gereken doğal davranış biçimi de budur. Böyle olunca da, piyasa mekanizmasının kaynak tahsisine egemen olduğu alanlarda dahi, sosyalizme yabancı bölüşüm ilişkileri (kâr, yani artık-değer) doğmayacaktır.

Bölüşüm ilişkilerinin piyasa süreçlerinden soyutlanabilmesi, ancak ve ancak toplumun öncü kadrolarına sosyalistçe davranış normları egemense mümkün olurdu. Devlette, siyaset ve ideolojide işçi sınıfının ağırlığı korundukça, meta üretiminin genişlemesi sistemin temel ilişkilerini çözemez.

Ne var ki, reformcular, uzmanlarla, teknik-yönetici kadr olarla işbirliği içinde ***üretim düzleminde artık-değeri oluşturma arayışlarına yöneldiler ve işletme yöneticilerine özgü bir maddi özendirici (başlangıçta “prim” olarak) kârların dağıtılmasını sağladılar.*** İkinci bir “bozulma adımı”, işletme yönetimine, kısmen dahi olsa, ***ücret fonunu belirleme yetkilerinin*** verilmesi oldu. Üçüncü “bozulma”, ücret pazarlığını da merkezden işletme düzeyine taşımak; işe almak, işten çıkarma yetkilerini de işletme yönetimine vermek oldu.

Böylece, toplam ücret fonunu, saatlik-aylık ücret düzeylerini ve istihdamı kısarak kârları ve dolayısıyla yönetici / teknik kadronun gelirlerini artırmak mümkün olur. Bu da ücret / kâr çelişkinin işletme düzeyine taşınması; üretim süreci içine karşıt bölüşüm ilişkilerinin yerleşmesi anlamına gelir. Bu süreçlerin belli

bir aşamasında, reel sosyalizmin geleneksel modelinde işletmelerde işçiler lehine oluşturulmuş sosyal, ekonomik, kültürel yükümlülöklere son verilir. Kâr hesabı “yabancı” ögelerden arındırılır.

Emek metalaşmış; artık-değer işletmeler düzeyinde oluşmuştur.

Reel sosyalizmler son bulduğunda, yukarıda sıraladığım aşamalarda önemli mesafeler alınmış; ancak hepsi tamamlanmamıştı. Tümünü tamamlamak, sonraki yıllarda Komünist Parti yönetimindeki Çin Halk Cumhuriyeti'ne nasip olacaktır.

Emeğin metalaşması, üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti ilga edilmeden nasıl gerçekleşebildi? Bu soruyu, mülkiyet kavramından hareket ederek tartışacağız.

“Üretim araçları üzerinde mülkiyetin hukuken devlete ait olması”, tek başına sosyalist mülkiyet ilişkilerinin varlığını belirlemez. Hukuken devlete ait üretim araçlarının belli bir biçimde kullanılmasından doğan kazançların (ve belki de kayıpların), bunları kullanma yetkisine sahip olanlara gelir (zarar) biçiminde intikali halinde, “mülkiyetin nemasından yararlanma hakkı” söz konusudur.

“Nemalanma hakkı”, mülkiyetin yeterli değilse bile gerekli bir ön şartıdır. Mülkiyetin bir diğer göstergesi kullanma hakkıdır. Bu noktada en önemli bir sorun, üretilen ürünlerin (ve dolaşısıyla satış hasılatının ve kârların) kime ait olduğu hususudur. Satış hasılatı ve kârlar, kısmen işletme yöneticilerine intikal etmekte ise, mülkiyet hakkının aidiyeti tartışmalı gelir. Devlet, “mülkiyet hakkı”nın karşılığını ancak kısmen alabilecektir: Sermaye stokundan hesap edilecek bir faiz veya vergi biçiminde... Burjuva toplumlarında kapitalist şirketlerin vergi yükümlölüklerini andıran; o sınıra indirilmiş bir “mülkiyet hakkı...”

“Sosyalist” devlet, bu noktada, sadece *çıplak mülkiyet* üzerinde hak iddia edebilecek konuma gerilemiştir.

Mülkiyet hakkının bir başka uzantısı, miras yoluyla kuşaklar arası devredilmesidir. Atanması devlet tarafından yapılan ve işletme kârından sadece bu atama geçerli olduğu sürece yararlana-bilen; nemalanma hakkını miras yoluyla devredemeyen bir yönetici kadroya “fabrikaların fiili sahibi” demek elbette güçtür.

Ne var ki, ekonominin, giderek tüm toplumun yönetici kadroları, bir bütün olarak çeşitli ayrıcalıkları kuşaktan-kuşağa, aile

içinde aktaran, kendi içine kapalı bir toplumsal grup haline gelmekteyse, miras hakkının da özel ve sosyolojik bir anlamda doğmakta olduğundan ve bir “devlet burjuvazisi”nin oluşumundan söz edilebilir.

İşletmelerde başlayan ve reel sosyalizmin temel ilişkileriyle çatışan bu süreç nasıl gerçekleşebildi? Yanıt, bence açıktır: İşçi sınıfının üretim, bölüşüm ve siyaset üzerindeki etki alanı yitirildiği için...

Üretim düzleminde işçi sınıfının demokrasisi alanları korunuyor olsaydı, işletmelerde emeğin metalaşma adımları emekçilerin sert direnmesiyle karşılaşır. İşçiler, *“kırmızı direktörlerin kâr kovalayan işletmecilere dönüşmesine”* izin veremezdi. Reel sosyalizmin geleneksel döneminde yönetici-teknik kadrolar, artık-değer özlemi taşıyan burjuva uzmanlardan değil, işçi sınıfının sosyalizme gönül vermiş iyi eğitilmiş, öncü öğelerinden oluşurdu.

Alt-yapıda oluşan bu sınıfsal / ideolojik bozulmanın, siyasî iktidar düzleminde bağımsız gelişmesi mümkün müdür? Bir adım daha atmak gerekir: “Reform ideolojisi”, burjuva iktisadının etkisi altındaki uzmanlardan başlamış olabilir. Ancak, siyasî iktidarın zirvesine nüfuz etmemiş olsaydı, ekonominin yönetimine damgasını vurabilir miydi?

1980’li yıllara gelindiğinde ana tablo şudur: Önce iktisatçılara, sonra da devleti ve ekonomiyi yöneten kadrolara burjuva ideolojisi hızla nüfuz etmekte; bilerek / bilmeyerek “kapitalist yolu seçenler” güçlenmektedir. Siyasî liderler, emeğin metalaşmasını ekonomik sorunları aşmanın bir koşulu olarak görmeye başlamışsa, sistemin sadece tabanında değil, tepesinde de işçi sınıfı ağırlığının ortadan kalkmış olması gerekirdi.

Reel sosyalist toplumların bünyesinde *artık değer oluşturma (emeği metalaştırma)* eğilimleri, tabandan zirveye doğru mu; zirvede başlayarak mı gerçekleşti? Ülkelere göre farklılaşma söz konusudur; herhalde genel-geçer bir yanıt yoktur.

Ancak, genel-geçer bir teşhis yapabiliyoruz: Dönüşüm, iktisadî sorunlar, ekonomi yönetiminin hataları ile değil, iktidarların sınıfsal niteliğindeki bozulma sayesinde mümkün olmuştur.

Reel sosyalizmlerin dönüşümü, üretim düzleminde, güncel hayata, siyasî iktidara kadar uzanan çeşitli katmanlarda işçi sınıfının geçmişte var olan nüfuz, etki ve demokrasi alanlarının yiti-

rilmesiyle mümkün olmuştur. Farklı bir deyişle çöküntünün kaynağı ekonomik değil, siyasîydi.

Defter, Komünist Parti iktidarları son bularak kapandığında, reel sosyalizmin *emekçiler toplumu* özellikleri de son bulmuştu. Emekçiler toplumunun çimentosu olan, üretim kolektifinde kader ve çıkar birliği anlayışı son bulmuş; paylaşım kavgası yerleşmişti. Artık değer oluşumu, emek dışı gelirleri yükseltmiş; çeşitlendirmişti. Ücretlerin erimesini telafi için uygulanan fiyat kontrolleri, kuyruklar, boş raflar ve karaborsayla sonuçlanmaktaydı.

Reel sosyalizmlerin Stalin sonrası yükseliş yıllarının işçi sınıfları ise, sadece sosyal göstergelerde değil, tüketim düzeylerinde de Batı kapitalizmini geçmek söylemi içinde olgunlaşmıştı. Özgüveni yükselen liderler, “adım adım komünizme yaklaşmak” hedefini yeniden vadetmeye başlamıştı.

Çeyrek yüzyıl sonrasında, aynı işçi sınıfları, geçmiş kazanımlarının önemli bir ögesi olan demokrasi alanlarını yitirmişti. Emeklerinin metalaşması, ekonomik kargaşa ortamları ile eşzamanlı oldu. Sıradan insanlar için, Batı toplumlarının tüketim düzeyleri, “serbest piyasa” ortamları ortaklaşa çekim alanı olmaktadır.

O dönemeçte, emekçi toplumları esasen tarihe karışmıştı. İşçi sınıfları, “defterin kapandığı” son aşamada komünist parti iktidarlarının son bulmasına direnmediler. Kapitalizmin vadettiği tüketim toplumuna, asla gerçekleşmeyecek büyük beklentilerle katıldılar.

Komünist iktidarların son bulmasını izleyen özelleştirmeler, Rusya’da, büyük işletme yöneticilerinin bir bölümünün “oligarklara” dönüşmesi biçiminde yürütülecektir.

Sonuç Yerine

Ekim Devrimi’nin yüzüncü yıldönümünde, çoğu bu devrimden türemiş; onun uygulamalarından ilham almış olan reel sosyalizmlerin, insanlığa getirdiği kazanımları, armağanları hatırlatmak istedim.

Bu değerli katkıların yıkımla son bulmasının aşamalarını, olası nedenlerini de gözden geçirdim.

“Yıkım önlenebilir miydi?” Bu sorunun tartışılması, konuşmamın sınırlarını aşmaktadır. Sadece, reel sosyalizmlerin tarihi içinde oluşan; komünist bir partinin hâlâ iktidarda olduğu bir ülkedeki “yanıt arayışları” üzerinde durabilirim.

Mao Zedong’un Çin Komünist Partisi’nin (ÇKP’nin) “kapitalist yola” kaymasını önlemek için, tabandan, özellikle gençlerden başlattığı Kültür Devrimi’ni ve sonrasını kastediyorum. Kızıl Muhafızlar ve diğerleri, Mao’nun “karargâhı bombalayın!” çağrısını kabul ettiler; ülkeyi devrimci bir kargaşaya sürüklediler.

Kabaca on yıl sonra bu olağan-dışı çözüm çabası, Deng’in “önce piyasaya, sonra dışarıya ve kapitalizme açılma” çizgisine yenik düştü.

“Deng reformları”nı, Doğu Avrupa ve Rusya’da komünist rejimlerin çöküşünden ve sonraki kapitalistleşmelerden ayıran özellikler vardır. Çin reformlarının ilk aşamasında, piyasaya açılmanın kapitalistleşme sonucunu vermeyebileceği ortaya çıktı. Böylece Avrupa ve SSCB’deki reel sosyalizmlerin, “kuyruklar ve boş raflar” hastalığına Çin’in sürüklenmesi önlendi.

Reformlar, daha sonra, önce yabancı, sonra yerli sermayenin sürüklediği kapitalistleşmeyi destekledi. Ne var ki, bu süreç içinde ÇKP’nin güçlenmesi öncelik taşımakta; ülke siyasetinin Batı tipi çok partili bir demokratikleşmeye savrulmasına fırsat verilmemekteydi. Örneğin Deng, 1989’da SSCB’de dağılma süreci başlarken, Tienanmen’deki “demokrasi kalkışması”nın şiddet uygulanarak bastırılmasını emretmiş; ÇKP’nin ülke üzerindeki kontrolünün pekişmesini sağlamıştı.

Kültür Devrimi sırasındaki gençliğinin altı yılını “yoksul köylüler tarafından eğitilmek üzere” yollandığı bir köyde yaşayarak, çalışarak geçirmiş olan Şi Jenping, Tienanmen olayından 23 yıl sonra ÇKP Genel Sekreterliği’ne getirildi. Kültür Devrimi deneyiminin kendisini olgunlaştırdığını belirten Şi, liderliğe gelmesinden hemen sonra, “*SSCB Komünist Partisi niçin çökmüştü?*” sorusunu Parti kadrolarında tartışmaya açtı. Sonuç, *yolsuzluk teşhisidir*. Sonraki beş yıl boyunca Çin’de başlatılan yaygın, kapsamlı ve etkili *yolsuzlukla mücadele* kampanyası bu teşhisin sonucudur.

Şi’nin, *SSCB’de sosyalizmin değil, Parti’nin niçin çöktüğünü* sorguladığına dikkat çekmek isterim. Onun da önceliği, ÇKP’nin ülke yönetimi üzerindeki mutlak hegemonyasını, otoritesini ko-

rumaktır; sosyalizmi değil... Ne var ki, Parti programı, hâlâ, “Çin’e özgü sosyalizmi kurma” hedefini korumaktadır.

Yukarıdaki soruya verilen kimi yanıtlar, reel sosyalizmlerin, kapitalizmin merkezinde değil, az gelişmiş çeperlerinde gerçekleşmiş olmasını vurgulayacak; sorunların kaynağını burada arayacaktır. Üretim güçlerinin gelişkinlik düzeyi bakımından Batı kapitalizmiyle aradaki makasın tam kapatılamamış olması, sistemlerin yapısal zafiyeti olarak işaret edilecektir.

ÇKP’nin bugünkü lideri acaba bu görüşte midir? Şi Jin-ping’in Çin toplumunu bu yüzyıl içinde zenginleşmiş, gelişmiş, ahenkli bir topluma dönüştürmeyi öngören “Çin Rüyası” ile “Çin’e özgü sosyalizm” hedefleri arasında bu açıdan bir bağlantı kurabilir miyiz? Belki de Şi, sosyalizmi, “ancak sırası gelince; yani üretim güçlerinin gelişimi belli bir eşiği açtığı zaman gündeme gelecek bir tarihsel hedef” olarak anlamaktadır.

Fransız devrimi hakkındaki düşüncesi sorulduğunda Çu Enlay’ın “teşhis koymak için çok erken” dediği rivayet olunur⁵ Çin ve ÇKP düşüncesinde zamanın ağır bir tempoyla ilerlediği; uzun dönemli hedeflerin daima öne çıktığı söylenir.

Yine de, sosyalizmin, Şi’nin mutasavver “Çin Rüyası”na veya refah toplumlarına özgü benzeri senaryolara ertelenmesi, dünyanın ezilen, sömürülen halk sınıfları tarafından kolay kolay benimsenemez.

Reel sosyalizmler, olumlu, hatta olumsuz bilançolarıyla, sosyalist değerlerin, özelemlerin, hedeflerin pek çoğunun güç, elverişsiz koşullarda dahi gerçekleşebileceğini göstermiştir. Devrimlerin, en zengin, en varlıklı, en gelişmiş toplumlara özgü bir “lüks” olduğunu kabul etmek, herhalde diyalektik düşünceye aykırıdır.

⁵ Bu rivayetin yanlış olduğu, sorunun 1968’de Fransa’daki devrimci çalkantılar için (ve yedi yıl sonra) sorulduğu belirlenmiştir.

Bir Yıldönümünün Düşündürdükleri⁶

7 Kasım 2009, Rusya'da Bolşevikleri iktidara getiren Ekim Devrimi'nin 92. yıldönümüdür. Kanlı bir iç savaşın ardından beş yıl sonra Sovyetler Birliği kurulacak; altmış dokuz yıl sonra da, 8 Aralık 1991'de, Beyaz Rusya'daki bir köşkte, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan bir anlaşmayla son bulacaktı. Anlaşmayı Rusya adına imzaladıktan sonra Yeltsin'in içki masasında sızdığı; Kravçuk ve Şuskeviç (Ukrayna ve Beyaz Rusya cumhurbaşkanları) tarafından taşınıp bir divana yatırıldığı söylenmiştir.

Üç liderin imzaladığı bu belge, hukuken geçersizdi; ama, on yedi gün içinde işler kitabına uyduruldu: 21 Aralıkta SSCB'yi oluşturan Cumhuriyetlerin (dördü hariç) liderleri Alma Ata'da bir araya geldiler ve SSCB'nin son bulduğunu belgeleyen bir protokole anlaştılar. Üç gün sonra Gorbaçov Sovyet Cumhurbaşkanı'ndan istifa etti. Bir gün sonra da SSCB Yüksek Sovyeti (parlamentosu) kendini feshederek bu trajikomik olaylar zincirine noktayı koydu.

Bugün Ekim Devrimi'ni, 1991'deki hazin sonun “ilk perdesi” olarak hatırlamıyoruz. Onu, sınıflı toplumların uzun tarihinde, hem üreten, hem sömürülen yüz milyonlarca emekçi insanın eşitlik, adalet ve özgürlük arayan uzun mücadelelerinin bir ürünü olarak, “imkânsızı birdenbire mümkün kılan” bir büyük “kopma” olarak anıyoruz

⁶ 2009 Kasım

Ekim Devrimi'ni gerçekleştiren Bolşevikler hayatlarını sınıfsız, adil, eşitlikçi bir ütopyayı gerçekleştirme mücadelesine adanmış insanlardan oluşan uzun geleneğin temsilcileriydiler. Yedi düvelin emekçilerini birbirine kırdıran emperyalist savaşa karşı çıktılar; bu savaşa yol açan egemen sınıfları iktidardan uzaklaştırmayı hedeflediler ve Ekim Devrimi'yle Rusya'da başarıya ulaştılar.

Bolşevikler eski yoldaşlarıyla, sosyalizmin revizyonist kanadıyla, Menşeviklerle yollarını ayırarak, mücadele ve kavga ederek devrimi gerçekleştirdiler; yeni toplumu oluşturma'nın ilk adımlarını atarken, taktik ve strateji tartışmalarını katı, insafsız üsluplarla sürdürdüler. Bütün bunlara rağmen, Lenin ve arkadaşları, sözünü ettiğim o uzun geleneğin bir halkası olduklarını hiç unutmadılar.

Bu olguyu, Sovyet devriminin ilk yıllarının tarihçesine gerek belgelemeye burada imkân yok. İki sıradan örnek vermekle yetineceğim.

Birinci örnek, Moskova'da Kremlin yakınlarındaki Aleksandrovski Bahçeleri'ndeki bir Dikilitaş'la ilgili. İki Sovyet yazarının (D. Valovoi ve H. Lapshina'nın) imzalarını taşıyan 1983 tarihli bir kitapçıkta fotoğrafını gördüm. Ve öğrendim ki, bu Dikilitaş Ekim Devrimi'nin ilk yıldönümünde Lenin'in direktifiyle "devrimci hareketlerin liderlerini ve öncü sosyalist düşünürleri anmak amacıyla" dikilmiş. Dikilitaş'a Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin baş harfleri ve ondokuz tarihsel şahsiyetin isimleri işlenmiş.

Devrimin ilk yıldönümünde Bolşevik liderlerin, "öncü sosyalist düşünürler ve devrimci hareketin liderleri" olarak kimleri seçmiş oldukları ilgi çekicidir. Dikilitaş'taki isimler şunlardır: Marx, Engels, Liebknecht, Lassalle, Bebel, Campanella, Mellier, Winstanley, Thomas More, Saint Simon, Vaillant, Fourier, Jaurès, Proudhon, Bakunin, Çernişevski, Lavrov, Mikhailovski ve Plehanov.

Bu, uluslararası sosyal muhalefet tarihinin birkaç yüzyıl öncesine kadar uzanan ütöpik, devrimci ve reformist akımlarını temsil eden bir listedir. Bolşevikler, düzen karşıtı sosyal muhalefeti ve "başka bir dünya inşa etme" çabalarını içeren aile ağacının bir özetini Dikilitaş'a yerleştirmişler. Üstelik, bu aile ağacın-

dakilerin araları da her zaman iyi olmamıştır. Marx'ın Proudhon'la, Bakunin'le, Lassalle'le anlaşmazlıkları; Bolşeviklerin Plekhanov'la kavgaları ünlüdür. Buna rağmen 1918'deki anlayışa göre, bu kavgalar aile içi ayrılıklardı; “aynı yolun yolcuları” arasındaydı. Farklılaşmalar, “sınıfsız, eşitlikçi, adil ve özgür bir başka dünya inşa etme” hedef ve özleminde değil, o amaca ulaşmanın yol ve yöntemlerinde söz konusuydu.

Bu listeyi gördüğümde, anarşizmin tarihsel liderlerinden Bakunin'in yanında diğer ünlü bir Rus anarşistin, parlamenter sosyalizmle ve Alman Marksizmiyle hep mücadele etmiş olan Kropotkin'in niçin yer almadığını merak etmiştim. Sonraları, Kropotkin'in, *Bir Devrimcinin Anıları* başlığı altında Türkçe yayımlanan iki ciltlik nefis yapıtı (Mazlum Beyhan çevirisi, Öteki Yayınevi) elime geçince, kitabın önsözünden öğrendim ki, Dikilitaş yerleştirildiğinde Kropotkin Moskova'da, hayattaymış ve bir halk iktidarının yerleştirilmesi için düşündüklerini ve eleştirilerini mektuplarla Lenin'e iletmekteymiş. Lenin ise onun için, “*bütün o güzel geçmişiyle ve yaptığı işlerle bizim için çok değerlidir*” diye yazmış ve 1921'de öldüğünde Kropotkin'in mezarına, Sovyet Halk Komiserleri adına konan çelengin üzerinde “*Çarlığa ve burjuvaziye karşı yılmadan savaşan P.A. Kropotkin'e saygıyla*” sözcükleri yer almaktaymış.

Ekim Devrimi'ni gerçekleştiren Bolşevikler, sözünü ettiğim “büyük aile”nin mensubu oldukları için; ailenin “büyükleri ve yaşdaşları” ile zaman zaman anlaşmamalarına rağmen kendilerini böyle gördükleri için saygıyla anılmalıdır.

“Defterin kapandığı” tarihteki hazin manzaranın sorumluluğu ise Ekim Devrimi'nde değil, çok sonralarında aranmalıdır.

Unutulan Bir Ülke: DDR⁷

23 yıl önce resmi adıyla *Deutsche Demokratische Republik* (DDR), yani Demokratik Alman Cumhuriyeti, nam-ı diğer “Doğu Almanya”, ülkesiyle, devletiyle, toplumuyla tarihe karıştı ve unutuldu.

Unutulmadığı bir yer var: Onu ilhak eden Federal Almanya... Ancak, orada, kısaca özetlersek, “*Stasi, duvardan kaçarken vurulanlar, baskı-sansür uygulamaları ile Almanya’yı lekelemiş olan gayri tabii bir deformasyon*” olarak hatırlatılıyor.

Eski Doğu Almanya’dan bir yazar, Daniela Dahn ise, Yılmaz Onay tarafından *Batı Diye Diye* başlığı altında Türkçeye çevrilen (Yordam 2007) kitabı ile farklı bir “hatırlatma” üstleniyor. Bir toplum olarak yok edilirken DDR’nin unutturulan farklı özelliklerini hatırlatıyor; antifaşist, solcu bir kadın olarak; eskiden DDR’nin ve şimdi Almanya’nın bir yurttaşı olarak bugünkü “rahatsızlıkları”nı ayrıntıyla anlatıyor; yakınıyor...

Daniela Dahn’ın anlattıkları beni ayrıca etkiledi. DDR’den bir iktisat profesörünün; arkadaşım, meslektaşım Gerhard Wittich’in kaderini hatırlattığı için...

Gerhard Wittich ile 1984’te Harare’de, Zimbabwe Üniversitesi’nde tanıştım. O Doğu Berlin’deki üniversitesinden izinliydi. Ben Ankara Üniversitesi’nden uzaklaşmak zorunda kalmıştım.

⁷ 2013 Ağustos

İki yıl boyunca iktisat bölümünde birlikte çalıştık. İleri İktisat Teorisi başlığı altındaki bir lisansüstü dersini (Rob Davies'in de katılımıyla) birlikte yürüttük. Gerhard, iyi bir Marksist, sıkı bir solcuydu. O da (Daniela Dahn gibi) DDR'yi benimseyerek eleştiren bir aydıdı.

Ülkelerimize, (ben Danıştay yoluyla) üniversitelerimize döndük. Haberleşmeyi sürdürdük. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından altı ay önce (Haziran 1989'da), Gerhard beni "iktisat politikaları" konulu bir seminere davet etti. Almanya dışından gelenler üniversitenin öğrenci yurtlarında ağırlandık. DDR'nin bir yıllık bir ömrü kaldığını elbette bilmiyorduk; ama, toplumun gerilimli günlerden geçtiği anlaşılıyordu. Çok sayıda nitelikli insan "sosyalist" Macaristan yoluyla Batı Almanya'ya geçmekteydi; ekonomik ve politik sorunları ağırlaştırarak....

Buna rağmen Doğu Almanyalı meslektaşlarımız, Gerhard ve genç mihmandarlarımız, DDR'nin bu güçlükleri aşabileceğine güveniyorlardı.

Sonrası biliniyor. Kasım'da Berlin duvarı yıkıldı. DDR'yi tarihe karıştıran anlaşma ise, iki Almanya ve SSCB-ABD-Britanya-Fransa tarafından bir yıl sonra imzalandı.

Bu resmi hikâyenin insani yansımalarından bir bölümünü sonraki iki yıl boyunca Gerhard'tan izledim. Birleşme, bu aileyi hallaç pamuğu gibi attı. DDR ordusunda astsubay olan oğulları işini yitirdi. Maden mühendisi olan Brigitte işini (şimdilik) koruyabiliyordu; ancak özelleştirme ve işsizlik gündemdeydi. Oturdukları lojmanın eski (sosyalizm öncesi) mülk sahiplerine devredilme (dolayısıyla tahliye) olasılığı söz konusuydu. Gerhard'ın okulu kapatıldı. Hocaların çoğu ve Gerhard işsiz kaldılar. Türkiye üniversitelerinde iş aramaya kalkışanlar oldu. Son olarak Gerhard, *"emeklilik hakkım yamıyordu; şanslı çıktım; kansere yakalandım ve malulen emeklilik bağlandı"* diye yazıyordu. Yazışmalarımız bu noktada kesildi.

Daniela Dahn'ın kitabı, aynı çöküntünün ayrıntılarını anlatıyor. Yazar, öyküsüne hayıflanarak başlıyor: *"DDR tam da en zevk verici olduğu sırada yıkıldı."* Kastettiği, bir yandan sosyalizmin toplumsal kazanımlarını koruyan; bir yandan da, *"kaderi-*

ni kendi eline almış, kararlar alan, öğrenci, işyeri komiteleri seçen, eski şefleri yerlerinden eden insanlardan” oluşan şahane bir sentezin filizlenmesidir. Bu sentez, kolektif mülkiyet ile emekçiler demokrasisini (sınıf iktidarını) birleştirdiği ve böylece sosyalizmin özgün anlayışına döndüğü için “şahane”dir. Dahn da sosyalizmi, *“beni yozlaşmış seçenek değil, orijinali ilgilendiriyor”* diyerek benimsiyor.

Dahn yakınıyor ve suçluyor: *“O özgürlük ülkesi ancak altı ay yaşayabildi. Sonra mülksüz Doğu Almanlar için, mülk sahiplerinin ülkesi başladı.”* Bu insanlar üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin olmadığı bir toplumda yaşadıkları için; daha da önemlisi bireysel emekleri “meta” olmadığı için “mülksüz” idi. Emek güçleri metalaşınca, *“milyonlar, eski mülk sahiplerinin uğursuz boyunduruğu altına girdi. Endüstride çalışan dört kişiden üçü işletmesinden atıldı; on çiftçiden üçü işlediği topraktan kovuldu.”*

“Meta olmayan” emeğin birikmiş hakları da saldırıya uğradı: *“Tarımda çalışanların, dört milyon sigortalının, iki milyondan fazla emeklinin hakları büyük kayıplara uğrayacak veya kaybolacaktı.”* Kırk yıl öncesinin mülk sahipleri de rövanş aldılar: *“Halk mülkiyetinin yüzde 95’i, sayısız gayrimenkul, otel ve şato Batılı ellere tazminatsız geçti. Milyonlarca insan evlerinde daha ne kadar kalabileceklerini bilememenin getirdiği bir ölüm-kalım güvensizliği içine sürüklendi.”*

Arkadaşım Gerhard’ın kaderi ve Daniela Dahn’ın yitirdiği “o özgürlük ülkesi” Hem çeşitli güzellikler, hem de vahim çarpıklıklar içeren bir toplum, bu hazin öyküler içinde tarihe karışmıştı.

Kapitalizmin Krizi ve Çin⁸

Çin Başbakanı Wen Jiabao, Davos'ta Financial Times'ın editörü Lionel Barber'a uzun bir mülakat vermiş. Bu mülakat (veya söyleşi) Çin'i yöneten kadroların, kriz, Çin'in sorunları, ve dünyaya bakışları üzerinde ilginç ipuçları veriyor. Bunlardan bazılarını değerlendirmenin anlamlı olacağını düşünüyorum.

Söyleşi, esas olarak, uluslararası kriz üzerinde odaklanıyor. Lionel Barber, 2 trilyon dolarlık rezerv biriktirerek dünya ekonomisindeki dengesizliklere ve krize Çin'in de belli ölçülerde katkı yapıp yapmadığını soruyor. Wen Jiabao'nun yanıtı şöyle: *“Bu finansal kriz, bazı ekonomilerdeki (yani ABD'deki) ikili açıklardan, borçlanmayla sürdürülen yüksek tüketimden, denetlenmeyen finansal kuruluşların çok yüksek borçluluğa dayalı abartılı kazançlarından kaynaklanmıştır. Bu balonun patlaması tüm dünyayı büyük bir felakete sürüklemiştir. Aşırı harcayanların, kendilerine borç verenleri suçlaması eğriyle doğruyu karıştırmak oluyor.”* Barber, ardından soruyor: “ABD hazine bonolarını satın almayı sürdüreceksiniz?” Wen yanıtlıyor: *“Çin'in çıkarlarına ve döviz rezervlerimizin değerini koruma ihtiyacına bağlıdır...”*

Söyleşinin bu bölümünde Amerikan kapitalizmine ilişkin açık eleştirinin, “siz hem dün, hem bugün bize bağımlısınız” türü özgüven ve tehdit öğeleri içeren bir mesajla bütünleşmesi ilginçtir.

⁸ 2009 Aralık

Krizin Çin ekonomisi üzerindeki etkileri üzerindeki sorulara gelince, Wen, *“finansal kriz Çin’i reel ekonomi üzerinden etkiledi”* diyor ve büyük boyutlu devlet harcamalarına dayalı iç talep genişlemesini hedeflediklerini ve sosyal alanların da bu arada önemli bir yer kapladığını ileri sürüyor.

Financial Times, Çin’in dünya ekonomileriyle ucuz işgücüne dayalı bir biçimde bütünleşmesini hep alkışlamış olduğu için, Barber, Çin Başbakanı’nı “aykırı” sorularla sıkıştırmayı elbette akıl edemeyecektir. Fakat Çin’de “solcu, tutucu” yaftalarıyla dışlanan çevrelerden kaynaklanan sorular da vardır. Birkaç örnek verelim:

“İhracata, ucuz işgücüne ve iç pazarın bastırılmasına dayalı büyüme sürecinin kesintisiz süremeyeceğini nasıl öngöremediniz? Kapital’in krizlerle ilgili bölümlerini ne çabuk unuttunuz? Kriz patlak verince, ihracatçı sanayi kollarının iç pazara yönelemeyeceği hususunda sizi uyarması gereken plancı refleksleriniz dumura mı uğradı?”

Dahası da sorulabilir: 1998-2007 arasında Çin ekonomisi, başta ABD olmak üzere emperyalist sisteme ve dış dünyaya toplam 1.1 trilyon dolar dolayında net kaynak aktarmıştır. Bu, Çin’in bu sürede yarattığı milli gelir toplamının yüzde 6’sını oluşturuyor. Çin halkından “esirgenen” bir kaynak, ABD devletinin emperyalist yayılmacılığının ve Amerikalıların aşırı israfçı tüketiminin sürdürülmesini sağlamıştır.

Bu soruları Wen şöyle yanıtlayabilirdi: “Yirmi yıl boyunca sürdürdüğümüz ortalama yüzde 10’luk büyüme hızları, Çin’de üretim güçlerinin gelişimine, hatta niteliksel sıçramasına katkı yaptı. Bu sayede emperyalist sisteme karşı kendi ayaklarımızın üstünde durabilecek ve bu yeni ortama uyum sağlayacak ekonomik güce ulaştık.”

Acaba? Zira, krizin toplumsal yansımalarını sorgulayan Financial Times editörünü We Jiabao şöyle yanıtlıyor: *“Kriz, 12 milyon göçmen işçinin kırsal bölgelere dönmesine yol açtı. Bu yüzen gezen bir nüfus olduğu için iş olanakları açılınca yine kentlere gelecekler. Çin’in modernleşmesine yaptıkları katkılardan ve kriz ortamında büyük bir işgücü rezervi oluşturmalarından ötürü göçmen işçilere şükran borçluyuz.”*

Bu ifade, işgücünün metalaşmış olmasının ötesinde bir ilkel birikim modelinin itirafıdır. Evet, Mao'nun "Komünist Parti içinde kapitalist yolu seçenler" grubunun öncülerinden biri olarak teşhir ettiği Deng Xiaoping reformları, emeğin sosyalist üretim ilişkileri içindeki konumunu, metaya (yani işgücüne) dönüştürmüştür. Bu dönüşüm içinde, işçi sınıfının sosyal hakları tarihe karışmış; sağlık hizmetleri ve eğitimin ileri aşamaları paralı hale gelmiş; yani "metalaşmış"tır. Çocuklarını okutmak, hastalıkta, yaşlılıkta ailelerine, kendilerine bakmak yükümlülüğü sosyalist devletten emekçilerin bireysel sorumluluklarına intikal etmiştir. Çinli emekçiler bu nedenlerle tüketimlerini bastırmış; gelecekle-rini güvence altına alma çabalarının da katkılarıyla Çin ekonomisi dünya iktisat tarihinin en yüksek tasarruf oranlarına (milli gelirin yüzde 50'sine) ulaşmış; Amerikan toplumunun dış kaynak gereksinimleri karşılayan tasarruf fazlaları böylece sağlanmış-tır.

Wen Jiabao, acaba, bu krizin, Çin'de sosyalizmin kazanımlarına dönüş için bir fırsat olabileceğini düşünüyor mu?

Bence, bu sorunun yanıtı, Wen'in algılamalarına değil, Çin halkının aktif bir mücadele platformuna yönelip yönelmemesiyle ilgilidir. Belki o zaman Çin devriminin sembolik sloganı hatırlanacaktır: "*Doğu kızıldır!*"

Çin’de Sınıf Kavgaları⁹

“Çin toplumu nereye gidiyor?” Ölümünden kısa bir süre önce bu soru Marksist sosyal bilimin önde gelen temsilcilerinden Giovanni Arrighi’ye sorulmuştu. Arrighi, *Adam Smith Pekin’de* başlıklı son kitabının Çin odaklı olması nedeniyle bu soruya muhatap oluyordu ve şu yanıtı veriyordu: “Çin belki kapitalisttir; belki de değil... 1990’lı yılların yöneticileri sermayenin çıkarı için işçiler arası rekabeti kamçılادılar. Şimdiki yönetim ise, devrimin ve Mao döneminin geleneğini dikkate almaktadır; ama ana belirleyici, Çin işçi ve köylülerinin dünyanın başka hiçbir yerinde gözlenmeyen bir direnme-ayaklanma geleneğine sahip olmasıdır. Yönetim, esas olarak bundan ürkmektedir... Çin’in bağımlı sınıflarının ayaklanmaları,...önümüzdeki 20-30 yıl içinde [dünyanın] biçimlenmesini de etkileyebilecektir.” (New Left Review, Mart-Nisan 2009)

Soru, önemini, güncelliğini koruyor. İzleyebildiğim kadarıyla son üç yıl içinde de, “Çin işçi ve köylüleri, başka hiçbir yerde gözlenmeyen direnme-ayaklanma geleneğini” sürdürdüler ve toplumlarının geleceği üzerinde söz sahibi olduklarını gösterdiler. Ben de bugün, Arrighi’nin söylediklerinden hareket ederek aynı soruya eğilmeyi düşünüyorum.

Çin’in sınıf kavgalarında geleneksel saflaşma söz konusu: İşçi ve köylü sınıfları ile sermaye arasındaki karşıtlık, sert çatışmalara yol açmaktadır. Peki, Çin Komünist Partisi’nin (ÇKP’nin) yönetimindeki devlet aygıtı? Sınıflar, devleti denetlemeye, etkilemeye ve çıkarlarını siyaset düzlemine taşımaya çalışıyorlar.

⁹ 2012 Temmuz

Köylülerin ve işçilerin sorunları, mücadele gündemleri farklıdır. Gözden geçirelim.

Çin köylülerinin sorunları, tarımın bünyesindeki kapitalist ve feodal ilişkilerden kaynaklanmıyor. Çin devrimi bu sınıfları tasfiye etmişti. Sorunlar, 2004'te, "*vatandaşların yasal özel mülkiyeti güvence altındadır*" ibaresinin Anayasa'ya eklenmesiyle başladı; 2007'de de kamusal ve kolektif mülkiyetin satışına imkân veren yasayla ağırlaştı. Köy arazisi böylece alınıp satılabilir oldu; metalaştı.

Bu adım köylülüğün içsel farklılaşmasına; giderek zengin, kapitalist çiftçilerin oluşmasına yol açmadı. Farklı bir kutuplaşma süreci oluştu: Köy dışından gelen (çoğu kez yabancı) sermaye grupları, köy arazisini satın almaya başladı. Çin Sosyal Bilimler Akademisi'ne göre her yıl, üç milyon köylü bu nedenle toprak yitirmektedir. Kısmen mülksüzleşen köylü ile bu sermaye grupları arasındaki gerilimler, her yıl onbinlerce direnme eylemine yol açmaktadır.

Guangdong eyaletinin deniz kıyısında yer alan 12000 nüfuslu Wukan köyü örneğini verelim. Civardaki tarım arazileri peyderpey büyük yatırımcılara satılmıştır. Yakındaki lüks tatil sitesi Wukan köylülerinde de tedirginlik yaratmaktaydı. Nitekim, geçen Eylül'de yerel yöneticiler, köy arazisinin yüzde sekseninin ve sahilin *Country Garden* adlı bir şirkete satıldığını ve her köylüye 550 renminbi (85 dolar) düştüğünü bildirirler. Arsa alım-satımında uzmanlaşmış bir şirket olan *Country Garden*, (rivayete göre) 45.5 milyar renminbi tutarında varlıkla Çin'in en zengin ailesi olan Yang'lara aittir. Köylüler kısa zamanda, satışın 700 milyon renminbi'ye (110 milyon dolara) yapıldığını; paranın bir bölümünün yerel bütçeye; bir bölümünün de komisyon/rüşvet olarak yöneticilere dağıtıldığını öğrenirler ve ayaklanırlar. Bir ölü ve üç tutuklu verdikten sonra yerel yöneticileri ve polisi kovarlar; köylerine giriş çıkışı engellerler.

İstekleri çiftçiliği ve balıkçılığı sürdürmelerini imkânsız kılan satışın iptal edilmesi; yöneticilerin görevden cezalandırılmasıdır. Ayaklanmanın siyasi çağrısı da basittir: "*ÇKP'yi seviyoruz. Eyalet yönetiminin sorunlarımıza sahip çıkmasını istiyoruz...*"

Çalkantı, Guangdong eyaleti yönetiminin Aralık sonunda köylü taleplerine olumlu yaklaşmasıyla giderilir. Yerel yöneticiler Parti'den atılır; görevden alınır, tazminata mahkûm edilirler. Ayaklanmanın liderlerinden biri Wukan Parti sekreterliğine getirilir. Yerel seçimler yenilenir. Yeni yöneticiler de direnişçi köylüler arasından seçilirler. Arazi satışı da (galiba) iptal edilmek üzeredir.

Sınıf kavgalarının yoğunlaştığı diğer alanda ise, köy kökenli göçmen işçiler ile büyük (çoğunlukla yabancı) sermaye karşı karşıya gelmektedir. Bu karşıtlığın kökeninde, 1980'li yıllarda ekonomiyi ihracat öncelikli bir büyüme modeline geçirme kararı yatar. Bu dönüşüm, üç ögeye dayanmıştı: (1) Çin'de üretim ve ihracat yapacak yabancı sermayeye kapılar açılmış; (2) tahminen 130 milyon köylünün güvencesiz olarak sanayi merkezlerine göçmesi teşvik edilmiş; (3) geçmişte devletçe üstlenilen eğitim, sağlık, emeklilik harcamaları azaltılmış; bu hizmetler fiyatlandırılmış; bireylerce üstlenilmiştir.

Bu dönüşümlerin sonunda işgücü maliyetleri düşmüş; ortalama emek verimi hızla artmış; döviz fiyatları denetlenebilmiş ve Çin rekabet gücünü dört nala artırmış; adım adım dünya ekonomisinin üretim merkezi haline gelmiştir. Mao döneminde var olmayan bir sınıf kavgasının tohumları da böylece atılmıştır.

Bu kez de Apple'ın Çin'deki marifetlerini örnek göstereyim: Bu dev ABD şirketinin Çin'deki taşeronu Taywan kökenli Foxconn'dur. Şenzen/Longhua'daki Apple/Foxconn fabrikasında birkaç yüzbin işçinin çalıştığı söylenmektedir. Çalışma koşulları korkunçtur. Bazıları çocuk yaştaki işçilere 12 saatlik çok düşük ücretli, ağır, sağlıksız bir mesai; toplama kamplarını andıran askeri bir disiplin... Bir işçinin ifadesiyle, *"bize insan gözüyle bakmıyorlar; hayatımız yok; esir gibiyiz; sadece çalışma..."*

Apple, *"kabahat bende yok; Foxconn'da..."* bahanesine sığınıyor; ama 30 Mart tarihli Financial Times'a göre Taywan şirketine yüzde bir buçukluk bir kâr marjı bırakan sözleşmesi bu çalışma koşullarını adeta kaçınılmaz kılmıştır. Kendi ürünlerinin pazarlanmasında ise Apple'ın kâr marjı yüzde otuzdur.

Çin'i "dünyanın fabrikası"na dönüştüren çokuluslu şirketlerde işçilerin çalışma koşulları ortaktır. Sonuç, on binlerce işçinin katıldığı grev dalgaları; zaman zaman sert kalkışmalar ve artan intiharlar... Sıklaşan intihar girişimlerine karşı, yatakhane pencerelerinin altına ağlar gerilmektedir ve işe alınanların mirasçılarından, "ölüm halinde tazminat davası açmayacakları" taahhüdü istenmektedir.

Otuz yıl öncesinde ÇKP'nin başlattığı ve Arrighi'nin ifade- siyle, "*sermayenin çıkarı için işçiler arası rekabeti kamçılayan*" düzenleme, artan sınıf çatışmaları nedeniyle değişiyor mu? Değişiklik, yeni bir *iş kanunu* ile başlamaktadır. Ne var ki, yasanın uygulanması yerel yönetimlere düşmektedir. Orada ise, yöneticilerin bölgelerindeki şirketlerle çıkar ilişkileri yaygındır.

Çin'in geleceği, bu sınıf kavgalarının ÇKP içindeki yansımalarına bağlı olacaktır.

Arrighi'nin değerlendirmeleri üç yıl önce yapıldı. Kapitalizm/sosyalizm ikilemi içinde bugünkü durum için neler söylenebilir?

Sol çevrelerde üç farklı yorum var: Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP'nin) resmi söylemini benimseyenlere göre, "sosyalist piyasa ekonomisi" ve "Çin özelliklerini taşıyan sosyalizm" nitelendirmeleri geçerlidir. Batı Marksizminin geçmişte Maocu akıma destek vermiş olan ağır topları, örneğin ABD'de *Monthly Review* dergisi ve Fransa'da Alain Badiou'ya yakın olan çevreler, *kapitalizme dönüş* sürecinin büyük ölçüde gerçekleşmiş olduğunu düşünüyor. Troçki akımını temsil eden (*Verite ve Links* gibi) kaynaklara bakarsak, Çin'de bürokrasinin yozlaşmış hegemonyası sosyalizmi dejenerasyona uğratmıştır ama üretim araçları üzerinde yaygın devlet mülkiyeti hâlâ korunmakta olduğu için kapitalizme geçiş de gerçekleşmiş değildir.

Maddeci tarih görüşünü, özgün Çin kaynakları ile birleştiren düşünürlerin yorumları belirleyicidir. Ben ise, bu yazıda birkaç bilgi aktarımı ve yorum ile yetineceğim.

Mao'nun ölümü sonrasında Deng Şiaoping'in öncülüğünde başlatılan dönüşüm, Sovyet blokunun tarihe karışmasını izleyen yıllarda hızlandırıldı. Anlaşıldığı kadarıyla SSCB ve Doğu Avrupa'daki rejimlerin çöküşü ÇKP yöneticilerini derinden etkilemiş; onları, piyasa mekanizmasının ve kapitalist işletme biçimlerinin üstünlüğüne inandırmıştır.

Yeni stratejik hedefin, *kapitalistleri olmayan bir kapitalizmin oluşması* olarak ifade edilebileceğini sanıyorum. Buna göre kapitalizm, ülkeye dinamizmi, hızlı büyümeyi **yabancı sermaye aracılığıyla** getirecektir. Süreç ÇKP'nin denetiminde yürütülecek; büyük sermaye “yabancı” olduğu için, iktidar arayamayacak; yerel ve küçük boyutlarda tutulacak olan **Çin burjuvazisinin egemen bir sınıfa dönüşmesi engellenecektir**. Siyasette plüralizme izin verilmeyecek; **ÇKP iktidarı paylaşmayacak**; toplumsal gelişimin ana çizgilerini belirlemeyi sürdürecektir. Sistemin (1989 sonrasında SSCB'de gözlenen biçimde) dağılması, çözülmesi böylece önlenecektir.

Başlangıçta devlet işletmelerinin özelleştirilmesinden kaçınılmış; toprakta devletin çıplak mülkiyet hakkı korunmuş; yarı-kamusal işletmelerin yerel yönetimlerce geliştirilmesine ve küçük boy özel sektöre yeşil ışık yakılmıştır.

Ne var ki, bu “temkinli” başlangıç iki dramatik adımla Çin'de kapitalizmin gelişimini hızlandıracaktı. Geçen hafta bu köşede açıkladık: 100 milyonu aşkın köylünün sosyal güvencelerden tamamen yoksun olarak sanayi merkezlerine göçmesi teşvik edildi ve kırsal bölgelerde köylerin ortak arazisinin satışına imkân verildi. Böylece, sosyalizmin iki temel ilişkisi tasfiyeye uğradı: Göçmen işçilerin emek gücü ve köy arazisi alınıp satılabilir oldu; metalaştı. İşçilerin büyük bölümü, çok düşük emek maliyetleri karşılığında çokuluslu sermaye için çalışmaktadır. Köy arazisini satın alan turistik, spekülatif vb yatırımcıların içinde yabancı sermayenin önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Ne var ki, zamanla Çin toplumunun bünyesinden palazlanan bir yeni burjuvazinin, dört nala servet biriktirmeye başladığı da anlatılmaktadır.

Kapitalizmin gelişiminin sınıf mücadelelerine yol açması kaçınılmazdı. Çin köylüleri, köy arazisini ucuza kapatan yatırımcılara ve onların işbirlikçisi yerel yöneticilere karşı kalkışmaya; göçmen işçiler ise, çok ağır sömürü koşullarına karşı direnmeye dalga dalga başlayacaklardı. Resmi makamlarca “toplu protesto

olayları” diye adlandırılan işçi ve köylü eylemlerinin sayısı, 2011’de 180.000’e ulaşacaktır.

Çin’in gelecekte izleyeceği yolun güzergâhı, sadece sınıfsal eylemlere değil, ÇKP’nin içindeki saflaşmaya da bağlıdır. Mao, 1960’lı yıllarda Kültür Devrimi’ni “Parti içinde **kapitalist yolu seçenler**”e karşı başlatmıştı. Son 20-30 yıl boyunca izlenen “kapitalist yol”un bugünkü durak noktasında, eskinin tam karşısı bir soru gündemdedir: “ÇKP içinde **sosyalist yolu seçenler**, savunular var mıdır?”

Mao’nun ölümünü izleyen yılların çatışmalarını değil, yakın dönemi kastediyorum. İzleyebildiğim kadarıyla, küçümsenmeyecek sayıda “sosyalist yolcular” vardır ve seslerini duyurmaktadır. Bir örnek olarak, kamu mülkiyetine yabancı/yerli sermaye gruplarının el koymasına yol açan yasaya karşı gerçekleştirilen direnme verilebilir. Bu tepki, 2006’da Ulusal Halk Meclisi’nde yasanın reddedilmesine yol açtı. Bir yıl sonra tekrar gündeme geldi. ÇKP’nin içinden 3000 kişinin katıldığı bir imza kampanyası başlatıldığını ve yasanın Meclis’ten güçlülükle geçirildiğini öğreniyoruz. İmzalanan metinden aktaralım: *“Tasarı, sosyalizmin temel-lerini tersyüz etmektedir. Alın teriyle edinilen özel mülkiyet ile kamu mülkiyetinin yolsuzluk sonunda özel ellere geçmesi arasında ayırım yapmamaktadır. Devlete ait mülkiyetle özel mülkiyete aynı hukuki konumu veren bir Çin, sosyalist bir toplum olarak nitelendirilemez...*

Sınıf mücadelelerinin yoğunlaştığı sonraki yıllarda, “yeni sol” veya “neo-Mao’cular” olarak anılan sol muhalefet canlandı. “Kızıl Çin”, “Ütopya” ve “Mao Bayrağı” adını taşıyan etkili web siteleri kuruldu. Görüşleri zaman zaman Parti’nin yayın organlarında da yer aldı.

ÇKP Politbüro üyesi ve 32 milyonluk Chongking Eyaleti Parti sekreteri olan **Bo Xilai olayı** da aynı çerçevede değerlendiriliyor. Geçmiş sicili pek de parlak olmayan Bo, ÇKP’nin sol kanadının liderliğine soyunur. “Chongking modeli”ni *“kızıl olalım; kara’yı yenelim”* sloganlarıyla kamuoyuna tanıtır. Yolsuzluğa karışmış iş adamlarına, yöneticilere savaş açar; sosyal konutlara, devlet yatırımlarına öncelik verir; göçmen işçileri, yoksul üniver-

site öğrencilerini gözetir; Kültür Devrimi'nin sloganlarını, kitle hareketlerini, devrimci marşları hatırlatıp yaygınlaştırır.

Bu uygulamalar, Başbakan Wen ve Başkan Hu'nun neoliberal eğilimleriyle çatışacaktır. Mart-Nisan 2012'de disiplinsizlik suçlamasıyla görevlerinden uzaklaştırılır. Tasfiyenin “medyatik gerekçesi” de, ailesinin, özellikle eşinin karıştığı iddia edilen “karanlık işler” olacaktır.

Öte yandan, Çin ekonomisinde devletin, kamu sektörünün önemi, ağırlığı sürmekte; hatta son yıllarda artmaktadır. Uluslararası krizin etkileri, devlet yatırımları (dolayısıyla kamu mülkiyeti) hızla artırılarak geçirildi. Çin'in dış fazlalarından kaynaklanan döviz rezervleri de devlete aittir. Bu rezervlerden beslenen *Çin Yatırım Kurumu*, Çin devletinin mülkiyetini ülke içine ve dış dünyaya taşımaktadır.

Çin toplumunun niteliğine ilişkin değerlendirmelere bu gözlemlerin ışığında bakarsak, Troçkist tezlerin ağır bastığını düşünüyorum: Çin'de sosyalizm gerilemektedir; ama henüz yenik düşmemiştir.

Şi Jinping ve Diğerleri¹⁰

Çin Komünist Partisi (ÇKP) 18. Kongresi'ni tamamladı ve Parti'yi, ülkeyi beş yıl boyunca yönetecek olan lider kadrosunu belirledi; biraz gençleştirdi. En önemli değişiklik, ÇKP Genel Sekreterliği'nin Hu Jintao'dan 59 yaşındaki Şi Jinping'e devredilmesi oldu.

Bu değişim Çin'in geleceğini hangi yönde etkileyecek? Gelişen kapitalist ilişkiler ile yaygınlığını, etkisini koruyan devlet mülkiyeti arasındaki uyumsuz birliktelik yeni ÇKP yönetimi altında sürecek mi? Değişecek mi? Nasıl?

Bazı haber ve bilgi kırıntılarını gözden geçirelim.

Batı basını ÇKP içindeki grupları ikiye ayırıyor: **Reformcular** ve **tutucular**... “Reformcu” takım, piyasa ilişkilerinin daha da genişletilmesini, özel mülkiyet hakları üzerindeki kısıtlamaların büyük ölçüde kaldırılmasını, özelleştirmenin, finansal serbestleşmenin hızlandırılmasını hedefliyor. Reformcu eğilimi temsil edenlerin başında bir önceki dönemin başbakanı Wen Jiabao geliyor.

“Tutucular” ise, Mao dönemi sosyalizminin aşınmalarına, abartılı özel servet birikimine, eğitim ve sağlığın bedelli olmasına karşı çıkan; devlet mülkiyetinin korunmasını savunan çevrelerdir. Politbüro üyesi Bo Şilai bu kanadı en üst düzeyde temsil eden kişiydi. Ne var ki, 18. Kongre arifesinde Bo çeşitli suçlama-

¹⁰ 2012 Aralık

larla görevlerinden uzaklaştırıldı; yargılanması bekleniyor. ÇKP içindeki sol/sağ saflaşma ve Bo Şilai'nin yönetimi döneminde Çongking eyaletinde uygulanan “solcu, Mao’cu” uygulamalar, Ahmet Devrim tarafından Global Research web sitesinde (8 Kasım 2012) ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Yeni Genel Sekreter Şi Jinping bu ayrışmada nereye oturuyor? Babası, ÇKP'nin ilk kuşak devrimcilerinden Şi Zongşun'dur. Kültür Devrimi sırasında görevden uzaklaştırıldı. Oğlu Şi Jinping liseyi yarıda bıraktı; yedi yıl köylerde çalışarak “yeniden eğitildi” Benzer tezgâhtan geçen seçkinlerin aksine, Şi Jinping, o dönemdeki deneyimini lanetlemiyor; *“başta güçlük çektim; ama zamanla kitlelerle bütünleştim; zengin bir hayat yaşadım”* değerlendirmesini yapıyor. Bir Wikileaks iletilisine göre Kültür Devrimi sonrasında Şi, *“kızıldan daha kızıl”* görünmeye özen göstermiştir.

Sonraki yıllarda Şi Jinping kimya mühendisi olur. Parti'de, devlet aygıtı içinde görevler alır. Babasının nüfuzunun da katkısıyla hızla ilerler. Yöneticilik yaptığı çeşitli eyaletlerde ve Şanghay'da “reform”ları, özellikle yabancı yatırımları teşvik ettiği söylenir. Bir önceki ÇKP Kongresi'nde Politbüro Yürütme Kurulu'na ve Başkan Hu Jintao'nun yardımcılığına getirilir.

Son yıllarda Şi Jinping ÇKP kadrolarını eğiten Merkezi Parti Okulu'nu yönetmiştir. Batılı yorumcuları tedirgin eden bu görevi fazla abartmaya gerek yoktur; zira, reformlar dönemi sonrasında bu okulun programı “modernleşmiş”; geleneksel Marksizm/Leninizm kurslarına *“makro ve mikro iktisat türü Batılı dersler”* eklenmiştir. (*Global Times*, Beijing, 21 Ekim 2012).

Şi Jinping, ÇKP Genel Sekreterliği'ne getirildikten sonra bir basın toplantısı yaptı; kısa bir demeç verdi. Burada, Batılı yorumcuları hoşnut kılan ifadeler vardı: *“Fikirlerimizi özgürleştirmeye çalışacağız; reformu ve açılmayı sürdüreceğiz...”* Tedirginlik yaratan, Parti'nin görevlerini Mao'ya özgü sloganları andırarak vurgulayan pasajlar da vardı: *“Kendisini halka hizmete adanmış bir Parti”*; *“Ortaklaşa refahı hayata geçirmek”*; *“Çin'e özgü nitelikleri taşıyan sosyalizm davasını ilerletmek”* Öte yandan konuşma boyunca “sosyalizm” sözcüğünün sadece bir kez kullanılması ile teselli buldular.

Şi, konuşmasında son yıllarda çok sık tekrarlanan bir sorunu da vurguluyor: *“Yolsuzluk, Parti içinde çözülmesi gereken acil sorunların başında yer alıyor.”* Bu, Çin toplumunun kapitalistleşme derecesinin örtülü bir itirafıdır. SSCB’de, Mao dönemindeki Çin’de insanları rahatsız eden eşitsizliklerin arka planında yolsuzluklar değil, ayrıcalıklar yatardı: Yönetici kadrolara (nomenklaturaya) resmen veya (“kayıрма, gözetme” gibi yöntemlerle) fiilen sağlanan maddi avantajlar... “Yolsuzluk” ise, ancak devlet sırtından palazlanmayı hayat tarzı haline getiren bir burjuvazi oluşmuşsa vardır; kapitalizme özgüdür. Bu sınıf ile siyasetçiler, kamu görevlileri arasında oluşan avanta, vurgun, rant, çıkar ilişkilerini ifade eder.

Batı basını Kongre’nin arifesinde ÇKP liderlerinin “kirli çamaşırları”nı teşhir eden bir dizi araştırma yayımladı. Bo Şilai, Wen Jiabao ve Şi Jinping’in aile çevrelerinin varlıkları, servetleri üzerinde ayrıntılı açıklamalar yapıldı. (Bk. New York Times 23 Nisan ve 25 Ekim, Bloomberg 19 Haziran) Anlatılanlar, liderlerin kişisel yolsuzluklarına ilişkin suçlamalar içermiyor. Sadece, Çin toplumunu yöneten kadroların aile çevrelerinin kapitalizmle ne derecede içli dışlı olduklarını gösteriyor.

Çin’deki gelişmeler sosyalizmin, dolayısıyla insanlığın geleceğini yakından ilgilendiriyor; belirliyor. Bu nedenle izlemeyi, tartışmayı sürdürmek zorundayız.

New York Times'ın bir haberine göre (14 Şubat 2013), Çin Komünist Partisi (ÇKP) Genel Sekreteri Şi Jinping, yeni görevini devraldıktan bir ay sonra Guangdong'da Parti yöneticilerine Sovyetler Birliği'nin çöküşünü hatırlatmış ve şöyle konuşmuş: ***“Sovyetler Birliği ve Sovyet Komünist Partisi niçin çöktü? Bu büyük parti nasıl olup da sessizce, kimse direnmeden dağıldı? Üyelerinin idealleri, inançları zayıfladığı için; siyasette çürüme, ideolojide sapkınlık ve askerlerin sadakatsizliği nedeniyle...”***

Amerikan gazetesi bu haberi ÇKP içi bir kaynaktan elde etmiş. Doğru olabilir; zira, sonraki aylarda resmi Çin basını Şi'nin benzeri doğrultuda ve çoğu kez Mao'nun düşüncesini olumlu bir örnek olarak gösteren konuşmalarını yayımladı. Yeni Genel Sekreter, ÇKP'nin hayatiyetini sürdürmesini, yolsuzluğa karşı mücadeleye bağladı ve bu doğrultuda yaygın bir kampanya başlattı.

“Mao'nun hayaleti” Çin'de gezinmeye başlayınca Batı çevreleri endişeye sürüklenir. Şi Jinping'in “Maocu çıkışları” da tedirginlik yaratmaya başladı; ama, piyasa dostu bir siyasetçi olarak bilinen Li Keqiang'ın Başbakanlığa getirilmesi ile bu ruh hali fazlasıyla telafi edildi. Daha da önemlisi, Çin'in yeni yöneticileri “reform” gündemini canlı tuttuklarını sık sık vurgulayarak uluslararası sermaye çevrelerini rahatlatıldılar.

Çin'in “reform” gündemi Batılıları niçin rahatlatıyor? Nedeni açık. Otuz beş yıldan bu yana Çin'de “reform” sözcüğü, piyasaya ve dış dünyaya açılma anlamında kullanılmaktadır.

¹¹ 2013 Kasım

ÇKP Merkez Komitesi (yedekler dahil) 373 üyesi ile 9-12 Kasım arasında toplandı. Ana gündem maddesi, bu anlamda “reform” olarak belirlenmişti. Toplantıya yakın ilgi gösteren Batı medyasının ana soruları malumdur: Çin’in ekonomik ve siyasi düzeninde “Maocu dönemin” (yan devrimin) mirası olarak hâlâ direnmekle olan kalıntıların, bozuklukların tasfiyesinde ciddi mesele alınacak mıydı?

Sonuçları, devlete ait Şinhua Ajansı’nın ve ÇKP organı Halkın Günlüğü gazetesinin İngilizce sitelerinden izliyoruz. Kamuoyuna önce sınırlı, kısa bir “bildiri özeti” ve bazı resmi yorumlar sunuldu. Üç gün sonra da Genel Sekreter ayrıntılara girdi.

Önemli öğeleri aktarıyorum:

1. Ana hedef Çin’e özgü sosyalizmi geliştirmek, iyileştirmektir. Çin sosyalizmin ilk aşamasındadır ve reformları sürdürerek, derinleştirerek uzun süre bu konumda olacaktır. En önemli husus ÇKP’nin liderliğinin sürdürülmesidir.

2. Ekonomik reformun özü, devlet ile piyasa arasında uygun ilişki kurulmasıdır. Kaynak tahsisinde “kesin” rol piyasaya; makroekonomik istikrarı sağlamak, kamu hizmeti sunmak, piyasa tökezleyince duruma el koymak ise devlete aittir. Ekonomi, siyaset, kültür ve çevre alanlarında eşgüdümü sağlayan kapsamlı bir planlama gereksinimi de geçerlidir.

3. Parti, hem eski dönemlerin katı, kapalı kapı politikasını; hem de sosyalizmden uzaklaşan yanlış yolu reddeder. Reform, gelişme ve istikrar gereksinimleri arasındaki bağlantıları Parti dikkate almalıdır.

4. Kamu mülkiyetinin ve devletin egemen, öncü rolü sürdürülecek; kamu-dışı sektör desteklenecek; yönlendirilecek; bu sektörün hayatıyeti, yaratıcılığı geliştirilecektir. Özel yatırımcılara devlet kuruluşlarında (yüzde 10-15 arasında) hisse alma imkânı verilecektir. Yabancı yatırımcılara açık olan alanlar çeşitlenecek; Çinli şirket ve bireylerin ülke dışına yatırımları teşvik edilecektir.

5. İnşaata açılan kent ve kırsal arazileri tek bir piyasada toplanacaktır. Genel Sekreter, ortak mülkiyete tabi köy arazilerinin kısmen metalaşması anlamına gelen bu konuda fazla ayrıntıya

girmedi. Ancak Çin Ulusal Radyosu bu ifadeyi, “*çiftçilerin topraklarından daha fazla gelir sağlamalarına imkân verecek bir toprak reformu*” olarak nitelendirmiş. (Şinhua, 12 Kasım)

6. Demokratik biçimlerin zenginleştirilmesi Çin'in sosyalist siyasi sisteminin yararlarını ortaya koyacak; hükümet işlevleri kanuna dayalı ve hizmete dönük doğrultuda geliştirilecek; yurttaşların çıkarlarını ve haklarını koruyan adil, etkin, yetkili bir yargı sisteminin inşası hızlandırılacak; iktidar saydamlaşacak ve halk tarafından denetlenecektir.

7. Sosyal güvenceden yoksun (bir anlamda “resmi kaçaklar” olan) milyonlarca göçmen işçinin kentlere yerleşme hakkı aşamalı olarak (ve büyük kentleri dışta bırakarak) tanınacaktır. Bu önlemin de katkısıyla, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık alanlarındaki eşitsizliklerin azaltılması hedeflenecektir.

ÇKP belgeleri, ayrıca, geniş yetkili, yüksek düzeyli iki yeni Komite'nin oluşturulacağını açıklıyor. Biri “reformların inşasını, eşgüdümünü, denetimini gözetmek”; diğeri “devlet güvenliği” ile görevli olacaktır.

ÇKP Merkez Komitesi'nin kararları, Batılı sermaye çevrelerini hoşnut kıldı mı? Çin toplumunun gelişim doğrultusu, geleceği üzerinde ne gibi ipuçları getiriyor?

ÇKP belgelerinde, bence, iki farklı çizgi ortaya çıkıyor.

Birinci çizgi, Çin devriminin temel hedeflerinin, kazanımlarının tekrarından, hatırlatılmasından oluşuyor: “**Genel amaç, Çin'e özgü sosyalizmi geliştirmektir. Batı sisteminin kopyalanması reddedilecek, ÇKP'nin öncü rolü korunacaktır. Kamu mülkiyetinin egemenliği; devlet işletmelerinin öncülüğü devam edecektir.**”

İkinci çizgi ise, bu amaçların hayata geçirilmesinde piyasa mekanizmasının ve dışa açılmanın (ÇKP terminolojisine göre “reform”un) taşıdığı önemi vurguluyor: “**Kaynak tahsisinde kesin rol piyasaya ait olacak; reformlar derinleştirilecektir.**”

Piyasa ve sosyalizm... Kuramsal tartışması 20. yüzyıl başlarına kadar uzanan bir soru: “**Üretim araçları üzerinde kamu mülkiyeti (sosyalizm), piyasa ile uzlaşabilir mi?**” Önce kuramcı iktisatçılar, sonra tarihsel pratik bu soruyu “evet” diye yanıtladı.

Stalin 1951’de bu yanıtı “resmiyet” kazandırdı. Dört yıl sonra Mao da (yazıya dökmeden) Stalin’i destekledi. Piyasa mekanizmasının önceliği ÇKP belgelerine ilk kez 1993’te **“sosyalist piyasa ekonomisi”** ifadesi ile girdi; kaynak tahsisinde **“piyasanın temel rol oynaması”** da o tarihte kabul edildi. Şi Jinping de bu çiziyi izlemektedir.

Ancak, sosyalizmle uzlaşması için piyasa mekanizmasının kaynak tahsisi alanı içinde kalması; mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerine taşınmaması gerekir. Yine tarihsel pratik, bu “bozucu etkiler” üzerinde sayısız örnek içerir. Kasım 2013 MK belgelerinde, **“Parti, reform, kalkınma ve istikrar arasındaki bağlantıları doğru biçimde ele almalıdır”** ifadesi bu bağlamda bir uyarıdır. Deşifre edelim: **“Piyasa (reform), büyümeyi ve toplumsal istikrarı tehdit etmediği ölçüde teşvik edilmelidir.”**

Peki, ÇKP belgeleri doğrudan doğruya özel mülkiyet sorununa değiniyor mu? Kasım 2013 bildiri özetinde bu konuda tuhaf bir cümle var: **“Kamu-dışı sektör desteklenecek; yönlendirilecek; hayatiyeti, yaratıcılığı geliştirilecektir.”**

Wall Street Journal bu cümleyi terminolojik açıdan eleştiriyor: “Niçin doğrudan adını koyup özel sektör demiyorlar?” Haklıdır. Yabancı, çokuluslu şirketler dışında bugün Çin’de önemli, giderek büyüyen bir yerli-kapitalist sektör (ve sınıf) vardır. Net varlıkları 1 milyar doları aşan Çin zenginlerinin sayısı ünlü Forbes listesine göre 2013’te 168’dir. Bazıları ülke dışında büyük boyutlu yatırımlara başlamıştır. MK belgeleri bu duruma “arkadan dolanarak” değiniyor: **“Çin sosyalizmin ilk aşamasındadır ve kapsamlı, derinleşen reformları izlerken bu aşamada kalacaktır”** Bu ifadeyle kapitalizmin varlığı ima edilmektedir; ancak, adını koymak gerekince “kamu-dışı sektör” gibi perdeleyici bir terminoloji yeğlenerek...

“Reformun ve dışa açılmanın derinleşmesi, yaygınlaşması; piyasanın kesin önceliği” temalarının ağır bastığı belgelerde niçin hâlâ, “Çin’e özgü sosyalizm” söylemine; Marksist referanslara, ÇKP’nin öncü rolünü vurgulamaya gerek duyuluyor?

Bir kere, Parti kadrolarında ve halkın toplumsal belleğinde Çin devriminin mirası, edinimleri, değerler sistemi derin izler bırakmış; belli ölçülerde kök salmıştır. Bu değerlere (en azından söylem düzleminde) sahip çıkmak, ÇKP iktidarının meşruiyeti açısından önkoşuldur.

İkinci olarak hatırlatalım ki, Çin toplumunda kapitalist ilişkiler yaygındır; ancak hâlâ egemen değildir. Tarımda köylü ailelerin bireysel işletmeleri ile köy arazisinin ortaklaşa mülkiyeti birlikte geçerlidir. Kasım 2013 kararları, tarımsal arazide metalaşmaya; bireysel mülkiyete (zaman içinde kapitalist ilişkilere) kapı aralamaktadır; ama uygulama başlamamıştır. Çin toplumunun sınıfsal yapısının dışında yer alan yabancı sermayeyi saymazsak, tarım dışında devlet ön plandadır. Büyük bankalar neredeyse tamamen devlet mülkiyetindedir. Stratejik sektörlerin hepsi dev kamu işletmelerinin yönetimindedir. Batı'dan gelen ısrarlı telkinlere rağmen Kasım kararlarında bunlar için özelleştirme seçeneği reddedilmiş; sadece azınlık hisselerinin satışına imkân tanınmıştır. Yerel yönetimlere ait çok sayıda sanayi işletmesi vardır. Çin devletinin mülkiyetinde olan ve 3,7 trilyon (3700 milyar) dolara yaklaşan rezervleri de bunlara eklemek gerekir.

Mao'nun bir zamanlar öngördüğü gibi “ÇKP içinde kapitalist yolu seçenler” öne çıkmış olabilir. Yine de bana sorarsanız, yukarıda değindiğim nesnel olgular nedeniyle, “sosyalizm mi; kapitalizm mi?” sorusu Çin'de kesinlikle yanıtlanmış değildir.

ÇKP'nin 19. Ulusal Kongresi

Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP'nin) 19'ncu Ulusal Kongresi 24 Ekim'de son buldu.

Kongre, ÇKP Genel Sekreteri Şi Jinping'in, 2012-2017 döneminin bilançosunu çıkaran ve ileriki yıllara ilişkin tasarımları, önerileri içeren konuşması ile açılmıştı.

Kongre'de ÇKP Anayasası (Parti Programı) bu öneriler doğrultusunda değiştirildi. Bir önceki Merkez Komitesi'nin ve Disiplin Kurulu'nun raporları onaylandı. Yeni Merkez Komitesi'nin 205 üyesi seçildi.

Merkez Komitesi ilk toplantısını 25 Ekim'de yaptı ve 2022'ye kadar görev yapacak olan 25 kişilik Politbüro'yu, bunun yedi kişilik “Üst Komite”sini seçti ve Şi Jinping'i ÇKP Genel Sekreteri olarak belirledi.

2002'de benimsenen bir ilkeye göre üst düzey Parti ve devlet görevlerine atanmak, seçilmek için 68 yaş sınırı uygulanmaktadır. Bu Kongre'de de bu ilke korundu ve bir önceki Üst Kurul'da yer alan beş üye, yaş sınırı nedeniyle emekliliğe ayrıldı. Görevleri beş yıl daha uzayan iki kişi, Başbakan Li Keqiang ve (1953 doğumlu) Şi Jinping'dir. Üst Komite'nin yeni beş üyesi, bir önceki Politbüro'da yer almıştı. Bu kişilere ilişkin bir değerlendirme yapmam imkânsız ve gereksiz.

Devlet organlarının, hükümetin yenilenmesi, 2018 başlarında toplanacak olan Ulusal Halk Kongresi tarafından belirlenecektir. Şi'nin yeni dönemdeki Cumhurbaşkanlığı da kesindir.

¹² 2017 Kasım

Şi Jinping'in, Kongre'yi açış konuşması üç buçuk saat sürdü. Konuşma, delegelere Çin Halk Cumhuriyeti için bu yüzyılın ortalama uzanan kapsamlı bir perspektif sunuyordu. Bu belgenin bazı öğelerini tartışmak istiyorum.

Konuşmanın seçilmiş kesimlerini, Çin devlet haber ajansı Sinhua ile ÇKP organı Renmin Ribao'nun İngilizcesi olan Global Times yayımlamaktadır. Ben, Sinhua'nın "geçici" bir çevirisine ulaşan Berk Demir'in (sağ olsun) bana iletlediği metni kullanıyorum.

Şi'nin konuşmasının uzun bir başlığı var: ***Orta Halli Müreffeh Bir Toplumun Her Yönden Kesin Zaferi ve Yeni Bir Çağda Çin'e Özgü Sosyalizmin Büyük Başarımı İçin***

Bu başlık, üç ayrı kavram veya hedef içeriyor.

Birincisi "***Çin'e özgü sosyalizm***"dir. Bu terim yeni değildir. 1979'da "reformlar ve açılma" dönemini başlatan Deng Şiaoping, *Parti'nin liderliği ilkesinin ve sosyalizm kavramının ÇKP anayasası içinde korunmasında ısrarcı* olmuştu. Reformlar zamanla kapitalistleşmeye yol açınca, geleneksel sosyalizm anlayışından uzaklaşmanın ideolojik kılıfını, *Çin'e özgü sosyalizm* kavramı oluşturdu.

İkincisi, "***orta halli müreffeh bir toplumun inşası***" hedefidir ve Şi'nin Genel Sekreterlik dönemine aittir. ÇKP'nin yüzüncü yıldönümü (2021) için öngörülen bu hedefin ayrıntıları Kongre konuşmasında yer alıyor.

Üçüncüsü, Kongre konuşmasının özgün ögesidir: ***Yeni Bir Çağ...*** Bu terim ile Şi Jinping, ülkenin geleceğine ilişkin tasarımını, Çin Halk Cumhuriyeti'nin yüzüncü yıldönümüne (2049'a) kadar uzatmaktadır. O tarihe ulaşıldığında Çin'de, Şi'nin ifadeyle, "***müreffeh, güçlü, demokratik, kültürel olarak ilerlemiş, ahenkli*** (veya "uyumlu") ***bir modern sosyalist toplum inşa edilmiş olacaktır.***"

Şi, bu yüzyıl için, iki tasarımı ("orta halli müreffeh" ve "modern sosyalist" toplum hedeflerini), "Yeni Bir Çağ" başlığı içinde birleştiriyor.

19. Kongre, bu tasarımı, "***Şi Jinping'in Yeni bir Çağ için Çin'e Özgü Sosyalizm Düşüncesini, Parti'nin yeni bir eylem reh-***

beri olarak” ÇKP Anayasası’na ekledi. Şi, bu eklenti ile, Parti Anayasası’nda adlarıyla anılan (Mao ve Deng’le birlikte) üçüncü Genel Sekreter oldu. “Şi Jinping düşüncesi” ifadesi ile, onu Mao ile aynı mertebeye yükseltildi.

Dahası, Şi’nin Kongre konuşmasında özellikle vurgulanan “yolsuzlukla mücadele ve Kemer ve Yol girişiminin sürdürülme öncelikleri” de ÇKP Anayasası’na eklendi.

“Çin Rüyası” mı? Komünizm mi?

Beş yıllık Genel Sekreterlik süresi içinde ve Kongre konuşmasında, Şi Jinping, bir “Çin Rüyası” kavramını ısrarla kullanmıştır. Bu “rüya” ÇKP Anayasası’na eklenen *bir modern sosyalist toplum* ve *Yeni Çağ* fikirlerinden biraz farklıdır.

Konuşmada “Çin Rüyası”, *ÇKP’nin Tarihsel Misyonu* başlığı altında açıklanıyor. Bu açıklama, **“Çin’i dünyanın en büyük uluslarından biri mertebesine çıkaran şahane uygarlığına ve insanlığa fevkalâde katkılar yaptığı 5000 yıllık tarihine”** referans verilerek başlıyor. Bu şanlı geçmiş, 19’ncü yüzyılda dış saldırılar sonunda yok edilmiş; Çin halkı kargaşa, yoksulluk, umutsuzluk, yıkımlara mahkûm kılınmıştır.

Sonrasında, Şi’ye göre **“Çin halkının en büyük rüyası yenisinden gençleşme (“rejuvenation” veya “zindeleşme”) olmuştur. Kuruluşu ile birlikte ÇKP, en üst ülkü ve nihai hedef olarak Komünizmin gerçekleşmesini belirlemiş ve ulusal yeniden gençleşmeyi tarihsel misyon olarak üstlenmiştir.”**

Bu ifadedeki “ÇKP’nin tarihsel misyonu”, Parti’nin 1921’deki kurucularınca benimsenebilir miydi? Bilemem. Ancak, Şi’ye göre komünizm ideali, Çin’i az gelişmişlikten, yoksulluktan, bağımlılıktan kurtaran; ülkeyi tekrar dünya uluslarının zirvesine, öncü konumuna taşıyan bir *yeniden gençleşme dönüşümü* ile tutarlıdır. Belki de aynı şeydir.

Böylece, 21’nci yüzyılın ortalarına gelindiğinde Çin, **“müreffeh, güçlü, demokratik, kültürel olarak ilerlemiş, ahenkli”** sıfatlarıyla betimlenen **“modern bir sosyalist toplum”** olduğunda, sözü geçen “ulusal yeniden gençleşme” de gerçekleşecektir. Şi’nin sözleriyle Çin, **“ulusal güç ve uluslararası etki bakımından küresel liderliğe ulaşmış”** olacaktır.

Bu, belki, “ulusal yeniden gençleşme” anlamına gelir; ancak, 1921’de Mao ve arkadaşlarının ÇKP’nin nihaî hedefi olarak belirlediği “Komünizm”, bu gelişim sürecinin neresindedir?

Kapitalizme Ne Oluyor?

Kapitalizmle iç içe geçmiş olduğu bilinen “Çin’e özgü sosyalizm”den, Şi’nin 2049 için hedeflediği “modern bir sosyalist toplum”a geçiş nasıl oluyor? İki soru önem taşıyor: (1) Kapitalist üretim (mülkiyet) ve bölüşüm ilişkilerinin gerilemesi, giderek tasfiyesi önerilmekte midir? (2) Çin devletinin burjuvazi, yani yükselen kapitalizm tarafından fethedilmesine karşı güvenceler var mıdır?

Bence, ilk soruyu “hayır”, ikincisini ise (biraz ihtiyatla da olsa) “evet” diye yanıtlayabiliyoruz. Önce, kapitalizme bakalım.

Kapitalizmi besleyen genel çerçeveyi Deng’in “reformları” başlatmış ve beslemiştir. Şi, ***“reformların kapsamlı boyutta derinleştirilmesini, hem Çin’in, hem sosyalizmin, hem de Marksizmin gelişmesi için”*** yararlı görüyor.

Çin reformlarının, üretim ve bölüşüm ilişkilerini doğrudan doğruya etkilemeyen öğeleri vardır. Örneğin, devlet mülkiyetinde astronomik rezervler var oldukça, “döviz fiyatlarını piyasa mekanizmasına bağlamak”, bu anlamda “tarafsız” bir reform olarak görülebilir.

Biz de Şi’nin konuşmasındaki “reform” önerilerine takılmayalım ve doğrudan bölüşüm ilişkileriyle bağlantılı öğelerine göz atalım: *“Bir yandan emeğe göre bölüşüm ilkesini sürdüreceğiz; bir yandan da üretim faktörlerine (herhalde “özel sermaye” kastediliyor) göre bölüşümün kurumlarını ve mekanizmalarını düzelteceğiz... Üretim faktörlerinin piyasaya dayalı fiyatlanmasını hızlandıracğız... Ücret artışlarının emek verimini izlemesini sağlayacağız... İnsanların emeğe bağlı kazançlarını ve mülkiyet gelirlerini besleyen kanalları genişleteceğiz.”*

Bu ifadeler, “modern bir sosyalist topluma geçiş” süreci içinde kapitalist bölüşüm ilişkilerinin sürdürüleceği anlamındadır.

Şi Jinping, gelir eşitsizliklerini azaltmaya önem verileceğini ifade ediyor. Ama, bu hedefin boyutlarını, Şinhua’nın resmî bir yorumcusu (Global Times, 20 Ekim) betimliyor: *“Ülkenin en zengin üç kişinin serveti 30’ar milyar doları aşmaktadır; buna*

karşılık hâlâ milyonlarca insan yoksullukla savaşımaktadır. Şi açık konuşuyor: Çin, daha uzun bir süre boyunca sosyalizmin ilk aşamasında kalacaktır.”

Bu boyutta bölüşüm karşıtlıklarını içeren “sosyalizmin ilk aşaması”, yüzyılın ortasında “*modern bir sosyalist toplum*”a ulaşıldığında tarihe karışacak mıdır? Nasıl? İp ucu yoktur.

Mülkiyet ilişkileri de olduğu gibi sürdürülmektedir: “*Devlet sermayesinin güçlenmesini, iyileşmesini, büyümesini destekleyeceğiz. Karma mülkiyetli işletmeleri geliştireceğiz... Özel girişimlerin gelişimini de destekleyeceğiz.*”

Emeğin metalaşma sürecinin bileşkelerini oluşturan paralı sağlık ve eğitim hizmetleri sürdürülecek; finansman Batı-türü sağlık sigortaları ile karşılanacak; dışlanan gruplara dönük sosyal transferler oluşturulacaktır.

İktidar Sorunu Ne Oluyor?

Çin Anayasası, siyasî rejimi, hâlâ, devrimci dönüşümün (Leninist / Mao’cu) formülü ile tanımlamaktadır: “*İşçi sınıfının önderliğinde bir halkın demokratik diktatörlüğü...*”

Özgün biçiminde bu formüldeki “diktatörlük”, sömürücü sınıfları hedef alır. Çin’e özgü sosyalizm gerçeği içinde kapitalistleşme, Anayasa’nın bu ögesini ihlal etmektedir.

Buna karşılık, aynı bileşke içinde burjuva partilerine izin verilmemekte; ÇKP, devlet yönetimini üstlenmektedir.

Üretim ilişkileri (ekonomi) ile üstyapı (devlet) arasındaki bu uyumsuzluk nasıl sürdürülüyor?

Şi Jinping 2013’te reel sosyalizmlerin çöküşü üzerinde aşğıdaki teşhisi yapmıştı: “*Sovyetler Birliği ve Sovyet Komünist partisi niçin çöktü? Bu büyük parti nasıl olup da sessizce, direnmeden dağıldı? Üyelerinin idealleri, inançları zayıfladığı için; siyasette çürüme, ideolojide sapkınlık nedeniyle...*”

ÇKP’nin aynı akıbete sürüklenmemesi için Parti’yi ve devleti alt-üst eden *yolsuzlukla mücadele kampanyasını* Şi Jinping bu teşhise dayanarak başlattı; kesintisiz sürdürdü. ÇKP’nin ekonomiye egemen olan çevreler tarafından fethedilmesini önlemek önceliği Kongre konuşmasına da damgasını vuruyor. Parti’nin devlet ve toplum üzerindeki liderliğini korumak, bu nedenle, ısrarla vurgulanıyor.

Kongre konuşması bu doğrultudaki önerilerle doludur: *“Parti'nin devlet ve toplum üzerindeki mutlak liderliğinin titizlikle korunması... Marksizmi, diyalektik ve tarihsel materyalizmi çalışmak, geliştirmek, komünizm idealini daha da yükseltmek... İdeolojik çalışmanın öncü rolünü titizlikle korumak... Çalışmalarımızda öz sosyalist değerleri korumak ve yüceltmek...”* Ve en önemlisi, *“Partinin istikrarı için büyük önem taşıyan tarihsel yükseliş ve iniş aşamalarından, yolsuzlukla ödünsüz bir mücadele sayesinde kaçınmak...”*

“Kendiliğinden Sosyalizm” mi?

Şi Jinping, sosyalizmin değerlerini benimsemiş, Marksizmi özümsemiş, yerli ve enternasyonal burjuvazinin telkinlerine karşı ideolojik mücadele sürdüren bir ÇKP istiyor. Bu Parti, yolsuzluk eğilimlerine karşı da ödünsüz direnecektir. Temel soru şudur: Bu olumlu koşullara rağmen, ülke-içi kapitalizm açıkça tasfiye edilmeden sosyalizm gerçekleşebilir mi?

Bilgilerimiz, üretim ilişkilerinin “son tahlilde” üstyapıya (devlete) baskın çıkacağını öğretiyor. Yani, Şi, yenilgiye mahkûm bir çaba üstleniyor. “Üstyapı”, yani ÇKP iktidarı ile uyumsuz kapitalist bir ekonomi...

Daha “hayırhah” bir yorum da mümkün. Şi, Kongre konuşmasının bir yerinde, *“üretim güçlerini geliştirmek, sosyalizmin temel bir görevidir”* diyor. Belki de, Marksizmin daha da “öncül” olan önermesine güvenmektedir: Üretim güçlerindeki gelişmelerin “son tahlilde” üretim ilişkilerine baskın çıkacağını ummaktadır.

ÇKP Genel Sekreteri, “modern bir sosyalizme geçiş” programında ihtiraslı, iddialı iktisadî ve teknolojik hedefler önermektedir. Bunların sonucu olarak sosyalizme “kendiliğinden bir geçiş” mi ummaktadır? Öyle ya, Marx’a göre de üretim güçlerindeki gelişim, var olan üretim ilişkileriyle uyumsuz hale geldiği zaman *toplumsal bir devrim* gündeme gelmeyecek midir?

Belki de Şi, 21’nci yüzyılı ortalarında ÇKP liderliğinde üretim güçlerinin gelişim düzeyinin, temposunun kapitalizmin sürdürülmesini imkânsız kılacağını öngörmektedir ve (Lenin ve Mao’nun öğretilerine sırt çevirerek) sosyalizmin de, *sırası geldiği için ve ilave bir sınıfsal müdahale gerektirmeden kendiliğinden gerçekleşeceğini* düşünmektedir.

ABD ve ÇİN: Ekonomik Savaşın İlk Bilançosu

Trump'ın seçim kampanyasında “Önce Amerika” sloganı önem taşıdı. Bu slogan, 2017 sonrasında “göçmen işçileri sınırlama ve ticaret savaşları” kampanyaları ile ekonomiye taşındı. Ticaret savaşının öncelikli hedefi de Çin oldu.

Wall Street, “serbest ticaretçi”dir. Çin’e karşı ticaret savaşını politikasına ısınamadı. Zamanla, ABD yönetimi Çin’e dönük eleştirilerini dış ticaretin ötesine taşıdı; kapsamlı bir ekonomik savaşa dönüştürdü. Wall Street’in de desteğini aldı.

ABD emperyalizminin ekonomik saldırısı, bugünlerde Çin’i geri çekilmeye zorlamaktadır. Bu yazıda olgulara kuşbakışı göz atmakla yetineceğim. Çin Komünist Partisi’nin (ÇKP’nin) bu yıl içinde sekiz ay arayla tutum değişikliğini yansıtan iki yazıdan hareket ediyorum.

Global Times, ÇKP’nin yayın organı olan Renmin Ribao’nun denetiminde yayımlanan bir internet gazetesidir. Özellikle başyazıların ÇKP görüşünü temsil ettiği düşünülür.

Nisan’da yayımlanan ilk yazı, “ticaret savaşı” konusunda ABD’ye meydan okuyor. İkincisi ise Aralık’ta, “ekonomik savaş”a dönüşen ABD saldırısı karşısında ödün vermeyi savunuyor.

Göz atalım; değerlendirelim...

Nisan 2018: Çin ABD’ye Meydan Okuyor

5 Nisan 2018 tarihli ilk yazı, “*Ticarette karşı-saldırı, ABD’ye acı bir ders verdi*” başlığını taşımaktadır ve “ticaret savaşı” gündemi ile sınırlıdır.

Donald Trump'ın ticaret savaşı, ABD'nin astronomik dış ticaret açığına karşı gümrük vergilerini yükseltmekten oluşuyor.

2017'de ABD-Çin dış ticaretine göz atalım: İthalat 500 milyar; ihracat 125 milyar; dış ticaret açığı 375 milyar dolardır. Trump, 2018'in ilk üç ayında Çin'den 50 milyar dolarlık ithalatın gümrük oranlarını yüzde 25'e yükseltti. Çin de, tepki olarak ABD'den ithal ettiği 128 tarımsal ve sınai ürüne yüzde 15-25 arasında ek tarife uygulamayı kararlaştırdı.

Global Times'in ilk yazısı bu aşamada kaleme alındı. Aktaralım:

“Bu ticaret savaşı, gümrük tarifeleri şantajını bir diplomasi biçimi olarak kullanamayacağını ABD'ye öğretecektir. Trump yönetiminin 50 milyar dolarlık Çin ürünlerine koyduğu tarifeler nedeniyle Çin teslim olmayacak; tam aksine, kaybeden ABD olacaktır. Çünkü, Çin hükümeti, vatandaşları ile birlikte Washington'la dişe-diş bir mücadeleye hazırdır. Çok sayıda vatandaşımız 'efsanevî bir ticaret savaşı'nın kaçınılmaz olduğunu ve ABD'yi Çin'e karşı sağduyuya yönelteceğini düşünmektedir.”

“Bu ticaret savaşı gerçekleşirse Çin, elinde en az ABD kadar yedek planı olduğunu gösterecektir. Çin, dünya ticaretinin bir numaralı ekonomisidir; petrol ürünlerinin, ham maddelerin en büyük alıcısıdır ve küresel piyasalarda kendi parasını (RMB'yi) kullanarak ABD dolarının egemenliğini azaltma gücüne sahiptir. Bu, Washington için ağır bir darbe olacaktır.”

“ABD'nin bu ticaret savaşından galip çıkma beklentisi boş hayaldir.”

Yarı resmî bir ÇKP metni olan yazının, belki de en ilginç ögesi, ilk defa “dolar emperyalizmi”ne karşı bir mücadele tasarımı içermesidir. Üretken çekirdeği ülke dışına taşmış olan ABD ekonomisi, astronomik cari işlem açıklarının finansmanını nasıl sağlıyor? Doların bir dünya parası olarak (“dolar emperyalizminin”) kabul edilmesi sayesinde... Finansal krizi yönetmek ve savaş sanayiini ayakta tutmak için ihraç edilen ABD devlet tahvillerini alan yabancı merkez bankaları sayesinde...

En büyük alıcı kim? Portföyünde 1,4 trilyon (1400 milyar) dolar ABD hazine bonosu tutan Çin Merkez Bankası...

Nisan 2018'de ÇKP (*Global Times* aracılığıyla), Trump'a şöyle hitap etmiş oluyor: “Dolar emperyalizmini (biraz da) benim

sayemde sürdürüyorsun; sana karşı en fazla dış ticaret fazlası veren ekonomi benim. Portföyümü boşaltarak doları tahtından indirmem mümkündür; kendine gel...”

Nisan 2018’de Çin ve Dünya Ortamı

Global Times’in bu yazısı yayımlandığında ÇKP’nin 19. Kongresi tamamlanmış; yeniden Genel Sekreterliğe seçilen Şi Jinping’in “*Yeni bir Çağ için Çin’e Özgü Sosyalizm Düşüncesi*” bir eylem rehberi olarak ÇKP programına eklenmişti. Kongre, ÇKP’nin devlet yönetimindeki öncü rolünü pekiştirmeyi kararlaştırmış; “piyasaya açılmanın” Çin’i çok partili rejime (burjuva demokrasisine) dönüştürme beklentilerine son vermişti. Çin Ulusal Halk Kongresi de, Cumhurbaşkanlığı’na (iki dönemlik sınırı kaldırarak) yeniden Şi Jinping’i getirmişti.

2018’in ilk aylarında, uluslararası sermaye çevreleri, küreselleşmenin ana dayanaklarından biri olan *serbest ticaret* doktrinine Trump’ın açtığı saldırının tedirginliği içindeydi. Ülkesinde liderlik konumunu ve otoritesini pekiştirmiş olan Şi Jinping, Şubat 2018’de Davos’ta ve Cenevre’de iki konuşma ile serbest ticaret ilkelerini ve küreselleşmeyi savundu. Öyle ki, kapitalizmin “âkil iktisatçıları” (örneğin *Financial Times*’tan Martin Wolf) “küreselleşmenin sahibi, artık ABD değil, Çin’dir” teşhisini koyuyorlardı.

Aynı tarihlerde emperyalizmin üst organlarında, korumacı dış ticaret uygulamalarının herkese zarar vereceğini yeniden “kanıtlayan” yayınlar artmakta; Çin’e karşı ticaret savaşında ABD’nin yenik düşeceği öngörüsü yaygınlaşmaktaydı.

Global Times’ın ABD’ye “meydan okuyan” yazısı, ÇKP’nin bu ortama bir bakışı olarak okunmalıdır.

Aralık 2018: Çin, Geri Çekiliyor

Global Times’in 14 Aralık’ta “*Çin, sanayi politikasını nasıl ayarlamalı?*” başlıklı yazısı sekiz ay önceki başyazının tam karşısı konumdadır.

Önce aktaralım: “*Made in China 2025’ planına göre Çin şirketlerinin ürettiği yüksek teknoloji ürünler ABD’nin Çin’e karşı*

kışkırttığı ticaret savaşının hedefi oldu. Her büyük sanayici ülkenin, Almanya'nın 'Sanayi 4.0 stratejisi' gibi yüksek teknolojili gelişmeyi öngören sanayi programları vardır. 'Made in China 2025' planı da haklı bir gerekçeyle yapılmıştır; ama ABD'de ve Batılı ülkelerde tedirginlik ve endişeye yol açmıştır."

Burada sözü geçen "Made in China 2025" planı, bir Uzmanlar Komitesi tarafından hazırlanmış; Devlet Konseyi (Bakanlar Kurulu) tarafından Mayıs 2015'te kabul edilmiş; 2016-2020 tarihlerini kapsayan beş yıllık plan ile de bütünleşmiştir.

Yüksek teknolojili on sanayi koluna öncelik vererek Çin ekonomisini yüksek katma değerli bir üretim yapısına taşımayı hedefleyen bir sanayi programı söz konusudur. Program, robot üretimiyle başlayıp, uzay mühendisliği ile devam eden, on endüstriden oluşan (ve iki yıl sonunda Komite'nin revizyonundan geçecek) bir liste içermektedir.

Peki, *Global Times*, "her ülke gibi Çin'in de bir sanayi programı yapmaya hakkı vardır" tespiti sonrasında, ABD ve Batı'nın endişelerini nasıl açıklıyor ve değerlendiriyor? Aktaralım:

"Made in China 2025, devlet işletmelerini ve yüksek yatırım düzeylerini vurgulamaktadır. Çin özel sektörü bir süreden beri güçlüklerle karşı karşıyadır ve 'devlet ilerlerken özel sektör geri geliyor' söylemi yaygınlaşmıştır. Bu nedenle devlete ve özel sektöre ait işletmeler arasında hakkaniyetli bir rekabet ortamı yaratmak gerekmiştir. Plan hazırlamak, Çin'in hükümrانlık alanı içine girer. Ne var ki, Çin, artık, dünyayla derinden bütünleşmiştir. Çin'in çıkarları ile ABD'nin ve Batı'nın çıkarları arasında karşılıklı eşgüdüm sağlanması, pratik nedenlerle gerekmektedir."

Buradaki "ödün vererek uzlaşma" çizgisi Nisan'daki "meydan okuma" ile nasıl uzlaşabilir? *Global Times*, son yazıda bir gerekçe getiriyor: ***"Bu yıl boyunca iç ve dış etkenlerde büyük değişiklikler gerçekleşti. Çin'in dışarıya açıklığı arttıkça dış talepleri karşılama gereksinimi de artacaktır. Çin, doğru siyasî çizginin, katı ve çatışmacı tavırlar olduğu inancını terk etmelidir."***

"Uzlaşma kaçınılmazdır ve 'reform ve açılma' Çin'in izlemesi gereken tek yoldur."

Çin'i Ödüne Zorlayan “Dış ve İç Etkenler” Nedir?

Yazıda değinilen hangi “dış ve iç etkenler”, Çin'i “meydan okuma ve çatışma” çizgisinden “uzlaşma”ya; devletçi ve iddialı bir sanayi politikasından özel sektörün gözetildiği, piyasacı bir doğrultuya taşımıştır?

Dış etkenler, önce ABD'de aranmalıdır. Temel bir soru gündemdedir: Kapitalist dünya sisteminin zirvesinde kimin sözü geçecek? Evet, ABD sistemin egemen gücüdür; ama bu gücün, ekonomik boyutu da zaman içinde aşınmaktadır.

Öyle anlaşıyor ki, Trump yönetiminde stratejik konumlara yerleşen aşırı sağ ideologlar, ticaret savaşının gümrük artışlarıyla sınırlı gündemini genişletmeyi kararlaştırdı. Çin'in dünya ekonomisinin teknolojik öncülüğüne ulaşma çabasını engellemek gerekli görüldü.

Avrupa Birliği, Trump'ın ticaret savaşına hep karşı çıktı; ama, geniş kapsamlı ekonomik savaşa giden ilk adımlar da AB Komisyonu'ndan geldi. Çin'in ihtirash *kuşak ve yol tasarımı*nın Avrupa'ya uzanmasından tedirginlik duyulmaktaydı. Avrupa'da yüksek teknoloji şirketlere ve sektörler Çin'in yatırımları engellenmeye başladı. *Made in China 2025* planının, devlet öncülüğünde ekonomik bir hegemonya tasarımı olduğu teşhisini, önce AB Ticaret Komiserliği koydu ve bu belgenin içerdiği “tehditler” ayrıntılı olarak eleştirildi.

Trump yönetimi ise, Çin'e karşı ticaret savaşını, gümrük vergilerindeki artışı 250 milyar dolarlık ithalata taşıyarak tırmandırdı. Sonra, AB'nin geniş kapsamlı “ekonomik savaş” kervanına katıldı. Teknolojinin kilit sektörlerine Çin yatırımları frenlendi. 5G teknolojisinde öncü konumda olan Huawei'in beş Batılı ülkeye girmesi engellendi; bu Çin şirketi ceza davasına muhatap oldu; patronun kızı Kanada'da tutuklandı. Telekomünikasyon şirketi ZTE'nin ABD'de çalışması önce engellendi; sonra yüksek bir ceza sonunda izin verildi.

İç etkenlere gelince, kısa bir ön-tespit yapmakla yetineceğim: Çin burjuvazisi, ABD ve AB'nin ekonomik saldırısını bir fırsat olarak kullandı. Ekonomik güçlükler altındaki Çin özel sektörünün “tehdit edildiği” söylemini yaygınlaştırdı. Alibaba şirketler grubu tarafından Hong Kong'ta yayımlanan South Asia

Morning Post gazetesinde “reform ve açılma” çizgisini yücelten etkili bir kampanya başlatıldı. İleride, belki ayrıntılara gireriz.

ÇKP 2018’de iki yıldönümünü kutladı. Önce Marx’ın 200’ncü doğum yıldönümü; sonra da Deng Şiaoping’in 1978’de başlattığı “reform ve açılma” stratejisinin 40’ncü yıldönümü...

İlk devrede ABD ve Çin burjuvazisinin ittifakı sayesinde Deng öne çıktı. Sonunda Marx’ın rövanşı alacağını umuyorum.

BÖLÜM VI

ÜLKELER: HİNDİSTAN, ARAP DÜNYASI, LATİN AMERİKA

İkisi yakın, birisi uzak coğrafyadan, çok sayıda ülke... Yakın geçmişteki ekonomik, siyasal gelişmeleri gözden geçiriliyor; sol siyasetler açısından değerlendiriliyor.

Hindistan'dan sosyalist, Marksist iktisatçılarla tanıştım; anlamlı, verimli fikir alışverişlerimiz oldu. Ülkelerimizin kaderleri de bazı bakımlardan paralellikler taşıyor: Hindistan'ın CHP'si (Kongre), sosyalistlerle işbirliğine son veriyor; bir sonraki seçimlerde hezimete uğruyor. İktidar, sermayenin etkili, güçlü desteğiyle ülkenin AKP'si köktendinci bir partiye (BJP'ye) ve lidere (Modi'ye) devrediliyor. On yıllık bir gecikme ile Türkiye senaryosunun bu ülkede tekrarını gözleyince Hintli meslektaşlarıma "De te fabula narratur" klişesini hatırlatmıştım: "Türkiye'nin yakın geçmişini izleyin; galiba o sizin de hikâyeniz olacak..." Yazılarımda bu talihsiz paralelliklere de değiniliyor.

Bu bölümdeki yazıların bir bölümünde, Arap dünyasının on yıllık geçmişinde, emperyalizmin adım adım IŞİD'in oluşmasına yaptığı iki boyutlu katkılar kuşbakışı gözden geçiriliyor: Neo-liberal politikaların yarattığı toplumsal yıkım ve emperyalist saldırıların yol açtığı insani trajediler...

AKP iktidarı bu sürecin kuyruğuna Lübnan'dan başlayarak önce pasif olarak takıldı. Irak'ta ABD işgaline katılmayı hedefledi; TBMM izin vermedi; saldırıyı dıştan destekledi; işgal güçlerinin yarattığı insanlık dramı karşısında, örneğin bugün IŞİD'in karargâhı olan Felluce'deki Amerikan kıyımı karşısında sessiz kaldı; sonra da Sünni gericiliğin liderliğine soyundu.

Bu karanlık tablonun bir kader olmadığı 2011'de Tunus ve Mısır'daki halk ayaklanmalarıyla ortaya çıktı. Ancak, ayaklanmaların denetlenmesi; halk devrimlerine dönüşmemesi emperyalizmin acil önceliği oldu. Arap dünyasının yeni konjonktürü, Libya ve Suriye'de şiddet yoluyla rejim değişiklikleri için fırsat olarak kullanıldı. Libya'da Kaddafi öldürüldü. AKP iktidarının aktif katkılarıyla Suriye fiilen parçalandı; mezhep kıyımının yolu açıldı.

Bu bölümdeki yazıların bir diğer bölümü de 2010'da patlak veren Yunanistan trajedisinin gelişimi ve kaynakları ile ilgilidir.

2008'de başlayan, 2010'da ağırlaşan Yunanistan bunalımı, emperyalist sistemin metropol/çevre karşıtlığıyla bağlantılı (örneğin 1990 sonrasında Türkiye'de de yaşanan) krizler ile paralel-

likler taşıyor. Önemli bir fark, Yunanistan'ı ulusal bir paradan yoksun kılan Avro Bölgesi üyeliğiyle ilgilidir. Ülkelerinin Avro Bölgesi emperyalizmine bağımlı bir çevre ülkesi olduğu, Yunan solu (Syriza) tarafından bir türlü algılanmamaktadır ve bu eksik perspektif, alternatif arayışlarını kısırlaştırmaktadır.

Aşına Olduğumuz Bir Portre¹

Hindistan siyasetinde yeni bir yıldız yükseliyor: Mayıs genel seçimlerine sağcı Janata Partisi'nin (BJP'nin) Başbakan adayı olarak katılan Narendra Modi... BJP'nin ve ortaklarının seçimleri kazanacağına ve Modi'nin yeni Hindistan başbakanı olacağına kesin gözle bakılıyor.

Narendra Modi 2001'den bu yana Gujarat Eyaleti'nin başbakanı. Seçim kampanyasını bu eyaletin ekonomik başarıları üzerine inşa etmiş; piyasa mekanizmasına ve uluslararası sermayeye sınırsız açılmayı savunarak; uygulayarak Hindistan burjuvazisi'nin desteğini sağlamış.

Bu siyasetçinin ekonomik sicilinin dışındaki özelliklerini de öğreniyoruz. BJP Hindu milliyetçisi bir partidir. Hindu milliyetçiliği, aynı zamanda köktendinciliktir. Modi'nin, bu akımın en fanatik kanatlarından biri olan (ve ülkeyi Hindu olmayan öğelerden arındırmayı savunan) RSS hareketiyle güçlü bağları olduğu söyleniyor. Güncel siyasete aktarıldığında esas hedef Hint Müslümanları olmaktadır.

Modi, 2002'de Gujarat'ta bini aşkın insanın ölümüyle sonuçlanan Müslüman kıyımını Başbakan kimliğiyle kışkırtmakla suçlanmıştır. Kıyıma, en azından güvenlik güçlerini etkisiz bırakarak katkı yaptığı kesindir. Federal soruşturmada suçlu bulunmamış; ama sonraki seçimleri Müslüman karşıtı kampanyalara dönüştürerek, kutuplaşmayı körükleyerek kazanmıştır.

Türkiye ile benzetmeler akla geliyor. Hindu veya İslamcı (bizde Sünni) köktendincilik aslında akraba değil midir? Azınlık

¹ 2014 Mart

inanç gruplarından düşman yaratmak ve baskı, şiddet uygulamak... Yakın geçmişte Gujarat'ta Müslümanlara; Türkiye'de (Maraş, Çorum ve Sivas'ta) Alevilere karşı kıyımlar...

R.T. Erdoğan (Modi'nin aksine) bu kıyımlara doğrudan katkı yapmamıştır; ama hatırlatalım ki, Madımak sanığı beş kişinin davası, zaman aşımı nedeniyle düşürülünce "milletimiz için, ülkemiz için hayırlı olsun" demiştir.

Modi'nin hem kalabalık kitleleri sürükleyebilen parlak bir hatip olduğu; hem de birinci sınıf bir demagog olduğu belirtiliyor. "Desteksiz atışlar, rakiplere, hasımlara dönük yalan yanlış suçlamalar ve bunların asılsızlığı belirlendiğinde de umursamazlık..." Demagoji bunları içerir.

Öyle anlaşıyor ki, Hintli siyasetçinin siyaset dili, bugünkü rakipleri (örneğin Hindistan Başbakanı) veya siyasi hasımları aleyhine bu özelliklerle yüklüdür. Hindistan'ın laik bir devlet olmasında belirleyici rolü olan Jawaharlal Nehru, bu özelliği nedeniyle Modi'nin yalan yanlış saldırılarından bolca pay almaktadır.

Bu portrede de Türkiye ile aşinalık var. Defalarca yanlışlıkları kanıtlandığı halde, mitinglerinde "Kabataş'da taciz ve camide içki" savlarını tekrarlayan bizim Başbakan akla geliyor. İki siyasetçi de laik cumhuriyete düşmandır. Modi için Nehru, Erdoğan için de (Atatürk'ü temsil etme özelliğiyle) İnönü sürekli saldırı hedefi olmalıdır.

Hem siyaset bilimci, hem de klinik psikolog olan bir yazar (Ashish Nandy), bir süre önce Modi ile bir röportaj yapmış ve izlenimlerini bir psikolog olarak aktarmış: *"Kaskatı fanatizm, kısıtlı bir duygusallık, tutkularını hem inkâr etmek; hem de onlardan korkmak; bunları şiddet fantezileriyle birleştirmek; paranoid ve saplantılı bir kimlik...Hindistan'a karşı her Müslümanın potansiyel bir terörist ve hain olarak yer aldığı evrensel bir komplo teorisini çok sakın, ölçülü bir üslupla anlattı. Röportajdan sarsılarak çıktım; zira klasik ve klinik bir faşist vaka ile ilk kez karşılaşıyordum. Potansiyel bir katil, bir katliamcı da aynı kategoriye girer."*

Erdoğan ile benzer bir röportaj yapılmış mıdır? Bilmiyorum. Haziran ayaklanması sırasında Çankaya'da kendisiyle görüşen (ve “sosyolojik etkenler” ifadesine gösterilen tepkiye tanık olan) heyette bir psikolog varsa, belki ona sormak gerekir.

Peki, Modi'nin bu siyaset sicili ve kimlik özellikleri, Hindistan burjuvazisini tedirgin etmiyor mu? Tam tersine, tutkulu bir hayranlık söz konusudur.

Samir Nazareth, burjuvazinin saflarındaki algılamayı şöyle özetliyor: *“Önemli olan, bu siyasetçinin bağınazlığı, kısımlarda suçluluğu değildir; işlerine yarayıp yaramamasıdır. İş dünyası, Modi’de sorumluluk taşımayan, hesap verilebilirlik içermeyen bir güç görüyor ve buna özeniyor. İktidara gelirse, iş hayatlarında çevirdikleri dolapları, usulsüzlükleri geçiştirmenin; işleri yürütmenin çok kolaylaşacağını umuyorlar.”*

Gözlemler doğruysa sormak gerekir: Bu burjuvaziden demokrasi çıkar mı?

Türkiye’ye de bakalım. Başbakan ile oğlu arasındaki ses kayıtlarının açıklanmasını izleyen gün, (sermayenin kolektif iradesini temsil eden) borsa niçin düştü? AKP iktidarının sürme olasılığı zayıfladığı için...

O zaman yukardaki soruyu Türkiye için de tekrarlayalım: Rezilliklerin örtbas edilmesini yeğleyen bu burjuvaziden demokrasi çıkar mı?

Hindistan solcuları tedirgin.. Modi'nin iktidar yolunu önleme seçeneklerini tartışıyorlar. İki büyük komünist parti, Hindistan Komünist Partisi (HKP) ve bu partinin Marksist (HKP,M) türevi hem federal, hem de eyaletler düzleminde etkili partiler olarak varlıklarını sürdürüyorlar. HKP(M) Tripura eyaletinde üst üste beş seçim kazanmıştır ve iktidardadır. Batı Bengal 34 yıl boyunca (2011’e kadar) aynı parti (ve müttefikleri) tarafından yönetilmiştir. Kerala’da, komünist partilerin öncülüğünde oluşan koalisyonlar zaman zaman iktidara gelmiştir. “Modi tehdidi”, komünistleri harekete geçirdi; 2014 seçimleri arifesinde yeni bir “Üçün-

cü Cephe” oluştu; dört sosyalist partiyle birlikte on bir parti bir araya geldi.

HKP(M) sözcüsü tarafından kuruluşu kamuoyuna açıklanan Üçüncü Cephe, Kongre iktidarına “yolsuzluk ve kötü yönetim” nedeniyle karşıdır. Ancak, Cephe partilerinin ortak paydasının *“BJP ve Modi’nin iktidarını önleme hedefi”* olduğu vurgulanmaktadır. *“Modi saldırgan kapitalizm ile azgın dinci ideolojinin tehlikeli bir karışımıdır. Hindistan’ın laik temellerini tehdit etmektedir. Holdinglere, büyük şirketlere aktardığı avantajların sorumlusudur.”*

Sosyalist eğilimli Frontline dergisi, sosyalistlerle Üçüncü Cephe’de yer alan diğer partiler arasında ideolojik bütünlük olmadığını; esasen bir çoğunun geçmişlerinde Kongre veya BJP ile oluşturulan oportünist ittifakların yer aldığını vurguluyor ve Cephe’nin kalıcı olamayacağını düşünüyor.

Öte yandan, Economic and Political Weekly dergisi, bir grup aydının kaleme aldığı farklı bir çağrı yayımlıyor. Çağrı, Modi’nin iktidara gelmesinin temel haklara, laikliğe karşı ağır bir tehdit olacağı saptamasından hareket ediyor ve devam ediyor: *“Tüm solcu ve laik güçlerin temel önceliği Modi ve BJP’nin yenilgisi olmalıdır. Bu, BJP karşıtı tüm oyları birleştiren; yani tüm laik partileri, bağımsızları ve Kongre’yi içeren bir Birleşik Cephe oluşturmadan sağlanamaz. Sol’un Kongre Partisi’ni de içeren bir Birleşik Cephe seçeneğini reddetmesi, Alman komünistlerinin Sosyal Demokratlara ‘sosyal faşizm’ teorisi aracılığıyla saldırarak Hitler’in iktidara geliş yolunu açmasını andırıyor. Laik adayların anlayamadığı bölgelerde, seçmenler BJP’yi yenme olasılığı en güçlü Modi karşıtı aday etrafında birleşmelidirler.”*

2014’te Türkiye ve Hindistan... Halk sınıflarının açmazları, solcuların sorunları ne kadar benzeşiyor...

Yeni Bir Hindistan mı?²

Hindistan seçimleri sağcılarının zaferi ile sonuçlandı; Narendra Modi'yi Mayıs'ta başbakanlığa taşıdı.

Kuşbakışı seçim sonuçlarını hatırlatalım. Hindistan'ın federal yapısı nedeniyle, yerel, eyalet partileri çok önemlidir. Tüm ülkede örgütlü iki büyük parti vardır: Hindistan Ulusal Kongresi (kısaca "Kongre") ve Bharatiya Janata Partisi (BJP)...

Kongre, Hindistan'ı bağımsızlığa taşıyan en büyük örgüttür; laik Hint Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı Jawaharlal Nehru'nun partisidir. Nehru sülalesi (Nehru'nun kızı İndira Gandhi ve onun gelini, çocukları) Kongre'nin yönetiminde hep ağırlık taşımıştır. Son seçim kampanyasını da İndira'nın torunu Rahul Gandhi yönetmiştir.

BJP ise, Hindu milliyetçisi, aynı zamanda köktendinci bir partidir. Seçimlere Modi'yi başbakan adayı göstererek girdi; kampanya da, bu akımın en fanatik kanadı olan RSS hareketi tarafından örgütlendi. Modi, başbakanlığa, Gujarat Eyalet Başkanlığı siciline dayanarak geldi. Bu sicil, bir yandan "Gujarat'ı yerli-yabancı yatırımcılara ve piyasa dostu politikalara dayanarak geliştirme" efsanesini; bir yandan da 2002'de aynı eyaleti kana boğan Müslüman kıyımının sorumluluğunu içerir.

Seçimlere "Sol Cephe" içinde katılan dört komünist/sosyalist partiyi de ekleyelim. Bunlar üç eyalette (Batı Bengal, Kerala, Tripura'da) özellikle güçlüdür; ancak federal düzlemde de örgütlüdür.

² 2014 Haziran

Son seçimleri 2010 seçimleriyle karşılaştıralım. Oy oranları olarak Kongre yüzde 29'dan 19'a inmiş; BJP ise yüzde 19'dan 31'e yükselmiştir. Milletvekili sayılarındaki değişim daha da çarpıcıdır: Kongre 206'dan 44'e gerilemiş; BJP ise 116'dan 282'ye çıkmıştır. Böylece 543 koltuklu parlamentoda BJP tek parti hükümeti kurma imkânına kavuşmuştur.

"Sol Cephe" partileri ise 2004'ten bu yana gerilemektedir. 2004'te 59 milletvekili ile parlamentodaki üçüncü büyük grubu oluşturdular; Kongre hükümetini uzun süre dışarıdan destekleyip önemli sosyal reformlara katkı yaptılar. 2010'da oy oranları yüzde 7,5'e, millet vekili sayıları 23'e düştü. 2014'te gerileme süregeldi; bu sayılar yüzde 4,5 ve 11'e indi.

Kongre'nin ve sosyalistlerin yenilgileri konjonktürel midir; yeni bir eğilimin başlangıcı mıdır? Narendra Modi, "Nehru hanedanı ile birlikte Nehru Cumhuriyeti'ni de tarihe gömmek" iddiasındadır. Ona göre, laik Cumhuriyet, dış güçler tarafından inşa edilmiş bir sapkınlıktır; Hindistan'ın öz değerlerine dönme zamanı gelmiştir.

Modi, "Hindistan'ın öz değerlerine dönüş perspektifi"ni seçim kampanyasında örtülü tuttu. Bu toplum projesi, RSS'nin platformundan izlenebiliyor: Eğitimin Hindu kültürü öğeleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesi; nüfusun yüzde 10'unu oluşturan Müslüman azınlıkları gözetken uygulamaların kaldırılması; Bangladeşli göçmenlerin ülke dışına çıkarılması; nihai hedef olarak **"Hindu kültürünü ve dilini benimsemeyenlerin tam vatandaşlık haklarından dışlanması"**

Laik Hindistan Cumhuriyeti'nin temellerini sorgulayan bu perspektif, elbette ilericileri, sosyalistleri tedirgin ediyor. Ne var ki, uluslararası ve büyük Hint sermayesi için Modi'nin RSS bağlantıları; siyasal, kültürel hedefleri önemli değildir. Onlar, "Gujarat'ın ekonomik efsanesi"nin Hindistan'a örnek olacağı beklentisi ile yeni başbakana alkış tutuyorlar. Büyüme hızı 10 yıllık Kongre yönetimi altında ortalama yüzde 7,7'ye çıkmış; yüzde 6'lık bir önceki dönemi bir hayli aşmıştır; ama bunlar için büyüme değil; açılma/saçılma önemlidir. Modi de, seçimlerden hemen sonra, **"asgari devlet; azami yönetim"** sloganını tekrarlaya-

rak yüreklere su serpti. Buradaki “yönetişim” sözcüğü, “*yatırımcı, sosyal devlet küçültülmeli*” programını şirinleştirmek için kullanılan; içeriği olmayan bir Dünya Bankası uydurmasıdır.

Financial Times ise, önce bir “hoş geldin” temennası çektikten sonra, Modi'den beklentilerini sıraladı: *Enflasyon aşağı çekilmeli; tüketim sübvansiyonları frenlenerek bütçe açığı daraltılmalı; iş hayatı üzerindeki vergiler basitleşmeli; kamu bankalarının batık kredileri temizlenmeli; yabancı yatırımcıların, örneğin borsaya girişlerini güçleştiren engeller hafifletilmeli...*

Biraz fantezi yapalım ve 2014 Hindistan'ını on bir yıl öncesinin Türkiye'si ile; Modi'yi Erdoğan'la karşılaştıralım. Tutucu köktendinciliğin sağladığı kitle tabanı sayesinde tek parti iktidarı kalıcı görünmektedir. Yabancı ve yerli sermaye için ise, köktendinciliğin nihai hedeflerinin toplumsal, siyasal sonuçları değil, neo-liberal programa kesin bağlılık önemlidir.

Biraz daha zorlayalım. Hindistan'ın ve Modi'nin on yıl sonrasını da Türkiye'nin ve Erdoğan'ın bugününe bakarak öngörelim ve ortaya çıkan görüntüyü Hindistan'ın solcuları, ilericileri ile paylaşalım.

Hindistan Seçime Giderken³

Hindistan'da parlamento ("Lok Sabha") seçimi başladı. "Başladı" diyorum; zira, bu ülkede genel seçimler bir ay boyunca aşamalı olarak yapılır. Bu seçimde tüm sandıklar 19 Mayıs'ta kapanacak; sonuçlar 23 Mayıs'ta ilan edilecektir.

Hindistan siyasetinin iki kanadı

2014 genel seçimlerini, Hindu milliyetçisi Narendra Modi liderliğindeki BJP, 282 milletvekilliği ile kazanmış; beş yıl boyunca tek parti iktidarı olarak ülkeyi yönetmiştir. Laik Hindistan Cumhuriyeti'nin kurucu partisi olan Hindistan Ulusal Kongresi ("Kongre") ise parlamentoya sadece 44 milletvekili sokabilmişti.

Hindistan'ın federal bir cumhuriyet olduğunu da hatırlatalım. Yerel, etnik, dinsel farklılıklara, kast ayrımlarına dayalı partiler eyalet, yönetimlerinde önem taşır. Bu dağınıklık parlamentoya da yansır; çoğu kez koalisyonları zorunlu kılar. Ulusal düzlemde etkili olan iki büyük parti ise, BJP ve Kongre'dir.

Hindu milliyetçiliğinin fanatik-dinî kanadı olan RSS örgütü, BJP içinde etkilidir. Başbakan ve BJP lideri Narendra Modi'yi de (RSS ile birlikte) Hindu faşizminin temsilcisi olarak nitelendirenler çoktur. 2019 seçimleri, bu anlamda da büyük önem taşımaktadır. Kongre'nin daha da fazla erimesi, "laikliğin sonu mu?" sorusunu tetikleyecektir.

Hindistan'daki iki büyük partiyi, AKP ve CHP ile değiştirin; laiklik sorunsalını, "Hindu" ve "İslamcı" seçenekler içinde değerlendirin; Türkiye ile benzerlikler çarpıcıdır. Bu benzerlikleri *Türkiye'nin Faşizmleri ve AKP* (İmge, 2015) başlıklı kitapta (ss. 250-269'da) incelemiştım. Hindistan'ın, Türkiye'deki gelişimi 10 yıllık bir arayla izlediğini düşünüyordum. Bu paralellik sürmekte midir? Yanıtı, belki de Hindistan'daki Nisan-Mayıs 2019 seçim sonuçları verecektir.

Hindistan siyasetinde komünist hareket, sendikalarda, meslek örgütlerinde etkilidir. Marksist akımla birlikte alırsak, düşün ve bilim alanında önemli bir yer kaplar. Ulusal düzlemde partileşmesi sınırlı kalmıştır; 2014 parlamentosunda komünistler sadece 10 milletvekili ile temsil edilmiştir. Buna karşılık komünist partilerden biri (CPI, M) üç eyalette güçlüdür; birinde (Kerala'da) koalisyon lideri olarak iktidardadır.

Anti-faşist mücadelenin güncel sorunları, Hindistan'da parlamento seçimleri nedeniyle gündeme geldi; sol çevrelerde tartışılıyor. Türkiye için de anlamlı olduğunu düşünüyorum.

Modi'nin faşizmi

Beş yıllık Modi iktidarının bilançosunda faşizm nasıl yer alıyor?

Hintli edebiyatçı ve düşünür Arundhati Roy (*London Review of Books*, 3 Eylül 2018), iktisatçı Prabhat Patnaik (*Frontline*, 12 Nisan 2019) ve Hindistan'ın önde gelen iktisat dergilerinden *Economic and Political Weekly*, (8 Eylül 2018 sayısı) çok sayıda örnek veriyor. Birkaçını aktarayım.

1975 Olağanüstü Hal döneminin kalıntısı olan bir "Terörle Mücadele Yasası" yeniden hatırlanıyor; muhalif aydınlara karşı uygulanması başlatılıyor. Bir örnek, birkaç ay önce, çok sayıda yazar, hukukçu ve düşünürün "kent teröristi" ("urban naxal") suçlamasıyla tutuklanmasıdır. Suçlananlar, yandaş basında "vatan haini", "halk düşmanı" yaftalı kampanyalara hedef oluyor.

Bunlardan biri, Keşmir'de Hint güvenlik güçlerinin işlediği suçları inceleyen, ortaya çıkaran Gautam Navlakha'dır. Müslüman azınlığa karşı ayrımcı uygulamaların, baskı ve şiddetin artması, yaygınlaşması da söz konusudur.

Solcu gazeteci Gauri Lankesh'in 2017'de öldürülmesinin arkasında karanlık milis güçlerinin olduğu belirtiliyor; örgüt adları

veriliyor. Milliyetçi ortamı kışkırtarak muhalif kişiler üzerinde ağır “sokak baskısı” uygulayan güruhlar artmıştır. Hükümeti eleştiren (adı verilmeyen) bir profesör, eylemciler tarafından derdest edilmiş; diz çöktürülerek özür dilemesi videoya çekilmiş; kayıt, sosyal medyada dağıtılmıştır.

Eğitim ve bilim kurumları üzerinde baskı yoğunlaşmıştır. Marksist sosyal bilimcilerin yer aldığı ünlü, saygın Jawaharlal Nehru Üniversitesi tipik bir örnektir. Üniversite yönetimi değiştirilmiş; öğretim kadrosu ve öğrenciler üzerinde ağır ideolojik baskı başlatılmıştır. Müfredatı “Hindu’laşan” eğitimin, yeniden “Brahman’laşması” (yani azınlıkların ve aşağı kast mensuplarının fiilen dışlanması) da eleştirilmektedir.

Bilim ve akıl-dışı bir söylemin, medyaya, kamuoyuna yerleşmesi vurgulanıyor. Dinî, milliyetçi saplantılar, “nefret dili” öne çıkmakta; farklı görüşler arasında anlamlı, tutarlı tartışmalar imkânsızlaşmaktadır.

Hindistan – Türkiye faşizmleri arasındaki benzerlikler çarpıcı değil midir?

Ayrıcalıklı iç ve dış sermaye çevreleriyle iktidar arasında yakın ilişkiler yolsuzlukları yaygınlaştırmıştır.

Yüksek büyüme hızına, gelir ve servet dağılımında hızlı bir kutuplaşma refakat etmiştir. Bu dönemde köylü intiharlarında çarpıcı artış gözlenmiştir. Onbinlerce katılımlı köylü protesto yürüyüşünün ve dünya tarihinin en geniş kapsamlı (iddiaya göre 150 milyonluk) genel grevinin bu yıl Hindistan’da gerçekleşmesi anlamlıdır.

Anti-faşist cephe tartışması

Prabhat Patnaik’a göre “*iktidarda faşist öğeler var; faşistleşme söz konusudur; ama henüz faşist bir devlet yoktur.*”

“Faşist devletin oluştuğu” kritik eşik nasıl tanımlanabilir? Patnaik, bu soruyu yanıtlamıyor; “anti-faşist cephe” tartışmasına yöneliyor.

Hindistan’ın somut siyasî haritasında ortak cephe seçeneği, laik bir merkez partisi olan Kongre ile Hindistan komünistleri arasında bir seçim ittifakı ve/veya ortak mücadele platformu biçimlerinde gerçekleşebilir.

Burada, ek bir güçlük daha çıkıyor: Anti-faşist bir mücadelenin hedefleri, Modi'nin (BJP'nin) laiklik ve hukuk devleti ilkelelerini çiğneyen uygulamalarıyla mı sınırlı kalacaktır? BJP faşizmi ile bütünleşen emek-karşısı, neo-liberal uygulamalarla da mücadele edilecek midir?

Bu soru, Kongre ile ortak bir programı güçleştirir; zira, Rahul Gandhi yönetimindeki Kongre, bir burjuva partisidir; neo-liberal ekonomi politikaları ile de barışıktır. Patnaik ise, Hindistan'da neo-liberalizmin faşizmi besleyen ana kaynaklardan biri olduğu görüşündedir ve bu mücadeleyi dışlayan anti-faşist mücadelenin eksik kalacağını düşünmektedir.

Hindistan Komünist Partisi'nin kararı

Hindistan komünist hareketinin büyük partisi olan CPI (M), Nisan 2019'da Haydarabat toplantısında Patnaik'in görüşüne yakın bir anti-faşist çizgi benimsemiş gibidir:

“Bu hükümetin faşist Hindu'cu politikalarına karşı somut mücadelelerde, parlamento içinde ve dışında BJP-karşısı güçlerle, hatta Kongre ile birlikte hareket edeceğiz. Ancak, Kongre ile bir politik (seçim) işbirliği yapmayacağız. Zira, emekçileri Kongre'nin halk-karşısı politikalarına teslim edemeyiz.” (World Socialist Web Site, 20 Nisan; Vijay Prashad, NewsClick, 4 Mayıs).

Komünist Parti'nin kararı, Kongre ile seçim ittifakını dışlamakta; neo-liberal politikalara karşı mücadele platformunun önceliğini vurgulamaktadır. Bu politikalara teslimiyet gösterdiği ölçüde Kongre'yi eleştirme özgürlüğünü korumakta; laiklik mücadelesinde ise işbirliğini benimsemektedir.

Türkiye ile benzeşmeler

Bu ikilem, Hindistan'a özgü değildir. Önümüzdeki dönemde Türkiye sosyalistlerinin de gündemine gelebilir.

Türkiye'nin faşistleşmesine karşı bir mücadele, hukuk devletine dönüş talebi ile sınırlı kalabilir mi? Türkiye faşizmi, 2007 sonrasının İslamcı, anti-laik dönüşümlerinden soyutlanabilir mi? Bugünkü siyaset haritasında bu soruya açıkça “Hayır” diyenler sosyalistlerdir.

Dahası, hukuk devleti programına dayalı bir Merkez (“ılımlı İslam”- CHP) ittifakı, bugünkü eğilimlere bakarsak, neo-liberal (örneğin IMF’ci) bir iktisat programı ile de barışık olacaktır. Kriz ortamında halk sınıflarını savunmak sadece sosyalistlere düşecektir.

Bu sorular, bugün gündem-dışı görülebilir. Ama, “Davutoğlu manifestosu”, belki de böyle bir Merkez ittifakı için kaleme alınmıştır.

Türkiye’nin demokratikleşmesi, “2015’e dönüş” perspektifiyle sınırlı bir restorasyon programı olamaz.

Hindistan’da Seçim: Faşizme Doğru Bir Adım⁴

2004’te Türkiye’den 10-15 kişilik bir grupla Hindistan’ın Mumbai kentindeki Dünya Sosyal Forumu’na katıldık. Dünyanın dört köşesinden, öncelikle Güney’den gelen ve sermayenin sınırsız tahakkümüne, “başka bir dünya mümkün” sloganıyla baş kaldıran insanlarla bir araya geldik.

Forumu, Hindistan emekçilerinin, solcu partilerinin örgütleri, temsilcileri düzenlemişti. Onlarla tanıştık, görüştük, tartıştık. Yeni Delhi’deki Jawaharlal Nehru Üniversitesi’nin Marksist meslektaşlarımızın çağrısına da uyduk; seminerlerine katıldık. Bu dostlarımızı daha sonra Türkiye’de ağırladık. Bilimsel iletişimi sürdürüyoruz.

O tarihten bu yana Hindistan’ı, sol siyasetin sorunları açısından izlemeye, öğrendiklerimi okurlarımla paylaşmaya çalıştım. Bugün de faşist bir siyasetçiyi (Narendra Modi’yi) tekrar iktidara getiren seçimlere (ve evveliyatına) göz atmak istiyorum.

2004-2013: Hindistan solunun yükselişi

Mumbai’deki Dünya Sosyal Forumu Ocak 2004’te gerçekleşmişti; beş ay sonra da Hindistan’da parlamento seçimi yapıldı.

O seçim, hem Hindu köktendinciliğinin temsilcisi, hem de yabancı-yerli büyük sermayenin gözdesi olan BJP’nin beş yıllık iktidarına son verdi. Hindistan Cumhuriyeti’nin kurucu partisi olan Kongre, seçimden birinci parti olarak çıktı.

İki komünist partinin örgütlediği Sol Cephe de federal meclise 59 milletvekili gönderdi. Meclis başkanlığına bir komünist

⁴ Haziran 2019

seçildi. Komünistler üç eyaletin (Batı Bengal, Kerala, Tripura'nın) yönetimini de kazandı.

Sol Cephe partileri, Kongre iktidarını beş yıl boyunca dışardan destekledi. 1991'de başlatılan ve BJP iktidarı altında hızlanan neo-liberal savrulma bu sayede frenlendi; bölüşüm ilişkilerinde emekçi sınıflar lehine adımlar atıldı.

2009 seçimlerini de Kongre önde bitirdi. Komünist partiler oy oranlarını korudu; ama, iki sosyalist partinin Sol Cephe'den ayrılması nedeniyle milletvekili sayıları 20'ye düştü. Kongre hükümetinin parlamento çoğunluğu, bu dönemde de komünist milletvekillerinin dışarıdan verdiği destekle sürdürüldü.

BJP'nin iktidar yıllarında filizlenen Hindu köktendinciliğin devlet aygıtına bulaşması 2004-2013 arasında önlendi.

Narendra Modi: Hindu faşizminin iktidarı

2014'te ise, BJP'nin liderliğine Hindu faşizminin militan bir temsilcisi olan Narendra Modi geçti; seçimden ezici bir üstünlükle çıktı. 542 milletvekilinden oluşan parlamentoda 282 sandalye kazanarak tek parti iktidarını başlattı.

Kongre ise, 44 milletvekili ile Hindistan siyasî tarihinin en ağır yenilgisini aldı. İki komünist parti de kayıplara uğradı.

Hint siyasetinin 2014'te "parlayan yeni yıldızı" Modi'yi kısaca hatırlatayım: Siyasette yükselmesi Gujarat Eyaleti Başkanlığı ile başlamıştır. 2002'de bu eyalette bini aşkın Müslüman'ın ölümüyle sonuçlanan kıyımdan sorumlu tutulmuş; ancak yargılanmamıştır.

Hindistan 2014 sonrasında beş yıl boyunca bu faşist siyasetçi tarafından yönetildi.

Hindu milliyetçiliği akımını faşist bir harekete dönüştüren örgüt RSS'dir. Hindu kimliğini ("Hindutva'yı) yabancı etkenlere karşı korumayı savunan bir ideoloji, Hindistan'ı Müslümanlar'dan arındırma özlemine dönüşmüştür. Ne var ki 190 milyonluk Müslüman halk, nüfusun yüzde 14'ünü oluşturmaktadır. Hindistan Anayasası'nın laik özelliği ve geçmiş iktidarlar bu köktendinci/ırkçı programı engellemiştir.

2014 sonrasında ise Hindutva gericiliği, devlet aygıtına ve güncel hayata taşınmaya başlandı. Modi iktidarının bazı marifetlerini hatırlatayım:

RSS militanları ve milisler, güncel hayatta çok sayıda “Hindu duyarlılığını ihlal” vesileleri “keşfetti”. “sorumlu” Müslüman’ları cezalandırdı. Çok sayıda Müslüman’ın (çoğunlukla linç edilerek) öldürüldüğü; eylemcilerin güvenlik güçleri tarafından korunduğu haberleştirildi.

1975 Olağanüstü Hal döneminin kalıntısı olan “Terörle Mücadele Yasası” muhalif, solcu, Müslüman aydınlar karşı uygulanmaya başlatıldı.

2019 seçim kampanyasının sloganlarından biri, “*Hindu’yuz ve gurur duyuyoruz...*” oldu. Modi’yi eleştirenlere sosyal medyada, “*Pakistan’a git...*” diye saldırıldı.

“Hindutva faşizmi”, Türkiye’nin “İslamcı faşizmi”ni on iki yıllık bir ara ile izlemektedir. Bu iki hareketin, liderleri, uygulamaları ve sonuçları arasındaki paralelliklere geçmişte dikkat çekmişim.

2019 seçimleri: Faşist iktidar yerleşiyor

Hindistan’ın federal bir cumhuriyet olduğunu hatırlatalım. Yerel, etnik, dinsel farklılıklara, kastlara dayalı partiler eyaletlerde öne çıkar. Bu dağınıklık bazen parlamentoya da taşınır. Bu olasılığa karşı BJP ve Kongre, son genel seçime çok sayıda yerel partiyi içeren ittifak listeleri içinde girdi.

2014 ve 2019 seçim sonuçlarını, milletvekilliklerinin partilere dağılımı açısından karşılaştıralım:

BJP: 282 → 303... Modi’nin partisi, 542 sandalyeden oluşan parlamentodaki çoğunluğunu artırmıştır. Tek parti iktidarı beş yıl boyunca güvence altındadır; “ittifak” listesindeki partilerin desteği de gerekli değildir. Sonraki dönemlere de taşınacak BJP iktidarı öngörüsü yaygındır.

Seçim sonuçları kesinleşince Modi, İran’dan petrol alımına son vereceğini açıkladı. Mumbai borsa endeksi (SENSEX) hızla yükseldi. Borsa endeksleri, sermayenin kolektif iradesini yansıtan en güvenilir göstergedir.

Kongre: 44 → 52... Hindistan Cumhuriyeti’nin kurucu partisi olan Kongre’nin beş yıl içinde sekiz milletvekillik kazancı, beklentilerin çok altındadır. Nehru sülalesinin en genç temsilcisi Rahul Gandhi liderliği tartışmalı hale gelmiştir.

İki komünist parti: 10 → 5... Yüzyılın başında Hindistan komünizmi, ülke siyasetinin ana eksenlerinden birini oluşturuyordu. Sendikalarda, köylü ve öğrenci örgütlerinde komünistler hâlâ etkilidir; ancak, parlamenter siyasette ve eyaletlerde marjinalleşmektedir. 2019'da komünistlerin (Sol Cephe'nin) yönettiği eyaletlerin sayısı Kerala ile sınırlı kalmıştır.

Marksist meslektaşlardan kısa yorumlar

Faşistlerin yönetimi, tek başına faşizm anlamına gelmez. Ama, uzun sürerse bu dönüşüm kaçınılmaz olabilir. Hindistan bu eşiği geçmekte midir?

Türkiye örneğini de düşünerek Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nden iki meslektaşına (Jayati Ghosh ve J.P. Chandrasekhar'a) bu soruyu sordum. Kısa yanıtlarını aktarıyorum:

"Durumumuz üzücüdür. Modi'nin yükselişinde, şirketlerin çok güçlü desteği ve (sürekli saldırılara direnen birkaç cesur istisnayı saymazsak) iktidara tamamen uyumlu bir medya rol oynadı."

"BJP Hindistan tarihinin (belki de dünyanın) en zengin partisidir. Çok büyük kaynaklara el koyduklarını unutmayalım. Ayrıca, anında emirleri uygulayabilecek milislerden oluşan, davaya adanmış vurucu güçleri ve RSS vardır."

"Ana muhalefetin ve solun da hataları oldu. Ama, bu hatalar, Modi hükümetinin kapsamlı başarısızlıkları yanında önemsizdir. Hükümetin hatalarına tepkiler, sahte bir milliyetçiliğe ve Müslüman-karşıtı nefret dalgasına yönlendirildi. Bu hataların ört-bas edilmesinde ana-akım medya ile BJP'nin beslediği aşırı aktif, kalabalık sosyal medya trolleri etkili oldu."

"Öte yandan, Hindistan'ın anlamlı bölgesel farklılıklar taşıyan çok büyük bir ülke olması, çoğunluğu kucaklama iddiası taşıyan dinsel bir gündemin hazmedilmesini güçleştirmektedir. Bu çeşitlilik, gelecek için daha iyimser olmamıza kapı aralıyor."

Meslektaşlarımız Pankaj Mishra'nın şu teşhisine de katılıyorlar: ***"Modi'nin işlevi bir yandan kapkaççı bir kapitalizm ivmesini hızlandırmak, bir yandan da yılgın ve kızgın bir halkı, Müslümanlara, azınlıklara, göçmenlere, solculara, liberallere karşı kıskırtmak oldu."***

Meslektaşlarımız, Modi döneminde Hindistan'ın “ekonomik başarımlar cılası”nın, istatistiklerle de oynanarak abartılan sahteliğini çözümlemiş; eleştirmişlerdi.

İleride, bu ve benzeri bulguları da gözden geçirmek üzere...

Faşizm Hindistan'da, Türkiye'de Üniversitelere Saldırıyor⁵

Faşizm, tam olarak yerleşmek için üniversiteleri de “işgal etmek” zorundadır. Almanya'nın klasik faşizmi iyi bilinir: Profesörler atıldıktan kitapları topluca yakılır.

Günümüze uzanalım ve güncel iki örneğe göz atalım: Hindistan'ın Hindu (“Hindutva”) faşizmi ve Türkiye'nin İslamcı faşizmi...

Bu iki faşizm türünün (ve liderlerinin) ayna yansımaları kadar benzeştğine önceki yazılarımda değinmiştim. Örnekler sıklaşıyor.

Jawaharlal Nehru Üniversitesi'ne faşist Saldırı: Jayati Ghosh anlatıyor

İki hafta önce Hintli meslektaşımız Jayati Ghosh'tan çeşitli ülkelerden bilim insanlarına hitap eden bir ileti aldım. Ülkesinin önünde gelen solcu iktisatçılarından. İletinin bazı bölümlerini aktarıyorum:

“Delhi'deki üniversitemizde, Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nde (JNU'da) bir kriz var: 5 Ocak'ta iktidar partisi BJP ile bağlantılı sağcı bir güruhun önceden planlanmış, bir saldırısıyla karşılaştık.”

“Şu anda güvendeyiz; fakat bazı öğrenci ve meslektaşlarımızda ciddi yaralanmalar var. Saldırıdan bir saat önce JNU yerleşkesinde yönetime yakın olan bazı fakülte mensuplarının yüzlerce saldırganı örgütlediklerini, teçhiz ettiklerini bizzat gördüm.”

⁵ Ocak 2020

“Sağcı güruh önce öğrenci ve öğretim üyelerinin barışçı bir toplantısını taşıladı; toplantıdakilere saldırdı. Yerleşkedeki dış ışıklar üç saat boyunca söndürüldü; saldırı kolaylaştırıldı. Yurtlara girildi; kadınlar dahil öğrenci odalarının kapıları zorlandı. Pencereler, mobilya, araçlar tahrip edildi.”

“Solcu ve Müslüman öğrencileri tespit ettiler; dövdüler. Kadın öğrencileri, öğretim üyelerini kovaladılar; dövdüler. Meslektaşım Sucharita'nın başına tuğla atıldı. Bir diğeri demir boruyla dövüldü; kan kaybederek baygın yatarken tekmeleniyordu. Öğrenci derneği başkanı ağır şiddet gördü; kan kaybediyordu; can kurtaran engellendi.”

“Güvenlik görevlileri ve polis olayları seyretmekle yetindi ve üç saat sonunda saldırganların JNU yerleşkesinden serbestçe çıkışına göz yumdu. Üniversite yönetimi, polis ve BJP, olayların iki farklı öğrenci grubu arasında bir çatışma olduğunu ileri sürüyor. Tümünüyle yalandır; önceden planlanmış, devlet-destekli bir terör söz konusudur. Saldırı hazırlıklarını ve olayları içeren çok sayıda e-posta, WhatsApp mesajı, video ve fotoğraf suçluları belirliyor.”

“Bu korkunç çılgınlık Nazizmin bir 21'nci yüzyıl kopyası mıdır? Beni iyimser kılan şey, öğrencilerimizin cesareti ve bilgelidir. Öğrenci derneği başkanı Ayşe'nin dün akşam hastaneden taburcu edildikten hemen sonra söyledikleridir: 'Bizlere vurulan her demir çubuğa, tartışma ve düşünce ile karşılık vereceğiz ve JNU'nun demokratik kültürünü koruyacağız.’”

Jayati Ghosh, iletisinde meslektaşlarından, JNU Rektörü'nün görevden ayrılmasına dönük bir destek istemekteydi.

Geçen hafta, dünyanın farklı üniversitelerinden akademisyenler olarak, bu Rektör'ün görevden ayrılmasına dönük bir çağrı yayımladık. Çağrıda, *“öğretim üyelerini ve öğrencilerini böylesine bir terörle karşı karşıya bırakan ve Üniversitesinin akademik ve diğer işlevlerinin baltalanmasından sorumlu olan bir Rektör'ün görevinde kalamayacağı”* vurgulanıyordu.

Son göz attığımda Türkiye'den bilim insanları da dahil 63 imzacı vardı. Sayı, her halde artmaktadır.

Vijay Prashad aynı saldırıyı anlatıyor

Jayati'nin iletisinde sözü geçen öğrenci derneği başkanının adı Aishe Ghosh'tur. “Aishe”nin okunuşu bizim bildiğimiz Ayşe'dir;

ben de okunduğu gibi yazdım. Ama, bu genç kadının Batı Bengal’li ve (ana-baba adlarına bakarsak) Hindu kökenli olduğunu Hindistan’dan bir başka Marksist yazar Vijay Prashad’dan öğrendim.

Vijay Prashad, *Tricontinental Institute for Social Research*’ün yöneticisi, aynı zamanda BirGün yazarlarındandır. 16 Ocak tarihli *Globe Trotter*’da yer alan bir yazısında Ayşe Ghosh’tan ve JNU’ya yapılan faşist saldırıdan söz ediyor. Yazıdan bazı aktarmalar alıyorum.

“Ayşe Ghosh, Eylül 2019’da Sol Birlik platformundan JNU Öğrenci derneği başkanlığına seçilmişti. Maskeli kişilerin 5 Ocak’taki JNU saldırısı sonrasında başı sargılı, kolu askıda basın karşısına çıktı. Defalarca demir çubuklarla dövüldüğünü; linç girişimi ile karşılaştıklarını; bunlara rağmen bir adım bile geri çekilmeyeceklerini söyledi.”

“Öğrenci mücadeleleri ve toplumsal baskılar JNU gibi merkezî üniversitelerde öğretim maliyetlerini düşük tutabilmekte ve farklı sınıfsal kökenlerden en seçkin öğrencileri çekebilmektedir. Ayşe Ghosh gibi öğrenciler, bu direnmeyi örgütlediler ve üniversitelerinin demokratik niteliğini korumanın mücadelesini üstlendiler. Bu nedenle de aşırı sağın hedefi oldular.”

“Olaylardan on gün önce İçişleri Bakanı Amit Şah, Sol’u bölücü çete olarak suçlamış; cezalandırılması, ders verilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Hükümet de JNU olaylarında Sol’u sorumlu gösterdi; Yeni Delhi polisi doğrudan doğruya Ayşe Ghosh’u suçlamaya kalkıştı. Mağdurlar ise saldırganların iktidar partisi BJP’nin öğrenci örgütü olan ABVP üyeleri olduğunu biliyorlar; bazıları belirlendi; adları sosyal medyada duyuruldu.”

Hindistan ve Türkiye’nin İçişleri Bakanları’nın söylemleri arasındaki yakın benzerliğe de dikkat çekelim. Faşizm, aynı dili ve aynı siyasetçi tiplerini üretmektedir.

Mülkiyeliler Birliği, SBF’deki faşist saldırılara dikkat çekiyor

Faşizm, adım adım Türkiye üniversitelerini de işgal etmektedir. Uzunca bir süre İslamcılar hak etmedikleri akademik kadrolara sızmaıyordu. Bu bozulma YÖK ve Cumhurbaşkanı işbirliğiyle “tepeden”, rektör atamalarıyla desteklendi. 2016 sonrasında KHK’larla tasfiye, ilerici, solcu akademisyenleri öncelikle hedefledi.

Bu adımlar “işgal”i tamamlayamadı. Hindistan’daki JNU gibi, Türkiye üniversitelerinde de öğrencileri ile, geçmiş birikimlerini koruyan akademik kadroları ile faşizme direnenler hâlâ var. “İşgal”, faşistlerin saldırılarıyla (mümkünse) tamamlanmalıdır.

“Özel hedef” olanlardan biri Siyasal Bilgiler Fakültesi, Mülkiye’dir. Akademik mesleğimin hemen hemen tümünü yaşadığım bu muhteşem kurum, KHK tasfiyelerinde en ağır yara alanlardan biridir. Yetmediği için dıştan örgütlenen faşist saldırılara hedef olmaktadır. JNU olayı ile yakın benzerlikler söz konusudur.

Bu saldırılardan birine katılan; silahını Mülkiye’ye doğrulturken fotoğrafı çekilen bir kişi bu yakınlarda SBF’ye asistan olmuş. Üstelik, geçen yılın sonlarında tekrarlanan faşist saldırıların yankıları tazeyken... Mülkiyeliler Birliği de bu gelişmeleri bir bildiri ile kamuoyuna duyurmuş. Bazı bölümlerini aktarıyorum.

“Silah Doğrulttuğu Fakülteye Asistan Oldu başlığı ile yansıyan haber Fakültemizin geleceğine ve öğrencilerimizin can güvenliğine ilişkin kaygılarımızı derinleştirmiştir.”

“İki ay önce Mülkiye’nin 160. yılı sempozyumunda özel güvenlik görevlileri Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerini cop kullanarak darp etmiş; kendini ülkücü olarak tanımlayan bir grup, öğrencilerimize saldırmış; araya girmek isteyen öğretim üyelerimizi yaralamıştı. Doğrudan idarenin sorumluluğunda olan özel güvenlik görevlilerinden öğrencileri darp edenler ve diğer saldırganlar hakkında bir soruşturma başlatıldı mı? Ne yazık ki olumlu yanıt veremiyoruz.”

“Bu kampüse mezunlarımız güvenlik gerekçe gösterilerek alınmıyor. Bilimsel toplantılara, öğrenci-mezun buluşmalarına izin verilmiyor. Ama bir grup, pala, bıçak ve ateşli silah sokabiliyor. Öğrencilerimizin duayen hocalarımızdan Alaeddin Şenel ile yapıkları bilimsel toplantı kriminalize edilirken silahlı, saldırgan grup üyeleri hangi saikle korunmaktadır?”

“Bu atmosferde üniversite yaşayamaz, bu atmosferde fikirler çoğalamaz. Üniversitenin üniversite haline gelebilmesi için bu atmosferin sonlandırılması gerekir.”

“Öğrencilerimizin can güvenliğini, öğretim üyelerimizin anayasal haklarını güvenceye almak idarenin sorumluluğundadır. Mülkiyeliler Birliği olarak bilim ocağımız Fakültemizi savunmaya sonuna kadar devam edeceğiz.”

Hindistan'da; Türkiye'de ve benzer pek çok ülkede üniversiteler faşist yöneticilerin ve grupların saldırıları ile karşı karşıya. JNU'da Ayşe Ghosh gibi öğrenci liderleri; SBF'de saldırılara göğüs geren ilerici öğrenciler, onları sahiplenен hocaları ve Mülkiyeliler Birliği var oldukça, direnmeyi sürdürdükçe faşist işgal tamamlanamayacaktır.

Bu bilgiyle daha önce karşılaştınız mı; bilmiyorum: Mart 2003 ile Temmuz 2006 arasında *işgal nedeniyle ölen* Iraklıların sayısı 654965 (altıyüzellidörtbindokuzyüzaltmışbeş) olarak belirlenmiş...

“İşgal nedeniyle ölüm” nedir? Bu başlık altında, “şiddet sonucu ölümler” ile “işgalin yol açtığı diğer etkenlere bağlı ölümler” ayrımı yapılıyor. 53938 ölüme yol açtığı tahmin edilen “diğer etkenler”, doğrudan doğruya işgale bağlanabilecek olan, sağlık hizmetlerinin gerilemesi, hekimlerin ülkeyi terk etmesi, alt yapıda bozulma, kirli su tüketimi gibi işgal sonunda oluşan etkenlere bağlı.

Üç yıl içinde *şiddet sonucu ölenler* 601027 kişi olarak tahmin edilmiş. Doğrudan doğruya *işgal güçlerince öldürülen* (örneğin Amerikalıların, İngilizlerin bombaları, ev baskınları, yoldan geçen araçlara, yayalara, direnişçilere açtıkları ateş sonunda telef olan) Iraklıların 186318’e ulaştığı ileri sürülüyor. Geriye kalan 414708 ölüm, direnişçilerin, milis güçlerinin eylemleri sonunda ve (örneğin kaybolduktan bir süre sonra cesetleri bulunan üniversite öğretim üyeleri gibi) “belirsiz nedenlerle” öldürülen Iraklıları kapsıyor.

Bu rakamları İngilizlerin ünlü Tıp dergisi The Lancet’ın 11 Ekim 2006 tarihli internet sayısında yayımlanan *“Mortality after the*

⁶ 2008 Şubat

2003 invasion of Iraq” (Türkçesi “2003 Irak İşgalinden Sonra Ölüm Oranları”) başlıklı bir araştırmadan aldım. Araştırmacıların üçü (Prof. G. Burnham, Dr. S. Doocy, Dr. L. Roberts) ABD’deki Johns Hopkins Üniversitesi’ne bağlı Bloomberg Halk Sağlığı Okulu’nun öğretim üyeleri. Dördüncüsü (Prof. R. Ladha) ise Bağdat’taki Al Mustansiriya Üniversitesi’nin Tıp Fakültesi’nde görevli.

Aynı ekip 2004 yılında bir başka araştırma yapıp yayımlamıştı. O araştırma, Mart 2003’ü izleyen bir buçuk yıl içinde işgale bağlı etkenlerin neden olduğu ölüm sayısını 98000 olarak tahmin ediyordu. Bu yılın Temmuz’unda aynı yöntem izlenerek, ancak ayrıntı düzeyi ve örnekleme hacmi iki misli artırılarak araştırma yenilenmiş. Makaledeki açıklamaya göre tüm Irak’ı temsil etme özelliği taşıyan bir örnekleme planı yapıldı. 12801 kişiyi içeren 1849 hane rastlantısal yöntemle kapsandı. İşgalden önceki bir yıl boyunca ve işgali izleyen süre içinde her hane içinde gerçekleşen ölüm sayıları belirlendi. Ölüm nedenleri soruldu. Ölümün yüzde 92’sine ait ölüm belgelerinin var olduğu belirlendi.

Anket verileri incelendiğinde işgal öncesinde yıllık ölüm oranının binde 5,5 olduğu; işgal sonrasında aynı oranın binde 13,3’e çıktığı belirlendi. Aradaki fark *işgalden kaynaklanan ek ölümler* olarak nitelendirildi ve hanelerden derlenen bilgi ve yanıtlara göre yukarıda belirttiğim (şiddete bağlı ölümler, işgal güçlerince öldürülenler gibi...) farklı etkenlere bağlandı. Bulgular 27 milyonu aşkın tüm Irak nüfusunu kapsayacak biçimde genelleştirildi ve yukarıda belirttiğim ölü sayılarına ulaşıldı.

Bu rakamlar, yaklaşık üç dakikada bir Iraklının Amerikan işgali nedeniyle öldüğünü gösteriyor.

Oliver Stone’un yönetmenlik sicilinde bir yüz karası olarak geçecek olan *Dünya Ticaret Merkezi* filminin kahramanlarından biri, ikiz kulelerin saldırıya uğradığını öğrenince üniformasını giyip taşradan New York’a gelen ve enkazdan iki polislin kurtarılmasına katkı yapan bir eski deniz piyadesidir. Kurtarmanın sonunda bu asker eskisi, ikiz kuleler enkazına bakarak *“bunun intikamı alınmalı”* demektedir. Ve Oliver Stone filmin sonunda kahrama-

nımızın bir buçuk yıl sonra Irak'a giderek "görev yaptığı"nı (ör-
tülü bir destek mesajı vererek) bize öğretir.

İlkiz kulelerde ölen 3000 civarındaki Amerikalının "intika-
mını almak" için (kule saldırısıyla hiçbir ilişkisi olmayan) Irak'a
gidip "görev yapan"lar, kendileri de bugüne kadar 2800 civarın-
da kayıp vererek 186000'i aşkın Iraklıyı doğrudan doğruya öl-
dürmüşler; 655000'inin ölümüne neden olmuşlar. Böylece ölümler
dünyasında Iraklılar Amerikalılara astronomik bir fark yapmış-
lardır.

Biz ise, Lancet araştırması ile bilimin onurunu ayakta tutan
Amerikalı ve Iraklı doktorları alkışlıyoruz.

George Bush, Lancet'teki araştırma için *"bunu güvenilir bir rapor
olarak görmüyorum"* demiş. Okuma yazma sicili çok parlak ol-
madığı için araştırmaya niçin güvenmediğini açıklaması bekle-
nemez. Yine de Lancet bulguları Bush yönetiminde ağır tedirgin-
lik yarattı. Önce "es geçmeye" çalışıldı. Sonra da, "kayda geçen
ve medyaya intikal eden ölümlere bakalım" dendi ve dramatik
bir "indirim" sonunda 48000 cesetlik bir "kelle sayısı" ortaya
atıldı.

Ardından Irak hükümeti, Dünya Sağlık Örgütü'nden de des-
tek alarak bir hane halkı anketi yürüttü ve 2003'ü izleyen üç yıl
boyunca (yani Lancet araştırmasına göre dört ay daha kısa bir
süre içinde) sadece "kasıtlı şiddet" sonunda hayatını kaybedenle-
ri 151000 kişi olarak tahmin etti. Bu araştırmanın ana yürütücü-
sünün işbirlikçi Irak hükümeti olması ve "şiddet nedeniyle
ölüm" tanımının Lancet'e göre daha sınırlı tutulması güvenilirlik
sorgulamalarına yol açıyordu.

Enternasyonalist ve devrimci dostum Ali Kadri, bu bilgileri
yepyeni bir araştırmanın sonuçlarını bana ileterek güncelleştirdi:
Iraklı bir sosyal bilimci, Dr. Munkis Dagher, İngiltere'den Opi-
nion Research Business kuruluşu adına bir hanehalkı anketi yü-
rütmüş. Lancet anketine göre biraz daha kalabalık (1849 yerine
2414 hanelik) bir örneklemeye giren hane reislerine aşağıdaki
soru yönetiliyor: *"Mart 2003 ile Ağustos 2007 arasında sizinle
aynı çatı altında yaşayan insanlardan şiddet sonucunda ölen oldu*

mu? Öldüyse kaç kişi? Doğal nedenlerle ölümleri dikkate almanız.”

Soruları yanıtlayan ailelerden yüzde 20'sinde “şiddet nedenli ölümler” gerçekleşmiş. Bu grup içinde “ortalama ölüm sayısı” 1,26'dır. Irak'taki toplam hane sayısının yüzde 20'si belirlendikten sonra bu sayı 1,26 ile çarpıldığında toplam “şiddet yollu ölüm” 1033239 (birmilyonotuzüçbinikiyüzotuzdokuz) olarak tahmin ediliyor.

Hem Lancet anketini, hem de onun on üç ay sonrasını kapsayan bu son araştırmayı geçerli kabul ederseniz ortaya çıkmaktadır ki, bu ek süre içinde dört yüz küsur bin Iraklı daha şiddet sonucu hayata gözlerini kapamıştır. Elbette yöntem, örnekleme, anketlerin biçimi ve uygulanma koşullarında farklılıklar vardır. Ancak, Ali Kadri'nin bana ilettiği (ve Dr. Dagher'in tabir caizse “kelle koltukta” yürüttüğü) son araştırmanın en azından ABD ve Irak yönetiminin gereksinimlerinden bağımsız olduğu izlenimi edinebiliyorum.

Ölü Iraklılar üzerindeki bu artırma / indirme çekişmesi ne kadar hazindir. 3000 küsur New Yorklunun hayatına malolan “İkiz Kuleler” saldırısının “rövanşı”, olayla hiçbir ilişkisi olmadığı başından beri bilinen Irak'ın işgaliyle alındı mı? “İntikam”, kaç “ölü Iraklı” ile tamamlanmış olacaktır? 48000? 151000? 601000? 1033000?

Dostum Türkkaya Ataöv'ün anlattığı bir olay aklıma geliyor: ABD'de Irak işgalini tartıştığı bir konuşmada kendisini eleştiren bir Amerikalı uzmana sormuş: “Irak'ta şimdiye kadar kaç insan hayatını kaybetti?” Cevap “2000 küsur kişi” olmuş. Bu sayı, o tarihteki Amerikan askerlerinin kaybı imiş. Böylece ortaya çıkmış oluyor ki, Amerikan emperyalizminin gözlükleri, öldürülen Iraklıları “insan” olarak algılamamaktadır.

Emperyalizm tarihinin en kanlı sayfalarından birinin içinden geçtiğimizi her an, tekrar ve tekrar hatırlamak zorundayız. Ve bu kanlı bilançonun hesabının er veya geç sorulması gerektiğini de unutmadan...

Irak işgalinin onuncu yılı 19 Mart'ı izleyen günlerde hatırlandı. Hatırlayanlardan bir Iraklı, Dar Jamail, TomDispatch'e (26 Mart 2013) anlatıyor: *"Tarih 8 Nisan 2004. Amerikan güçlerinin kuşattığı Felluce'de uydurma bir klinikteyim. İnsanlar, dehşet içinde Amerikalı keskin nişancılardan vurduğu akrabalarını getiriyorlar... Kolu kanlar içinde hareketsiz bir çocuk;... gırtlğından vurulmuş, hırıltılar çıkaran bir genç kız; yanı başında çelimsiz, sürekli kusan on yaşındaki erkek kardeşi. Ölüyorlar. Kuşatmanın nedeni 'teröre karşı savaş'; ama klinikteki Iraklılara göre sadece Amerikalılar terör yapmaktaydı."*

Bu Iraklı, Bağdat'ın düşmesinden bir yıl sonra Felluce'nin Amerikalılar tarafından kuşatılmasından söz ediyor. Sünni direnişin merkezi olan bu kent on iki ay boyunca Fellucelilerin denetiminde kalmıştır. Jamail'in tanıklık ettiği Nisan kuşatması sırasında kent halkından ölümlerin toplamı, yerel hastane kayıtlarına göre 731'dir.

Felluce direnmeyi sürdürür. Sonunda Amerikalılar kenti işgal kararı alırlar. İkinci Felluce savaşı, Kasım 2004'te uçak saldırıları ve yoğun topçu ateşiyle başlar. İki ay sonra kent düştüğünde camilerin yarısı; on bin konut tamamen yıkılmıştır. Kalan konutların üçte ikisi hasarlıdır. Amerikalıların ve İngilizlerin kayıpları 25 ölü, 250 yaralıdır. Kızılhaç kayıtlarına göre 800 sivil, 2000 civarında "direnişçi" öldürülmüştür. Galiba Saddam'ın Halepçe Kürtlerine karşı kullandığı gazın bir benzeri olan "beyaz

⁷ Nisan 2013

fosfor” Amerikalılar tarafından da Felluce’de kullanılmıştır ve sivil ölümlerinin bir bölümü bu etkene bağlanmaktadır.

Bir silah daha var. 4 Nisan 2004 tarihli *New York Daily News* gazetesi, Irak’taki ABD kara ve hava kuvvetlerinin 2003’te (yani Felluce savaşından önce) 127 ton “**hafifletilmiş uranyum mermisi**” kullanmış olduklarını yazıyordu. Felluce’deki uçak ve topçu saldırılarında da, güçlü delici etkisi olan bu silahı kullanmayı sürdürdükleri anlaşıyor. Hafifletilmiş uranyum “**kullananların**” (yani Amerikan askerlerinin) radyasyon bulaşmasına bağlı sağlık sorunlarıyla karşılaştıkları açıklanıyor. Peki, ya hafifletilmiş uranyuma **hedef olanlar**? Etkisinin havaya karışma halinde hafif; vücuda temas halinde ise (Iraklı “hedeflerde” olduğu gibi) ağır olduğu söyleniyor.

Bir de Robert Fisk’in dokuz yıl sonrasının Felluce’sindeki gözlemlerini (*The Independent*, 26 Nisan 2012) aktarayım: Felluce Genel Hastanesi’nin başhekimi, son yıllarda “hilkat garibeleri” olarak ölü doğan bebeklerin görüntülerini ekranda gösteriyor. Fisk gördüklerini betimlemeye çalışıyor; sonunda vazgeçiyor: “*Fotoğrafların sonu yok. Tek bacağı ve bedeninden dört defa daha büyük kafası olan bir bebeği nasıl betimleyebilirsiniz?*” Ve ekliyor: “*Felluce’de çocuk ölüm oranı binde 80’dir; bu oran Mısır’da binde 19, Kuveyt’te binde 10’dur. Ve kalıtsal kalp bozukluğu ile doğan bebekler 2010’da benzerine rastlanmayan boyutlara yükselmiştir.*”

Felluce’deki kalıtsal bozuklukları incelemiş olan Londra’dan bir doktor (Cypros Nikolaidis), “*Amerikalıların bu bozukluklara neden olan silahlar kullanmış olduklarına eminim*” diye suçluyor; ama belirleyici araştırmaların kösteklenmesinden yakınıyor.

Sadece Iraklılar mı? Amerikalı kurbanlardan biri, Thomas Young, 2004’te Bağdat’ta yaralanmış; felç olmuş; ölmek üzere. Savaşın iki mimarına, zamanın Başkanı Bush ile yardımcısı Cheney’e bir açık mektup yazıyor (CounterPunch, 26 Mart 2013):

“*Bu mektubu size Irak’ta ölen 4488 Amerikalı asker adına; yaşadıkları travmalar ve suçluluk duyguları nedeniyle intihara sürüklenmiş, hayatları ayrıca da mahvolmuş yüz binlerce harp*

malulü adına; bir milyon civarında Iraklı ölünün adına yazıyorum. Sizin savaşınız nedeniyle hayatlarının geri kalan bölümünü bitmez tükenmez acı ve elem içinde geçirecek olan insan enkazları adına yazıyorum.

“Milyonlar, kim olduğunuzu ve neler yaptığınızı biliyorlar. Adaletten kaçabilirsiniz; ama bizim için ikiniz de rezil savaş suçlarından, talan ve cinayetten suçlusunuz. Siz bizi Irak'ta savaşmaya ve ölmeye yolladınız Mr Cheney, ama kendiniz Vietnam savaşı kaçağısınız; Mr. Bush, siz de Ulusal Muhafızlık'tan firar ettiniz.”

“Benim vadem doldu; sizin de bu dünyayı terk etme zamanınız gelince, umarım Amerikan halkından, dünyadan ve özellikle Irak halkından af dileyebilecek kişiliği, gücü bulabilirsiniz.”

Bir hatırlatma ile bitireyim. Bugün Irak'ta, Suriye'de, tüm Orta-doğu'da Sünnilerin liderliğine soyunan Tayyip Erdoğan, 2003-2004'te Felluce'deki Sünni direniş kan dökülerek, kıyımla ezilirken de Başbakan'dı. Ne yapıyordu? Hiçbir şey...

Ondan bir yıl önce de Türkiye'yi Irak işgaline katmak istemiş; tutturamamıştı. İsteddiği gerçekleşseydi, belki de Felluce kıyımının suçlularına TSK birlikleri de katılacaktı...

Tunus Ayaklanması Üzerine⁸

Tunus ayaklanması niçin patlak verdi; nereye gidiyor? Türkiye’de yakından izlendiğini biliyorum; ama, belki de yeni öğeler içeren birkaç bilgi ve değerlendirmeyi bu köşeye taşımanın ilginç olabileceğini düşündüm.

Önce, Tunus’un makroekonomik göstergelerine bakalım. Yoğun bir toplumsal huzursuzluk nedeni olarak ilk akla gelen, uluslararası krizin yansımasıdır. Ne var ki, Tunus’un 2008-2009’u küçülmeden; sadece biraz yavaşlayarak atlattığını belirliyoruz ve doğrudan doğruya uluslararası krizden kaynaklanan toplumsal gerilim etkenlerini pek göremiyoruz.

Yakın geçmişin, örneğin son oniki yılın (1998-2009’un) ekonomik göstergelerine göz atalım. Burada da inişi-çıkışı olmayan; küçülme-kriz yılları içermeyen ortalama yüzde 4.7’lik bir büyüme hızı belirliyoruz. Bu, Hindistan, Çin gibi yıldızı parlayan ekonomileri saymazsak, Tunus’u çevre ekonomilerinin ön sıralarına (ve örneğin aynı dönem içinde üç küçülme yılı ve iki kriz geçiren Türkiye’nin ilerisine) yerleştiren bir “büyüme başarımı” oluşturuyor.

O zaman tekrar soralım: Tunus ayaklanması niçin patlak verdi?

Soruyu yanıtlamanın ilk adımı, ayaklanmayı tetikleyen olayı hatırlamak olabilir: 17 Aralık’ta Sidi Buzid kentinde seyyar satıcılık

⁸ 2011 Ocak

yapan, işsiz bir üniversite mezununun, Muhammed Buazizi'nin tezgâhındaki meyve ve sebzelere zabıta el koyar. Polise şikâyeti sonuçsuz kalan; dahası, hakaret gören ve dayak yiyen Muhammed bedenini ateşe verir; ondokuz gün sonra ölür.

Öyle anlaşıyor ki, *eğitilmiş, eğitimsiz tüm gençlerin işsizliğini çoğaltan bir büyüme* sürecinin sancıları, Muhammed'in ölümlüyle tekrar ve şiddetle hissedilmiştir. Gençler önce Sidi Buzid'de; sonra Tunus'ta protesto gösterilerine başlarlar. Gösteriler halk sınıflarının tüm katmanlarına yayılır; adım adım bir ayaklanmaya dönüşür. Başkan Bin Ali'nin önce şiddete dayanan önlemleri; sonra uzlaşma çabaları ve ödünleri sonuçsuz kalır. Ordu ve Başbakan Gannuşi ile anlaşarak ailesiyle birlikte ülkesini terk eder; Cidde'ye gider.

Anlaşılan, siyasi partilerin öncülüğünde değil, büyük ölçüde kendiliğinden oluşan bir toplumsal patlama söz konusudur. Önce hatırlatalım: Tunus, siyasi partileri, seçimleri, parlamentosu, sendikaları olan ve başkanlık sistemiyle yönetilen, görünüşte demokrat bir rejimdir. Fakat, aynı zamanda yirmi üç yıldan beri hemen hemen sınırsız yetkileri olan aynı Başkan'ın yönetiminde faşizan bir polis devletidir. 2014 seçimlerinden sonra "takdir-i ilahi" gündeme gelebileceği için Bin Ali "saltanatı"nın karısı Leyla veya damadı Muhammed tarafından devralınacağı da beklenmekteydi.

Rejimin "demokrat" vitrini, "Başkana sadık" bir parlamenter muhalefeti içermektedir. Ana muhalefeti, 2009 seçimlerinde yüzde 5 civarında oy alarak 16 milletvekili çıkarmış olan *Sosyalist Demokratlar Partisi* temsil ediyordu. Geleneksel *Komünist Partisi* de uzun yıllar parlamenter sistemin bir parçası olmuş; 1996'da *Yenilenme Hareketi* adını alarak komünistliği terketmiş; son seçimlerde yüzde 1'in altında oy alarak iki milletvekili çıkarmıştır. "Seçimli demokrasi vitrini", Bin Ali rejiminin ABD ve AB tarafından sınırsız boyutlarda desteklenmesinin gerekçesini sağlamıştır. Bu destek, Bin Ali'nin kaderi kesinlikle belli oluncaya kadar sürmüştür. Çalkantıların başlangıcında Tunus polisini destekleyecek birlikler yollamayı öneren Fransa, iki hafta sonra Bin Ali'nin uçağı için Paris'e iniş izni vermemiştir.

Tunus'un faşizan gerçeği ise, fiilen bir tek parti rejimi biçiminde ortaya çıkar. Bin Ali'nin, hükümetin, devletin partisi olan *Anayasal Demokrasi Topluluğu* her seçimde kural olarak oyların

yüzde 85'ini toplamıştır. Şimdi ise, ayaklanan halk, Bin Ali'nin gitmesiyle yetinmiyor; iktidar partisinin de kapatılmasını istiyor.

Rejimin faşizan niteliğini yansıtan bir diğer boyutu; devlet aygıtı aracılığıyla vurgun, avanta, kapkaç dayanan, ilkel sınıf tahakkümüdür. Bu düzenin özellikleri ve boyutları Batılılarca bilinliyordu. Bir tahmine göre, üç klan; Bin Ali, Trebilsa (karısı) ve Materi (damadı) aileleri, Tunus ekonomisinin yüzde 35'ini kontrol etmektedir ve bu varlığın önemli bir bölümü Batılı dev şirketlerle de ortaklıklar içindedir. Counterpunch sitesinde Esam Al-Amin'in kaleme aldığı bir yazıya inanılırsa, Bin Ali'den birkaç gün önce ülkeyi terkederek karısı Leyla, Merkez Bankası kasalarından bir buçuk ton altını Dubai'ye götürmüştür. Kamu varlıklarına doğrudan el koyma sicilleri hekesçe malum olan bu üç aile mensupları ayaklananlarca hedeflenmiş; akraba ve yarenlerden çok sayıda insan öldürülmüş veya gözaltına alınmıştır.

Kısacası, halk ayaklanmasının kendiliğinden oluşan hedefi, "rejimin değişmezliği"ni temsil eden her şeyden, Bin Ali'den, ailesinden, partisinden, destekçilerinden ve bunların oluşturduğu yağma, vurgun ve sömürü düzeninden Tunus toplumunun kurtarılmasıydı.

Halk ayaklanmasının parlamenter muhalefeti temsil eden partiler tarafından örgütlenmediği; hatta onların desteğiyle oluşmadığı ortadadır. Kavrayabildiğim kadarıyla, kitle örgütlenmesine potansiyel olarak yatkın olabilecek (ve Bin Ali rejimince yasadışı kılınan) iki siyasi hareket var: Tunus İşçilerinin Komünist Partisi ve ("Arap dünyasının en ılımlı İslamcı Partisi" olarak nitelendirilen) İslamcı El Nahda... Yöneticileri ve kadroları Bin Ali'nin polisleri tarafından büyük ölçüde etkisizleştirilmiş olan bu iki partinin ayaklanmaya hazırlıksız yakalandıkları ve "kervana sonradan katıldıkları" anlaşılıyor. Ayrıca, Burgiba'dan bu yana laik özellikleri titizlikle korunmuş olan Tunus toplumunda siyasi İslam'ın kitle tabanının çok derin ve yaygın olmadığı ileri sürülüyor.

Tunus toplumunun egemen sınıfları ise Bin Ali "safrası"ndan kurtulduktan sonra, düzeni eski yönetici ve siyasi kadrolarla sürdürmenin çabaları içindedirler; ABD ve AB tarafından da des-

teklenmektedirler. Ayaklanmanın “kendiliğinden” niteliği ve siyasi bir liderlikten yoksun olması, kurulu düzenin bu doğrultuda önemli mesafeler almasını kolaylaştırmıştır.

Tunus'taki toplumsal ayaklanmanın giderek bir devrime dönüşme olasılığı var mıdır? Şimdilik, “mümkün ama muhtemel değil...” gibi görünüyor.

IMF, Cemal Mübarek ve Mısır⁹

ABD Dışişleri Bakanlığı merak etmiş: Mısır'daki halk ayaklanmasını tetikleyen etkenler nelerdir?

Mübarek devrilmeden önce “fikir alışverişi yapmak üzere” Kahire’ye yolladıkları temsilcileri Frank Wisner’in kimliğini hatırlasınlar: Bu emekli diplomat, Mısır’la yoğun ticari ilişkiler içinde olan Palton Boggs şirketinin bordrosundadır. Bu şirket (kendi açıklamasına göre) “*Mısır’ın önde gelen ticari ailelerini temsil etmektedir.*” Hem Mısır burjuvazisini kendi beslemesi haline dönüştüren; hem de emperyalist sistemin ağababalığını sürdüren ABD’nin bu ayaklanmayı kavraması beklenebilir mi? IMF’nin, Dünya Bankası’nın geçmiş sicillerini eleştirmeden bugünkü toplumsal patlamayı algılamaları mümkün olabilir mi?

Bu “sicil”in son sayfalarını hızla karıştıralım ve IMF ile Dünya Bankası’nın Mısır’a yakın geçmişte nasıl baktığına göz atalım.

IMF’nin Mısır’la sürdürülen stand-by anlaşması yoktur; ama IMF uzmanları Mısır ekonomisini son defa Şubat 2010’da gözden geçirdiler. Raporları ve IMF İcra Kurulu’nun değerlendirmesi, IMF web sitesinde 14 Nisan 2011 tarihli bilgi notunda özetlendi. Birkaç alıntı yapalım:

“2004’ten sonra hızlanan kapsamlı yapısal reformlar sayesinde Mısır anlamlı ilerlemeler kaydetmiştir. Orta vadede önde gelen amaç, bütçe açığını ve kamu borcunu azaltmaktır. Özel

⁹ 2011 Nisan

sektörün büyümeyi sürüklemesi için hükümet, kamu açığını milli gelirin yüzde 3'üne indirmek niyetindedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde, enerji sübvansiyonlarında ve emekli aylıklarında reformlar belirleyici olacaktır. Kamu-özel sektör ortaklıklarını geliştirerek özel sektör finansmanını harekete geçirmek ve böylece yatırım ortamının düzeltilmesi öncelik taşımalıdır.”

Dünya Bankası'na da göz atalım ve D. Ruccio'ya (Real World Economics Review Blog, 4 Şubat) başvuralım. Buna göre DB'nin oluşturduğu “dünyanın en aktif reformcuları” sıralamasında Mısır, dört yıl peşpeşe ilk on ülke arasında yer almaktadır. DB'nin övdüğü reformlar arasında, “*ortalama gümrük tarifelerini dünyadaki en düşük oranlardan birine (yüzde 6.9'a); kurumlar ve gelir vergilerindeki en yüksek oranların ise yüzde 32 ve 40'tan yüzde 20'ye indirilmesi*” yer almaktadır.

Peki, işsizlik sorununa hiç değinmiyorlar mı? Haksızlık yapmayalım ve örnek olarak IMF'nin Orta Doğu Direktörü'nün, Mesut Ahmet'in söylediklerine başvuralım. Bu zat, aslen Pakistanlıdır; ama otuz küsur yıldan beri DB'de, IMF'de dirsek çürütmüş ve kökenlerini muhtemelen unutmuştur. Kasım 2010'da *International Economic Bulletin*'de yayımlanan bir yazısında, Kuzey Afrika'daki petrol ithalatçısı ülkeler (yani Tunus, Fas ve Mısır) için şunları ileri sürüyordu: “*İşsizliği azaltacak büyüme hızını gerçekleştirmek için, her şeyden önce rekabet gücü yükseltilmelidir. Özellikle bütçede kemer sıkma yararlı olacaktır. Hükümetler iş yapma ortamını da düzeltmek için daha fazla çaba göstermelidirler. Ne yazık ki, bu ülkelerin pek çoğunda hâlâ devletin ağırlığı vardır.”*

Övgülere sığdırılmayan bu “reform” dalgasının Mısır'daki mimarı ve uygulayıcısı ise, Hüsnü Mübarek'in oğlu; Tahrir Meydanı'nda “kazaya” uğramadan önce Başkanlığa hazırlanmakta olan (ve aynı zamanda iktidar partisinin Genel Sekreteri olan) Cemal Mübarek'tir. Bank of America'nın tezgâhından geçtikten sonra, kendi hesabına yatırım bankacılığına başlayan “Mahdum Bey”in *Middle East Quarterly*'nin Kış 2009 sayısında yayımlanan mülakatından aktaralım: “*Rol modellerimden biri Margaret Thatcher'dır. Halkın hoşuna gitmese de bazı reformları hazırlayıp uygulayabilecek cesaretli liderlere gerek var. İddialı bir reform programıyla seçimi kazandık. Mısır'ın küresel ekonomiyle bütünleşmesini, devletin ekonomideki rolünün azaltılmasını ve*

özel sektöre daha fazla özgürlük verilmesini hedefliyoruz. Çabalarımız artık meyve veriyor.”

Aynı tezgâhtan çıkmış görünen bu yavan ifadelerin meramı tektir: Devlet kaynaklarını yabancı, yerli sermayeye devredin; emek maliyetlerini, kamu harcamalarını aşağıya çekin. Büyüme artacak; sonunda herkes kazançlı çıkacak; işsizlik de azalacaktır

Türkçesi, “komşuda pişen bize de düşer” reçetesi... Ne var ki, “komşu”, ocağını yakmadan önce hem bizden, hem de ortak bahçemizden bir şeyler tırtıklamıştır ve bize şimdiye kadar hiçbir şey düşmemiştir.

Hüsnü ve Cemal Mübarek'e Tahrir Meydanı'nda “defolup gidin” diye haykıran Mısır halkı, otuz küsur yıldan beri sürdürülmekte olan neoliberal “reformlar” için neler düşünmekteydi? Ayaklanmanın sol kanadından iki örgütün bildirilerine başvuralım: Mısırlı Devrimci Sosyalistler (bk Sendika.org. 8 Şubat) ve Mısır Bağımsız Sendikalar Federasyonu Girişimi (LabourStart.org 31 Ocak)

Malûm reçetelerden onların hatırladıkları basittir: *Devletin malı zenginlere; yabancılara... Hem zenginlerin vergilerini, hem de gıda, enerji sübvansiyonlarını, emekli aylıklarını aşağı çekmek...*

Sendikacıların ve devrimci sosyalistlerin bu reçetelere yanıtı ise (özetle) şudur: “Az sayıda insanın özel jetler alabildiği; geri kalanların kamu taşıtlarına bile para yetiremediği; tepedeki maaşların asgari ücretleri bin kere aştığı; ülkenin en değerli varlıklarının, bir avuç patrona ve yabancı şirketlere peşkeş çekildiği; ülke zenginliğinin %90'dan fazlasının 100 ailenin mülkiyetine geçtiği; halk çoğunluğunun yoksul, topraksız ve işsiz bırakıldığı bir toplum istemiyoruz. Çalışma hakkını, işsizlik tazminatını; tüm Mısırlılar için sağlık, eğitim, barınma haklarının tanınmasını; yağmalanan şirketlerin, toprağın ve mülkün tekrar kamulaştırılmasını istiyoruz.”

Toplumsal patlamanın nedenlerini merak ediyorlarmış... Amerikan sermayesinin, devletin, IMF'nin, DB'nin, bunların övgüye boğdukları “işadamları hükümeti”nin, baba-oğul Mübarek'lerin Mısır halkı tarafından nasıl algılandığına baksınlar; nedenlerini sorgulasınlar. Bakmayı becerenler için yanıt ortadadır.

Arap Dünyası ve “Türkiye Örneği”¹⁰

New Left Review dergisinin Mart-Nisan 2011 sayısının başyazarı, Avrupa solunun önemli düşünürlerinden Perry Anderson tarafından kaleme alınmış. *Arap Dünyasında Birliktelik* başlığını taşıyan yazı, “2011 Arap ayaklanmaları”nı, on yedi tema altında değerlendiriyor. Arap dünyasını ayaklanmaların eşğine getiren tarihsel süreçler, 20. yüzyılın başlarına kadar uzanarak ilk yedi tema’da gözden geçiriliyor. Sonraki beş tema, ayaklanmaların oluşumu, gelişimi üzerinde odaklanıyor. Yazı, halk ayaklanmalarının olası sonuçlarını tartışan beş tema ile son buluyor.

Ayaklanmalar, ABD’nin siyasi İslam’a bakışını nasıl etkiledi? Perry Anderson bu soruyu on üçüncü tema’sında tartışıyor ve önemli şeyler söylüyor. Bir aktarmayla başlayalım:

“ABD olayların bugüne kadarki gelişimini iyimserlikle karşılayacak durumdadır. Körfez’deki deniz kuvvetleri karargâhını tehdit edebilecek olan Bahreyn ayaklanması,... hanedanlar-arası dayanışmayı gösteren karşı-devrimci bir müdahaleyle bastırıldı. Suudî ve Haşimî krallıklar sarsılmadılar. Selefilîğe karşı Yemen’de oluşturulan mevzi daha sallantılıdır; ama oradaki diktatör gözden çıkarılabilir. Mısır ve Tunus’ta yöneticiler gitmiştir; ama, Pentagon’la kusursuz ilişkileri olan askerî hiyerarşi Kahire’de ayaktadır ve bu iki ülkede de ortaya çıkacak olan en büyük sivil güç, evcilleşmiş bir İslamcılık’tır.”

Bunlar, solda yer alan pek çok kişinin katılacağı doğrulardır. Anderson’un, bunları izleyen gözlemleri daha ilgi çekicidir. Önce

¹⁰ Nisan 2011

bir hatırlatma yapıyor: “*Lenin’in ünlü özdeyişine göre, demokratik bir cumhuriyet kapitalizmin ideal siyasi çerçevesini oluşturur. Ve 1945’ten bu yana Batılı stratejistlerin hepsi aynı görüşte olmuşlardır.*” Ve konuyu, siyasi İslam’ın Arap dünyasındaki yükselen gücüne, Müslüman Kardeşler’e getirerek sürdürüyor: “*Daha önceleri, Müslüman Kardeşler’in hükümete girme olasılığı Washington’da dehşetle karşılanırdı. Fakat şimdi Batı’nın önünde, Arap dünyası tarafından kopyalanırsa her bakımdan en iyi durumu gösteren bir Türkiye örneği var. AKP, bir elde Kuran, diğerinde polis copu taşıyan dindar... bir demokrasinin, NATO’ya ve neo-liberalizme tamamen sadık olabileceğini; sindirme ve baskı yöntemlerini uygun dozlarda uygulayabileceğini göstermiştir. Kahire veya Tunus için bulunabilecek bir Erdoğan’ın, Mübarek ve Bin Ali’nin yerine geçmesi, Washington’u fazlasıyla hoşnut kılacaktır.*”

Tunus’la başlayan ayaklanmalar zinciri sonrasında sık sık “*Araplar örnek olarak Türkiye’ye bakıyorlar*” gözlemi yapıldı. Türkiye’nin İslamcı çevreleri, bu gözlemi Arap dünyasındaki Müslüman Kardeşler akımına bakarak yaptıkları için haklıydılar. O akım, Türkiye’deki AKP iktidarını ideal bir örnek olarak görmekteydi: Lâik ve sosyalist güçleri etkisiz kılarak toplumu İslamcı anlayışlarına göre biçimlendiren; öte yandan emperyalizm ve neoliberalizmle tam uyum sağlayan bir “demokrasi...” Onlar için bu (Anderson’un ifadesiyle), “*bir elde Kuran, diğerinde polis copu taşıdığı; sindirme ve baskı yöntemlerini uygun dozlarda uyguladığı*” için iktidarını sürdüren, hatta sürekli kılabilen bir “dindar burjuva demokrasisi” örneğidir.

Buna karşılık, Arap dünyasındaki, ayaklanmaları başlatan, Bin Ali ve Mübarek’i iktidardan uzaklaştıran potansiyel devrimci güçler için Türkiye bir örnek değildi. Dün Tunus’ta, Mısır’da, bugün Suriye’de ayaklanan insanların ezici çoğunluğu, “Kuran taşıyarak siyaset yapan” ve “polis copları, sindirme ve baskı yöntemleri” ile ülkelerini yönetmeyi hedefleyen çevrelere iktidarı devretmek amacıyla ayaklanmadı. Onlar, sınırsız, baskısız bir demokrasi arayışı içinde idiler. Ve yığınları patlama noktasına getiren etkenler üzerinde ciddi gözlemcilerin saptamaları benzeşmektedir: Ülkelerine sermayenin sınırsız tahakkümünü getiren otuz yıllık neoliberal politikaların yol açtığı eşitsizlikler, çaresiz-

likler ve bu politikaları ülkelerine taşıyan çevrelerdeki yoğun, yaygın ve pervasız çürüyüş...

Perry Anderson da ayaklanmalar için “niçin şimdi?” sorusunu tartışırken, “*El Cezire, Facebook, Twitter*” gibi öğelerin “*yepyeni bir ayaklanma ruhu oluşturamayacağını*” vurguluyor ve ekliyor: “*Yanıt, bozkırdaki yangını başlatan kıvılcımda aranmalıdır. Her şey Tunus taşrasında yoksul bir seyyar sebze satıcısının ölümüyle başladı. Şimdilerde Arap dünyasını sarsan kargaşanın altında toplumsal baskılardan oluşan bir yanardağ yatmaktadır: Gelirler [dağılımında] kutuplaşma, artan gıda fiyatları, konut kıtlığı, eğitilmiş-eğitimsiz gençliğin yığınsal işsizliği;... tabandaki toplumsal bunalım ve yeni kuşakları kucaklayabilecek bir gelişme modelinden yoksunluk...*”

Türkiye’de AKP iktidarının hedefleri, niteliği söz konusu olduğunda büyük çoğunluğuyla Türkiye sosyalistleri, “*görünen köy kılavuz istemez*” dediler ve “*hem Kuran’ı, hem de polis copunu kullanan sindirme ve baskı*” yöntemleriyle toplumu biçimlendirmekte olan; emperyalizmle uzlaşık, neoliberal, İslamcı bir sahtedemokrasi rejiminin oluşumunu teşhir ettiler; sürecin yarattığı tehlikelere dikkat çektiler.

Sağcı-solcu liberallere gelince, şairin (galiba Hayati’nin) dediği gibi, “*ol mahiler (balıklar) ki, derya içreler; deryayı bilmezler*” Yani, gözlerine perde inmiş olduğu için, “görünen köy”ü algılayamadılar.

“Deryanın dışından”, Avrupa’dan sosyalist bir yazar ise, Marksist perspektifinin gücü sayesinde nereye, nasıl bakacağını biliyor; doğru bilgilere ulaşıyor ve AKP iktidarı, Müslüman Kardeşler hareketi ve emperyalizm arasındaki bütünleşmeye ışık tutuyor.

Arap dünyası ve Türkiye bu kadere mahkûm mudur? Her şey, halk muhalefetine içerdiği düzen karşıtı potansiyelin sosyalist, devrimci akımlarla buluşmasına bağlıdır. İzleyebildiğim kadarıyla Tunus ve Mısır’da sosyalistler, devrimciler ile işçi hareketi ara-

sında olumlu bağlantılar kurulmakta; Suriye’de ise geleneksel sol hareketlerin örgütsüzlüğü ve zafiyeti ciddi tıkanmalar oluşturmaktadır.

Türkiye solunu ise önümüzdeki dönemde uzun uzun tartışacağımız anlaşıyor.

Yiğit Bir Tunuslu’nun Ardından¹¹

Tunuslu avukat Şükrü Belayid, 6 Şubat Çarşamba günü işine gitmek üzere evinden çıktı. Kimliği belirlenemeyen birilerinin açtığı ateş sonunda yığıldı, kaldı. Kurşun seslerini duyan karısı Basma koştu: “*Onu gördüm. Kan kaybediyordu; hafiften gülümseyordu.*” Hastaneye kaldırıldı; kurtarılamadı. Kırk sekiz yaşındaydı. Basma Hanım, iktidardaki Nahda Partisi’ni ve Parti Başkanı Gannuşi’yi suçladı; “onlardan davacıyım” dedi.

Yıllar boyunca Türkiye’de benzer cinayetlerde arkadaşlarımızı, hocalarımızı, sevdiğimiz, saydığımız, tanımadığımız insanları yitirmiştik. O nedenle etkilendim. Şükrü Belayid’in adını ilk defa duyuyordum. Kimliğini, geçmişini araştırmaya çalıştım. Ve cinayet kurbanı olduğu için değil, ölümünden önce yaptıkları nedeniyle “yiğit bir Tunuslu” olduğu sonucuna vardım. Öğrendiklerimi de okurlarımla paylaşmak istedim.

Şükrü Belayid, üniversitede iken solcu öğrenci hareketleri içinde yer alır; yirmi iki yaşındayken ilk kez Burgiba’nın zindanı ile tanışır. Bin Ali’nin çeyrek yüzyıllık komprador, kapkaççı kapitalizminin sosyalist muhalifleri arasında yer alır. 2008’de fosfat madenlerindeki ayaklanma sonunda yargılanan işçileri, sendikacıları savunmayı üstlenir. ABD’nin Irak işgalinden sonra kurulan düzmece mahkemede Saddam Hüseyin’i savunan (bazıları da fai-

¹¹ 2013 Şubat

li meçhul cinayetlere kurban giden) avukatlar ekibi içinde yer alır. Emperyalistler linç etmek yerine yargılamayı göze alsalardı, Kaddafi'yi savunacak ekibin içinde Belayid'in de yer alacağını tahmin edebiliyorum.

Bin Ali rejimi bir halk ayaklanması sonunda yıkılınca, Belayid, Demokrat Yurtseverler Hareketi'nin kurucusu olur. Bu sosyalist partinin programı, sömürücü, parazit kapitalistlere, toprak ağalarına ve emperyalizme karşı halk sınıflarının milli demokratik devrimi hedefleyen mücadelesine dayanmaktadır. Belayid'in, yeni dönem içinde tüm sosyalist partileri kapsayan eylem birlikleri için çalıştığı ve Halk Cephesi'nin kuruluşuna katkı yaptığı anlaşılıyor.

Ne var ki, Ekim 2011 seçimlerine sosyalist partilerin çoğu ayrı ayrı girerler. Oylar dağılır; 217 milletvekili içinde sosyalistler 15'i geçmez. Bin Ali rejimini halk devirmiştir; ama seçimlerde ilk sırayı, yüzde 37 oyla 89 milletvekili çıkaran (ve "Tunus'un Müslüman Kardeşleri" olarak bilinen) Nahda alır.

Batı çevreleri, Nahda'yı "Arap dünyasındaki en ılımlı İslam'cı parti" olarak nitelendirirler; desteklerler. Nahda, laik eğilimli iki partiyle anlaşıp bir koalisyon hükümeti kurar. Birinin lideri olan Mazruki Cumhurbaşkanı olur. "ılımlı İslam" ile "laik-liberal akımlar" arasındaki bu büyük uzlaşma, emperyalist merkezlerin tam desteğini alır.

Bu "büyük uzlaşma" aldatıcıdır. Zira, Selefi hareket, Mısır'daki yoldaşlarının aksine, seçimlere ayrı bir parti olarak girmedi. Nahda'nın kanatları ve koruması altında, "Tunus toplumunu yeniden İslamileştirme" işlevini üstlendi. Kendilerini "Devrimi Korumaya Komiteleri" diye adlandıran Selefi milisler, film, resim, müzik, giyim-kuşam, basın-yayın, siyaset, ibadet alanlarında "İslam'ın değerleriyle uzlaşmayan" sembollere, ürünlere, mekânlara, kişilere saldırmaya; baskı, şiddet uygulamaya, hatta kan dökmeye başladı.

Bu eyemlerin Nahda'nın örtülü onayı ve desteğiyle gerçekleştiği anlaşılıyordu. Medyaya sızdırılan bir kayıttan, Gannuşi ile Selefi liderlerin "devletin yeniden İslamileştirilmesi" hedefinde açıkça uzlaştıkları gösterilmekteydi.

Bu ortamda Tunus toplumunun yobazlaşmasına karşı direnenlerin ön saflarında Belayid yer aldı. Baskı ve şiddet mağdurlarının haklarını avukat olarak savundu. Partisi ile birlikte gericiliğe karşı mücadeleyi siyasete, halk sınıflarına taşıdı. Adım adım sembolleşti; hedef oldu. You Tube'a taşınan bir kayıтта bir Selefi sözcüsü, Belayid'in (bir başka siyasetçi ile birlikte), "dinden çıktığı için katli vacip" olduğunu açıkça ifade ediyordu. Partisinin bir toplantısı saldırıya uğrayınca, Belayid TV'ye çıktı; açıkça iktidarı suçladı: **"Nahda'nın muhalifleri, şiddetin hedefi oluyorlar."** Ertesi gün öldürüldü.

Belayid'in mücadelesinin "beyhude" olmadığı; Tunus halkının önemli bölümlerinin laikliği benimsediği giderek anlaşılıyor. İlericiler genel seçimlerde başarılı olamadılar; ama Tunus toplumunun örgütlü ögeleri üzerindeki etkileri küçümsemeyecek boyutadır. Örneğin, Tunus Sendikalar Birliği'nin Genel Kurulu'nda Nahda adayları yenilgiye uğradı; solcuların ağır bastığı bir yönetim oluşturdu. Öğrenci Birlikleri seçimleri de benzer sonuçlar verdi.

Cinayetten sonra, Belayid'in Tunus'un aydınlık, ilerici insanları, emekçileri tarafından büyük gösterilerle; Sendikalar Birliği'nin ilan ettiği genel grevle; onbinlerin katıldığı cenaze töreniyle sahiplenilmesi de bu bakımdan anlamlıdır.

Bu yiğit, aydınlık, ilerici, sosyalist Tunuslu'yu, ne yazık ki, ölümü vesilesiyle tanıdık. Bu nitelikte insanlar var oldukça gelecek karanlık olamaz. Uzaktan da olsa, karısı Basma'ya, kızlarına, yoldaşlarına, Tunus halkına başsağlığı dilemiş olalım.

Tunus'ta Laik Cephenin Zaferi¹²

Aralık 2010'da Tunus halkı, ekonominin yaklaşık üçte birini denetleyen üç klanın yönetimindeki yozlaşmış, komprador, baskıcı bir rejime karşı ayaklanarak "Arap Baharı"nı başlattı; Başkan Bin Ali'yi devirdi.

2013'ün ortalarına gelindiğinde aynı sömürü düzeni köktendinci bir klik tarafından yönetilmekteydi ve İslamcı bir faşizm Tunus toplumuna egemen olmak üzereydi.

Bir yıl içinde dengeler yeniden değişti. Ekim 2014'teki parlamento seçimlerini, "laik cephe" diyebileceğimiz, sermaye çevrelerinin de etkili olduğu yeni bir siyasi parti kazandı.

Hepsi Türkiye'yi de ilgilendiren gelişmelerdir. Son aşamayı sol yazarlar (örneğin Yakup Kepenek, Ergin Yıldızoğlu, Burak Başaranlar) değerlendirdi. Ben de Tunus'un son dört yılı üzerinde bildiklerimi özetlemek ve birkaç yorum eklemek istedim.

Müslüman Kardeşler hareketinin Tunus uzantısı olarak görülen Ennahda (veya Nahda) Partisi, Ekim 2011'deki Kurucu Meclis seçimlerinden birinci parti olarak çıktı. İki merkez partisinin desteğini sağlayarak Başbakanlığı üstlendi. Önceki dönemde Bin Ali rejimi ile içli-dışlı olan Fransa ve ABD, "ılımlı İslamcı" Ennahda'yı, halk ayaklanmasının özlüklerini frenleyecek seçenek olarak gördü ve desteklemeyi kararlaştırdı.

¹² 2014 Ekim

Ne var ki, Ennahda'nın ılımlı İslamcılığı, çok daha radikal bir programın sadece dış görüntüsü idi. Giderek açığa çıkan bir işbölümü söz konusu idi: Resmi parti (Ennahda), Anayasa görüşmelerine, kamu yönetimine hükmedecekti. Cihatçı kökten-dinciler ise ülkeyi yeniden İslamleştirmeyi üstlenecekti.

Ne var ki, Burgiba döneminin laik mirasının kalıcı izleri vardı. Demokratik kitle örgütleri Bin Ali döneminde ayakta kalmıştı. Birleşik, güçlü, bağımsız niteliğini koruyabilmiş sendika hareketi (CGTT), İslamcı sızmaları frenledi; parçalama girişimini etkisiz bıraktı. Marksist ve Nasır'cı köklerden gelen sosyalist, ilerici akımlar canlandı; önemli bir bölümü bir "Halk Cephesi" içinde örgütlendi.

İslamcı faşizm, 2013'te direnme odaklarını kan dökerek çö-kertmeyi kararlaştırdı. Gericiliğe karşı mücadelenin ve Halk Cephesi'nin ön saflarında yer alan iki aydın, "dinden çıktığı için katli vacip olan" Şükrü Belayid Şubat'ta, Muhammed Brahmi ise Temmuz'da motosikletli katiller tarafından evlerinin önünde öldürüldü.

Cinayetlerin yaratacağı yılgınlık sonunda, Tunus İslamcı faşizme teslim olacak mıydı? İşte 2013'ün ikinci yarısındaki temel soru...

Yanıtı, Tunus halkı verdi. Cinayetler, teslimiyete yol açmadı. Tam aksine Belayid ve Brahmi'nin cenazeleri yüzbinlerin katıldığı direnme gösterilerine dönüştü. Aynı tarihlerde Mısır'da da milyonlar Müslüman Kardeşler ve Mursi aleyhine meydanlara akmaktaydı.

Mısır'da halk hareketi askeri darbe ile sonuçlandı. Tunus'ta ise, halk direnmesi sınıf örgütlerini harekete geçirdi ve işlevsel bir uzlaşmaya yol açtı. Sendikalar Konfederasyonu (UGTT) ile Ticaret, Sanayi ve Esnaf Odaları Birliği arasında "ulusal uzlaşma" görüşmeleri başladı. Oluşan öneriler, Ennahda'yı adım adım geri çekilmeye zorladı. Bu parti, başlangıçta Mısır'daki Anayasa görüşmelerinde Müslüman Kardeşler'in izlediği hegemonik yöntemi Tunus'ta tekrarlamaya girişmişti; vazgeçmek zorunda kaldı. Anayasa taslağı, İslamcı ve laik güçlerin uzlaşması sonunda oluşturuldu; Kurucu Meclis'te ezici bir çoğunluk (200 "evet", 12

“hayır” oyu) ile kabul edildi. 26 Ekim’deki parlamento seçimlerine bağımsız bir başbakanın yönetimi altında gidildi.

Kazananın değil, kaybedenin önem taşıdığı bir seçim söz konusu idi. Sonuçları izleyenler olmuştur; ben de hatırlatayım: Seçimleri, Müslüman Kardeşler (Ennahda) kaybetti. Üç yıl öncesine göre oy oranı (yüzde olarak) 37’den, 27,8’e; sandalye sayısı 89’dan 69’a indi.

Kazanan ise, yüzde 37,6 oy oranı ile **Tunus Çağrısı** (“Nidaa Tounes”) partisi oldu. Brahmi cinayeti ile eşzamanlı, laiklik platformu üzerinde oluşturulan bir partidir. Yukarıda değindiğim “ulusal uzlaşma”nın bileşenlerinin, önemli sermaye gruplarının ve sendika temsilcilerinin desteğini alarak kurulmuş; Burgiba ve Bin Ali dönemlerinin bazı siyasetçilerine, kadrolarına kapısını açmıştır. Ennahda dışındaki partilerle koalisyon yapacağı anlaşılmaktadır.

Bunları ara farkla izleyen, üçüncü ve dördüncü partilere gelelim: Liberal UPL (oyların %4,1’i ile 16 sandalye) ve sosyalist Halk Cephesi (oyların %3,6’sı ve 14 sandalye)

Tunus’taki gelişmeler Orta Doğu coğrafyası ve Türkiye için dersler içeriyor mu?

Bu soru, ister istemez yeni karşılaştırmaları akla getiriyor. Örneğin İslamcı faşizmin yükselişinin zirveye ulaştığı tarihleri Tunus ve Türkiye için karşılaştıralım. Bir yandan 2013 ortalarında cihatçı çetelerin siyasi cinayetleri ile sarsılan Tunus... Bir yandan da lider kadrosunun mafyatik özelliği (ses kayıtları sonunda) açığa çıkan, bu nedenle ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak zorunda olan, İslamcı programını da artık gizleme gereği duymayan AKP’nin Türkiye’si...

Tunus’ta başta sendikalar olmak üzere demokratik kitle örgütleri ile sermayeyi temsil eden örgütler, laiklik ortak paydası etrafında birleştiler ve siyasi İslam’ı yenilgiye uğrattılar. Türkiye’de ise, Gezi kalkışmasında zirveye ulaşan aydınlanmacı direnme, bu boyutta bir koalisyonu tetikleyemedi. Emek örgütleri parçalı, güçsüz, çoğu duyarsızdır. Sermaye çevreleri ise AKP ile teslimiyet veya işbirliği ilişkileri içindedir. İslamcı faşizme karşı,

laiklik ortak paydası üzerinde sınıflar-arası bir ortaklık gündeme dahi gelmemiştir.

Tunus'ta iktidarı devralacak olan laik cephenin (Nidaa'nın) politikaları büyük olasılıkla sermaye çevreleri tarafından, neo-liberalizmin etkisi altında biçimlenmektedir ve İslamcı faşizmin ekonomik programlarına benzeyecektir. Bu saptama, "değişen hiçbir şey yok" yargısını haklı çıkarır mı? Bana göre hayır! Aydınlanma dünyası ile bağları temelli kesilen bir ülkede gerici ideolojiler tarafından teslim alınmış emekçiler, yeni bir dünyaya açılan sınıfsal, politik mücadelelere yönelebilir mi?

Siyasi İslam'ın ve Müslüman Kardeşler'in, temsili demokrasinin oyun kuralları içinde ("seçim meydanında") yenilebileceğini gösteren Tunus örneği bu nedenle önemlidir. Bu sürecin çeşitli öğelerini, aşamalarını, sorunlarını ayrıntılarıyla ve derinliğine öğrenmemiz yararlı olacaktır. İki ülkenin burjuvazileri ve emek örgütleri arasındaki farklılaşma nasıl açıklanabilir? Ülkelere özgü tarihsel, politik, sosyolojik farklılıkların katkılarını ayrıştırabilir miyiz? Bu bilgilere sahip olan arkadaşlarımızın görüşlerini beklemeliyiz.

Tunus'un izlediği güzergâha sosyalistlerin, devrimcilerin katkıları üzerinde ne söyleyebiliyoruz? Onların önemi, ağırlığı, partilerinin seçimlerde topladığı oylarla ölçülemez. Gericiliğe karşı mücadelenin önemini en iyi anlayanlar (her yerde olduğu gibi Tunus'ta da) onlardı. Bu mücadelenin ön saflarında yer alan iki sosyalist bu yüzden telef edildi. Siyasetin seyrini Ennahda aleyhine dönüştüren kritik olay da bu cinayetler oldu.

Şükrü Belayid ve Muhammed Brahmi ilkeli, yürekli mücadeleler içeren hayatları ve İslamcı faşizmin kirli yüzünü ortaya çıkaran ölümleri ile Tunus halkının algılamasını, etkilediler. Bu nedenle, bizler de bu iki yiğit insanı saygıyla analım.

Aralık 2011’de Cezayir İşçi Partisi Türkiye’den beni ve üç sosyalist aydını bir konferansa davet etti. Cezayir’e olası bir ABD/Avrupa müdahalesine karşı uluslararası bir dayanışma amaçlanmaktaydı. Cezayirli yoldaşlarımız, Libya’da Kaddafi rejimini yıkan Batılı müttefiklerin yeni hedefinin ülkeleri olmasından endişe etmekteydi. Doğu sınırından Cezayir’e geçen mültecilerin bir müdahale vesilesi olarak kullanılma olasılığından söz ediliyordu.

Bizler de, benzer bir tehdidin Suriye-Türkiye sınırında da geçerli olduğunu toplantı gündemine getirdik. Birlikte hazırladığımız bir karar taslağını sunma ve önerme görevi bana verildi. Katılımcılara “*Türkiye’de hükümet çevrelerinin sınırın Suriye tarafında bir tampon bölge oluşturma*” projesini hatırlattık ve bu konuda bir karar metni önerdik. Konferans’ta kabul edilen bu metni (kısaltarak) aktarıyorum: “*Konferansımız Suriye halkının, toplumlarını demokratikleştirme özlemi ile dayanışma içindedir; ancak, bu özlem vesile edilerek emperyalist güçlerin ve taşeronlarının siyasi ve askerî müdahaleler yoluyla Suriye’de rejim değişikliğini hedeflemesini lânetlemektedir.*”

Sonraki yılda “Suriye’ye müdahale” üzerinde birkaç yazı yazdım. Örneğin, ABD istihbarat örgütlerine akıl hocalığı yapan Stratfor’un “*Suriye’deki petrol rezervleri Libya’daki boyutta olmadığı için ABD ve Avrupa büyük çaplı bir askerî müdahaleye kalkışa-*

¹³ Mayıs 2015

maz. Buna karşılık Ürdün ve Türkiye'nin sınırlarında uçuşa yasak bir tampon bölge oluşturulması uygun olur" önerisine dikkat çektim.

Sonra da, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un danışmanlarından bir profesörün (Anne-Marie Slaughter'ın) Türkiye'yi küstah bir üslupla göreve çağıran yazısını tartıştım: ***"Büyük güç olma hevesine kapılan devletler, bunun gerektirdiği yükleri de kabul etmelidir. Bu iddiada olan Türkiye ise, gerçekten fark yaratacak önlemleri almayı hep ertelemektedir. Suriye'nin Türkiye sınırında yasak bölgeler oluşturulmalı; bunlara müdahale halinde Türkiye devleti, kara kuvvetlerini Suriye'ye yollamayı düşünmelidir."***

Bu, Suriye'ye ***"Amerikan askerlerinin değil, taşeronların (öncelikle de Türklerin) postalları ayak basacak..."*** senaryosudur. Bugün de tekrar gündeme gelmiştir.

Başbakan Erdoğan ise tek başına bu adımı atmaktan ürktü. Buna karşılık Türkiye'yi Cihatçı eşkıyanın bir üssü haline dönüştürdü. Eylül 2012'de ***"Esad üç ayda gidecek; Şam'da Emevi Camisi'nde namazımızı kılacağız"*** hayallerine savruldu. Beklentisi tutmayacaktı. Ama ektiğini biçecek; dokuz ay sonra Reyhanlı'daki kanlı saldırıların hesabını vermek zorunda kalacaktı.

Buna karşılık Türkiye'nin yurtsever, barışsever, solcu aydınları AKP'nin Suriye'ye karanlık, kanlı müdahalelerini teşhir ettiler; eleştirdiler. Bunların arasında Barış Derneği ile Adalet İçin Hukukçular'ın Aralık 2013 tarihli ***Suriye Halkına Karşı Savaş Suçları*** başlıklı raporunu özellikle hatırlatmak isterim. Ayrıntılarıyla açıklanan savaş suçları nedeniyle Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Yüce Divan'da yargılanmalarını öneren Rapor, resmi çevrelerce "suskunluk komplosu" ile geçiştirildi ve böylece suçlamalar örtülü olarak kabul edilmiş oldu.

Peki, bu arada ABD ne yapmaktaydı? Obama, kimyasal silahlar bahanesi ile Şam'a hava saldırısı tehdidini, Rusya'nın tepkisi ve Esad'ın uzlaşmacı tavrı sonunda geri çekti. Bir yıl sonra ortaya çıkan IŞİD saldırılarına karşı ise Irak'ta ve (Esad'ın örtülü onayı ile) Suriye'de hava harekâtı ile müdahale etti. Güya Türkiye'nin de desteğini aldı.

Ne var ki, birkaç gün önce ortaya çıkan bir Pentagon İstihbarat Raporu, IŞİD'in ABD'nin bilgisi altında oluştuğunu ve Suriye'deki Cihatçı Sünni güçlerin ise ABD, Türkiye ve Körfez devletlerinin elbirliğiyle geliştirildiğini ortaya koyuyor.

12 Ağustos 2012 tarihli Pentagon Raporu'nu Nafeez Ahmed'in 22 Mayıs tarihli Insurge-Intelligence sitesinde yayımlanan yazısından elde edebiliyoruz. Raporda şu gerçekler, görüşler yer alıyor:

- Suriye ikiye bölünmüştür. Muhalif güçler Türkiye sınırına ve Irak'ın Musul ve Anbar eyaletlerine kadar uzanan bir bölgeye hâkimdir. Suriye ve Irak Sünni'lerini birleştiren bir Cihat hareketi söz konusudur. Doğu Suriye'de açıkça veya sessizce bir Selefi Prensligi'nin kurulması mümkündür. ***“Bu gelişme, Şii genişlemesinin stratejik uç noktası olan Suriye rejiminin tecridine yol açacağı için muhalefeti destekleyen [dış] güçlerin, yani Batılı ülkelerin, Körfez devletlerinin ve Türkiye'nin isteklerine tamamen uymaktadır.”***
- Buna karşılık bu gelişmeler Irak'ta istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Irak El Kaidesi'nin Musul ve Ramada'daki eski üslerine dönmesi mümkün olabilecektir. Arap dünyasındaki tüm Sünnileri ve terörist örgütleri birleştiren bir İslam Devleti ilan edilebilir. Bu, Irak'ın birliğine ve bütünlüğüne karşı ağır bir tehdit olur.

Pentagon Raporu'nun Obama Yönetimi'ne sunulduğu; ancak (en azından şimdilik) bir politika belgesi olarak görülemeyeceği anlaşıyor. Yine de, Irak-Suriye coğrafyasındaki gelişmelere ilişkin bilgi veriyor ve olasılıkları (en azından Pentagon açısından) değerlendiriyor.

Bilgi şudur: Suriye'deki Cihatçı Sünni güçlerin fiilen özerk bir bölge (“Selefi Prensligi”) oluşturması ABD, Türkiye ve Körfez devletleri tarafından sonuna kadar desteklenmektedir.

Değerlendirilen olasılık ise şudur: Bu gelişmenin bir İslam Devleti biçimini kazanarak Irak'ı kapsaması, ABD'nin bölgesel çıkarları açısından tehlikelidir.

Şimdi gelelim ABD-Körfez ve Türkiye arasındaki “şer ittifakı”nın Suriye’deki son hamlesine... Türkiye medyası haberleştirdi; ancak ek ve yeni bilgiler içeren üç Batılı kaynağa başvuracağım: Desmond Butler, *Huffington Post*, 7 Mayıs; Carmen Gentile, *DefenseOne*, 21 Mayıs ve Shamus Cooke, *Countercurrents*, 22 Mayıs.

Idlib’i ve çevresini ele geçiren ve çok sayıda sivil Aleviyi öldüren “Fetih Ordusu”, aslında, Nusra ve Ahrar el Şam birliklerinden oluşmaktadır. İkisi de El Kaide’ye bağlı gruplardır. ABD gibi Türkiye de Nusra’yı terörist bir grup olarak tanımlamaktadır; ancak, adları verilmeyen Türk yetkililere göre, *“yabancı Cihatçılara değil, yerel güçlere dayandığı için Nusra yakın bir tehlike olarak görülmemektedir ve bu nedenle ona müdahale edilmemektedir.”*

“Suudi Arabistan ve Türkiye Idlib’te ortak bir komuta merkezi kurmuştur ve artık açıkça Suriye hükümetine karşı savaşmaktadır.” Bu savaşın kritik bir anında *“ABD hava kuvvetlerinin desteği gerekebilecektir. Bu da Obama Yönetimi’nin sivilleri koruma vesilesiyle uçuşa yasak bir bölge ilanı ile sonuçlanabilecektir.”* (Shamos Cooke)

Bu sonuncu senaryoya dikkat ediniz: IŞİD’e karşı savaş, Irak sorunudur. Suriye hükümetine karşı Cihatçı/İslamcı çetelerin sürdürdüğü savaşa ise, ABD’nin hava, Türkiye’nin kara kuvvetleri (“Türk postalları”) destek verecektir.

T.C. yurttaşlarının da sorma hakkı oluşuyor: Idlib’te Türkiye’li “personel”in yönettiği veya katıldığı bir “komuta merkezi” var mıdır? Çarpışmalara katıldılar mı? Katılacaklar mı? Kimlerden oluşmaktadır? TSK, MIT veya başıbozuk “özel kuvvetler” mi?

Bu bilgiler, sorular, er veya geç, “hangi yetkiyle?” sorgulamasına bağlanmak zorundadır.

“Giderek sıradanlaşan anayasal ihlallerden biri daha” diye geçiştiremeyiz. Zira, doğrudan doğruya Türkiye’de bir şiddet ve kıyım dalgasını başlatacak özellikler taşımaktadır.

Suriye’ye müdahale, faşizme geçiş sürecinde bir dinamit fitilidir. Ateşlenmesini önlemek zorundayız.

Yeni “Arap Baharı” ve Kadınlar¹⁴

2011’de Tunus’ta ve Mısır’da devrimci halk kalkışmaları ile başlayan “Arap Baharı”nın, gerici rejimleri çöken ilk dalgasını ve emperyalizmin sonraki müdahalesinin yol açtığı kanlı yıkımı sık sık gözden geçirdim.

Halk sınıflarının özlemleri, tutkuları baskı ve şiddet yöntemleriyle yok edilemiyor. 2019’da Sudan ve Cezayir’de de baş kaldırdılar. “Yeni Arap baharı” benzetmeleri yapıldı.

İlk aşamada sekiz yıl öncesini andıran kazanımlar sağlandı. Sudan’da Ömer el Beşir’in otuz yıllık baskıcı, kanlı iktidarı son buldu. Cezayir’de yirmi yıl devlet başkanlığı yapan Abdülaziz Buteflika’nın yeniden adaylığı geri çekildi.

Sonrası da sekiz yıl öncesini hatırlatıyor: İç ve dış güç odakları, muhalefet dalgasının devrimci doğrultuda gelişimini önlemeliydi. Bunun için Sudan’da kan döküldü; Cezayir’de baskıcı yöntemlere dönüldü.

Bugün, Sudan ve Cezayir’deki halk muhalefetine güzel, aydınlık yüzüne, ***kadınların katkısına*** göz atacağım. İki ülkeden dört kadını örnek alacağım.

El Beşir’i düşüren dalga ve Alaa Salih

Gösterilerde çekilen bir fotoğraf: Topluluğa hitap eden beyaz giysili kadın kimdir? Bir Sudanlı’nın tweeti yanıtıyor: “***Alaa Salih’ tir. Giysisi, 1960’tan bugüne askeri diktatörlüklere baş kaldıran annelerimizin, ninelerimizin giysileriyle aynıdır...***”

¹⁴ Temmuz 2019

Alaa Salih, çoğunluğu kadınlardan oluşan bir topluluğa hitap ediyor. El Beşir karşıtlarının ön saflarına Sudanlı kadınlar niçin katıldı?

Soruya Mayıs 2019 tarihli *Yol Dergisi* ışık tutuyor. Aktarıyorum:

“Beşir, kadınları hedef alan pek çok saldırının mimarıdır. İslamî yasaların yürürlüğe girmesinden sonra 15 bin kadın hakkında dava açıldı. Pantolon giyen, başını örtmeyen kadınlar dövülerek gözaltına alındı. 10 yaşından küçük kız çocuklarının yasal olarak evlenmelerine izin verildi. Evlilik içi tecavüz yasal hale geldi.”

Demek ki Alaa Salih'i çevreleyen binlerce kadın, İslamcı yobazlığa mahkûmiyete de baş kaldırmaktaydı.

Alaa Salih konuştuğunda El Beşir iktidardaydı. Bu kalabalık ve benzer topluluklar daha sonra güvenlik kordonlarını yardı; Hartum askerî garnizonu önünde kamp kurdu.

11 Nisan'da komutanların oluşturduğu *Askerî Geçiş Konseyi (AGK)*, El Beşir'in görevden alındığını, tutuklandığını bildirdi. Muhalefeti iki gruplaşma temsil etti: Mühendis, hekim, avukat gibi “profesyonel” insanların örgütü olan *Meslek Odaları Birliği* ile siyasî hareketlerden oluşan *Özgürlük ve Değişim İttifakı*... 1946 sonrası Sudan'ında önem taşıyan komünist ve liberal akımlar da bu gruplarda yer almış olmalıdır.

Hartum Garnizonu önünde muhaliflerin kampı devam ederken sivil yönetime geçişin biçimi, süresi üzerinde görüşmeler başladı. Mayıs sonunda üç yıllık bir geçiş süreci üzerinde anlaşmaya ulaşıldığı haberleştirildi. Geçici hükümetin bileşimi gündeme geldi.

Kan dökülüyor; Rania Mamoun ve diğer kadınlar direniyor

Ne var ki, İhvan'cı El Beşir'in devrilmesi, halk muhalefetini de içeren laik, demokratik bir rejim olasılığını gündeme getirdi. Önlenmeliydi. Suudi yobazlığı devreye girdi. AGK'ye 500 milyon doları peşin 2 milyar dolarlık yardım önerildi.

Komutanlar, Beşir rejiminin askerî milislerini (*Hızlı Müdahale Gücü'nü*) 3 Haziran'da devreye soktu. Hartum Garnizonu önündeki muhalif kampı dağıtıldı. Bir gecede 100'ü aşkın insan öldürüldü. Bazıları Nil'e atıldı. Muhalifler tutuklanmaya başladı.

Muhalefet, Hartum mahallelerinde ve taşra kentlerindeki direniş komitelerinde örgütlendi. Kadınlar ön planda yer aldı.

Fotoğraflar var. Birinde adı bilinmeyen genç kadın direnişçi, pankartı ile milislerin kıyımını protesto ediyor. Önce AB'yi kınamaktadır: **“AB: Göçü önlemek için Sudan’lı milislere para ver-meyin.”** Anlaşılan, “milisler”, yani Hızlı Müdahale Gücü, Siyah Afrika’dan Avrupa’ya göç akımını frenlemek üzere AB fonlarından yararlanmaktadır.

Genç kadının pankarttaki ikinci mesajı doğrudan Haziran kıyımı ile ilgilidir: **“İnsanları öldürmeye son veriniz.”**

Kadın, Alaa Salah’ınki gibi beyaz giysilidir; ama, herhalde, kan dökülmesine dikkat çeken kırmızı lekeler de var.

Fotoğraftaki genç kadının adı bilinmiyor. Ama, Sudan’daki direnişe katılan bir başka genç kadının kimliğine ulaşabildim: Romancı Rania Mamoun...

Mamoun’un on öyküden oluşan “Gündoğumunun On Üç Ayı” başlıklı öykü kitabı İngilizce yayımlanmış ve bir söyleşi konusu olmuş (*Qantara*, 14 Haziran 2019). Söyleşiyi yapan Marcia Qualey soruyor: **“Sudan’daki son olaylar, yazar olarak senin önceliklerini değiştirdi mi?”**

Soru, Sudan’daki kanlı kıyımdan on gün sonradır. Rania Mamoun, Hartum’un 136 km Güneybatısı’nda Vad Madani kenti sakinidir. Yanıtıyor: **“Elbette değiştirdi. Artık edebî metinler yazmıyorum. Direnme komitelerinde çalışıyorum; bildirileri kaleme alıyorum, ama güvenlik nedenleriyle adımı kullanmıyorum. Vad Madani’deki direnme komitemizi Eylül 2013 olayları sonrasında kurmuştuk. Şimdi de komite, devrimci çalışmaların öncülüğünü yapıyor.”**

“11 Nisan sonrasında kentteki yürüyüşleri, gösterileri örgütledik. Siyasî eylemlerim, edebî çalışmalarımı da etkiledi; her şeyin önünde yer alması gereken vatanımın durumuna öncelik getirdi.”

Bu devrimci Sudanlı kadının yapıtlarının Türkçeye de kazandırılacağını umuyorum

Cezayir’de yiğit bir kadın: Louisa Hanoune

Cezayir’de halk kalkışması, yirmi yıllık devlet başkanı Buteflika dönemine son verdi; yakınlarının gözaltına alınmasına yol açtı.

Ancak gelişmeler, Ulusal Halk Ordusu hiyerarşisinin gözetiminde denetlenmeye çalışılmaktadır.

Generaller, yeni Başkanlık seçimini hızlandırmak istedi. Muhalifler, askerlerin müdahalesine karşı çıktı. İşçi Partisi lideri Louisa Hanoune da *“halkın hükümrانlığını hedefleyen bir kurucu meclis”* oluşumunu, devreye girmesini önerdi.

Hanoun'un, Cezayir, hatta Arap siyasetinde özgün bir yeri var. Bir köylü ailesinin 1954 doğumlu çocuğudur. Ailesinde babasının muhalefetine rağmen okula giden ilk kız çocuğu odor.

Louisa Hanoune, “dünya solu”nun yükseldiği 1968 ve sonrasında etkisi altında yetiştiğini ifade ediyor: *“Herkes sosyalizmden söz ediyordu. Cezayir anti-emperyalist mücadelenin zirvesinde yer alıyordu. Filistin, Güney Afrika, Vietnam gündemdedi. Bu militan mücadeleler ortamında yetiştim.”*

Sendikal harekete, yasa-dışı Troçkist işçi örgütlerine katılmış; 1981-1988 arasında defalarca tutuklanmıştır. Ülke 1990'da çok partili rejime geçince Hanoune, İşçi Partisi'nin kurucuları arasında yer almış; 2005'te partinin Genel Sekreteri seçilmiştir.

Cezayir Başkanlık seçimlerine Hanoune üç defa aday oldu; 2009'da %4,2 oranında oy ile ikinci sıraya geçti. O seçimlerde İşçi Partisi de parlamentoda ana muhalefet partisi oldu. Partisi, Aralık 2011'de emperyalizmin Kuzey Afrika saldırılarına karşı uluslararası bir dayanışma kongresi düzenledi; Türkiye'den de (birisi ben) dört sosyalist aydını çağırdı; ağırladı.

2019'da Buteflika yeniden Başkan adayı olunca Louisa Hanoune kendi adaylığını geri çekti; muhalefet dalgasının ön saflarında yer aldı.

8 Mayıs 2019'da ise Hanoune, “ordunun ve devletin otoritesine karşı komplo” suçlaması ile gözaltına alındı. Anlaşılan yirmi yıllık Buteflika döneminde ülkenin yönetimini fiilen üstlenmiş olan generaller, halk muhalefetine sol yörüngede gelişimini önlemek istemektedir.

On solcu parti, Cezayir İşçi Partisi liderinin gözaltına alınmasını protesto etti; özgürlüğünü talep etti. Louisa Hanoune'un resmini içeren afiş de, 20 Hairan'da İsviçre'de bu cesur kadınla dayanışma toplantılarına davet içermektedir.

Bu yazıda adlarını verdiğim Sudan'ın, Cezayir'in kadınları, Orta Doğu'nun emperyalizm ve Körfez'deki ortakları tarafından beslenen İslamcı yobazlığa mahkûm olmayacağını kanıtlayan ışıklardır.

AKP yıllarının Türkiye'si için de değerlidir; öğreticidir.

Bir Başkan Öyküsü: Alberto Fujimori¹⁵

Otuz milyonluk bir Latin Amerika ülkesinden, Peru'dan bir Başkanlık öyküsü anlatmak istiyorum.

Peru, “orta halli” bir çevre ekonomisidir. 2015'e gelindiğinde kişi başına milli geliri 6000 doların biraz üzerindedir. Bu yüzyılın ilk on beş yılı içinde ortalama büyüme hızı yüzde 5,9'dur.

1980 sonrası, pek çok Latin Amerika ekonomisi gibi Peru için de “kayıp on yıl” olmuştur. Askerî rejimler, ülkeyi ağır bir dış borç krizine sürükleyerek son bulmuştu. Sol gelenekten gelen bir partinin, APRA'nın lideri Başkan Alan Garcia, Peru'nun dış borç ödemelerini frenlemeye kalkışmış; sonuçlar, kontrolsüz sermaye kaçıışı, dörtlü enflasyon, yoksullaşma olmuştu. 1989'da kişi başına milli gelir on yıl öncesinin altına düşmüştür.

1990 Başkanlık seçimleri bu ortamda yapıldı. Ünlü romancı Mario Vargas Llosa, katı bir IMF programı ile istikrar vadederek adaylığını koydu. Sermaye çevrelerinin tam desteğini aldı. Anketler kazanacağını öngörmekteydi. Birdenbire siyaset çevrelerinin tanımadığı bir aday çıktı: Japon göçmeni Perulu ailelerden bir ziraat mühendisi, çiftçilere dönük bir TV programının sunucusu Alberto Fujimori...

Fujimori tüm siyasetçilere, büyük partilere, Llosa'nın neoliberal reçetesine saldırdı. Adalet, refah ve herkese iş vadeden bir seçim kampanyası sürdürdü ve Başkan oldu.

¹⁵ Nisan 2017

Başkan'ın Darbesi

Başkanlık sarayına geçtiğinde Fujimori, partisini henüz oluşturamamıştı; parlamentoda APRA ve Llosa'nın partisi ("Özgürlük Hareketi") çoğunlukta idi. Ordunun desteğini sağladı ve 1992'de Peruluların "autogolpe" ("kendine darbe") dedikleri bir hamle yaptı: Parlamento ve Anayasa Mahkemesi'ni dağıttı. Yeni bir anayasa kabul edilinceye kadar ülkeyi kararnamelerle yöneteceğini ilan etti.

Sonraki bir buçuk yıl boyunca ülkenin dört köşesini dolaştı; sayısız açılış töreni yaptı; yoksullara gıda yardımı başlattı. Siyasetçilere, geleneksel partilere saldırmayı sürdürdü. Çok sert bir virajla neoliberalizme de geçti. "Devlete ait her şeyi, fiyatına bakmadan satacağız..." ilkesi izlendi ve Latin Amerika'nın en kapsamlı özelleştirme furyalarından biri Başkanlık Kararnameleri ile gerçekleşti.

Önce yeni anayasa için Kurucu Meclis seçimi yapıldı. Geleneksel partilerin boykotu ve halk sınıflarının artan desteği sayesinde "Fujimorist"ler Kurucu Meclis'te çoğunluğu sağladı. Başkan çok geniş yetkilerle donatan yeni anayasa da 1993 sonunda bir referandumla kabul edildi. Parlamento ve Anayasa Mahkemesi etkisiz kınıyor; ülkenin büyük ölçüde kararnamelerle yönetilmesi öngörülüyordu.

Fujimori 1995 seçimlerini de ilk turda açık farkla kazandı. Beş yılda bir referandum, üç seçim zaferi... Başkan iktidara kalıcı olarak yerleşmiş görünüyordu.

Suç Var; Ceza yok...

Başkanlık Darbesi ile birlikte, Fujimori'nin sicili, karanlık, kanlı işlerle iç içe giriyor. Parlamantonun ve yüksek adaletin devre dışı kalması ve giderek büyüyen seçmen desteği, Fujimori'de "sınırsız dokunulmazlık" algısı yaratmış olsa gerektir. Ölçüsüz, yasa-dışı uygulamaları başka türlü açıklanamaz.

Bu noktada 1990 seçiminden hemen sonra Fujimori'nin Millî İstihbarat Hizmetleri Başkanlığı'na atadığı ve zamanla sınırsız yetkilerle donanan Vladimiro Montesinos'un rolü önem kazanıyor.

1976'da CIA'ya aktardığı bilgiler nedeniyle ordudan atılmış olan Montesinos, Fujimori dönemine ve Başkana on yıl boyunca iki doğrultuda önemli katkılar yapacaktı. Birinci olarak, medyayı, siyasetçileri, iş çevrelerini kuşatan yaygın bir yolsuzluk, rüşvet, vurgun şebekesi oluşturacak; silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, kara para aklama alanlarında yüksek komisyonlar karşılığında aracılık yapacaktı.

İkinci olarak da, İstihbarat Örgütü'nün yarı-resmî bir kanadını (Colina Grubu'nu) "ölüm mangası"na dönüştürecek; kanlı eylemlere damgasını vuracaktı. Eylemlerin resmî hedefi, yirmi yıldan beri Peru'da silahlı mücadele sürdüren Aydınlık Yol gerillalarını yok etmektir. Bu hareketin lideri Guzman 1992'de yakalanınca hedef büyük ölçüde gerçekleşti; ancak eylemler devam etti.

Colina Grubu, 1991 ve 1992'de gerçekleştirdiği iki kıyım ile ün yapacaktı.

Birincisi, Lima'nın Barrios Altos mahallesinde (biri çocuk) on beş silahsız kişinin öldürülmesidir. Kurbanların Aydınlık Yol militanları olduğu iddiası yanlış çıkacak; mahalledeki bir onarım sorunu için düzenlenen bir toplantıda katledildikleri sonradan anlaşılacaktı.

İkincisi, öteden beri solcu bir şöhreti olan La Cantuta Üniversitesi kıyımıdır. Colina Grubu'ndan bir grup maskeli kişi, 18 Temmuz 1992'de Profesör Hugo Munoz Sanchez'i evinden, dokuz öğrenciyi de yurtlarından toplar; işkence sonrasında öldürür ve gömer. İddianın aksine, kurbanların Aydınlık Yol mensupları olmadığı daha sonra açıklanacaktır.

Hesap Sorma

Fujimori'nin "cılası", 1990'lı yılların ikinci yarısında döküldü. Baskı, hatta şiddet yoluyla ört-bas etme çabalarına rağmen yolsuzluk ve yasa-dışı eylem haberleri medyada yer almaya, eleştirilmeye başladı. Neoliberal politikalar tıkanmaktaydı. Dağıtılacak, paylaşılacak kaynaklar tükenmekteydi. Doğu Asya krizi Latin Amerika'ya da yansdı; ekonomi 1998'de bunalıma girdi.

Fujimori, on yıllık sicili nedeniyle iktidardan ayrılmayı göze alamadı. Anayasanın engellemesine rağmen 2000 Başkanlık se-

çimlerine de adaylığını koydu; rakip aday Alejandro Toledo'yu ikinci turda çekilmeye zorladı.

Seçimi kazandı; ama muhalefet dalgası yaygınlaşmaktaydı. Parlamentoda çoğunluğu kaybetmişti. Montesinos'un rüşvet alış-verişini belgeleyen bir dizi kayıt TV'de yayımlandı; Başkan, Milli İstihbarat şefini görevden almak zorunda kaldı. Ancak, Fujimori iktidarının sonu gelmişti. Kasım 2001'de Japonya'dan bir faks yollayarak istifa etti. Parlamento istifayı kabul etmedi. Yargılanmak üzere 62'ye karşı 9 oyla Başkan'ı görevden aldı.

Alberto Fujimori, sonraki yedi yıl boyunca siyasi sığınmacı olarak çeşitli ülkelerde dolaştı; 2007'de yargılanmak üzere Şili hükümeti tarafından Peru yetkililerine teslim edildi. Önce Peru hazinesinden 15 milyon doları zimmetine geçirme suçlamasını kabul etti; yedi buçuk yıl hapis cezası aldı. Bir rüşvet suçlamasını kabul ettikten sonra altı yıllık bir ceza daha kesinleşti. Son olarak, yukarıda değindiğim Barrios Altos ve La Cantuta cinayetlerinden ötürü de 25 yıla mahkum oldu.

Bir de Peru Ceza Yasası'nda da suç olan "yargısız infaz suçlaması" ile karşı karşıyadır. 1996'da Lima'daki Japonya Büyükelçiliği'ni işgal eden Tupamaros çetesi mensupları için Fujimori'nin "hepsi öldürülecek" direktifi verdiği; teslim olanların da öldürüldüğü iddiası Amerikalılar İnsan Hakları Komisyonu'nda görüşülmektedir.

Alberto Fujimori'nin kızı Keiko babasının partisinin liderliğini devraldı; parlamentoya seçildi. 2011 ve 2016 Başkanlık seçimlerine adaylığını koydu ve ikisinde de ikinci turda elendi.

Fujimori'nin Başkanlık öyküsünü yazarken, John Markoff, James Petras, Jeremy Adelman, Carlos Aguiar de Mederos'un makalelerinden, Wikipedia ve Google'dan yararlandım. Ama şu sorunun yanıtını bulamadım: ***"Elli iki yaşına kadar siyasetle ilgilenmemiş bir ziraat mühendisi, yolsuzluklara, cinayet ve kıyımlara bulaşmış bir Başkana nasıl dönüşüyor?"***

Dönüşüm, ***peşinen hedeflenmiş bir iktidar tutkusu ve ona bağlı kazanç hırsı*** ile mi başlıyor? Sonrasında, ***sınırsız görülen iktidar gücünün yozlaştırması*** mı söz konusudur? Son aşamada

ise, *hesap verme endişesi, ne pahasına olursa olsun iktidarı sürdürme zorunluluğuna* mı yol açıyor?

Latin Amerika'yı, Peru'yu bilen meslektaşlarımız, uzmanlar yanıtlayabilirler. Belki de yanıtları sosyal bilimciler değil, Latin Amerikalı edebiyatçılar (Fujimori'ye bir roman kahramanı olarak bakarak) verebilir. İki büyük edebiyatçının (Marquez ve Asturias'ın) *Başkan Babanın Sonbaharı* (1991) ve *Bay Başkan* (1946) romanları, herhalde Kolombiya ve Guatemala siyaset tarihlerinin karanlık kahramanlarından esinlenmişti.

Fujimori'yi romanlaştıracak ideal yazar, bir başka edebiyatçı, Perulu Vargas Llosa mıdır? Mümkün görünmüyor; zira, Başkanlık seçiminde yenik düştüğü Fujimori'den nefret etmektedir; ona bir roman karakteri tarafsızlığı içinde bakamaz. O kadar ki, “başasını hapisten çıkartacak” endişesiyle Keiko Fujimori'nin başkanlık kampanyalarına muhalefetin ön saflarında yer almıştır.

Belki de ipuçları Latin Amerika dışındaki Üçüncü Dünya Başkanlarının veya Başkanlık tutkunlarının kimlik özelliklerinde aranmalıdır.

İlginç benzetmeler çıkabilir; ama zaman, mekân (coğrafyalar) farklıdır; genellemelerde dikkatli olmak gerekir.

“Arjantin düştü; sıra ötekilerde...” Bu slogan, uluslararası finans çevrelerinin bugünlerdeki ruh halini özetliyor. 22 Kasım seçimini Başkan Cristina Fernández (Kirchner)’in (ve Peronist Parti’nin) adayı Scioli kaybetti. Neoliberal bir programla seçimleri kazanan seçkin bir burjuva ailesinden Mauricio Macri yeni Başkan olacaktır.

Seçim sonrasındaki *Financial Times*’tan bir dökümü Josh Mason yapmış. Gazetenin başlığı: **“Piyasalar Arjantin’deki yeni düzeni sevinçle karşıladı.”** Hemen üstünde **“paramızı isteriz!”** diyen bir Steve Forbes fotoğrafı var. İlk sayfa haberi, **“piyasalar Kirchner’ler iktidarının son bulmasını umuyorlardı; şimdi coşku içindeler”** diye başlıyor. Ardından finans çevrelerinin yorumları: **“Macri, uluslararası yatırımcıların güvenini kazanmak için ülkenin ne yapması gerektiğini biliyor. Arjantin, sermaye piyasalarınıla ilişkilerini normalleştirerek büyük önem taşıyan yabancı yatırımcıları çekmeye başlamalıdır.”** Gazetenin başyazısına göre ise, **“Macri’nin gerçekleştirmesi gereken en önemli alan, yatırım atmosferini iyileştirmesidir.”**

Aynı günlerin büyük Batı medyasını tarayın. Bazı Latin Amerika rejimleri eleştiriliyor: Çoğu kez “popülist”, bazen “baskıcı”, ancak hepsi “piyasalarla, yatırımcılarla ve ABD ile tam barışık olmayan” ülkeler... Arjantin seçimleri bunlar için “sonun başlangıcı” olacak mı? Beklenti budur.

¹⁶ Aralık 2015

Sıra kimlerde? IMF, Dünya Bankası ve Şili Maliye Bakanlığı arasında gelgitleri olan Andres Velasco yanıtıyor: “**Macri'nin başarısı, Latin Amerika'nın tümünde siyasi görünümü değiştirecek; Brezilya'da Dilma Rousseff'e karşı merkezci muhalefetin iktidara yürüyüşünü hızlandırabilecek; Venezuela seçmenlerini de otoriterleşen hükümetleri aleyhine oy verme doğrultusunda cesaretlendirecektir. Macri, söz verdiği gibi, insan hakları ihlalleri nedeniyle Venezuela'nın Mercosur'dan ihracını isterse, sırf bu nedenle tarihe geçecektir.**” (Project Syndicate, 25 Kasım 2015).

Umulmaktadır ki Brezilya ve Venezuela'nın “normale dönüşleri”ni, 2000 sonrasında Latin Amerika'da sola savrulan diğer ülkeler izleyecektir: Bolivya, Ekvator, Uruguay, Nikaragua, Salvador, hatta Şili... Temsilî demokrasiye geçmeye ikna edilirse, Küba listeye niçin eklenmesin?

Listede, ABD hegemonyasına ve neoliberalizme “belli ölçülerde” karşı çıkan iktidarlar yer alıyor. Farklı “solculuklar” içeren bir yelpaze söz konusudur. Hem ABD'nin politik hegemonyasına direnen; hem de adım adım neoliberalizme teslim olan Brezilya bir örnektir. Sosyalizmi hedefleyen Venezuela ve Bolivya ise diğer uçta yer alıyor.

2003-2015 yıllarında Peronist karı-koca Kirchner'ler tarafından yönetilmiş olan Arjantin bir başka örnektir. Macri'nin seçim zaferiyle son bulmuş olan bu bilanço'ya kısaca göz atalım.

2003'te Başkan seçilen Nestor Kirchner ve 2007 sonrasında karısı Cristina Fernandez, ülkelerini Chavez ve Morales gibi sosyalist bir programla yönetmediler; ama onları iktidara 1998-2002 krizi içinde patlak veren sert sınıf mücadelesi getirdi; sonraki yıllarda da bunu unutmadılar.

Türkiye ile ilginç benzerlik var: Her iki ülkede de 1998-2002 ekonomik bunalım ve yoksullaşma yıllarıdır. Kriz, iki ülkede de IMF'nin “nominal döviz kuru hedeflemesine dayalı istikrar programı” nedeniyle patlak verdi. Arjantin'de bu programın çok katı, Türkiye'de biraz daha esnek bir biçimi uygulanmıştı.

Sonuçlar da paralel seyretti: 2002'deki kişi başına milli gelir düzeylerini 1997 ile karşılaştıralım. İki ülke de beş yıl içinde yoksullaşmıştır: Türkiye yüzde 4, Arjantin yüzde 19 oranlarında... Halk sınıflarının tepkileri iktidarları değiştirmiştir. Türki-

ye’de 2002 Kasım seçimleri, krizin sorumlusu olarak görülen dört partiyi parlamentodan tasfiye etmiştir. Arjantin’de ise halk kalkışması beş yılda üç Başkan (Menem, de la Rua, Duhalde) değiştirmiş; 2003’te Nestor Kirchner’i iktidara getirmiştir.

Güzergâh bundan sonra değişiyor: Türkiye’de IMF kredileri sayesinde 100 milyar doları aşkın dış borç yükümlülüğü eksiksiz üstlenilmiş; buna karşılık katı bir neoliberal program uygulanmıştır. Arjantin ise 95 milyar dolarlık dış borcunun %70-75’ini ödemeyi reddetmiştir. Kesintiyi kabul eden alacaklılara yeni borç senetleri önerilmiş; çeşitli aşamalar sonunda alacaklıların yüzde 90’dan fazlası bu koşulları kabul etmiştir.

Böylece 2003 sonrasında Arjantin dış borç yükünü önemli ölçülerde hafifletmiş; IMF ile ilişkilerine ve neoliberal politikalara son vermiştir. Türkiye ise IMF programlarını izlemiş; dış borçlarını 2003-2014 arasında 140 milyar dolardan 400 milyara çıkarmıştır.

Finans kapital Kirchner’ler döneminin, “uluslararası yatırımcıları tedirgin eden yöntemler” nedeniyle eleştiriyor. Tam karşıt konumda uluslararası sermayeye sonuna kadar açılmış olan Türkiye var. IMF verilerine dayanan aşağıdaki tablo, bu iki ülkenin 2003-2014 dönemini kapsayan dört makro-ekonomik göstergesini (büyüme hızını ve yatırımların, tasarrufların, dış açığın milli gelire oranlarını) içeriyor. Böylece Türkiye’de AKP ile Arjantin’de Kirchner yönetimlerinin ekonomik bilançoları da kuşbakışı karşılaştırılmış oluyor.

On iki yıllık ve iki alt döneme ait ortalamalar veriliyor. 2003-2007, dünya ekonomisinin ve uluslararası sermaye hareketlerinin canlılık yıllarıdır. 2008-2014 ise uluslararası krizi ve Arjantin’in finans kapital tarafından sıkıştırıldığı son üç yılı içeriyor.

Büyüme, Yatırım, Tasarruf, Dış Denge Oranları, %

	2003-2014	2003-2007	2008-2014
Büyüme: Arjantin	5,7	8,8	4,1
Büyüme: Türkiye	4,4	7,3	3,8
Yatırım: Arjantin	18,8	18,9	18,7
Yatırım: Türkiye	20,1	20,0	20,1
Tasarruf: Arjantin	19,9	21,5	18,8
Tasarruf: Türkiye	14,6	15,5	13,9
Dış denge: Arjantin	+2,0	+2,7	+0,8
Dış denge: Türkiye	-5,5	-4,5	-6,2

Büyüme hızlarına bakalım. 12 yıl içinde ve iki alt dönemde Arjantin ortalamasının hep Türkiye'nin üzerinde seyrettiği ortaya çıkıyor.

Yatırımların milli gelire oranı bakımından Arjantin, Türkiye'nin yaklaşık 1,3 puan gerisinde kalıyor. ***Daha düşük yatırım oranları ile Arjantin'in Türkiye'den daha yüksek bir büyüme temposu sağlaması*** anlamlıdır. Bu, ***sermaye birikiminin verimli-liği bakımından Arjantin'in belirgin üstünlüğünü*** gösteriyor. Öyle anlaşıyor ki, “uluslararası yatırımcıların güveninden yoksun kalmak”, Arjantin’e (hele bu “yatırımcı” takımının gözdesi olan Türkiye ile karşılaştırılırsa) fazlasıyla yaramıştır.

Yurt içi tasarruflara baktığımızda, bu oranın Arjantin’de da-ima yatırım oranlarını aştığı gözlenmektedir. Sonuç, ekonominin dış dengesinin ortalama olarak “artı” çıkması (dış fazla verilmesi) olmaktadır. Türkiye’deki durum ise tam tersidir: ***Tasarruflar daima yatırımların ve Arjantin oranlarının gerisinde seyretmekte; üstelik zaman içinde de aşınmaktadır.*** Sonuç, ***kronik ve her dönemde büyümüş olan cari işlem açıklarıdır.***

Arjantin örneği, böylece, bize sermayeye teslimiyetin dışında bir hayatın; hatta Türkiye gibi neoliberalizmi katıksız uygulayan ülkelere göre “daha iyi bir hayatın” mümkün olabileceğini gösteriyor.

Kirchner’ler döneminde Arjantin, borçları reddederek uluslararası finans kapitale baş kaldırmakla kalmadı, yabancı petrol şirketlerini ve ulusal hava yolunu da kamulaştırdı. Arjantin, ABD’nin “serbest ticaret anlaşması” projesine katılmadı; Mercosur, Unasur gibi ABD’yi dışlayan Latin Amerika ekonomik işbirliği bloklarına öncülük yaptı.

On iki yıl boyunca neoliberalizmin kemer sıkma dogması da reddedildi. Büyük çiftçilerin ihracatından yüksek oranlı vergi; buna karşılık enerjinin, yaygın altyapı hizmetlerinin sübvansiyonlarla ucuzlatılması... Reel olarak üç misli yükseltilen sosyal harcamalar; 2009’da başlatılan, giderek Latin Amerika’nın en “cömert” sosyal yardım programına dönüşen, 3,5 milyon çocuğu kapsayan aile yardımı ödentileri... İşsizlik tazminatı yükseltildi;

yaygınlaştırıldı; işsizlik yüzde 17'den 7'ye indi; yoksulluk oranlarında çarpıcı düşmeler gerçekleşti.

Kirchner'ler ilk on yıl boyunca, neoliberalizmin "kutsal" ilkelerinden ikisini, Merkez Bankası'nın bağımsızlığını ve enflasyon hedeflemesini reddettiler. Dış açık vermeyen ekonomik yapıyı korumaya önem verdikleri için rekabetçi bir döviz kurunu hedeflediler.

2012'de spekülative finans Arjantin'e saldırdı. Anlaşma dışı kalmış alacaklıların senetlerini ucuza toplayan "akbaba yatırımcılar" bir New York mahkemesinden borçların (birikmiş faizlerle birlikte) kesintisiz ödenme kararı çıkardı. Cristina Fernandez, "akbabalara" ödemeyi reddetti; Arjantin de uluslararası finans kanallarının dışına itildi. Bu durumda, sermaye kaçışının frenlenmesi, Merkez Bankası rezervlerinin korunması öncelik kazandı. Döviz işlemleri denetlenmeye başladı. Sonuç, resmi ve "serbest" (karaborsa) döviz fiyatlarının ayrışması; enflasyonun %20'lere yükselmesi oldu.

Başarılı bir ekonomik bilançoya ve bölüşümcü politikalara rağmen Kirchner'lerin temsil ettiği Peronist hareket seçimleri niçin yitirdi?

Arjantin'de Peronizmin sağ ve sol kanatları vardır. Örneğin kamu varlıklarını tümüyle özelleştiren Başkan Menem de Peronist bir siyasetçiydi. Macri'ye karşı aday olan Scioli'nin de Peronizmin neoliberal kanadına yakın olduğu söyleniyor. Aday seçimi mi belirleyici oldu? Cristina Fernandez "akbabalar" ile uzlaşmayı deneseydi sonuç değişir miydi? Değer miydi?

Immanuel Wallerstein, dünya ekonomisindeki gelişmelerin Latin Amerika'daki sol iktidarları olumsuz doğrultuda etkilediği görüşünde. Yine de Arjantin'de sağın kesin, kalıcı bir zafer kazanamayacağını düşünüyor.

Brezilya'da Lula-Rousseff modeli teslim olmaktadır. Nereye kadar? Venezuela'da Chavez'in, Bolivya'da Morales'in temsil ettiği radikal arayışlar ayakta kalabilecek mi?

Farklı dünyalara da göz atalım: İngiltere'den Mısır'a, Tunus'tan Yunanistan ve Türkiye'ye uzanan bir Avrupa-Orta Doğu

coğrafyasında sol'un kaderi ve geleceği üzerinde birbirine yakın soruların, sorunların geçerli olduğunu düşünüyorum.

Sermaye, günümüzde emekten daha fazla enternasyonalist olduğu için, Arjantin seçimlerini yakından izliyor, müdahale ediyor, yönlendiriyor.

Enternasyonalizmi yeni baştan öğrenirsek fark edeceğiz ki Arjantin'in (ve keza Tunus'un, Mısır'ın, Yunanistan'ın) dersleri bizleri de yakından ilgilendirmektedir.

Silahsız Darbe Çeşitlemeleri¹⁷

Egemen sınıfları ve uluslararası güç odaklarını tedirgin eden “aykırı” siyasî iktidarlar “kestirme ve silahsız yöntemlerle” nasıl değiştirilebilir?

Bu soru, bugünlerde Latin Amerika’nın bazı “solcu” hükümetleri için geçerli. Geçen hafta bu köşede örneklerden biri üzerinde durdum: Brezilya’da Başkan Dilma Rousseff’i ve İşçi Partisi’ni iktidardan uzaklaştırmak için sürdürülen saldırı...

Bilgileri yenileyelim; tartışmayı sürdürelim.

Brezilya’da İktidar Kavgası

Yeni seçimlere 33 ay var. Bekleyemiyorlar; sonuçlara güvenemiyorlar. Acele ediyorlar.

Saldırıyı yöneten, düzenleyenler büyük sermayenin yerli ve dış kanatlarıdır; onun kontrolündeki iç ve dış büyük medyadır; ABD bağlantılı emniyet kadroları, sermaye ve sağ siyaset ile işbirliği içindeki yüksek yargıdır. Kentlerin büyük meydanlarını dolduran “beyaz Brezilyalılar” ayrıca sahneye çıkmaktadır. Ortaklaşa yürütülen “Rousseff istifa”, “görevden alınsın” ve “Lula hapse” kampanyasına finans kapital de katılmakta; ülkenin kredi puanları düşürülmekte; “sıcak para” kaçmaktadır.

Ekonomik güçlükler, krize dönüştürülür; hedeflenen sonuç, adım adım kaçınılmaz hale gelir.

Geçen hafta yeni gelişmeler oldu: Rousseff, tutuklu olarak yargılanacak olan eski Başkan Lula da Silva’yı hükümetine aldı;

¹⁷ Nisan 2016

kısmî dokunulmazlık sağlamayı hedefledi. Bir federal yargıç da bu atamayı, “adaletin işlemesini engelleme girişimi” olarak nitelendirdi ve durdurdu.

Adını Koyalım: Silahsız Darbe

Temsilî demokrasinin dayandığı hukuk kuralları zorlanarak siyasî iktidarların değiştirilmesi “silahsız darbe” olarak nitelendirilebilir mi?

Gözden geçirdiğimiz Brezilya örneği için bu teşhisi koyanlar var.

Pepe Escobar (RT 8 Mart ve CounterPunch 17 Mart), Brezilya'daki yolsuzluk dosyalarını yöneten federal yargıç Sergio Moro üzerinde odaklanıyor. Escobar'ın belirlemelerine göre bu zat, 1990'lı yıllarda İtalya'yı sarsan (“Temiz Eller” diye bilinen) yolsuzluk davalarını yürüten yargıç Di Pietro'yu örnek almıştır.

Ne var ki, Brezilya siyaseti baştan aşağı yolsuzluğa batmıştır. Yargıç Moro'nun son zamanlardaki önceliği ise İşçi Partisi'ni iktidardan uzaklaştırma kampanyası olmaktadır. Bunun için de medyayı kullanarak kamuoyunu kazanmayı bir yöntem olarak benimsemiştir. Lula'nın gözaltına alınacağını Globo medya grubuna önceden haber vermiştir. Lula ve Rousseff'i dinlemeye almış; aralarındaki (bakanlığa atanma süreciyle sınırlı olduğu anlaşılan) bir konuşmanın bant çözümünü medyaya aktarmıştır.

“İstifa/ görevden alma/ tutuklanma” kampanyasında yargı-medya işbirliği açıkça ortadadır.

Escobar, Rousseff ve Lula'yı siyaset dışına sürme girişimlerini “*bir beyaz darbe*” olarak nitelendiriyor. Tarihçi Alves de Lima'yı da aktarıyor: “*Bir karşı-devrime, kitle faşizmine yuvarlanmanın sınırlarındayız.*”

Edward Snowden'in sızdırdığı ABD istihbarat raporlarını yayımlayarak şöhret yapan Glenn Greenwald şimdi Brezilya'da yaşıyor. 18 Mart'ta *The Intercept*'te yayımlanan (A. Fishman ve D. Miranda ile ortak imzalı) bir yazısında Brezilya'daki hükümet aleyhindeki kampanyayı mercek altına alıyor.

Greenwald ve arkadaşları da, Lula/Rousseff karşıtı kampanyanın gelişiminde Brezilya medyasının belirleyici rolünü vurguluyor. Büyük sermayenin kontrolündeki medya habercilik yapmamakta; *“bir solcu partiyi iktidardan uzaklaştırmak amacıyla kaba bir propaganda”* sürdürmektedir. *“Brezilya’nın plütokratları, onların medyası, üst ve orta sınıfları, yıllar boyunca demokratik yollardan gerçekleştiremedikleri bir hedefi, yolsuzluk skandalını kullanarak hayata geçirmeye çalışıyorlar. Bu para babaları demokratik seçimlerden hep nefret etmiştir. Şimdi de 1964 darbesinin evveliyatında olduğu gibi, yanıltıcı yolsuzluk sloganları altında birleşiyorlar.”*

Yazıda, siyasi kampanyada önemli rol oynayan sokak gösterilerinin sınıfsal bileşimi (*“İşçi Partisi’ne karşı hep husumet duymuş olan daha varlıklı, beyaz yurttaşlar”*) ayrıntılı gözlemlerle betimleniyor. İlkokul diplomasından yoksun, işçi ve sendikacı, sonra da Başkan olan Lula da Silva bu husumetin kişiselleşmiş bir hedefidir; zira *“demokrasinin Brezilya yoksullarını güçlendirici rolünü kişisel olarak temsil etmektedir; öteden beri de Brezilya seçkinlerince işçi sınıfı şivesi ve üslubu ile alay konusu olmuştur.”*

Yazı, yolsuzluğun Brezilya siyasetine fazlasıyla bulaşmış olduğunu, İşçi Partisi yöneticilerini de kapsadığını; Lula ve Rousseff’in de (kişisel olarak değilse bile) bu bakımdan kusurlu olduklarını kabul ediyor. Ne var ki, Başkan’ın görevden alınmasını görüşen komisyondaki üyelere beşi de yolsuzlukla suçlanmaktadır. Yolsuzluk davalarını üstlenen yargı tarafsız değildir. Örneğin, Lula’nın bakanlık atamasını durduran yargıç, bizzat katıldığı hükümet karşıtı gösterileri facebook’unda, fotoğraflarla birlikte anlatmaktadır.

Yazı şu saptama ile son buluyor: *“Rousseff’i ve partisini iktidardan uzaklaştırma çabası, hukuka dayalı, yolsuzlukları gerçekten önlemeyi hedefleyen bir süreç değildir. Toplumun en güçlü, varlıklı katmanlarının yürüttüğü açıkça anti-demokratik bir mücadeledir.”*

Son olarak Vijay Prasad’ın bir yazısına (*The Hindu*, 21 Mart) değineceğim. Prasad yazısında iki Brezilyalı’nın değerlendirmelerini aktarıyor.

Eski Maliye Bakanı Carlos Bresser-Pereira, hükümet karşıtı kampanyayla ilgili sınıfsal bir saptama yapıyor: “**Gösterilerin ortak özelliği, seçkinlerin, zenginlerin İşçi Partisi’ne ve Başkan’a karşı duydukları nefrettir.**”

Bu nefretin kaynağında on üç yıl boyunca seçkin katmanların sınıfsal ayrıcalıklarının aşınmış olması yatmaktadır. Üniversite kapılarının işçi çocuklarına daha fazla açılması, artan ücretler, sosyal yardımlar, düşen işsizlik gibi dönüşümlerin toplumsal yansımaları, burjuvazinin sınıfsal tedirginliğini beslemiştir.

Bu tedirginlik sokaklara, kampanyalara medya aracılığıyla yönlendirilmiştir. Profesör Beatriz Bissio, tek bir şirketin, Globo’nun, Brezilya’daki medyanın yarısından fazlasını denetlediğini belirtiyor. Patronunun askeri rejimlere muhabbet duyduğu bilinmektedir. Globo kanalları, kamuoyunu etkilemekte rakipsizdir. Yolsuzluk skandallarını öncelikle İşçi Partisi yönetimine fatura ederek sokak gösterilerini yönlendirmiş; siyasi istikrarsızlığı beslemiştir.

Prasad, yukarıdaki teşhislere katılmaktadır: “**Darbelerin, artık garnizonlara gereksinimi yoktur. Medya bu iş için yeterlidir.**”

“Kissadan Hisse”: Neler Çıkarabiliriz?

Bir “silahsız darbeler” dönemine mi giriyoruz? Yakın geçmişte eski SSCB coğrafyasında gündeme geldi. Syriza’nın isyankârlığına karşı AB tarafından Yunanistan’a da uygulandı: Çipras iktidarda kaldı; ama referandum sonuçlarını uygulaması engellendi; Syriza parçalandı; hizaya getirildi.

Bugünlerde Latin Amerika’da uygulanıyor. Dört yıl önce Paraguay’da solcu bir başkan, anayasayı çiğneyen bir parlamento darbesiyle alaşağı edildi. Brezilya’nın âcil gündemini gözden geçirdik. Eşzamanlı ve benzer yöntemlerle Venezuela’da Başkan Maduro’yu erkenden görevden alma girişimleri tezgâhlanmaktadır. Orada solcu iktidar on yedi yıllıktır ve toplumsal izleri Brezilya’ya göre daha kalıcıdır. Ayrıca incelenmesi önem taşımaktadır.

Ukrayna, Gürcistan, Latin Amerika, Yunanistan... Silahsız darbelerin tümü, farklı gerekçe ve biçimlerde ABD-Avrupa em-

peryalizmi ile (en azından) koordinasyon içinde; bazen onun yönetimi altında gerçekleşmektedir.

Saygın programlar söz konusudur: Yolsuzlukla, insan hakları ihlalleriyle, seçim usulsüzlükleriyle, hatalı iktisat politikalarıyla, krizlerle mücadele...

Dışarıdan gelen bazı sinyallere bakarak, İslamcı faşizme karşı ABD/AB destekli benzer bir senaryoyu Türkiye'ye yakıştıranlar var mıdır?

Zinhar aklınıza getirmeyin! Büyük burjuvazi ile emperyalizmin ittifakından demokrasi değil, eskisini aratacak hastalıklar, yozlaşmalar çıkar.

Venezuela’da İktidar Kavgası¹⁸

Latin Amerika’da “sarkacın sola salınması” 1998 sonunda Venezuela’da Chavez’in başkanlık seçimini kazanmasıyla başladı. 2002-2003’te Brezilya ve Arjantin’in, sonraki yıllarda diğerlerinin katılmasıyla ivme kazandı.

2015’te ise sola salınma durdu; hatta tersine döndü. Arjantin’de iktidar sağa geçti. Brezilya ve Venezuela’da ise sert iktidar mücadeleleri yaşanıyor.

Başkanlık rejimlerinin egemen olduğu bir coğrafyadan söz ediyoruz. Bu iki ülkede, başkanlığı (henüz) ellerine geçirmeyen sağ güçler, “silahsız darbe” yöntemlerini geliştiriyorlar.

Brezilya’yı bu köşede gözden geçirdim. Venezuela’da 2015 sonunda parlamento çoğunluğunu burjuva partileri elde etti. Bunların iktidar kavgası, emperyalizm tarafından da destekleniyor.

Venezuela’da ABD’nin sicili diğerlerinden daha lekelidir. Nisan 2002 darbesini sadece desteklemediği; kısmen tezgâhladığı malumdur. Sonraki yıllarda ABD’nin Latin Amerika’daki hegemonyasının aşınmasına Chavez’in katkıları elbette unutulmayacaktır. ABD yönetimi, şirketleri, vakıfları, Venezuela muhalefetini milyonlarca dolar harcayarak açık, örtülü olarak bu nedenle desteklediler.

Obama, Mart 2015’te bir adım daha attı. Venezuela yönetimini, “*ABD’nin ulusal güvenliği ve dış siyaseti için olağanüstü bir tehdit*” olarak nitelendiren ve bazı yaptırımlar getiren bir Başkanlık Kararnamesi çıkardı. Kararnameyi bu Mart başında yeniledi; yaptırımları uzattı.

¹⁸ Nisan 2016

Amerikan emperyalizmi bugünlerde Venezuela'ya karşı hangi seçenekleri değerlendiriyor? Soruya ışık tutan bir kaynağa kısaca göz atalım.

Stratfor Öneriyor: Silahsız Darbe

Stratfor, kendisini “küresel, jeopolitik bir istihbarat şirketi” olarak tanımlar. ABD'nin resmi istihbarat birimleriyle de içli-dışlı olduğu ileri sürülür. Yorumları, değerlendirmeleri bu nedenle önemsenir.

Stratfor'un 24 Şubat tarihli bülteninin başlığında “**Venezuela Başkanı nasıl görevden alınır?**” sorusu yer almaktaydı. Soru, pek “hayra alamet” değildir.

Bülten, başkanlık dönemi 2019'da son bulacak olan Nicolas Maduro'nun bu tarihten önce görevden uzaklaştırılmasını sağlayacak dört yöntemi tartışıyor.

Birincisi, halen altı yıl olan başkanlık süresini bir anayasa değişikliği ile dört yıla sınırlamak; referanduma ve 2016 sonunda yeni seçime gitmektir. Muhalefet bu seçenek üzerinde henüz anlaşılamamıştır.

İkincisi, “başkanı görevden uzaklaştırma referandumu” yapmaktır. Venezuela Anayasası'na göre bu referandumun yapılabilmesi için başkanlık süresinin yarısı tamamlanmalı (Maduro için Temmuz 2016) ve seçmen sayısının yüzde 20'si oranında imza toplanması gerekiyor. Stratfor, Anayasa Mahkemesi veya Yüksek Seçim Kurulu tarafından engellenme olasılıklarını da dikkate alıyor ve bu koşulların gerçekleşmesini güç görüyor.

Üçüncü yöntem, Maduro'nun istifaya zorlanmasıdır. Bu seçenek, hükümet karşıtı gösteriler giderek yoğunlaşır, ülkeyi fiilen yönetilemez hale getirirse, üst düzey komutanların baskısı sonunda gerçekleşebilecektir. Stratfor, bu durumun Ocak 2017'den önce oluşmasına önem veriyor. Zira, o zaman “erken istifa” söz konusu olacak; 30 gün içinde seçimlere gidilecek; bu süre içinde Parlamento Başkanı (yani muhalefet) ülkeyi yönetecektir. Daha sonraki istifa ise, seçimi normal süreye (2019'a) taşıyacak ve yönetimi şimdiki Başkan Yardımcısı Aristobulo Isturiz (bir başka Chavez'ci) devralacaktır.

Stratfor, dördüncü yöntem olarak bir askeri darbeyi görüyor. Bu olasılık fazla güçlü değildir. Zira, Maduro'ya askerlerin deste-

ği aşınmaktadır, ama Savunma Bakanı General Padrino Lopez “**Maduro'nun onurunu koruyacak bir görevden uzaklaştırma yöntemi**” (yani istifayı) yeğlemektedir.

Böylece ortaya çıkmaktadır ki, yaygın sokak gösterileri ve ağırlaşan bir ekonomik kriz karşısında gündeme gelen; komutanların da etkili ve belirleyici bir hamlesi (“muhtırası”) sonunda istifa yoluyla hayata geçirilen “silahsız bir darbe”, Stratfor’un yeğlediği seçenektir.

Venezuela’nın kaderini belirleyecek olan bu türden senaryolar, iç ve dış güç odakları tarafından tartışılmakta; (anlaşılan) tezgâhlanmaktadır.

İktidar Kavgası Değil, Sınıf Mücadelesi...

Bugünlerde başkanlığı hedefleyen sert muhalefetin ilk dalgası, yeni bir anayasanın kabulünden ve 2001’de Chavez’in ikinci kez başkanlığa seçilmesinden hemen sonra başlamıştı.

Bu on beş yıllık kavgâ, düzen-içi sağ/sol partiler arasındaki geleneksel bir iktidar mücadelesi değildir. Zira Venezuela’nın egemen sınıfları, uzlaşmasız, oligarşik özellikler taşımaktadır. Chavez ise, oligarşiye karşı (başlangıçta ılımlı da olsa) sınıfsal taleplerle iktidara geldi. Bu karşıt konumlar, sert bir sınıf mücadelesine yol açtı.

Latin Amerika’nın Marksistleri, sosyalistleri, Chavez’ci deneyimi, 21’nci yüzyılda çevre ekonomilerinde devrimci dönüşümlerin olanakları, sınırları açısından tartışıyorlar. Venezuela’nın, dünyanın önde gelen bir petrol ihracatçısı olması, bu tartışmayı ayrıca biçimlendiriyor.

Ayrıntıları uzmanlara bırakalım. Önemli birkaç vurgulama ile yetinelim.

Venezuela burjuvazisi, ekonomi ve toplum üzerindeki iktidarını, reformist, halkçı, milliyetçi bir başkanla paylaşma seçeneğini başından itibaren reddetti.

İlk kritik çatışma, devlet mülkiyetinde olmasına rağmen, fiilen özerk olan dev petrol şirketi PDVSA yönetimine Chavez’in el koyma girişimiyle başlatıldı. 47 saat süren bir darbe ve PDVSA yöneticilerinin başlattığı iki aylık sabotaj yenilgiye uğratıldı.

Burjuvazi sert muhalefeti kesintisiz sürdürdü. Egemen sınıfların ödünsüz tavrı, Chavez'i, on beş yıllık iktidarının orta noktasında (2005'te) "21'nci yüzyılın sosyalizmi" hedefine getirecek; iki yıl sonra "Bolivar'cı devrim hareketi"ni oluşturan çeşitli örgütleri, *Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi (PSUV)* şemsiyesi altında toplayacaktı.

Petrol gelirlerini devlet bütçesine aktaran kritik düzenleme, eğitim, sağlık harcamalarının ve sosyal yardımların hızla tırmanmasını sağladı. Sosyal güvenlik sistemlerinde emek lehine değişiklikler, petrol fiyatlarının yüksek seyrettiği konjonktürde işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik oranları belirgin boyutlarda düştü; Venezuela'nın çeşitli refah göstergeleri, Latin Amerika zirvelerine çıktı.

Bu dönüşümlerin siyasi sonuçları önemlidir: 1998'i izleyen on beş yıl boyunca Chavez, onu destekleyen partiler, 2013'te Maduro, bütün Başkanlık, parlamento ve yerel yönetim seçimlerini, referandumları istisnasız kazandılar. Seçmenlerin kesin sınıfsal çizgilere göre ayrıştığı belirleniyor. İşçi sınıfı, köylüler, yoksullar, varoş sakinleri blok halinde Chavez'cilere yönelmiştir. Burjuvazi ise, eğitilmiş, profesyonel, "beyaz küçük burjuvazi" katmanlarını saflarına katmayı ve kalabalık bir muhalefet tabanı oluşturmayı başarmıştır.

Tarihsel oluşumu içinde burjuva demokrasisi, emekçi sınıfların sayısal üstünlüğünün seçimlere yansımaları frenleyecek, geçici kılacak yöntemleri bulmuş; başarıyla uygulamıştır. Temsilî demokrasilerin devrime dönüşmesi bu sayede önlenmiştir. Emekçi sınıfların desteği ve sınıfsal bir program ile on beş yıl süren Chavez'ci iktidar Venezuela'yı istisnai bir örnek mi yaptı?

"Bu istisna, kalıcı mı olacak? Devrimci dönüşüm gündemde midir?" 2013 başında Chavez öldüğünde bu sorular akla gelmekteydi.

İleri Adımlar, Eksiklikler, Hatalar

Chavez'in, burjuva devletin alternatifi olan bir halk iktidarının öğelerini oluşturma girişiminden söz ediliyor. Latin Amerika'daki diğer solcu iktidarlarda görülmeyen bir "komünler, halk mec-

lisleri”, bazen “colectivos” başlığı altında toplanabilecek olan öz-yönetim birimleri söz konusudur. 2012 tarihli Organik Komünler Yasası, bir Komünler Bakanlığı oluşturmuş; giderek bir Millî Komünal Parlamento’nun ön koşullarını tanımlamıştır.

Bu oluşumların ne kadar hayatiyet kazandığını bilemiyorum. Parlamantonun burjuva partilerinin denetimine geçtiği bugünlerde, halk meclislerini paralel bir iktidar odağı olarak örgütlenme önerileri tartışılmaktadır.

Öte yandan, Chavez’ci iktisadın, bugün ortaya çıkan önemli eksikliklerine de değinmeliyiz. Petrol rantının, büyük ölçüde sosyal harcamalara tahsis edildiği; sermayenin vergi yükünün hafif, kamulaştırmaların sınırlı tutulduğu anlaşıyor. İthalat özel sektörün denetiminde kalmıştır. Sanayide, temel tüketim mallarında ithal ikamesini hedefleyen bir “korumacı-devletçi politika” düşünülmemiştir.

Bu tür bir stratejik seçenek, petrol fiyatlarının yüksek seyrettiği, “rahat” dönemlerde planlanır ve izlenirse, “kara günler” gelince ekonomi ve rejim ayakta kalabilir. İhmalin maliyeti, döviz gelirlerinin çöktüğü 2014 ve sonrasında anlaşıldı. İthalat tıkanınca, dövizden yoksun halk sınıfları bunalıma sürüklendi.

Petrol dışındaki üretken sektörler, ithalat ve iç ticaret özel sermayenin denetiminde iken, döviz kısıtlığı nasıl yönetilebilir? Maduro, uygulanması imkânsız bir yanıt verdi: **“Cezaî önlemlerle temel fiyatları ve dövizini ucuz tutmak...”**

Sonuç, ekonomik çöküntü (milli gelirin %10 düşmesi), karaborsa, uzun kuyruklar ve dörtüncü (%200’e yaklaşan) enflasyondur. Asgari ücretlerin, emekli aylıklarının hiper enflasyona ayak uydurması imkânsızdır.

Krizin siyasi bedeli, elbette Maduro’ya ve iktidar partisine çıkacaktı: Aralık 2015 seçimlerinde PSUV 2 milyon oy kaybetti; sağ blok oylarını 270.000 artırdı; parlamentoyu ele geçirdi. Chavez’ciler 1998’den beri ilk seçim yenilgisini tattılar.

Chavez rejiminin dostu bir iktisatçıya, Mark Weisbrot’a göre, emperyalizmin Venezuela’ya karşı açtığı **“ekonomik savaşta kitle imha silahı, karaborsa döviz piyasasıdır.”** ABD’de konuşlanmış ve döviz ticaretinde uzmanlaşmış “DolarToday” adlı bir web sitesi, Venezuela ulusal parası bolivar’a karşı savaş açmıştır; resmî ve karaborsa kurlar arasındaki makasın sürekli açılmasını sağlamıştır.

Weisbrot'a göre, çözüm, önce temel gereksinimleri vesikaya bağlamak; sonra da döviz fiyatlarını dalgalanmaya bırakmaktır. Yazar, Venezuela rezervlerinin ve petrol gelirlerinin döviz piyasalarını "makul" bir dalgalanmada tutabilecek boyutta olduğunu hesaplıyor (*Triple Crisis*, 16 Mart).

Bu öneriye, kronik ve %20-40 civarında seyreden bir enflasyonda, yaygın (ve emek gelirlerini güvenceye alan) bir endeksleme modeli eklenebilir. Asgari ücretlerin, kamu sektörü ücret ve maaşlarının, emekli aylıklarının, köylünün eline geçen fiyatların, (ilk çalkantıdan sonra) döviz fiyatlarının, mevduat faizlerinin endekslenmesinden söz ediyorum. Bu model, enflasyonun bölüşümü, hatta kaynak tahsisini olumsuz etkilemesini engeller. Türkiye 1990'lı yıllarda benzer bir süreçten geçmişti.

Anlaşılan Maduro, Weisbrot'un önerileri doğrultusunda adımlar atmaktadır. Ancak, vakit de daralmaktadır.

"Silahsız darbe" gerçekleşmeden önce emekçilerin desteğini yeniden kazanabilecek mi?

Venezuela'da emperyalizmin ve burjuvazinin iktidara yürüyüşünü önleyebilecek mi?

Venezuela Darbesi¹⁹

Nisan sonunda ABD'nin Venezuela'da tezgâhladığı darbe, “günlünlü opera” özellikleri taşıdı. Olaylar, soL Portal'da, Türkiye basınında haberleştirildi. Tekrarlamak gereksiz. Birkaç hatırlatma, vurgulama ile yetinelim:

Öyle anlaşılıyor ki darbeciler, “katılıyoruz” sözü verenlerin tuzağına düşmüştür. Elebaşlarından biri, (Leopoldo Lopez) önce Şili, sonra İspanya büyükelçiliğın sığındı. Diğer (“düzmece Başkan” Juan Guaido) arada bir tweet atıyor; ciddiye alınmıyor. Maduro, galiba, bu şahsı derdest ederek “mazlum yaratmak” istemiyor.

Sokak gösterileri de kan dökülmeden söndü gitti. Trump yönetimi, silahlı müdahale için kullanılabilecek ek bir vesileden daha yoksun kaldı.

ABD devlet aygıtında Venezuela konusunda görüş birliğı yok. Bugünkü ortamda Kongre'nin Amerikan askerlerinin silahlı müdahalesine onay vereceğı şüphelidir. Altı yıl önce, “Suriye’de rejim güçlerinin kimyasal silah kullandığı” iddialarına rağmen Kongre’den destek alamayacağını anlayan Obama, silahlı müdahale seçeneğinden vazgeçmiş; Birleşmiş Milletler (BM) denetimine rıza göstermişti.

Savaş karşıtı emekli subaylar

Pentagon’da iki karşıt akımın varlığından söz ediliyor: Venezuela’ya bu koşullarda silahlı müdahaleye karşı olanlar ve savaş tutkunları...

¹⁹ Mayıs 2019

Vietnam yenilgisi, Amerika'da "barışçı emekli askerler" çevresinin oluşmasına katkı yaptı. Meslek hayatları sırasında emperyalist saldırganlığa ilişkin gözlemleri yüzünden; bazen de katkılarının kefareтини ödemek için savaşlara karşı çıkan eski askerler... ABD yönetiminin benzer "sapkınlıkları" karşısında, ortak veya bireysel tepkilerini kamuoyuna aktarırlar.

Bunlardan birisi, emekli albay Larry Wilkerson'dur. Bu zat, Irak savaşı arifesinde Dışışleri Bakanı Colin Powell'in özel kalem müdürlüğünü yapmıştır. Patronu Powell'in, Irak savaşının vesilelerinden biri olan "Saddam'ın kitle imha silahları" iddialarını BM Genel Kurulu'nda Şubat 2003'te savunduğunu hatırlatayım. Larry Wilkerson görevden ayrıldıktan sonra, Powell'in konuşmasında kullanılan belge ve fotoğrafların düzmece olduğunu; kendisinin de bu sorumluluğa katıldığını açıklamıştı. (Daha sonra Powell de, bu konuda CIA tarafından aldatıldığını itiraf edecek; Amerikan kamuoyundan özür dileyecektir.)

Böylece "savaş karşıtı emekli subaylar" saflarına katılmış olan Wilkerson, 2 Mayıs 2019 tarihli Consortium News'ta Venezue-la'daki son darbe girişimini eleştiren bir yazı yayımladı.

Genişçe bir aktarma yapmayı yararlı gördüm.

Wilkerson "savaş lobisi"ni suçluyor

"Amerikan yönetiminin 2002'de Venezuela'da Başkan Chavez'i devirme girişimini bildiğim için Trump'ın kalkıştığı benzer eylem beni şaşırtmadı. Özellikle de Elliott Abrams, hele hele John Bolton gibi Latin Amerika sağcılığının aşırı destekçileri Beyaz Saray bordrosuna katıldıktan sonra..."

"Beni şaşırtan, Trump'a vaat ettikleri 'yumuşak darbe'yi gerçekleştirmede CIA'nın beceriksizliği oldu. 48 saat içinde hem bu beceriksizlik, hem de Trump'ı Venezuela konusunda kıskırtan çetenin sefaleti ortaya çıktı. Kimdir bu çete: Küba takıntılı Florida senatörü Marco Rubio, eski Florida valisi palavracı Rick Scott, affa uğramış mücrim Abrams, beceriksiz mıymıntı Juan Guaido ve destekçisi Leopoldo Lopez."

"Bu derecede beceriksiz bir takım nasıl olup da bir araya getirildi? Üstelik, bu takım, savaş-kuduzu itleri neredeyse salıverecekti. Başarsalardı, birinci sınıf bir felakete de yol açacaklardı. Ay-

nen 1992'de Somali'de, 2003'te Irak'ta, 2011'de Libya'da, 2012'de Suriye'de, bugün ve dün Afganistan'da olduğu gibi..."

Wilkerson, "savaş-kuduzu itler" ifadesi ile, Pentagon'un savaş tutkunu kanadını kastediyor. Ve düşünüyor ki, bu grup serbest bırakılırsa ABD, Somali'den Suriye'ye kadar uzanan örnekleri andıran bir başka "birinci sınıf felakete" saplanıp kalacaktır.

Askerî müdahale niçin başarısız olacak?

Pentagon'un rakipsiz silah gücü niçin "birinci sınıf bir felaket" ile sonuçlansın? Wilkerson, "benzer felaket örnekleri"ni sıralamakla yetinmiyor. Bir başka neden, Venezuela ordusu ile ilgilidir.

"Venezuela'lı askerleri tanırım. Bir bölümünü ben eğittim. Onlar, Honduras ordusu gibi geçit töreni askerleri değildir. Venezuela silahlı kuvvetleri yeterince profesyoneldir; ülkelerinin demokrasiye tarihsel bağlılığının farkındadır; görevlerini hakkıyla ifa eder. Venezuela'nın, ABD paraşütçülerinin bir gece girip, birkaç bin kişiyi öldürüp, uyuşturucu kaçakçısı başkanı derdest edip çıkabileceği Panama gibi bir ülke olmamasından gurur duyar."

(Burada kastedilen "başkan", uzun süre CIA bordrosundan beslenen; ABD'nin Orta Amerika'daki kirli, kanlı eylemlerinin işbirlikçisi olan; sonunda kontrolden çıkan Panama diktatörü Manuel Noriega'dır. Aralık 1989'da 27.000 ABD askeri Panama'ya girmiş; on günde üç bin civarında Panamalı öldürülmüş; Noriega yakalanmış; ABD'ye götürülmüş; hapse atılmıştı.)

Wilkerson devam ediyor:

"ABD Venezuela'ya girerse bu askerlerin çoğu dağa çıkacaktır. Buralar, girilmesi güç, tropik ormanlardır. Dağa çıkanlar, Gringo'lar gidinceye, yani sonuna kadar onları taciz edecek; öldürecek; zaman zaman esir alacaklar. Kuzey Vietnam'lılar ve Taliban bu işi nasıl yaptıysa, Venezuela'lılar da aynısını yapacak."

"Böyle bir savaşı, Mars'tan ve hiç ilgim olmadan seyrediyor olsaydım, 'Trump çetesi, ahmaklığının hak ettiği cezayı buluyor' diye sevinirdim. Çete batağa saplandıkça seslenirdim: 'Kolaysa şimdi seçim kazan Bay TV-programcısı...'".

"Fakat Venezuela'da dökülecek kanın, askerî, sivil kayıpların, yaralı ve ölü Amerikalı askerlerin artması, benim gibi eski bir askere sadece mutsuzluk getirecektir."

“Trump’çu guruh, devam ediniz. Bu devlet gemisini batırmanıza az kaldı...”

Ekonomik çöküntü gündemdedir

Trump çetesi, Pentagon’daki “savaş-kuduzu itleri” salıvermeyi başaramazsa, Venezuela rejimine karşı ekonomik savaşı daha da ağırlaştıracaktır. Petrol ihracatını sıfıra yaklaştıracak bir ambargo, sonuçları bakımından askerî müdahaleden daha yıkıcı olabilir.

Obama döneminde başlatılan ekonomik yaptırımları, **BM İnsan Hakları Konseyi**’nin bir raportörü (Alfred De Zaya), “insanlığa karşı suçlar” olarak suçlamış; Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni göreve çağırmıştı.

Trump’ın ek yaptırımları, Venezuela halkını çok daha ağır koşullara mahkûm etti. Maduro iktidarının, ekonomik çöküntü nedeniyle son bulma olasılığı güçlenmektedir.

Suçlu, sadece “Trump çetesi” değildir. Maduro’yu başkanlığa getiren 2018 seçimlerinin “anti-demokratik ve gayri-meşru olduğu” iddiasına katılan tüm Batı bloku ve yordakçıları suç ortağıdır.

Tekrar hatırlatalım: 2018 Başkanlık seçimleri tüm partilere açık tutuldu. Bugünkü darbecileri içeren muhalifler anlaşmazlığa düştü; aday gösteremedi; boykota gitti. Seçimlere üç aday katıldı. Yüzde 46 katılım gerçekleşti. Başkanlığı, Maduro yüzde 68’lik oyla kazandı. Geride kalan oylar iki muhalif aday (Falcon ve Bertucci) arasında paylaşıldı.

Bu seçimi “anti-demokratik, gayri-meşru” olarak lekeleyen emperyalist blok ve yordakçıları, hiç yoktan “imal edilen” Juan Guadio’yu “meşru Başkan” kabul etmektedir.

Bu sefillik, emperyalizmin çürümüşlüğünü, bir “sistem olma” özelliğini tamamen yitirdiğini bir kez daha göstermektedir. Her kazanımı, çürümeyi yoğunlaştırmakta; geri dönülemez eşiğe yaklaştırmaktadır.

Mart 2017'de iki iktisatçı, *Ekvador'da neo-liberalizme dönüşe karşı uyarı* başlığı taşıyan bir çağrı kaleme aldı; imzaya açtı. Metin bana da ulaştı.

Birisi Cambridge Üniversitesi'nden Ha-Joon Chang, diğeri Texas / Austin Üniversitesi'nden James K. Galbraith... Neo-liberalizmin çeşitli biçimlerine, örneklerine karşı kuramsal, görgül katkıları ve polemikleri ile tanınan iktisatçılar...

Mart 2017 çağrısı: Ekvador iktidarıyla dayanışma...

Çağrı, Ekvador'da Başkanlık seçimlerinin ikinci turu arifesinde kaleme alınmıştı. Adaylardan biri, iktidardaki solcu Alianza Pais'in (AP'nin) adayı, on yıl boyunca ülkeyi yönetmiş olan Başkan Rafael Correa'nın yardımcısı Lenin Moreno'ydu. Sağcı aday, banker Guillermo Lasso ise, 2013'te de Correa'ya karşı aday olmuş; yüzde 23'lük oyla yenilgiye uğramıştı.

Çağrı, son on yılda Ekvador'un ekonomik ve toplumsal alanlarda gerçekleştirdiği kazanımları vurguluyordu. Neo-liberal politikaların egemen olduğu önceki çeyrek yüzyıl ile Correa dönemi ile karşılaştırılmaktaydı. Büyüme ortalamaları, yoksulluk, ücret hareketleri, eşitsizlik, sınıfsal dengeler açısından sonuç, açık-ara solcu iktidar lehine çıkmaktaydı.

Karşılaştırma, şu teşhisle sonuçlanıyordu: “*Correa yıllarında halk çoğunluğu lehine tarihsel bir kopma gerçekleşmiştir.*”

²⁰ Ağustos 2019

Bildiri, bir anlamda, Güney Amerika'daki solcu iktidarların ("pembe dalga"nın), Venezuela ve Bolivya ile birlikte ayakta duran son üç temsilcisinden birinin daha "düşme" tehlikesine karşı dayanışma amacı izlemekteydi.

Mart 2017 öncesinde, ABD, finans kapital ve yerli burjuvazilerin etkili ittifakı sonunda Paraguay, Honduras, Brezilya, Şili, Arjantin'de solcu iktidarlar peş peşe son bulmaktaydı. Meslektaşlarımız, Ekvador iktidarıyla dayanışmayı acil gündemde görmekteydi.

Ben de bu dayanışma çağrısına katıldım; yüze yakın iktisatçıyla birlikte bildiriyi imzaladım.

Nisan 2017: İktidar adayı kazanıyor

2 Nisan 2017'de ikinci tur başkanlık seçimini, solcu AP'nin adayı Lenin Moreno yüzde 51,2'lik oyla kazandı.

200,000'lik oy farkı, muhalif aday Lasso'yu, "seçim hilesi" suçlamalarına yöneltti. Muhalefet sokağa çıktı; gösteriler yaygınlaştı.

Yüksek Seçim Kurulu, itiraz edilen 1,3 milyonluk oyun yeniden sayımını kararlaştırdı. Moreno'nun oylarında çok az (1594 sayılık) artış belirlendi. Sonuç kesinleşti.

Correa, seçim zaferini Moreno ile birlikte kutladı, "*anavatan güvenli ellerde kaldı*" dedi. 24 Mayıs 2017'de Lenin Moreno, Başkanlık makamını resmen devraldı.

Böylece, sözünü ettiğim çağrıyı imzalayan iktisatçıların ürkütüğü "neo-liberal Lasso'nun başkanlığı" gerçekleşmemiş oldu.

Temmuz 2019 çağrısı: "IMF Ekvador'dan çık..."

Ekvador'la ilgili ve 20 Temmuz 2019 tarihli yeni bir çağrı metni daha aldım. Başlangıç kesimini aktarıyorum:

"Birkaç yıl önce Ekvador'da neo-liberal iktisat politikalarına dönüş olasılığına karşı uyarı içeren ortak mektubu imzaladığınız için size dönüyoruz. Ne yazık ki Mart'ta IMF ile imzaladığı bir anlaşma ile Ekvador, aynı seçeneğe yönelmektedir."

Bu iletiyi, iki yöneticisi de ilk bildiriye imzalayan *Center for Economic and Policy Research (CEPR)* yollamış. Bu, Washington'da faaliyet gösteren sol eğilimli bir araştırma kuruluşudur.

İleti, Mart 2019 tarihli Ekvador-IMF anlaşmasını inceleyen bir CEPR araştırmasına dikkat çekiyor. Araştırmanın tespit ettiği IMF programının hedeflerini sıralıyor: *Bütçe fazlası yaratılması, emek maliyetlerini aşağı çeken, işgücü piyasalarını “esnekleştiren” bir dizi önlem, kamu hizmetlerinde, işletmelerinde yaygın özelleştirme, Merkez Bankası özerkliğinin yeniden tanınması, yaygın tüketim mallarında dolaylı vergilerin artırılması, enerji, su türü kamusal mallarda sübvansiyonların kaldırılması...*

Kısa dönemli bir IMF anlaşmasının bu derecede kapsamlı hedefler taşıması, Correa döneminin neo-liberal ilkelerden uzak kaldığını da dolaylı olarak doğrulamaktadır.

İleti, ana-akım iktisat basınında Ekvador-IMF anlaşmasını öven yorumların yaygınlığına işaret ediyor ve sözü gecen CEPR tespitlerini yaygınlaştırmamızı istiyor: *“IMF reçetelerinin Ekvador’da önceki yıllarda gerçekleşen ekonomik ve toplumsal kazanımların kaybına yol açacak özellikleri duyurulmalıdır.”*

Ben de bu çağrıya uyuyorum: *Mark Weisbrot & Andrés Arauz, Headwinds to Growth: The IMF Program in Ecuador.* Bu CEPR araştırmasını internetten indirebilirsiniz.

Türkiye’deki meslektaşlarımı, özellikle de “IMF tutkunu iktisatçıları” bu belgeyi incelemeye davet etmek isterim.

Moreno’nun “saf değiştirmesi”

Okurların birçoğu herhalde sorgulayacaktır: Nisan 2017’de katı bir neo-liberal adayı yenilgiye uğratan Lenin Moreno, iki yıl içinde IMF’ye nasıl teslim oldu?

“Latin Amerika pembe dalgası”na son veren neo-liberal karşı saldırının üç yöntemi var: Askerî, sivil darbeler ve seçimler...

Ekvador’da yeni bir yöntem de başarıyla uygulandı: *“Kale”nin (solcu iktidarın) içten fethi...* Yeni başkan, bir önceki başkanın (Correa’nın) oylarıyla ve programıyla iktidara geldi; ancak hızla sağcı rakibinin önerilerini uygulamaya başladı.

Bu dönüşüm, sadece bir saf değiştirmeye sınırlı kalmadı; Lenin Moreno, kendisine başkanlık kapısını açan lidere de ihanet etti.

Bu dönemlik ve ihanet öyküsünün kronolojisini izleyelim.

Lenin Moreno, seçim zaferi sonrasında “farklı telden” çılmaya başladı: Seçimde mücadele ettiğı sağıcı muhalefete karşı hoşgörü işaretleri verdi. Kabinesine sağı eğilimlileri de aldı. IMF ile (“abar-tılı koşullar” içermediğı takdirde) görüşmelere başlayabileceğini açıkladı. Correa 2007’de ABD’nin Ekvador’daki üslerini kapat-mayı kararlaştırmıştı. Darbe girişimlerine bulaştığı gerekisiyle ABD büyükelçisi sınır-dışı edilmişti. Wikileaks bu iddiayı doğru-layan belgeleri yayımlamış; Julian Assange’ye Ekvador’un Londra büyükelçiliğinde siyasi sığınmacılık tanınmıştı.

Moreno ise, seçimden hemen sonra ABD ile sağlıklı ilişkiler kurma önceliğini vurguladı. Venezuela ve Küba ile ilişkilerini mesafeli tutacağını belirtti.

Correa, ilk açık tepkisini 10 Temmuz’da ülkesinden ayrılır-ken dile getirdi: ***“2 Nisan’da muhalefeti yendik; ama Yurttaşlar Devrimi’nin kazandığı şüphelidir. Teslimiyet belirtileri sadece bir üslup değişimi sayılamaz...”***

Rafael Correa, sonraki sürecin büyük bölümünü eşinin ülke-si Belçika’dan izledi. Moreno’ya karşı mücadelesi de bu yüzden sınırlı kaldı.

Ağustos 2017-Şubat 2018: Correa’ya açık saldırı

Lenin Moreno, 2018 bütçesine kemer sıkma önlemleri getirdi; Correa yönetimini, aşırı kamu borçlanması açısından eleştirdi.

Başkan Yardımcısı Jorge Glas ise, açıkça Correa’yı savundu; Moreno’yu istatistikleri saptırmakla ve iktidar partisinin (AP’nin) ilkelerini çiğnemekle suçladı.

Başkan, anayasayı zorlayan bir karşı-saldırı başlattı: Bir Baş-kanlık Kararnamesi ile yardımcısı Glas’ı görevden aldı. Correa döneminin usulsüzlüklerini, yolsuzluklarını inceleyecek kapsamlı bir soruşturmayı teşvik etti.

Savcılık, Jorge Glas’a (Brezilya’daki Odebrecht skandallarına uzanan) yolsuzluk suçlamaları ile dava açtı. Glas tutuklandı; yar-gılandı; altı yıl hüküm yedi. Correa karşıtı basın bile bu dava için, ***“Başkan Yardımcısı Glas’ın tek bir kuruluş usulsüz para al-madığı ortaya çıktı”*** demektedir. Brezilya’daki Lula davası gibi “tümüyle düzmece” tespiti yaygındır.

2022'de Rafael Correa'nın iktidara dönüş olasılığı önlenmiyordu. Moreno, önceki başkanların tekrar aday olmasını önleyecek bir anayasa değişikliğini referanduma getirdi. Şubat 2018'de anayasa değişikliği yüzde 65'lik oy çokluğuyla kabul gördü.

Bu adımla yetinilmedi. Correa tehdidi (Brezilya'da Lula'ya uygulandığı gibi) tümüyle yok edilmeliydi. Başarısız bir darbe girişimi sonrasında ve Kolombiya'ya kaçan muhalif siyasetçi Fernando Balda 2012'de Ekvador'a iade edilmiş; yargılanmış, bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştı.

Ekvador savcıları, Balda olayını, o dönemin başkanı Correa hakkında "insan kaçırma suçlaması"na dönüştürdü; Rafael Correa için Interpol'e "kırmızı bülten" ile gözaltı talebinde bulundu. Interpol'ün tepkisini öğrenemedim.

"Kalenin içten fethi": Nasıl?

2019'daki gelişmelere de göz atalım: Ekvador Mart'ta IMF ile stand-by anlaşması imzaladı. Merkezi Ekvador'da olan Güney Amerika dayanışma örgütü UNASUR'dan çıktı. Julian Assange için uluslararası hukukun tanıdığı "sığınmacı" konumunu açıkça çiğnedi; onu İngiliz polisine teslim etti. Hemen ardından ABD / AID ile ekonomik işbirliği anlaşması haberleştirildi. Finans basınında Ekvador övgüleri yaygınlaştı.

ABD tahakkümüne başarıyla karşı duran, solcu bir iktidarın, "kale içten fethedilerek" son bulması Ekvador'da nasıl mümkün oldu?

Correa üçüncü kez aday olabilecekti. Seçilmesi kesin görünüyordu; niçin vazgeçti? Moreno niçin aday gösterildi? Dört nala teslimiyete yol açan etkenler?

İlgilenenlere bir adres: Correa'nın son Dışişleri Bakanı Guillaume Long bu soruları tartışıyor (*CounterPunch*, 27 Mayıs; *JACOBIN*, 28 Ağustos).

Long'tan bir aktarmayla bitirelim: "*Latin Amerika'nın solcu hükümetlerine hem son vermeyi, hem de onları lekelemeyi hedefleyen kapsamlı bir tasarımla karşı karşıya kaldık. Neo-liberal iddia doğrulanmalıydı: Latin Amerika'da solcu hükümetler başanlı olamaz. Ekvador ise başarılıydı; ekonomik olarak ayaktaydı...*"

NOT: Ağustos'ta tatildegim, yazılara ara veriyorum. Eylül'de görüşmek üzere...

Ekvador'da “IMF Ayaklanması”²¹

2 Ağustos'ta Sol Haber Portalı'nda “IMF Ekvador'da” başlıklı bir yazım yayımlandı. Yazıda, üç solcu iktisatçının (James K. Galbraith, Ha-Joon Chang, ve Mark Weisbrot'un) imzaya açtıkları bir çağrıyı duyuruyordum.

İktisatçılar, meslektaşlarını *Ekvador'da neo-liberalizme dönüşe karşı* uyarmakta; IMF'nin Ekvador'la imzaladığı kredi anlaşmasını eleştirmektedir.

Bir ihanetin kısa öyküsü...

17 milyonluk bu Latin Amerika ülkesindeki gelişmeler, sembolik bir önem taşıdığı için bu imza kampanyasını tetiklemişti: Güney Amerika'daki solcu iktidarların (“pembe dalga”nın), Venezuela ve Bolivya ile birlikte ayakta duran son üç temsilcisinden biri daha “düşmek” üzeredir. İmzalar, bu tehlikeye karşı bir dayanışma eylemi olacaktı.

Ben de çağrıya katıldım; yüze yakın iktisatçıyla birlikte bildiriye imzaladım.

Aynı yazıda, Ekvador solunu iktidardan uzaklaştıran “özgün” yönetime de dikkat çektim.

Latin Amerika'da son yıllarda “pembe” iktidarlara, bazen askerî, sivil darbelerle son veriliyordu. Sol iktidarlar, bazen de, ABD devleti, uluslararası finans kapital ve yerli burjuvazilerin ortaklaşa yarattıkları bir kriz sonunda seçim kaybediyorlardı.

²¹ Ekim 2019

Ekvador'da izlenen yöntem, **kalenin "içten" fethi** oldu.

2007'yi izleyen on yıl boyunca solcu başkan Rafael Correa, neoliberal politikaları terk etti; başarılı oldu; 2017'de yardımcısı Lenin Moreno'yu aday gösterdi. Moreno, sağcı adaya karşı seçimi kazandı; ama iki yıl içinde kendisini iktidara getiren programa sırt çevirdi. Dış siyaseti hızla ABD yörüngesine yerleştirdi; Londra Büyükelçiliği'ne sığınmış olan Assange'yi İngiliz polisine teslim etti. Son aşamada da ekonomi politikalarını IMF'ye devretti.

Sadece bir "sapma" değil, ihanet söz konusudur. Önce solcu ilkeleri koruyan Başkan Yardımcısı Jorge Glas'ı azletti; tutuklattı; mahkum etti. Correa aleyhine düzmece bir ceza davası açtırdı; yeniden aday olmasını önleyecek bir anayasa değişikliği geçirdi.

İzlediği yöntem, olsa olsa, Yunanistan'ın Syriza / Çıpras öyküsü ile karşılaştırılabilir. Ama arada önemlice bir fark var: Çıpras, Troyka'nın (Almanya, Avrupa Merkez Bankası ve IMF'nin) ağır baskısı karşısında direnmeyi değil, teslimiyeti yeğlemişti.

Moreno ise bu tür baskılar altında değildi: Correa'nın başarılı mirasını devralıyor; o sayede seçiliyordu. Ekonomi bunalımda değildi. On yılda Latin Amerika ortalamasının üzerinde (yüzde 3,5'lik) bir büyüme temposu (kabaca) dış denge içinde gerçekleşmişti.

İhanetin gerçek nedenlerini, arka planını, ne eski yoldaşları, ne de Correa deşifre edemedi; açıklayamadı.

1 Ekim: IMF programı başlatılıyor...

IMF'nin Ekvador programının ana öğelerini özetleyeyim: **Bütçe fazlası yaratılması, emek maliyetlerini aşağı çeken, işgücü piyasalarını "esnekleştiren" bir dizi önlem, kamu hizmetlerinde, işletmelerinde yaygın özelleştirme, Merkez Bankası özerkliğinin yeniden yasalaşması, yaygın tüketim mallarında dolaylı vergilerin artırılması, enerji ve suda sübvansiyonların kaldırılması...**

Bu program, Mark Weisbrot'un tespitiyle, **"Ekvador'da önceki on yılda gerçekleşen ekonomik ve toplumsal kazanımların kaybına yol açacaktır."**

Uygulamanın ilk kapsamlı adımı, Moreno'nun 1 Ekim 2019'da ilan ettiği 883 sayılı kararnameyle atıldı. Buna göre, kamu istihdamında daralma sürdürülecek; maaşlarda yüzde 20'lik kesinti yapılacak; yıllık tatil süresi yarıya indirilecek; özel emeklilik

sistemine geçiş başlayacak; istihdam güvencesi ve iş güvenliği koşulları gevşetilecektir.

Kararnamenin en kritik “şok”unu sona sakladım: Ham petrol ihracatçısı olan Ekvador’da uzun yıllardan beri uygulanan akaryakıt sübvansiyonları tümüyle kaldırılacaktır.

Bir gün içinde benzin ve mazot fiyatları yüzde 50 ile yüzde 100 arasında sıçradı. Ve son kırk yıl boyunca çeşitli coğrafyalarda zaman zaman patlak veren bir başka sonuç, 2-14 Ekim arasında Ekvador’da da gerçekleşti: **IMF ayaklanması...**

İlk grev ve protesto dalgası

2 Ekim’de nakliye işçileri grev ilan etti; taksiciler büyük kentlerde yolları kapadı; başkent Quito’nun dış dünyayla bağlantısı kesildi.

Moreno, öğrencileri etkisiz kılmak için okulları üç günlüğüne kapattı; protestoları da kaba bir söylemle küçümsedi: **“Artık beleşçilik son buldu...** Bu ifadedeki “beleşçilik” sözcüğünü, “zanganeria” karşılığı olarak kullandım; bunun da Ekvador burjuvazisinin yoksul, cahil insanlar için kullandığı “zangana”dan türetildiğini öğrendim (*Grayzone Project*, 6 Ekim).

Moreno’nun sınıfsal saplantılarını yansıtan bu “dil”, grevciler tarafından hızla sahiplenildi; eylemler de **“zangana’ların devrimi”** diye adlandırıldı. Gezideki gençler de “çapulcular” suçlamasını severek benimsemediler mi?

Taksicilerin grevi 5 Ekim’de son buldu; ama emekçi ve öğrenci örgütlerinin (*İşçilerin Birliği Cephesi, Ulusal Öğretmenler Sendikası, Üniversite Öğrencileri Federasyonu’nun*) genel grev çağrısı etkili oldu. Kentlerde hayat durdu. Meydanlar işgal edildi.

Moreno, “darbe girişimi” yaftası ile Rafael Correa’yı ve Maduro’yu kışkırtıcılıkla suçladı. Önce OHAL, sonra geceleri sokağa çıkma yasağı getirdi. Asker ve polis şiddeti, sekiz protestocunun ölmesi; yüzlerce kişinin yaralanması, tutuklanması ile sonuçlandı.

Protestolar isyana dönüşüyor

Protesto eylemleri, *Ekvador Özgün Uluslar Konferansı*’nın (CONAIE’nin) katılımı ile kritik bir eşiği aştı. Ekvador’un

özgün (“yerli”) halklarının örgütlü kalkışmaları, on yılda üç başkanı (1997’de Bucaram’ı, 2000’de Mahuad’ı, 2005’te Gutierrez’i) istifaya zorlamıştır.

CONAIE’nin başkanı Jaime Vargas, taşradan, Amazon köylelerinden çok sayıda insanı büyük kentlere, ayaklanmaya katılmaya davet etti. Zamlara karşı tepki, özgün halkların toprak, su talepleri, ormanları yok eden maden şirketlerine karşı tepkileri ile birleşti. Vargas, başkan Moreno’yu “*on yedi milyon insanın kaderi tehdit altında; ateşle oynama*” diye uyardı.

Eylemler, adım adım isyana dönüştü: Quito’da Meclis binası işgal edildi. Eyaletlerin çoğunda halk, yolları ve meydanları kapattı. Vargas, askerlere çağrıda bulundu: “*Halkla birleşin; yalancı, hırsız Moreno’yla değil...*”

CONAIE militanları çok sayıda asker ve polisi gözaltına aldı. Bunlardan on polis, ölen bir göstericinin cenaze törenine getirildi; tabutun taşınmasına katıldı; sonra serbest bırakıldı. Çok sayıda petrol tesisi işgal edildi; ülkenin ana boru hattı kapatıldı.

Moreno, Ekvador tarihinde ilk kez hükümet merkezini Quito dışına (Guayaquil’e) taşımak zorunda kaldı. İsyancılarla görüşmeye başladı ve esas olarak CONAIE’yi muhatap aldı.

13 Ekim: Moreno geri çekiliyor; kararnameyi iptal ediyor

CONAIE eylem ve söylemlerindeki sertliğe rağmen, uzlaşmacı bir pazarlık sürecini yeğledi. Muhalefeti sürükleyen diğer örgütler de aykırı davranmadı.

Görüşmelerde arabuluculuğu, Katolik kilisesi ve Birleşmiş Milletler’in Ekvador temsilcisi Arnaud Peral üstlendi. Moreno, 833 sayılı kararnameyi iptal etmeyi erkenden kabul etti. Böylece akar yakıt zamları, kamu personeline getirilen maaş ve tatil kısıntıları geçersizleşti.

Kalkışma, halk şenliklerine dönüştü. Görüşmelerin sonuç belgesinin kaleme alınmasında CONAIE ve hükümet yetkililerinden bir komisyon oluştu. Güvenlik güçlerinin uyguladığı şiddete karşı talepler, herhalde, birkaç bakanın ve polis şefinin görevden alınmasıyla geçirilecektir.

IMF anlaşması ve sonrası?

Ekvador'un IMF ile imzaladığı 4,2 milyar dolarlık kredi anlaşması, kamu maliyesinde üç yıl içinde millî gelirin yüzde 6'sına ulaşan bir "kemer sıkma" hedefliyordu.

Moreno, bu hedefin üçte birini aşan bir bölümünü akaryakıt sübvansiyonlarını kaldırarak gerçekleştirmeye kalkıştı. Bir kerecik, tüm fiyatlara hızla yansıyan ve çok sert hissedilen bir şok...

Halk sınıflarının tepkisi nedeniyle geri çekildi. IMF anlaşması ise duruyor. Ne Moreno, ne de IMF, emekçilere yüklenen bir kemer sıkma programından ödün vermez. Herhalde akaryakıt-dışı dolaylı (regresif) vergilere yüklenilecek; aynı miktarda vergi yükü çok sayıda tüketim kalemine dağıtılacaktır.

Halk muhalefeti ise bir muhabereyi kazandı; dönem Moreno'nun emekçi düşmanı kimliğini ortaya çıkardı; itibarını sarstı.

Emekçiler ve Ekvador solu bu kadarla yetinecek mi? Arkasını getirebilecek mi? Göreceğiz.

Latin Amerika'dan İki İyi Haber²²

ABD emperyalizmi, işbirlikçileri ve finans kapitalin bezirgânları için geçen Pazar, Latin Amerika'dan iki kötü haber geldi: “Fernandez-Kirchner dönüyor; Evo Morales kalıyor...”

İlk haber Arjantin'den: Dört yıl önce spekülâtif (“akbaba”) finans çevrelerinin saldırısına yenik düşen sol Peronist hareket iktidara döndü.. 2007-2015'te Başkan olarak ülkeyi yöneten Christina Fernandez Kirchner, bu kez Başkan Yardımcısı olarak görev alıyor.

Peronistlerin başkan adayı da yardımcısı ile (tesadüfen) aynı adı taşıyordu: **Alberto Fernandez...** Yüzde 47,8 oyla birinci geldi; ilk turda gereken yüzde 40 eşliğini aştığı için Başkan seçildi.

Rakibi, 2015 seçiminde iktidara gelen, ABD'nin, neo-liberal çevrelerin gözdesi Mauricio Macri idi. IMF'den 56 milyar dolarlık kredi almış ve ülkesini çok ağır bir bunalıma sürüklemişti. Yüzde 40,7'lik oyla yenilgiyi kabul etti.

İkinci haber Bolivya'dan: MAS (“Sosyalizme Gidiş Hareketi”) lideri Evo Morales, dördüncü sefer (ve ilk turda) Başkan seçildi.

Bu yakınlarda kaybettiğimiz Immanuel Wallerstein'in tanımladığı anlamda “dünya solu” için iki iyi haber...

Arjantin'e ileride dönebiliriz. Bugün Bolivya'dan gelen “iyi haber” üzerinde duracağım.

Bolivya 2005: Morales Başkan seçiliyor

Evo Morales 18 Aralık 2005 başkanlık seçimini ilk turda kazandı. İktidara gelmesi, 2000-2005 yıllarında Bolivya'yı sarsan halk

²² Ekim 2019

ayaklanmalarının uzantısı, bir anlamda sonucu olarak gerçekleşti.

Ayaklanmalar, suyun ve doğal gazın özelleştirilmesi ile tetiklendi. Bolivya özgün (“yerli”) halklarının, eski maden işçilerinin yerleştiği başkent La Paz’ın El Alto varoşunda isyana dönüştü. 2000 ve 2003’te başkent bir süre kuşatıldı; ülkeyle bağlantısı kesildi. Ordu müdahale etti; altmış aşkın emekçiyi öldürdü.

Ekim 2003’te Başkan Sanchez de Lozada istifa etmek zorunda kaldı. Başkan Yardımcısı Carlos Mesa görevi devraldı.

Evo Morales, Aymara kökenli bir köylüdür. Koka üreticileri sendikasıdan MAS partisine katılan bir siyasetçi olarak bu mücadeleler içinde öne çıktı. 2005 başkanlık seçimini ilk turda yüzde 54’lük oyla kazandı. 2009 ve 2014 seçimlerinde oy oranını yüzde 60 eşliğinin üzerine çekti; ilk turlarda seçildi.

20 Ekim 2019 seçim zaferi ile Morales, Latin Amerika’da “pembe dalga” olarak bilinen sol iktidarlar zincirinin Venezuela’ndan sonraki “en kıdemli temsilcisi” konumunu korumaktadır.

MAS hareketini ve iktidar deneyimini Marksist doğrultuda yorumlayan Alvaro Garcia Linera, 2006’dan bu yana Morales’in yardımcısıdır ve sicilinde gerilla liderliği suçlamasıyla beş yıllık bir mahkûmiyet yer almaktadır.

Morales iktidarının ekonomik bilançosu

Evo Morales döneminin Bolivya’sını Chavez ve sonrasının Venezuela’sı ile karşılaştırmak anlamlı olabilir.

Venezuela ham petrol, Bolivya doğal gaz zengindir. İktidar sosyalist partilerdedir. İki ülkede de, neo-liberalizme ve ABD emperyalizmine karşı çıkmak stratejik öncelik oldu. Kapitalist mülkiyet ilişkilerinin tasfiyesi ise hedeflenmedi.

Uygulamalara göz atalım: Ham petrol ve doğal gaz üretimi millileştirildi; ihraç gelirleri önemli boyutlarda halk sınıflarına dönük sosyal transferlere, eğitim, sağlık harcamalarına tahsis edildi. Ülkelere yerleşmiş ABD’nin müdahale aygıtları, üsleri kapatıldı. IMF programlarına son verildi. Latin Amerika’da ABD tahakkümüne karşı dayanışma örgütlenmeleri (Kirchner’lerin Arjantin’i, Lula’nın Brezilya’sı, Correa’nın Ekvador’u ile birlikte) oluşturuldu.

Ham petrol ve doğal gaz fiyatlarının 2015 sonrasında gerilemesi Venezuela ve Bolivya'yı aynı doğrultuda etkiledi. Sonraki yıllarda ise iki ülkenin ekonomik göstergeleri tamamen farklılaştı.

Venezuela, Obama'nın başlattığı ABD yaptırımlarının katkısıyla da ağırlaşan ekonomik bunalımın hâlâ içindedir. Bolivya ise dış açık vermeye başladı, ama büyüme temposunu sürdürdü. ***Morales'in iktidar yılları olan 2006-2018 döneminde Bolivya'nın büyüme ortalaması yüzde 5,0'tir. En büyük dokuz Latin Amerika ülkesi içinde (Peru'yu izleyerek) ikinci sıradadır.***

İzlediğim kadarıyla Bolivya, neo-liberalizmin makro-ekonomik reçetelerinden ihtiyatlı bir tempoyla arınmaya özen gösterdi: Merkez Bankası kaynakları Hazine ile bütünleşti; kamu yatırımlarının finansmanında belirleyici rol üstlendi. Döviz piyasası denetlendi; rezerv birikimi gözetildi; ulusal paraya istikrar sağlandı. Maliye Bakanı Luis Arce ise kamu maliyesinde dengelerin korunmasına öncelik verdi.

Doğal gaz bağımlılığını azaltmayı hedefleyen bir yatırım programı bu sayede izlenebildi. Tarımda kendine yeterlilik ve mineral zenginliğini metal sanayi kollarına dönüştürme doğrultusunda önemli mesafe alındığı vurgulanıyor. Doğal gaz gelirlerinin gerilediği 2015-2018'te dahi yatırımların millî gelirdeki payı yüzde 21'i aştı. Morales'in iktidarı devrıldığı dönemde ise sermaye birikim oranı yüzde 15 civarında seyretmekteydi.

Tartışmalı 2019 seçimi

Evo Morales 2019 seçimine on dört yıllık iktidarın yıpranma etkenleri içinde girdi. Sanayileşmeyi sürükleyeceği umulan madencilik yatırımları, tarımsal alanlara, tropik ormanlara taşmakta; MAS'ın kitle tabanının ön saflarında yer almış olan köylülük, özgün halkların tepkilerini tetiklemekteydi.

Burjuva muhalefeti, büyük kentlerde örgütlüydü; "beyaz", eğitilmiş, profesyonel küçük burjuvazinin sınıfsal, ırkçı reflekslerine dayanarak güçlenmekteydi.

Morales'e dördüncü kez başkanlık kapısı aralayan bir referandum 2016'da (yüzde 51'ik bir oyla) reddedilmişti. Anayasa Mahkemesi, tartışmalı bir kararla referandumu geçersiz kıldı. İktidar, "demokrasiden sapma" suçlamaları ile yüzleşmek zorunda kaldı.

Bolivya'da başkanlık seçiminin ilk turda sonuçlanması için en çok oy alan iki aday arasında on puanı aşan bir fark oluşması gerekir. Morales'in ilk turda önde yer alacağı biliniyordu. Sağcılar, farkın dar kalacağı ve Morales'in ikinci turda yenik düşeceği beklentisi içindeydi. (AKP'nin izlediği "başkanlığa kestirme geçiş" seçeneklerinden biri...)

Ne var ki, burjuva muhalefeti 2019 seçimine sicili lekeli, "yanlış" bir Başkan adayı ile girdi: **2000-2003'teki halk ayaklanmaları sırasında Başkan Yardımcısı olan Carlo Mena...** Halk isyanını tetikleyen neo-liberal politikaların ve emekçi kıyımının sorumluluğunu paylaşan siyasetçi...

Mena'nın adaylığı, önceki üç seçimde Morales'i iktidara taşıyan varoş halkını, maden işçilerini, koka köylülerini ve taşranın özgün halklarını bir kez daha birleştirdi. Yüksek Seçim Kurulu kesin oy oranlarını ilan etti: **Evo Morales %47,1; Carlos Mesa 36,5...** Fark, 10,6 puandır; Evo'nun oylarında erime vardır; ama, gerekli eşik aşılmıştır.

Geçici sonuçlar açıklanırken, kırsal bölgelerin, tropikal taşranın oy dökümü gecikti. Başta on puanın altında seyreden fark, ertesi gün açıldı. Mesa taraftarları, "beyaz" kentliler, "hile var; ikinci tur..." sloganları ile meydanlara döküldü. ABD, Brezilya, Kolombiya ve (aynı gün Peronist adaya yenik düşen) Arjantin yönetimi, "ikinci tur..." çağrısında bulundu. ABD'nin yörünge-sine girmiş olan **OAS** ("Amerika Devletleri Örgütü") Genel Sekreteri de bu çağrıya destek verdi.

Morales hızla yanıtladı: OAS yetkililerini ve doğrudan doğruya Mena'yı, seçimin uygulanmasını, sayım sonuçlarını birlikte denetlemeye davet etti ve son sözü söyledi: "**Sonuç da bağlayıcı olsun.**"

Burjuva muhalefetinin ve ABD işbirlikçilerinin tepkileri herhalde hızla son bulacaktır. Kent meydanlarını "beyaz orta sınıf" kalabalıklarıyla doldurarak dört yıl önceki Brezilya'daki gibi bir "sivil darbe" girişiminin Bolivya'da tutmayacağı anlaşıldığı için...

"Hile ve desise" ile tezgâhlanan bir sivil darbe girişiminin kent yoksulları, özgün halk ve işçi sınıfının örgütlü direnmesi karşısında başarısız olacağı (24 Ekim tarihli **Financial Times** tarafından dahi) öngörülüyor. Bu gazeteye demeç veren bir ilgiliye göre böyle senaryo gerçekleşirse, "**Mesa bir yıl bile iktidarda kalamayacaktır**"

Bolivya'nın, emekçi örgütlenmelerinin düzeyi ve militanlık derecesi bakımından dünyanın en önde gelen toplumlarından biri olduğu söylenir. Bu ülke bu sayede, dünya soluna geçen Pazar "iyi bir haber" getirmiştir.

Bolivya Darbesi: Faşizm-Emperyalizm İşbirliği²³

Center for Economic and Policy Research (CEPR), Türkçeye aktarırsak “İktisat ve Politika Araştırmaları Merkezi”, ABD’de sol eğilimli iktisatçıların odaklandığı kurumlardan biridir. Direktörlerinden biri olan Mark Weisbrot, Latin Amerika’daki neoliberal politikaları mercek altına alan; ABD’nin solcu rejimlere uyguladığı baskıları eleştiren önemli bir araştırmacıdır.

10 Kasım Pazar sabahı, Mark Weisbrot’tan bir ileti aldım. Bolivya’da olup bitenlere karşı uluslararası kamuoyunu uyaran bir çağırışı imzalamaya meslektaşlarını davet ediyordu.

Bir mektup ve bir çağrı

Mektubunda Weisbrot, Bolivya başkanlık seçimini ilk turda kazanan Evo Morales’e karşı yürütülen itirazların geçersizliğini vurguluyor. Bolivya seçiminin oy dökümünü inceleyen ve itirazların haksızlığını kanıtlayan CEPR’nin üç yayınına referans veriyor. Seçim sonuçlarını denetleyen Amerika Devletleri Örgütü’nün (İngilizce kısaltması ile OAS’nin) oynadığı tehlikeli role de aşağıdaki ifadelerle dikkat çekiyor:

“OAS, Trump yönetiminin baskısı altında seçim istatistiklerini dikkate almadı. Oy sayımıyla ilgili bir yanlışlığın var olduğunu ileri sürdü; ama bu iddiasını destekleyecek herhangi bir kanıt ortaya koymadı. Bu tutum yanlıştır ve Bolivya’daki tehlikeli siyasî açmaz, bir darbe olasılığına ciddi boyutta katkı yapmaktadır.”

²³ Ekim 2019

“Olaylar çok hızlı gelişmekte olduğu için Pazar akşamı veya en geç Pazartesi sabahı aşağıdaki bildirime eklenecek imzanızı bize ulaştırmanızı ümit ediyoruz.”

CEPR Bolivya oy sayımı verilerini incelemiş; resmî sonucun geçerliliğini belirlemiş; bulgularını yayımlamıştır. OAS ise oy sayımına, istatistiklere girmeden, “yanlış bir şey var, ama kanıt yok” tespiti yapmış. Doğrusu bu tutum, İstanbul Belediye Başkanlığı seçimine AKP’nin “bir yanlışlık var, ama ne olduğunu bilmiyoruz” gerekçeli itirazını hatırlattı.

Mark Weisbrot’un mektubuna eklenen çağrının bazı bölümlerini aktarıyorum:

“Aşağıda imzası olan bizler, Bolivya’nın demokratik kurumlarına ve süreçlerine saygı gösterilmesi için birleştik. 20 Ekim 2019 Bolivya seçimlerinden sonra bu kurumların çeşitli söylentiler ve suçlamalar ile baltalanmakta olduğundan endişe duymaktayız. Seçimlerde hile yapıldığını ileri süren iddialar kanıtsız olarak ortaya konulmakta; sahte bir anlatıyı desteklemekte ve sonuçların meşruiyetini sorgulamaktadır. Bu söylentiler, tehlikeli siyasi şiddet ve yıkım eylemlerine katkı yapmaktadır.”

“Medyada yayılan bu kanıtsız söylentilerin OAS tarafından başlatılması daha da kötüdür. OAS seçimlerden bir gün sonraki basın duyurusunda oy sayımlarıyla ilgili bir sorun olduğunu herhangi bir dayanak göstermeden iddia etmişti. Bu örgütün daha sonra yayımladığı bir ön-raporda da resmî oy sayımının ve sonuçların geçersiz sayılması kanıt sunulmadan ileri sürülmektedir.”

“OAS, istatistiksel ve sayısal kanıtlara dayanmayan söylentiler ve suçlamalar yaratmamalıdır. Verilerin incelenmesi, sonuçların tam aksi yönde olduğunu ortaya koyuyor. Hem ilk ve geçici oy sayımını, hem de resmî sayımları gözden geçiren tek inceleme, her iki sayımın tutarlı olduğunu ve Morales’in 10 puanı aşan oy farkıyla ilk turdaki seçim zaferinin istatistiksel olarak öngörülebildiğini doğrulamıştır.”(Buradaki “tek inceleme” Weisbrot’un mektubunda referans verilen CEPR çalışmasıdır.)

“OAS’yi, sorunlu ve tehlikeli beyanlarına son vermeye çağırıyoruz. Gazetecileri de hile suçlamalarını tekrarlamaktan vazgeçmeye ve mevcut kanıtları incelemeye teşvik ediyoruz. Bu tutum, hukukun üstünlüğünü, demokrasiyi ve seçilen yönetimi

tehdit eden derin kutuplaşma ve siyasi şiddet ortamında daha da önem kazanıyor.”

Pazar sabahı Weisbrot'un çağrısını imzaladım. Acele etmekte haklıydı; ama yine de gecikmiştik. Aynı saatlerde Evo Morales istifa etmiş; mektupta öngörülen darbe gerçekleşmişti.

Olayların seyrine hızla göz atalım.

“Sivil darbe” girişi...

İki hafta önce Bolivya seçimlerini “Latin Amerika'dan İki İyi Haber” başlığı altında (Sol Portal, 1 Kasım) incelemiştim. İyi haberler, özetle, “Fernandez-Kirchner dönüyor; Evo Morales kalıyor...” idi.

Yazının sonunda, Morales'in seçim zaferine karşı patlak veren muhalefete de değiniyor ve bir öngöründe bulunuyordum: **“Meydanları beyaz orta sınıf kalabalıklarıyla doldurarak başlatılan bir sivil darbe girişimi, kent yoksulları, özgün halk ve işçi sınıfının örgütlü direnmesi karşısında başarısız olacaktır.”**

2015'te Brezilya'da uygulanan türden bir “sivil darbe” girişi mi hazırlıklarının, seçimlerden önce Bolivya'da da başlatıldığı anlaşıyor.

Bolivya Yüksek Seçim Kurulu, kesin oy oranlarını, **Evo Morales %47,1; Carlos Mesa 36,5** olarak ilan etmişti. Fark, 10,6 puandır. İlk turda seçilmek için gereken oy eşiği (en yakın rakibi ile 10 puanlık fark) aşılmış; Morales resmen seçimi kazanmıştır.

Ne var ki, sonuçların belli olması sonunda kent meydanlarındaki sağcı muhalefet şiddete yöneldi. Morales ödün verdi. OAS'yi seçimin uygulanmasını, sayım sonuçlarını denetlemeye davet etti. Milyarder rakibi Carlos Mena'ya da önerdi: **“Sonuç bağlayıcı olsun.”** Öyle anlaşıyor ki bu noktada Morales, “sivil darbe”yi önlemeyi hedeflemekteydi. İkinci turu göz almıştır; yüzde 50 oy oranını rahatlıkla geçeceğini ummaktadır.

Mena ise, “bağlayıcılık” önerisini kabul etmedi. İkinci turu göze alamamakta; beyaz, faşist milislerin şiddeti tırmandırmasına güvenmekteydi.

İktidardaki MAS Partisi yöneticilerine saldırılar yaygınlaştı. 6 Kasım'da faşist milisler Vinto belediye binasını kundakladı; belediye başkanı Patricia Arte'ye saldırdı. Kadın Başkan'ın saçları ke-

sildi; giysisine, bedenine kırmızı boya sıkıldı; kilometrelerce çıplak ayakla yürütüldü; istifası istenildi (*Peoples Dispatch*, 7 Kasım).

OAS ve askerî darbe...

Bu kritik aşamada OAS devreye girdi. Üstlendiği denetleme işlevi, seçimin ikinci tura taşınıp taşınmaması ile sınırlıydı. Weisbrot'un çağrısında değinilen ABD müdahalesi etkili oldu. OAS heyeti yetkisini aştı: ***Yeni bir Yüksek Seçim Kurulu oluşturularak seçimin tamamen yenilenmesini önerdi.*** Mena, faşist muhalefet ve beyaz milisler bu kararı alkışladı; Morales'in yeni seçimlere girmemesini de taleplerine eklediler.

Saldırıları giderek yaygınlaştı; bazı valilerin, Morales'in kız kardeşinin, sonunda doğrudan Başkan'ın konutları kundaklandı.

Faşist şiddete karşı başkent La Paz'ı çevreleyen El Alto varoşunun ve köylülerin, özgün halkların tepkileri gündemdeydi; sivil darbe tasarımı tutmayabilecekti. Bu kritik dönemeçte polisler iktidara karşı ayaklandı. Genel Kurmay Başkanı Williams Kaliman, polis ayaklanmasına ordunun müdahale etmeyeceğini duyurdu; ardından Morales'in istifasını istedi.

Başkan Evo Morales, Başkan Yardımcısı Garcia Linera ve Senato başkanı Adriana Salvatierra istifa etti. General Kaliman, Morales lehine kalkışmaların bastırılacağını ("nötralize edileceğini") peşinen duyurdu (*BBC News*, 11 Kasım).

Adı konmayan bir darbe ve ABD...

Lumpen proletarya, kentli ve beyaz küçük burjuvazinin sürükleyeceği "sivil darbe" girişiminin Bolivya'da tutmayacağı anlaşılınca emperyalizm, "Güney" coğrafyasındaki geleneksel yöntemine yerli oligarşi ile ittifak içinde döndü: Askerî darbe...

ABD yönetimi iktidar değişimini açıkça desteklemiştir, ama operasyonun adı konmamıştır: Batı medyası ve kurumları, en azından bir süre bu olguyu "darbe" olarak adlandırmamanın yöntemlerini aramakta; kendilerine göre bulmaktadır.

Keza, Bolivya'da olup bitenleri egemen söylem ve medya içinden izlerseniz, Morales'in "hatalarını" ayrıntılarıyla öğreneceksi-

niz; ama ABD emperyalizminin belirleyici rolünü gözleyemeyeceksiniz. Zira, emperyalizmin bilgi akımları üzerindeki etkili denetimi belirleyicidir.

Latin Amerika'nın bu son askerî darbesinin örüntüsünü, Bolivya toplumuna özgü sınıf dinamikleri ile birlikte izliyorum; izlemeyi sürdüreceğim. Öğrendiklerimi, kavradıklarımı fırsat buldukça okurlarımla paylaşacağım.

Bolivya Darbesi: Ek Tespitler²⁴

Son bir ay içinde Bolivya üzerinde üçüncü defa yazıyorum: Önce Evo Morales'in başkanlığa seçilmesini "iyi haber" olarak değerlendirdim; sonra "kötü haber" geldi: "Bolivya Darbesi: Emperyalizm-Faşizm İşbirliği" (Sol Haber 1 Kasım, 15 Kasım).

"Darbe" teşhisini koyan yazıda boşluklar vardı. Bazılarını ek tespitlerle doldurmak istiyorum.

Bolivya'da "askerî darbe" oldu mu?

Bir askerî müdahale sonunda iktidarın el değiştirmesi... Bizler askerî darbeyi böyle tanımlarız.

Financial Times editörlerine sorarsanız Bolivya'da olup-biten darbe denilemez (13 Kasım). Gerekçesi basit: "***Bu bir darbe değildir. Zira, generaller şimdilik iktidara gelmedi.***"

Bu anlayışa göre Türkiye'de 12 Mart 1971 ve sonrası darbe değildir. Zira, o tarihte Genel Kurmay Başkanı ve komutanların muhtırası sonunda başbakan Demirel istifa etti; hükümeti generaller değil, ("hariçten") Nihat Erim kurdu; üstelik TBMM'den güvenoyu da aldı. Darbe yapıldı; ama anayasa kuralları içinde...

Bolivya darbecileri, bizimkilerden birkaç adım öteye gitti. Bolivya Anayasası, Başkan'ın istifasının ancak yasama organının onayıyla yürürlüğe girebileceğini belirlemiş. Parlamento ve Senato'da ise üçte iki çoğunluk iktidar (MAS) partisindedir. Morales'in istifası sonrasında MAS milletvekillerinin parlamentoya girişleri önlendi; yasama organları, gerekli çoğunluk sağlanamadığı için toplanamadı.

²⁴ Kasım 2019

Morales'in istifası bu nedenle kesinleşmedi. Boşluk, Anayasa çiğnenerek giderildi: Sağcı, ırkçı bir siyasetçi, Senato başkan vekili Jeanine Arez kendisini "geçici başkan" ilan etti; yürütme görevini üstlendi. Güvenlik güçlerine direnme eylemlerinde ("atış serbest" anlamına gelen) dokunulmazlık tanıdı. (*New York Times*, 16 Kasım). Bir haftada ölü sayısı otuza ulaştı.

Darbecilerin ortak geçmişi: ABD'de stajyerlik

Bolivya'da bir haber portalı, 8-10 Ekim 2019'da yüksek rütbeli, görevli ve emekli subaylara ait 16 konuşma bandı yayımlamış. 20 Ekim seçimini Morales'in kazanması halinde uygulanacak darbe tasarımı tartışılmaktaymış. Bu subayların çoğu, geçmiş tarihlerde Fort Benning'te ABD askerî istihbaratı tarafından yönetilen *School of the Americas* (SOA) eğitiminden geçmiş (*Global Research*, 14 Kasım).

SOA'nın, Latin Amerikalı subayları iç savaş ve olası rejim değiştirme operasyonları için eğittiği bilinmektedir. Bu kötü şöhretli "okul"un 2003'teki bir "stajyer subay"ı, General Williams Kaliman'mış. Bu generalin ABD ile ilgisi Morales'in başkanlığı sırasında da devam etmiş; 2013'te Washington'da Bolivya askerî ataşesi olarak görevlendirilmiş. 10 Kasım'da Morales'in istifasını talep eden komutan da bu tarihte Genel Kurmay Başkanı olan Kaliman'dır.

Bir gün önce patlak veren polis ayaklanması sırasında Emniyet Genel Müdürü olan Calderon Mariscal de ABD tezgâhından geçmiş; 2018'de Washington'daki APALA derneğinin başkanlığını yapmış. APALA ise, "ABD'de staj gören Latin Amerikalı emniyet ataşelerinin" derneği imiş (Jeb Sprague, *Defend Democracy Press*, 14 Kasım).

Başkan Morales, Meksika'ya sığındıktan sonra bir İspanyol gazetesine verdiği demeçte, General Kaliman'a sonuna kadar güvendiğini açıklıyor (*El País*, 14 Kasım).

ABD'nin bu tür etkilerine karşı Morales 2016'da bir "Anti-empyrialist Kumanda Okulu" açmış (*Global Research*, 18 Kasım). Geç kaldığı ortadadır.

Emperyalizmin doğrudan müdahalesi öncelikle Amerika Devletler Topluluğu'nun (OAS'nin), başkanlık seçimini yenileme kararı ile ortaya çıkıyor.

Bolivya Yüksek Seçim Kurulu (YSK), seçimden birkaç gün sonra Morales'in gerekli eşiği aşarak ilk turda seçildiğini belirledi. İtirazlar artınca Morales, OAS'yi seçimin uygulanmasını denetlemeye davet etti. Gündem, seçimin ikinci tura gidip gitmeyeceği ile sınırlıydı.

OAS heyeti bu sınırı aştı: ***Seçimin geçersiz kılınmasını ve tümüyle yenilenmesini önerdi.*** Heyetin Uruguaylı üyesi, ABD basısını protesto ederek komisyonu daha önce terk etmişti. Meksikalı üye ise karara karşı çıktı. OAS kararı, General Kaliman'ın istifa çağrısını, yani darbeyi tetikleyen kritik etken oldu. Karar ve sonrası ABD yönetimi tarafından "demokrasinin zaferi" olarak coşkuyla alkışlandı.

Morales 10 Kasım'da istifa etti. Kendisinin ve kız kardeşinin evleri yakılmış; kendisi için de bir gözaltı kararı alınmıştı. YSE başkanı da gözaltına alınmıştı.

Meksika Dışişleri Bakanı şu duyuruyu yaptı: ***"Geleneksel sığınma ve müdahale etmeme ilkelerini izleyen Meksika, Bolivya yürütme ve yasama organlarından 20 kişiyi La Paz'daki büyükelçilik konutuna kabul etmiştir; Evo Morales'e de sığınma hakkı sunmaktadır."*** (Deutsche Welle, 11 Kasım.)

Aynı gün Morales, sığınma talep etti. Meksika hükümetinin yolladığı bir uçakla, Başkan Yardımcısı Linera ile birlikte ülkesinden ayrıldı. Meksika yetkililerinin Bolivya, Peru, Kolombiya ve Ekvador "hava alanlarını kullanma isteği", bu hükümetler tarafından reddedildi. Başkan Morales'in Meksika'ya ulaşması da dolambaçlı ve uzun bir yolculuk sonunda (bir anlamda "kaçarak") gerçekleşti (The Globe Post, 12 Kasım).

Bir hafta sonra Evo Morales bir Amerika gazetesine şu demeci verdi: ***"Halk, diktatörlüğün çekilmesini istiyor. Barış için, daha fazla hayat kaybını önlemek için, Başkanlık süresi son buluncaya kadar göreve dönmeliyim. Buna karşılık bir sonraki seçimde aday olmamayı kabul ediyorum"*** (Wall Street Journal, 20 Kasım). Morales'in başkanlık süresi yıl sonunda dolmaktadır.

Madencilik şirketleri ve lityum

Bolivya, mineral zengini bir ülkedir. Morales'in çokuluslu madencilik şirketleri ile mücadelelerinin bilançosunu Vijay Prashad veriyor (*Asia Times*, 13 Kasım ve *BirGün Pazar*, 17 Kasım).

2006 sonrasında çokuluslu şirketlerin çok sayıda maden işletmesi millileştirildi; sözleşmeleri iptal edildi. Uluslararası tahkime giden bu şirketlere 2014'e a kadar tahminen 1,9 milyar dolar tazminat ödendi.

Son gerilim, Bolivya'nın zengin lityum kaynakları üzerinde patlak verdi. Elektrikli otomobiller için gerekli olan bu mineral için Bolivya devletine ait Comibol ile Çin şirketleri arasında bir işletme anlaşması imzalandı. Bu yatırıma göz koymuş olan Tesla (ABD) ve Trimetals (Kanada) devre dışı bırakıldı.

Prashad, darbenin hemen sonrasında elektrikli otomobil üreticisi Tesla hisse senetlerinde "astronomik" artışlar olduğunu ileri sürüyor. Herhalde Bolivya darbesi ile bu şirket arasında bir bağlantı ima ediyor. ABD şirketleri ile bu coğrafyanın askerî darbeleri arasındaki kanlı geçmiş hatırlanırsa, haksız değildir.

Evo Morales'i eleştirmek

Darbeden bu yana Evo Morales, Latin Amerika dışındaki solcu, sosyalist çevreler tarafından da eleştiriliyor.

Sorular çoktur. Bir bölümü günceldir: YSK kararına göre seçimi kazanmasına rağmen OAS'ye niçin güvendi? Niçin istifa etti? Ülkesini terk etmekte acele mi etti?

Bir bölümü geçmişe ilişkindir: Yabancı sermaye ve ABD ile mücadele ederken Bolivya oligarşisinin ekonomik gücüne, ülkeyi kapitalist üretim ilişkilerine niçin ilişmedi?

Sınıf ittifakları sorunları var: Özgün ("yerli") emekçi halklar ile beyaz / melez işçi sınıfı ve küçük burjuvazi arasında gerilimler niçin arttı? Zengin kentlerde ırkçı-faşist örgütlenmenin emekçi ve öğrenci saflarında kök salması önlenemez miydi? MAS'ı iktidara taşıyan, iktidarda tutan emekçilerin desteği niçin aşındı?

İktidar sorunları var: İktidar partisi MAS, lidere niçin fazlasıyla bağlandı? Liderin dördüncü kez başkan adaylığı hatalı mıydı?

Hepsi haklı, önemli sorular... Darbe ortamında bu türden sorular, MAS öncü kadrolarının, Bolivya işçi, köylü sınıflarının, özgün halklarının gündemidir. Tartışmaya da başladılar. Bazıları aktarıyor; örneklere burada girmiyorum.

Bolivya'nın uzak coğrafyasındaki sosyalist çevrelere ise, darbeyi izleyen baskı ve zulmü teşhir etmek; kurbanlarla dayanışmak düşüyor. Geçmiş hataların "hariçten" hesabını sorma zamanı değildir. Bugüne ilişkin akıl vermek de bizlere düşmez.

Sacaba'da öldürülen dokuz köylünün cenazesinden...

Darbeciler, "yerli" kadınları özellikle hedefliyor.

Bolivya’da askerî darbe, ırkçı-faşist güruhların sokaklara çıkmasıyla başlatıldı.

Darbe sonrasında Meksika’ya sığınan Başkan Yardımcısı Alvero Garcia Linera, sürecin başlangıcını, sonrasını anlatıyor; çözümlenmeye çalışıyor (“Kızılderili’den Nefret”, *Peoples Dispatch*, 21 Kasım).

Linera’nın uzunca yazısından bazı bölümler aktaracağım. İngilizce metindeki “Indian” sözcüğünü “Kızılderili” olarak çevirdim.

Faşizm sokakları işgal edince...

“Her şey 20 Ekim’de Evo Morales seçimi rakibinden %10’u aşkın oy farkıyla kazanınca başladı. Pusuda yatan gerici güçlerin beklediği işaret buydu.”

“Paramiliter gruplar sendika merkezlerini, adayların, iktidar partisi liderlerinin konutlarını yakmaya başladı; Başkan’ın kişisel konutu da yağmalandı. Bakanlar, sendika liderleri tehdit edilecek; bazen çocukları kaçırılarak istifaya zorlandı. Sonu gelmeyen bir ‘uzun bıçaklar gecesi’ başlamıştı ve faşizm yüzünü göstermişti.”

Buradaki, “uzun bıçaklar gecesi”, Nazi Almanya’sına ilişkin bir benzetmedir: Hitler’in parti-içi muhalifleri öldürttüğü 30 Haziran 1934 gecesi böyle adlandırılmıştı.

Sonrasını da Linera’nın yazısından izleyelim:

“Gece karanlığı basar basmaz nefret, Bolivya’nın geleneksel orta-sınıf mahallelerinde dolaşiyor. Sloganlarında Kızılderililere

²⁵ Kasım 2019

karşı hakaret ve ayrımcılık var. Motosikletlerine, kamyonetlerine biniyor; özel üniversite kulüplerinde toplanıyorlar; iktidarı kendilerinden almaya kalkışan isyankâr Kızılderilileri avlamak için sokaklara çıkıyorlar.”

“Santa Cruz’da kenar mahallelerde ve pazarlarda yaşayan; ‘colla’ dedikleri Kızılderilileri cezalandırmak üzere motosikletli gruplar halinde örgütlenmişler. ‘Colla’lar öldürülmeli” diye bağırıyorlar; pollera (geleneksel eteklik) giyen bir kadınla karşılaş-tıklarında dövüyorlar; tehdit ediyorlar; def olup gitmesini istiyorlar. Varlıklı sınıfların yaşadığı Güney Cochacamba yörelerinde ırk üstünlüğünü dayatıcı konvoylar örgütüyorlar. Barış yürüyüşü yapan korumasız köylü kadınlara bir süvari birliği gibi saldırıyorlar. Beyzbol sopaları, gaz bombaları, zincir taşıyorlar. Ateşli silah taşıyanlar da var. Kurban olarak yeğlenenler kadınlardır.”

“Bu insanlar La Paz’da işçilerinden, çalışanlarından şüphe ediyor; masalarına yemek getiren garsonla konuşmuyor; hem korkuyor, hem küçümsüyorlar. Sokakta Evo’ya ve kültürler-arası demokrasi getirmeye kalkışan Kızılderililerin tümüne hakaret ediyorlar. Sayıları çoğalınca özgün halkların sembolü Wiphala’yı yırtıyor, yakıyorlar. Bu sembole karşı kustukları içsel nefret, Kızılderililerin ve temsil ettikleri her şeyin yeryüzünden silinip gitme arzusunu yansıtıyor.”

“İrk nefreti, bu geleneksel orta sınıfın siyaset dilidir. Önemli olan, akademik unvanlar, bağlantılar ve inanç değil; safkan ne-septir. Hayalî soy ağacı, cilt rengine kendiliğinden yapışmıştır ve daha güçlüdür.”

Faşizmin Bolivya’daki sınıfsal tabanı

Bu kalabalıkları nefrete, şiddete sürükleyen etkenler nedir? Linera da soruyor: *“Halka karşı bu derecede nefret, kızgınlık, nasıl olup da geleneksel orta sınıfın bünyesinde oluştu, yeşerdi ve Kızılderili’yi düşmanlaştıran ırkçı faşizme dönüştü?”*

Linera, bu soruları yanıtlamaya, Bolivya ekonomisinde ve toplumunda son 14 yılda gerçekleşen ekonomik ve toplumsal ilerlemeleri özetleyerek başlıyor. Asıl vurguladığı bu gelişmelerin sınıfsal yansımalarıdır:

“Bu süre içinde ‘orta sınıf’ diye adlandırılan insanların sayısı %35’ten %50’ye çıktı. Çoğu, işçi sınıfı ve özgün halkların saflarından geldi. Sosyal hizmetlerin demokratikleşmesi belirleyici oldu. Bu süreç, kaçınılmaz olarak geleneksel orta sınıfın ekonomik, eğitimsel ve politik ayrıcalıklarının aşınmasına yol açtı. Geçmişte, aile bağları vb, kamu yönetiminde, kredilerde, projelere, burslara ulaşmada geleneksel orta sınıfa ayrıcalıklar sağlardı. Bugün bu olanaklara ulaşmak, özgün ve işçi sınıfı kökenli insanlara da açıldı. Hatta yerli diller, sendikal kökenler gibi yeni ölçütler rol oynamaya başladı.”

“Orta sınıfların alt sınıflara karşı tarihsel üstünlüğü, sosyal sınıfın ırksal bir hiyerarşi içinden algılanmasıyla bağlantılıdır. Bu sınıfın çocukları, gerici kalkışmanın vurucu güçlerini oluşturdu. Oy verme diye anladıkları demokrasi bayrağını sahiplendiler; ama aslında sosyal sınıflar arası ve servet dağılımında eşitleme süreçlerine karşı ayaklandılar.”

“İrksal nefret sadece yıkıcıdır. Bir gelecek vadedemez. Tarihsel olarak ve ahlâken gerileyen bir sınıfın ilkel intikamından ibarettir. Sıradan her liberalin ardında bir darbe-destekçisi gizlidir.”

Linera’nın elbette bildiği, ancak bu metinde değinmediği önemli bir “sınıfsal” bilgiyi daha buraya ekleyelim: Irkçı çeteler, kendiliğinden değil, açıkça faşist örgütler tarafından oluşturuldu. Bu örgütlerin öne çıkan liderlerinden biri, Santa Cruz Kent Komitesi Başkanı Fernando Camacho’dur. Bolivya’nın en zengin iş adamlarından biri olan Camacho, ayrıca, darbe sonrasında başkanlık sarayına “Tanrı buraya döndü” diyerek fiilen el koyan kişidir.

Darbe anının kritik zamanlaması

Bolivya halk örgütlerinin en güçlü olduğu Üçüncü Dünya ülkelerinden biridir. Nasıl oldu da sokaklar faşist güruhlara teslim edildi? Linera yanıtıyor:

“İşçilerden, madencilerden, köylülerden, özgün halklardan, varoş sakinlerinden oluşan halk güçleri kent darbesine direndi ve kentlerin denetimini geri almaya başladı. Ne var ki, güçler dengesi onların lehine dönüştüğü anda polisler ayaklandı.”

Polis ayaklanmasını Silahlı Kuvvetler Kumandanı Williams Kaliman'ın Evo Morales'i istifaya davet etmesi izledi. Askerî darbe, böylece, halk direnmesinin faşizmi bastırmak üzere olduğu kritik anda gerçekleşti. Morales ve Linera istifa etti; ülkeyi terk ettiler. Senato üyesi sağcı Jeanine Anez kendisini geçici başkan ilan etti. İktidar el değiştirdi.

Halk direnmesi devam etti; ama, ordu ve polis, El Alto sakinini emekçilerden, koka üreticisi köylülerden, özgün halklardan (son bilgilere göre) 32 direnmeceyi öldürdü.

Bir kez daha “Amerikan parmağı”

Polis şefi Calderon Mariscal ve Silahlı Kuvvetler Kumandanı Williams Kaliman'ın darbeden önce ABD emniyet ve askerî istihbarat kurumlarınca “eğitilmiş” olduğunu 22 Kasım tarihi *soL Haber*'de yazmıştım.

Sonra şaşırtıcı bir bilgiye ulaştık: Darbeci General Kaliman, emekliye ayrılmış; yeni hükümet başka bir generali (Sergio Carlos Orellano'yu) Silahlı Kuvvetler Kumandanı olarak atamış (*AFP*, 21 Kasım).

Ardından Brezilya kaynaklı bir haber, 26 Kasım'da *TeleSur* da yayımlandı: ***“General Williams Kaliman, bir milyon dolarla ABD'ye uçmuştur. Forum kaynağına göre Bolivya'daki ABD maslahatgüzarı Bruce Williamson, askeri ve polis şeflerinden her birine 500.000 dolar verilmesini üstlenmiştir.”***

Bu haber, büyük Batı basınına sızmadı veya suskunlukla geçiştirilmektedir. Fazla sürmez; er veya geç geçerliliği tartışılacaktır.

Öte yandan darbenin dikkatle tasarlandığı; hatta emperyalist darbeler için bir “model” özelliği taşıdığı Veneuela'dan Marco Teruggi tarafından ileri sürülüyor. Önemli tespitler yaptığını düşünüyorum.

Teruggi ile yapılan bir söyleşiden aktarmalar yapalım (*Peoples Dispatch*, 25 Kasım):

“Bolivya darbesinin tasarımı meşruiyet sağlayacak bir seçim çözümü öne çıktı. İlk adım iktidarın devrilmesi, ikinci adım fiili bir hükümetin oluşturulmasıdır. Zulüm, baskı ve kısımlar bunlara refakat edecektir. Üçüncü adım seçim takviminin ilan edilmesi; son adım doğrudan doğruya seçimlerin yapılmasıdır.”

“Bu, fiili bir hükümetin belirsiz bir süre iktidara gelmesi biçiminde eski-usul bir darbe değildir. Dönüşümü demokratik bir süreç olarak sunmak, seçimleri hedeflemek; böylece uluslararası kabul sağlamak önceliklidir.”

“Bolivya’da bu tasarımlı uygulandı; yeni hükümet seçim vadiyle başladığı için darbeye uluslararası tepki oluşmadı; AB de darbe suçlaması yapmadı.”

Teruggi’ye göre darbe tasarımı, halk sınıflarının darbe karşıtı muhalefetine parçalanacağını öngörüyor. Süreç iyi yönetilirse, seçim aşaması sonrasında da Bolivya burjuvazisinin ve emperyalizmin denetiminde bir iktidara geçiş sağlanacaktır.

Bolivya’da darbeyi izleyen son gelişmeler, bu yazının gündemini aşıyor.

Çağdaş faşizme ilişkin Bolivya tespitlerinin, Türkiye için de önem taşıdığını düşünüyorum. “Cilt rengine yapışık olmayan” kanlı faşizm örneklerimizi hatırlayın. Bunlar, Maraş, Çorum, Madımak ile sınırlı değildir.

Korkut Boratav

Türkiye'nin Faşizmleri ve AKP

Zaman zaman ülkeyi karanlığa doğru savuran bunalımlı yıllar bu kitapta hatırlatılıyor: 12 Eylül faşizmi ile CHP, DP, AKP'nin sivil faşizmleri... Lekeli bilançoları kaçınılmaz olarak güncel sorunlarla bağlantılıdır: Sermayenin hegemonyası, İslamcı ideoloji, devlet baskısı ile yüzleşen sol siyaset ve Haziran (Gezi) kalkışması... Konular çeşitleniyor; ülke dışına da taşınıyor: Türkiye ve dünyadan insan portreleri... Arap Baharı'ndan Yunanistan krizine, Hindistan'dan Çin'e uzanan ülkeler ve sosyalizm sorunları...

Korkut Boratav'ın 2006 sonrasındaki yazılarından, söyleşilerinden, konuşma metinlerinden derlenen bu kitap, "Türkiye'nin ve dünyanın halleri" üzerinde düşünen, bunları merak eden, sorun edinen herkese, öncelikle de gençlere hitap etmektedir.

Kapak Fotoğrafı: Yavuz Altan

image.com.tr

facebook.com/image.yayinlari
instagram.com/imgekitabevi
pinterest.com/imgekitabevi
twitter.com/imgekitabevi

